МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Серія «Філологія»

Випуск 46

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 12 від 30 вересня 2021 року)

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філологічних наук (спеціальність 035 «Філологія») відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 420 від 19.04.2021 р. (додаток 3) і зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resourse index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76).**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: КВ № 21249-11049Р від 27.02.2015 року.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» / ред. кол. **Марія Федурко** (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 46. 172 с. DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2021

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

«Philology» Series

Issue 46

"Helvetica"
Publishing House
2021

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(30 September 2021, Minutes № 12)

Problems of humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series «Philology» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category B in the field of philological sciences (specialty 035 «Philology») according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 420 dated 19.04.2021 (Annex 3) and registered in the international scientometric databases **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resourse index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76).**

The state registration of mass media Certificate: КВ No 21249-11049Р of 27 February, 2015.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Problems of Humanities. «Philology» Series : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / **Mariya Fedurko** (Editor-in-chief) & others. Drohobych : Publishing House “Helvetica”, 2021. Issue 46. 172 p. DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46

© Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Федурко Марія Юліанівна – головний редактор, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Альбота Соломія Миколаївна, *кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, заступник декана магістратури з міжнародних навчально-наукових проектів Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій Національного університету «Львівська політехніка».*

Косович Ольга Василівна, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.*

Котович Віра Василівна, *доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Кушлик Оксана Павлівна, *доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Мацьків Петро Васильович, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Яремко Ярослав Петрович, *доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Чижевський Фелікс, *Prof. dr hab. (Університет Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), Польща).*

EDITORIAL BOARD

Maria Fedurko – **Editor-in-chief,** *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Solomiia Albota, *PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics, Deputy Dean of Master Studies for Educational and Scientific Projects of the Institute of Computer Sciences and Information Technologies, Lviv Polytechnic National University.*

Olha Kosovych, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Romanic and Germanic Philology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.*

Vira Kotovych, *Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Oksana Kushlyk, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Matskiv, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yaroslav Yaremko, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Feliks Chyzhevskyi, *Prof. dr hab. (University of Maria Curie-Skłodowska University, Poland).*

ЗМІСТ

Білоконенко Людмила. Полікодові тексти з концептом «коронавірус» 9

Бондарєва Ольга. Номінатема комплексного зразка та особливості її втілення у мовленні (на матеріалі російської мови) 17

Вікторіна Олена. Назви перших страв в українській мові (на матеріалі творів письменників XVIII–XIX ст.) 24

Кизилова Віталіна. Специфіка репрезентації рис українського національного характеру в казковому циклі Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині» 32

Кінащук Анастасія. Актанти тематичної групи предикатів на позначення зумовленого ірраціонального стану (на матеріалі української, англійської та німецької мов) 41

Коккіна Ліліта, Марінашвілі Мальвіна. Ґендерно нейтральна мова в сучасному суспільстві як перекладознавча проблема 47

Лещенко Ганна. Програма наративної напруженості у структурі художнього тексту 57

Маланій Олена. Україніка Олександра Дейча – автора повісті про Лесю Українку «Ломикамінь» 64

Naumenko Liudmyla. Lexical means of verbalization of the notional component of the concept ‘Aussie’ in Australian slang 73

Науменко Наталія. Конотації анімалістичної символіки в українській новелі зламу XIX – XX століть 82

Олійник Катерина. «Лісова пісня» Лесі Українки: містерійна жанрова матриця 90

Пухонська Оксана. Травматичний досвід «чужої» війни в романі Сергія Пантюка «Війна і ми» 97

Романюк Олександра. Суб’єктне позиціонування домінування-підкорення під час романтичного знайомства (ґендерний аспект) 104

Савіна Юлія. Відтворення під час перекладу інконгруентності як засобу створення «чорного гумору» в жанрі стендап-комедії (на прикладі монологів Джорджа Карліна) 111

Супрун Людмила, Супрун Володимир. Структурна конфігурація й функціональне навантаження непоширених речень дієслівної будови в художній комунікації Олеся Гончара 119

Ущина Валентина. Дискурсивна постава (англ. *stance*): термінознавчий і перекладацький аспекти 128

Черненко Ольга. Концепт ***пісня*** як символ виховання національної свідомості, патріотичної гідності українського народу крізь призму поетичної мови В.С. Бойка 138

Чернишова Таїсія. Політичний дискурс Президента України Володимира Зеленського: стратегії & тактики мовленнєвого впливу (на матеріалі виступів першого року президентства) 147

Шевченко Тетяна. Топос як образ простору рефлексії в есеїстиці Василя Махна («Уздовж океану на ровері») 157

Ярмолович Галина. «Wenig» – від прикметника до показника невизначеної кількості 164

CONTENTS

Bilokonenko Liudmyla. Polycode texts with the concept of "coronavirus" 9

Bondarieva Olga. Nominatheme of a complex type and features of its implementation in speech (on the material of the Russian language) 17

Viktorina Olena. Names of the first courses in the Ukrainian language (based on the works of writers of the XVIII-XIX centuries) 24

Kyzylova Vitalina. Specifics of rise representation of Ukrainian national character in the cycle of fairy tales by Maryna Pavlenko "A wish and a half. Fairy tales from the Yalosoveta's chest" 32

Kinashchuk Anastasiia. Actants of the thematic group of predicates to define caused irrational state (basing on the Ukrainian, English and German languages) 41

Kokkina Lilita, Marinashvili Malvina. Gender neutral language in modern society as a translation studies problem 47

Leshchenko Hanna. Narrative tension programme in a literary text structure 57

Malanii Olena. O. Deych's «Ukrainika» – author of the story about Lesya Ukrainka «Lomykamin (Saxifrage)» 64

Naumenko Liudmyla. Lexical means of verbalization of the notional component of the concept 'Aussie' in Australian slang 73

Naumenko Nataliia. Connotations of animalistic symbolism in Ukrainian novella at the edge of 19th-20th centuries 82

Oliinyk Kateryna. «Forest Song» by Lesya Ukrainka: a mystery genre matrix 90

Pukhonska Oksana. Traumatic experience of foreign war in the novel of Serhii Pantiuk *War and We* 97

Romaniuk Oleksandra. Relational dimensions of dominance–submission in romantic encounters (gender aspect) 104

Savina Yuliia. Incongruity as a means of creating "black humor" in the genre of stand-up comedy in translation (based on George Carlin's monologues) 111

Suprun Lyudmila, Suprun Volodymyr. Structural configuration and functional loading of uncommended sentences of active structure in the artistic communication of Oles Gonchar 119

Ushchyna Valentyna. Discourse posture (*stance*): terminological and translation aspects 128

Chernenko Olga. The concept of *song* as a symbol of education of national consciousness, patriotic dignity of the Ukrainian people through the prism of poetic language V.S. Boyko 138

Chernyshova Taisya. Political discourse of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky: speech influence strategies & tactics (on the speeches of the first year of the presidency) 147

Shevchenko Tetiana. Topos as an image of reflection space in Vasyl Makhno's essays ("Along the Ocean on a Rover") 157

Iarmolovych Galyna. "Wenig" – from an adjective to an unspecified number expression 164

УДК 811.161.2’42:616-036.21

Білоконенко Людмила *– доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Криворізький державний педагогічний університет, проспект Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50086, Україна (bk.ludmila1020@gmail.com)*

ORCID: http://orcid.org/0000-0001-9329-1852

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.1

Бібліографічний опис статті: Білоконенко, Л. (2021). Полікодові тексти з концептом «коронавірус». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 9–16, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.1

ПОЛІКОДОВІ ТЕКСТИ З КОНЦЕПТОМ «КОРОНАВІРУС»

Анотація. *У статті досліджено полікодові тексти постерів із концептом «коронавірус». Акцентовано на тому, що реальність епідемії COVID-19 стала причиною появи значного масиву новацій в українській мові. Поширення вірусу потребувало логічної комунікації задля впливу на емоційний, поведінковий і психологічний стан людей, надання їм відомостей про клініку, діагностику, лікування, профілактику хвороби та культуру соціальних контактів. Досягнення цієї мети вможливили інформаційні постери. Полікодові тексти постерів є одним з успішних засобів сучасної комунікації, що забезпечує прагматичний вплив на громадян.* ***Актуальність*** *статті визначає перспектива різноаспектного розгляду концепту «коронавірус», зокрема й семіотичних маркерів полікодових текстів постерів про COVID-19.* ***Мета*** *– дослідити полікодові тексти постерів із концептом «коронавірус», схарактеризувати взаємодію вербальних і візуальних компонентів.*

Визначено, що текст постеру є письмовим, статичним, експліцитно вираженим (із вербальними та візуальними знаками) утворенням. За ступенем гетерогенності розпізнано дві групи. Є умовна нульова гетерогенність (словесний компонент супроводжений формальним іконічним зображенням). Ненульова гетерогенність має два таких підвиди, як достатня гетерогенність (вербальний компонент і зображення узгоджені за змістом і обсягом) та надмірна гетерогенність (багатослівний мовний компонент перевершує зображальний). Пояснено, що кожна група полікодових текстів зумовлює осмислення гетерогенності крізь призму мовних репрезентантів, які реалізовані на певних рівнях мови. Зроблено висновок, що концепт «коронавірус» у досліджених текстах актуалізовано концептами «життя», «здоров’я», «безпека», до яких у структурах із ненульовою гетерогенністю долучені концепти «медицина», «хвороба», «людина», «вік». ***Перспективи*** *дослідження – поглиблений аналіз знаків різних рівнів мови в полікодових текстах із концептом «коронавірус».*

Ключові слова: *полікодовий текст, концепт, коронавірус, постер, умовна нульова гетерогенність, ненульова достатня та надмірна гетерогенність.*

Bilokonenko Liudmyla *– Doctor of Sciences in Philology, Associate Professor, Professor at the Department of Ukrainian Language, Kryvyi Rih State Pedagogical University, 54, Gagarin Avenue, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50086, Ukraine (bk.ludmila1020@gmail.com)*

ORCID: http://orcid.org/0000-0001-9329-1852

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.1

To cite this article: Bilokonenko, L. (2021). Polikodovi teksty z kontseptom «koronavirus» [Polycode texts with the concept of “Coronavirus”]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia “Filolohiia” – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 9–16. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.1 [in Ukrainian].

© Білоконенко Людмила, 2021

POLYCODE TEXTS WITH THE CONCEPT OF "CORONAVIRUS"

Summary. *The article examines the polycode texts of posters with the concept of "coronavirus". The author emphasizes that the reality of the epidemic turned out to be so shocking for the society that the Ukrainian language reacted immediately to this process, creating a significant array of innovations. The spread of coronavirus required logical communication to influence Ukrainians' emotional, behavioural and psychological state, providing them with information about the disease, culture of social contacts. Information posters made this moment possible.* ***The relevance*** *of this work is determined by the prospect of various aspects of the concept of "coronavirus", particularly semiotic systems of polycode texts about COVID-19.* ***The purpose*** *of the article is to explore polycode texts of posters with the concept of "coronavirus".*

It is determined that the texts are written, static, explicitly expressed (available verbal and visual components) formation. According to the degree of heterogeneity, two groups were recognized. Conditional zero heterogeneity (verbal component accompanied by an iconic image). Non-zero heterogeneity has two subspecies: sufficient (verbal component and images are consistent in content); excessive (verbal language component exceeds the pictorial). It is explained that each group of polycode texts conditioned its comprehension through the prism of language representatives, which are realized at certain language levels. It is concluded that the concept of "coronavirus" in the studied texts is actualized by the concepts of "life", "health", "safety", which in the structures with non-zero heterogeneity are attached to the concepts of "medicine", "disease", "human", "age". ***Prospects*** *for research – in-depth analysis of signs of different language levels in polycode texts with the concept of "coronavirus".*

Key words: *polycode text, concept, coronavirus, poster, conditional zero heterogeneity, non-zero sufficient and excessive heterogeneity.*

Постановка проблеми. Пандемія коронавірусу зумовила складнощі, які викликали матеріальні втрати, спричинили людські жертви, послабили чи навіть зруйнували соціальні зв'язки. Несприятливі обставини кардинально зінакшили повсякденне буття людей, вплинули на контакти. Надзвичайно значущою стає інформація про коронавірус SARS-CoV-2 та захист від хвороби, яку він викликає. Майже два роки людство живе в цих умовах, але й досі не знає достатньо про мікроорганізм для ефективної боротьби з ним. Хай які не є політичні, економічні, культурні розбіжності між народами, але усі схоже реагують на труднощі, позаяк здоров'я та життя – найбільша цінність. А висвітлення теми пандемії в масмедійному просторі лише підкреслило комплексні ознаки проблеми.

COVID-19 змінив соціально-економічні, політико-правові, гуманітарні виміри діяльності людства, так само визначив і характер лінгвістичних змін. Науковці фіксують рідкісний випадок в історії мови, коли за нетривалий період з'явилося багато нових слів і змінилося вживання вже наявних, активізувалися словотвірні моделі, відбиваючи мовну динаміку так званої *коронаепохи*, *коронаери* чи *епохи ковіду* (Косович, 2021). Мова виступає одним зі способів формування концепту «коронавірус». Через всеосяжний характер він стає комплексною інформаційною сутністю, сформованою в суспільній свідомості (Жаботинська, 2020, с. 93), його сегменти об'єктивують певний фрагмент концептуальної картини світу людей початку 20-х рр. XXI ст. Про глобалізацію нового поняття "CORONAVIRUS" в англомовній лінгвокогнітивній картині світу пишуть К. Красницька, Н. Степанюк та Н. Долусова (2020). Науковиці впевнені: «Поширеність і безперечна важливість <…> дає привід розглядати його як самостійний концепт» (с. 148). Отже, з одного боку, у науковій царині є потреба широкого пізнання концепту «коронавірус». З другого боку, є необхідність увиразнення глибинних когнітивних складників, репрезентованих різними семіотичними маркерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема коронавірусу в лінгвістиці активно розгортається. У вітчизняних і закордонних працях схарактеризовано суспільно-політичний дискурс у період пандемії (Dada, Ashworth, Bewa & Dhatt, 2020); прагматику синтаксису в рекомендаціях ВООЗ (Чуланова, 2020); інтернет-меми про COVID-19; семіотичні ресурси масмедійних текстів та тех-

нології медіаграмотності для протистояння маніпуляціям (Жаботинська, 2020; Jovanovic, 2020; Федоров, Левицкая & Новиков, 2020); термінологію, коронеологізми (Ганєчко, 2021; Roig-Marín, 2020) та ін. Уважаємо, що є потреба досліджувати й полікодові тексти (*далі* – ПКТ): вони є одним із найбільш успішних засобів сучасної комунікації про хворобу. У ПКТ поєднані семіотичні компоненти різних типів, які, функціонуючи в єдиному семантичному полі, гарантують цілісність, зв'язність тексту, комунікативний ефект, забезпечують прагматичний вплив на адресата (Завадська, 2016, с. 166). Актуальність праці визначаємо перспективою різноаспектного розгляду концепту «коронавірус», зокрема й семіотичних систем ПКТ про COVID-19.

Мета статті – дослідити ПКТ з концептом «коронавірус» на матеріалі інформаційних постерів. Досягнення мети вможливлює виконання таких **завдань**: встановити особливості функціонування різних семіотичних маркерів у ПКТ; схарактеризувати взаємодію вербальних і візуальних компонентів; з'ясувати роль ПКТ в утворенні нової концептуальної ковідматриці.

Виклад основного матеріалу. Проблема вивчення ПКТ у сучасному мовознавстві є однією з актуальних. Вони виникли внаслідок розвитку новітніх технологій, мають перспективи оптимального впливу на адресата завдяки тісному поєднанню зображення з мовою (Пойманова, 1997, с. 3). У лінгвістиці є класифікації таких текстів за різними ознаками: характером іконічного чи вербального компонента, ступенем злютованості вербальних і невербальних елементів, співвідношенням обсягу інформації, характером зв'язків між системами тощо (Пойманова, 1997, с. 9–11; Завадська, 2016, с. 168). Ураховуючи ці системи, визначаємо, що досліджуваний матеріал за характером вербального компонента є письмовим (друкованим) із застосуванням знаків однієї мови; за характером іконічного – статичним; за зв'язками між семіотичними системами – експліцитно вираженим (наявні вербальні та візуальні компоненти, хоч і з різним устроєм) утворенням. Щодо ступеня гетерогенності, то ця ознака потребує доповнення, адже її увиразнює особлива тема – COVID-19, функції ПКТ.

Аналіз корпусу постерів показав, що у системі ПКТ наявні ***умовна нульова*** та ***ненульова гетерогенність***.

1. Умовна нульова гетерогенність означає, що словесний компонент супроводжується невеликим іконічним малюнком, що може й не мати безпосереднього зв'язку з його змістом, функціонуючи як формальний допоміжний знак.

Актуалізація таких ПКТ зумовлена двома основними причинами. По-перше, такий ПКТ відповідний терміновим запитам суспільства. Неочікувана епідемія швидко захопила увагу громадськості й порушила питання про ризики для життя. Потреба у відомостях була нагальною, але ускладненою різнобічними підходами до боротьби з пандемією. Українська спільнота мала нестачу знань про COVID-19. Отже, у постерах початку 2020 р. корисна вербальна інформація була важливішою за малюнки. Останні можуть впливати на людину, проте формальне зображення не забезпечує цілковитого сприйняття. З часом такі ПКТ набувають функції нагадування, а мовний матеріал без надмірної візуалізації дає змогу уникати розсіювання уваги, що теж має свої переваги.

По-друге, взаємодія вербального та невербального компонентів інколи виявляється в надмірному доповненні одного елемента іншим, тоді зміст ПКТ не можна чи складно повноцінно сприймати. Виникає питання і про здатність адресата накопичувати, зберігати, відтворювати й передавати отримані знання. Безперечно, порядок осмислення вербальних або невербальних складників ПКТ варіюється залежно від індивіда: одні спочатку звертають увагу на картинку, інші – на напис. Відсутність якогось маркера знижує результативність осягання. Проте значний зображальний ряд без опори на раніше набуті знання буде незрозумілим. Тобто об'ємне зображення без відповідного вербального компонента, як ми вважаємо, –складний спосіб впливу на адресатів за відсутності достатніх знань, а от на етапах інформування й нагадування воно може бути продуктивним засобом повідомлення.

За обсягом інформації це репетиційні (зображення повторює вербальний текст), інтеграційні (картинка вбудована у вербаль-

ний текст чи навпаки), видільні (малюнок частково підкреслює якийсь вербальний аспект) утворення.

Пандемійні лексичні інновації у цих ПКТ представлені образною оцінною неологією, яскравими метафорами, термінологією: *Ми виграємо битву проти коронавірусу*; *Коронавірусна війна – це битви за життя*; *Лікарі та медсестри, як солдати на фронті. Допоможи їм, залишайся вдома*; *ковідний госпіталь*, *ковідний стаціонар*, *постковідний (посткоронавірусний) синдром*. На графічному рівні фіксуємо суміщення букв і цифр різного розміру, кольору, шрифту; написання букв через дефіс: *Звернись за НОМЕРОМ 103 або до свого СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ*; *Н-Е М-О-Ж-Н-А користуватися посудом, рушниками, постільною білизною спільно з іншими людьми*. Наявний і шрифтовий прийом літуратив: *НЕ МОЖНА отримувати листи та пакунки з Китаю*; *Додавши в їжу часник, МОЖНА запобігти зараженню коронавірусом*; *Вакцинація мені НЕ ПОТРІБНА, бо я НЕ ЗАХВОРІЮ*. Цей засіб застосовано для викриття неправдивої інформації.

Наприклад, на рис. 1 бачимо мовні компоненти, супроводжені формальними малюнками. Зокрема, це схематичне зображення людини, яка кличе на допомогу; працівників (до Всесвітнього дня охорони праці 2020 року), а також приклад інтеграції вербального тексту в зображення.

Концепт «коронавірус» у цих текстах зближений із концептами «життя», «здоров'я» та «безпека». Це логічно, позаяк першорядно механізм його постання в суспільній свідомості був пов'язаний із сутністю заходів, спрямованих на захист життя людини в умовах пандемії COVID-19. З початком кампанії вакцинації інтенсифіковано смисл «вакцинація – це життя й безпека».

2. Ненульова гетерогенність:

а) ***достатня ненульова гетерогенність***: мовний компонент застосовано поряд із зображенням, спрямованим на його зміст, без надмірності. Тобто для ефективного впливу на реципієнтів відомості про COVID-19 репрезентовані зрозумілими, нескладними словесними образами, на які зорієнтовані малюнки. Можна говорити про інформаційну економію в цих текстах, де послідовна компресія на різних рівнях мови зумовлює такий процес і для невербальних знаків, що в комплексі економить час для осягання змісту. Оскільки сприймання елементів ПКТ варіюється залежно від особи, то будь-який компонент є самодостатнім щодо теми. Адресат зосереджується на найбільш зручній для нього системі й водночас отримує цілісну інформацію. Ці тексти вможливлюють лаконічні, структурно не розгорнуті, але достатні відомості. Залучено фонові знання про коронавірус: суспільство розуміє проблему, реагує на неї, осмислює культуру соціальних контактів, що свідчить про «включеність» у це явище.

За обсягом інформації це репетиційні (малюнок повторює мовний елемент), інколи видільні (підкреслено найважливіший мовний аспект) утворення.

На рис. 2 подано приклади таких ПКТ. Постери містять ідентичну інформацію, організовану різними системами: вербальна (*Тримайтеся на відстані від людей, у яких кашель або підвищена температура*; *Не торкайся обличчя немитими руками*; *Мий руки 20 секунд* і т. ін.) – це достатній для осмислення адресатом словесний складник; невербальна система забезпечує візуалізацію тек-

Рис. 1. Умовна нульова гетерогенність у полікодових текстах

сту, підтримує його, але ніяк не варіює плану змісту (на малюнку зображено людину, яка кашляє; руки, які миють з милом; дистанцію між особами тощо);

Концепт «коронавірус» у цій підгрупі об'єднаний із концептами «здоров'я», «хвороба», асоційованими зі способами профілактики COVID-19, а також із концептами «життя», «людина», «медицина». Наявний також зв'язок із концептом «вік»: вікові установки зафіксовано як у вербальній, так і в невербальній частинах (напр., зображення дітей на постері «Противірусний челендж» та хештег #здоровотанцюю від Петропавлівської ЗОШ І-ІІІ ступенів; зображення дідуся, який тримає немовля, на постері «Новий коронавірус небезпечний лише для літніх людей?»);

б) ***надмірна ненульова гетерогенність***: мовний компонент багатослівний, занадто деталізований; зображення відповідає словесному, але поступається йому за обсягом. Візуальні знаки функціонують як допоміжні, частково втілюють представлене мовними формами повідомлення й не несуть жодних нових відомостей. Застосування таких постерів також є практично корисним, адже вони містять важливі факти про COVID-19. Проте сприйняття інформації ускладнене її надмірністю: адресат навряд чи буде уважно вивчати десятки рядків тексту. Але відомості не втрачено, адже завдяки зоровому аналізатору механізм уваги актуалізовано. Вибірково, через малюнок основні (чи цікаві для індивіда) знання будуть усвідомлені. Зорова система вихоплює якісь об'єкти й концентрує на них увагу для подальшого аналізу. Отже, за співвідношенням інформації це тексти з двома функціонально нерівнозначними компонентами, а за її обсягом – видільні (малюнок підкреслює якийсь мовний елемент, що значно його перевершує).

Наприклад, на рис. 3а тема «Як передається захворювання?» має три підтеми й малюнки лише до підтеми «Скільки вірус живе на поверхнях?» (руки та антисептик); на *рис. 3б* у темі «Дотримуйтесь правил гігієни» описано п'ять правил і подано один малюнок – рука, на яку падає крапля води. Постери також поєднують різні кольори, шрифти, виділення графем, частин тексту і зображень, через що осягання змісту дещо ускладнене, потребує значної уваги та часу.

Концепт «коронавірус» у цій підгрупі зближений головно з концептами «здоров'я», «життя», «безпека», «людина», «медицина». Образний складник концепту нерозривно пов'язаний із ціннісним. Він корелює з хворобою, але містить наукові (медичні) знання. Це раціонально вможливлює буденне застосування таких знань для підтримання фізичного й емоційного здоров'я.

У ПКТ із ненульовою гетерогенністю з огляду на характер вербального компонента продуктивними є знаки певних рівнів мови. Зокрема, на лексичному рівні фіксуємо багатозначні слова, варваризми, терміни, лексику ділового стилю: *korona-hoax*, *інфодемія*; *У випадку погіршення стану: ядуха, утруднене дихання, шлунково-кишкові симптоми (нудота, блювання, діарея) або у Вас ниркова недостатність, імуносупресивні стани, аутоімунні захворювання*; *ВООЗ та*

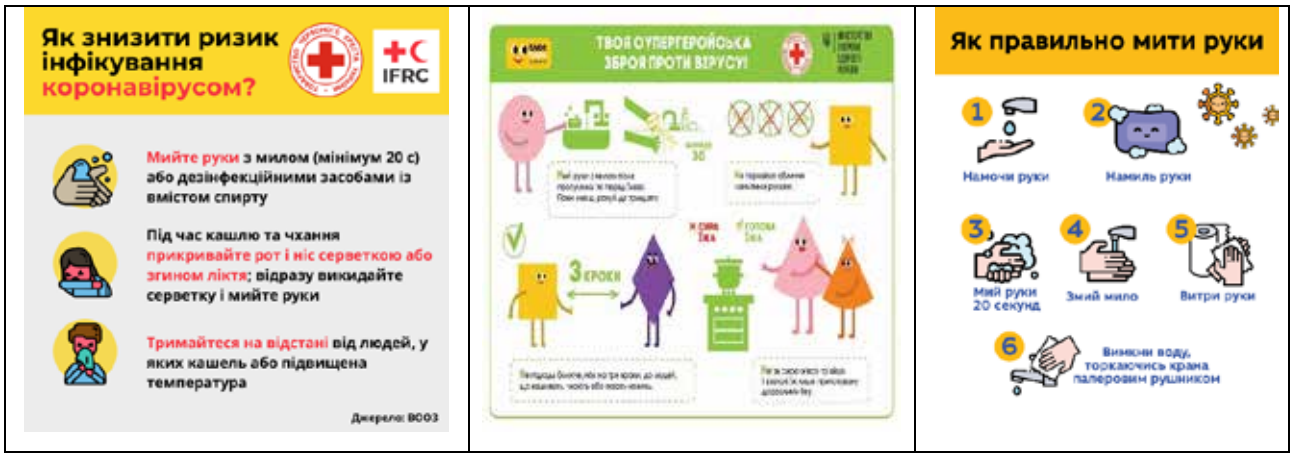

Рис. 2. Достатня ненульова гетерогенність у полікодових текстах

3а

3б

Рис. 3. Надмірна ненульова гетерогенність у полікодових текстах

МОЗ України рекомендують дезінфікувати поверхні, з якими контактували люди, що мають ознаки захворювання, за допомогою хлоровмісних і спиртовмісних засобів. Ділова лексика переважає в постерах МОЗ України: *Проводиться дослідження для виключення або підтвердження COVID-19*; *Лікарі мають всі необхідні алгоритми дій*; *Людина доставляється у визначену госпітальну базу*. На морфологічному рівні звертаємо увагу на наказовий спосіб дієслів, що реалізує прохання, побажання, заклик, пораду: *Мий руки з милом*; *Не підходьте ближче, ніж на три кроки, до людей, які кашляють, чхають або мають нежить*; *Використовуйте відеоконференції для зустрічей, коли це можливо*; *Уникайте рукостискання – використовуйте інші безконтактні способи вітання*; *Невідкладно звернись до сімейного лікаря*. На синтаксичному рівні фіксуємо односкладні ускладнені речення (з однорідними й відокремленими членами), окличні, питальні, спонукальні структури: *Не торкайтесь обличчя немитими руками*; *Дезінфікуйте особисті речі: мобільні телефони, планшети, комп'ютери, столи, сумки та інше!*; *Як передається коронавірус і наскільки він небезпечний?*; *Будьте чесні!*; *Відстань – це гарантія безпеки!* У текстах умовної нульової та достатньої ненульової гетерогенності переважають прості речення, що надають відомості у стислій формі. Основна вимога до цих текстів – максимум відомостей при мінімальному обсязі. Тексти надмірної ненульової гетерогенності можуть мати складні речення, оскільки вони орієнтовані на якнайповніше інформування. Наприклад, у пам'ятці Товариства Червоного Хреста України бачимо: *Запишіть номери телефонів членів Вашої родини, близьких друзів на папері, адже гаджети можуть вийти з ладу, розрядитися тощо*.

Висновки. Пандемія COVID-19 стала причиною нових проблем. Вони стосуються не лише поширення хвороби, але й емоційного, поведінкового та психологічного впливу на людей. Одним із засобів впливу є інформаційні постери. Дослідивши ПКТ, ми визначили, що тексти постерів є письмовим (друкованим), статичним, експліцитно вираженим утворенням. За ступенем гетерогенності розпізнано дві групи. Умовна нульова гетерогенність – це словесний компонент, супроводжений іконічним зображенням. Ненульова гетерогенність має два таких підвиди: достатню гетерогенність (вербальний компонент і зображення узгоджені за змістом і обсягом); надмірну гетерогенність (багатослівний мовний компонент перевершує зображальний). Кожна з

цих груп ПКТ зумовила її усвідомлення завдяки репрезентантам певних рівнів мови. Концепт «коронавірус» актуалізовано концептами «життя», «здоров'я», «безпека», до яких у структурах із ненульовою гетерогенністю долучені концепти «медицина», «хвороба», «людина», «вік». **Перспективи** подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі знаків різних рівнів мови в текстах із концептом «коронавірус».

ЛІТЕРАТУРА

Ганєчко В. Термінологічна лексика за часів COVID-19: номінативний аспект. *Грааль науки.* 2021. № 5. С. 209–213. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.06.2021.038.

Жаботинская С.А. Нарративный мультимедийный концепт: алгоритм анализа (на материале интернет-мемов о COVID-19). *Cognition, communication, discourse*. 2020. № 20. С. 92–117. DOI: 10.26565/2218-2926-2020-20-06.

Завадська О.В. Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 43. С. 163–169. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.49222.

Інформаційні постери про коронавірус. URL: https://www.google.com.ua/search?source=univ&tbm=isch&q=інформаційні+постери+%20про+коронавірус&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjj2KLz_KDyAhVhtIsKHZM_CwwQjJkEegQICBAC&biw=1496&bih=754 (дата звернення 15.07.2021).

Косович О. Глобальний виклик коронавірусній пандемії: мовні зміни. *Мова. Свідомість. Концепт*. 2021. Вип. 11. С. 29–32.

Красницька К., Степанюк Н., Долусова Н. Глобальне явище *CORONAVIRUS* як новий концепт в англомовній лінгвокогнітивній картині світу. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : ВД «Гельветика», 2020. Вип. 32. Т. 1. С. 148–153. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/32.214491.

Пойманова О.В. Семантическое пространство видеовербального текста : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.19. Москва : МГЛУ, 1997. 24 с.

Федоров А.В., Левицкая А.А., Новиков А.С. Коронавирус как источник медийных манипуляций. *Crede Experto: транспорт, общество, образование, язык*. 2020. № 2. С. 69–80.

Чуланова Г. Прагматика синтаксису в рекомендаціях ВООЗ для громадян щодо коронавірусу. *Abstracts of the 11th International scientific and practical conference* (Barcelona, November 1-3, 2020). Barcelona : Barca Academy Publishing, 2020. С. 459–464.

Dada S., Ashworth H., Bewa M.J. & Dhatt R. Words Matter: Political and gender analysis of speeches made by heads of government during the COVID-19 pandemic. *medRxiv.* Cold Spring Harbor Laboratory Press, September 2020. DOI: https://doi.org/10.1101/2020.09.10.20187427.

Jovanovic S.M. Discursive governmental and media response to COVID-19: the case of Serbia. *Society Register*, 2020, Vol. 4, № 2, P. 95–108. DOI: https://doi.org/10.14746/sr.2020.4.2.07.

Roig-Marín A. English-based coroneologisms**.** A short survey of our Covid-19-related vocabulary. *English Today, First View*. Cambridge University. 2020. P. 1–3. DOI: https://doi.org/10.1017/S0266078420000255.

REFERENCES

Hanyechko, V. (2021). Terminolohichna leksyka za chasiv COVID-19: nominatyvnyy aspekt [Terminological vocabulary in the times of COVID-19: nominative aspect]. *Hraal nauky – Grail of Science*, *5*, 209–213 [in Ukrainian]. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.06.2021.038

Zhabotynska, S.A. (2020). Narrativnyj mul'timedijnyj koncept: algoritm analiza (na materiale internet-memov o COVID-19) [The narrative multimedia concept: an algorithm for the analysis (internet-memes about COVID-19)]. *Cognition, communication, discourse*, *20*, 92–117 [in Russian]. DOI: 10.26565/2218-2926-2020-20-06.

Zavadska, O.V. (2016). Fenomen kreolizovanoho tekstu: aktualna problema suchasnykh linhvistychnykh doslidzhen [The phenomenon of creolized text: topical issues of modern linguistic investigations]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, *43*, 163–169 [in Ukrainian]. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.49222.

Informatsiyni postery pro koronavirus [*Coronavirus information posters*] from https://www.google.com.ua/search?source=univ&tbm=isch&q=інформаційні+постери+про+коронаві-

pyc&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjj2KLz_KDyAhVhtIsKHZM_CwwQjJkEegQICBAC&biw=1496&bih=754.

Kosovych, O. (2021). Hlobal′nyy vyklyk koronavirusniy pandemiyi: movni zminy [The global challenge of the coronavirus pandemic: language change]. *Mova. Svidomist. Kontsept – Language. Consciousness. Concept*, *11*, 29–32 [in Ukrainian].

Krasnytska, K., Stepanyuk, N. & Dolusova, N. (2020). Hlobalne yavyshche *CORONAVIRUS* yak novyi kontsept v anhlomovnii linhvokohnityvnii kartyni svitu. [Global phenomenon of *CORONAVIRUS* as a new concept in the English-language linguo-cognitive picture of the world]. In *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers* (Issue 32, Vol. 1), (pp. 148–153). Drohobych : Vydavnychyi dim "Helvetyka" [in Ukrainian]. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/32.214491

Poymanova, O.V. (1997). *Semanticheskoe prostranstvo videoverbal'nogo teksta* [*Semantic space of video-verbal text*]. (Extended abstract of Doctors thesis). Moskow: Moskovskij gosudarstvennyj lingvisticheskij universitet [in Russian].

Fedorov, A. V., Levitskaya, A. A. & Novikov, A. S. (2020). Koronavirus kak istochnik mediynykh manipulyatsiy [Coronavirus as a source of media manipulation]. *Crede Experto: transport, obshhestvo, obrazovanie, jazyk – Crede Experto: transport, society, education, language*, *2,* 69–80 [in Russian].

Chulanova, H. (2020). Prahmatyka syntaksysu v rekomendatsiyakh VOOZ dlya hromadyan shchodo koronavirusu [Pragmatics of syntax in WHO recommendations for citizens about coronavirus]. *Abstracts of the 11th International scientific and practical conference* (pp. 459–464). Barcelona: Barca Academy Publishing [in Ukrainian].

Dada, S., Ashworth, H., Bewa, M.J. & Dhatt, R. (2020, September). Words Matter: Political and gender analysis of speeches made by heads of government during the COVID-19 pandemic. *medRxiv*, Cold Spring Harbor Laboratory Press. DOI: https://doi.org/10.1101/2020.09.10.20187427 [in English].

Jovanovic, S. M. (2020). Discursive governmental and media response to COVID-19: the case of Serbia. *Society Register*, *4*(2), 95–108. DOI: https://doi.org/10.14746/sr.2020.4.2.07 [in English].

Roig-Marín, A. (2020). English-based coroneologisms**.** A short survey of our Covid-19-related vocabulary. *English Today, First View*, 1–3. Cambridge University. DOI: https://doi.org/10.1017/S0266078420000255 [in English].

УДК 811.161.1'373.611

БОНДАРЄВА Ольга – *аспірантка кафедри світової літератури та російського мовознавства, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, площа Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська область, 92703, Україна (bondarevaolya@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8114-1099

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.2

Бібліографічний опис статті: Бондарєва, О. (2021). Номінатема комплексного зразка та особливості її втілення у мовленні (на матеріалі російської мови). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 17–23, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.2

НОМІНАТЕМА КОМПЛЕКСНОГО ЗРАЗКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВТІЛЕННЯ У МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ)

Анотація. *Питання про визначення мовних одиниць постає надважливим у лінгвістичній теорії. Комплексний опис основної одиниці мови виявляє залежність від вибору підходу до ідентифікації мовних інваріантів. У статті зазначені дві парадигми його вирішення – словоцентричну та несловоцентричну. Традиційну лінгвістику характеризує тенденція до виділення словосполучень та інших одиниць разом зі словами як таких, що мають семантичну, а значить і номінативну цілісність. Базовими різновидами номінативних одиниць уважають наслідки мовної номінації (слова-синтагми, глоси прості й комплексні, модифікації відповідних номінатем), а базовою одиницею мовної номінації – номінатему.*

У статті детально розглянуто номінатеми-словосполучення, тобто номінатеми комплексного зразка та їхні структурні різновиди. До них віднесено всі семантично тотожні одиниці, а саме: ідіоматизоване словосполучення, тобто колокацію; фразеологізоване словосполучення; сполуку повнозначного слова зі службовим та аналітичні лексико-граматичні варіанти; універбалізований еквівалент словосполучення, тобто слово, що з'явилося внаслідок вербального модифікування словосполучення і є тотожним йому в лексико-граматичній системі координат. ***Метою*** *статті є визначення параметрів ідентифікації номінатем комплексного зразка, дослідження шляхів реалізації основної номінативної одиниці та особливостей втілення номінатеми комплексного типу в мовленні та тексті.* ***Методи та методики дослідження.*** *У дослідженні використано низку методів, що дали змогу максимально об'єктивно вивчити проблему й дійти певних висновків. Зокрема, метод суцільної вибірки застосовано для накопичення фактичного матеріалу, а методику дистрибутивного аналізу – для диференціювання понять.* ***Висновки.*** *Основною номінативною одиницею визнано певний інваріант – слово чи словосполучення – на підставі критеріїв номінативності та семантико-граматичної тотожності всіх його реалізацій.*

Ключові слова: *номінатема, варіант, інваріант, словосполучення, еліптема, композит.*

BONDARIEVA Olga – *Postgraduate Student at the Department of World Literature and Russian Linguistics, Luhansk Taras Shevchenko National University, 1 Gogol Square, Starobilsk, Luhansk region, 92703, Ukraine (bondarevaolya@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8114-1099

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.2

To cite this article: Bondarieva, O. (2021). Nominatema kompleksnoho zrazka ta osoblyvosti yiyi vtilennya u movlenni (na materiali rosiys'koyi movy) [Nominatheme of complex type and features of its implementation in speech (on the materials of the russian language)]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 17–23, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.2 [in Ukrainian].

© Бондарєва Ольга, 2021

NOMINATHEME OF A COMPLEX TYPE AND FEATURES OF ITS IMPLEMENTATION IN SPEECH (ON THE MATERIAL OF THE RUSSIAN LANGUAGE)

Summary. *The question of defining language units is of paramount importance in linguistic theory. A comprehensive description of the basic unit of language reveals the dependence on the choice of approach to the identification of language invariants. The article identifies two paradigms for its solution – word-centric and non-word-centric. Traditional linguistics is characterized by the tendency to distinguish word-combinations and other units together with words as having semantic, and hence nominative integrity. The basic types of nominative units are considered to be the consequences of linguistic nomination (words-syntagms, glosses, simple and complex modifications of the corresponding nominatheme), and the basic unit of linguistic nomination is the nominatheme.*

The article considers in detail the nominathemes-word-combination, ie the nominathemes of the complex type and their structural varieties. These include all semantically identical units, namely: idiomatized word-combination, ie colocation; phraseologized word-combination; combination of a full word with office and analytical lexical and grammatical variants; the univerbalized equivalent of a word-combination, ie the word that appeared as a result of verbal modification of the word-combination, is identical to it in the lexical-grammatical coordinate system. ***The purpose*** *of the article is to determine the parameters of identification of nominathemes of the complex type, research of ways of realization of the basic nominative unit and features of embodiment of the nominatheme of complex type in speech and text.* ***Research methods and techniques.*** *The study used a number of methods that allowed to study the problem as objectively as possible and draw certain conclusions. In particular, the method of continuous sampling is used to accumulate factual material, and the method of distributive analysis – to differentiate concepts.* ***Conclusions.*** *The main nominative unit is a certain invariant – a word or word-combination – on the basis of the criteria of nominativeness and semantic-grammatical identity of all its implementations.*

Key words: *nominatheme, variant, invariant, word combination, ellipthema, composite.*

Постановка проблеми. Питання про визначення мовних одиниць постає надважливим у лінгвістичній галузі. У контексті комплексного опису основної одиниці мови значущою постає її залежність від вибору підходу до ідентифікації мовних інваріантів. У статті зазначено дві парадигми вирішення зазначеного питання – словоцентричну й несловоцентричну. Остання дає змогу провести різнобічний аналіз мовних одиниць та всього комплексу їх утілень у мовленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно проблеми основної одиниці номінації висловлювалися Ш. Баллі, В.А. Звегинцев, Л. Блумфілд, В.М. Жирмунський, І.О. Бодуен де Куртене, А. Мартіне, Й. Вахек, С.Д. Кацнельсон, Ф. де Соссюр, Ж. Вандрієс, А. Фрай. У їхніх працях запропоновано два шляхи її вирішення. Перший шлях В.М. Алпатов умовно назвав словоцентричним (Алпатов, 1982, с. 66–74). Основоположником другого способу (несловоцентричного) вважають І.О. Бодуена де Куртене. Сутність цього підходу дещо пізніше розкрив Л. Блумфілд, запропонувавши позначати одиницю мови терміном форми (Блумфильд, 1968). При цьому мінімальною формою в його концепції постає морфема. Далі послідовно стали виділяти слово, словосполучення і речення.

Більш докладно дослідженням номінатеми в ономасіологічному аспекті займається Н.В. Дьячок (Дьячок, 2017).

Метою дослідження є визначення параметрів ідентифікації номінатем комплексного зразка, що сприяє найповнішому опису семантико-формальних характеристик номінатем як мовних інваріантів. Досягнення мети зумовлене вирішенням низки завдань: 1) визначення мовного інваріанта; 2) аналіз його мовленнєвої структури; 3) створення й опис моделей модифікування номінатеми. Предметом дослідження є низка номінатем, способи модифікації яких втілено у комплексі мовленнєвих і текстових репрезентацій.

Завдання:

1) описати два підходи до вивчення основної мовної одиниці;

2) зазначити критерії тотожності досліджуваного інваріанта;

3) представити структурні різновиди номінатеми з домінантою-словом;

4) представити структурні різновиди номінатеми з домінантою-словосполученням;

5) структурувати типи комплексної реалізації інваріанта з домінантою-словосполученням.

Виклад матеріалу. У межах традиційної словоцентричної парадигми головною номінативною одиницею є слово, тому «аналіз починається з виділення слів, від яких відштовхуються за розгляду як менших одиниць (морфем), так і більших (словосполучень, часом речень) одиниць мови» (Алпатов, 1982, с. 66–74).

Проявом несловоцентричного підходу є й уявлення про номінативність словосполучень, сутність якого виклав А.П. Загнітко: «Основна функція словосполучення – номінативна» (Загнітко, 2003, с. 53). Згідно з таким розумінням «комбінація слів і словосполучення репрезентує з'єднання деяких окремих значень-сигніфікатів, внаслідок чого утворюється нова номінативна одиниця, ідентифікація й розуміння якої ґрунтується на адекватному відтворенні деякої реальної єдності предметів, явищ та їхніх властивостей (поєднання предмета й ознаки, поєднання предметів, поєднання дій тощо)» (Уфимцева, Серебреникова, 1977, с. 122).

У традиційній лінгвістиці можна простежити тенденцію до виділення словосполучень та інших одиниць, включно зі словами, як таких, що мають семантичну, а значить і номінативну цілісність. Отже, ми дійшли висновку, що слово є не так базовою номінативною одиницею, як одним із формальних її різновидів. Визначення основної одиниці мови (або основної номінативної одиниці) пов'язане з виділенням одиниці, яка зосереджує в собі основну – номінативну – функцію.

В.І. Теркулов зазначає: «Номінативний інваріант є абстрактною одиницею, узагальненою від всіх її реалізацій, що тією чи тією мірою присутня в низці однорідних конкретних одиниць, що мають статус її варіантів чи дублетів» (Теркулов, 2007, с. 47). Інваріант завжди представлений своїми варіантами.

Критерії тотожності досліджуваного інваріанта можна представити так.

1. Номінатема як мовна одиниця здатна містити безліч диференційних ознак, що не порушують уявлень про її єдність.

2. Номінатема реально функціонує в мовленні в одній зі своїх модифікацій-дублетів, тому модифікування номінатеми є формою її буття.

3. Тотожність номінатеми передбачає дублетне модифікування, яке полягає в повній семантичній ідентичності порівнюваних одиниць. За такого дублетного модифікування дублети завжди збігаються як в лексичній площині, так і в граматичній.

4. Існує семантико-граматична цілісність номінатеми, тобто сукупність потенційно властивих їй текстових і мовленнєвих реалізацій.

Зазначені критерії дають підстави до виділення номінатем з домінантою-словом (тобто тих, де первинна номінація відбулася словом) та номінатем з домінантою-словосполученням (тих, де первинна номінація відбулася словосполученням). Структурними різновидами номінатеми з домінантою-словом уважаємо всі семантично тотожні одиниці, ідентифіковані на рівні слова, як-от:

1) безпосередньо слово у всіх контекстах його вживання з семантикою, що еквівалентна йому самому (наприклад, *девушка запрыгнула в автомобиль*, де слово *автомобиль* є еквівалентним самому собі, позаяк його семантику реалізовано без залучення семантики інших слів з контексту);

2) поєднання повнозначного слова з прийменником (*автомобиль – в автомобиль*, оскільки в цьому випадку спостерігаємо тотожність семантики іменника й прийменниково-іменникової сполуки);

3) слово, поширене залежною від повнозначної лексемою, яка виконує функцію семного конкретизатора (*шикарный автомобиль*, де прикметник *шикарный* виконує функцію семного конкретизатора, тобто звужує, а значить і конкретизує семантику іменника *автомобиль*).

Структурними різновидами номінатем з домінантою-словосполученням є всі семантично тотожні одиниці, ідентифіковані на рівні словосполучення, а саме:

1) ідіоматизоване словосполучення, тобто колокація, яку розуміють як «лексико-се-

мантичний тип словосполучення, що за своєю внутрішньою семантичною структурою перебуває між вільним та фразеологічним сполученням» (Jackson, 1995, с. 97) (*жевательная резинка*, *железная дорога*, *грудная жаба*);

2) фразеологічний зворот, утворення якого зумовило ідіоматизоване словосполучення і який є постійним і відтворюваним вживанням «вільного сполучення слів не в прямому, а в узагальненому, образно-переносному значенні» (Шанский, 1996, с. 92) (*красная строка*, *сизифов труд*, *темна вода во облацех*);

3) сполучення зі службовим словом (*со знаменитой певицей*) та аналітичні лексико-граматичні варіанти (*красивая знаменитая певица*);

4) універбалізований еквівалент словосполучення, тобто слово, що з'явилося внаслідок вербального модифікування словосполучення, є тотожним словосполученню в лексико-граматичній системі координат, а значить, демонструє тотожність лексичного та граматичного значень і синтаксичної функції.

Четвертий різновид номінатеми має таку типологію.

1. Вербальна реалізація номінатеми, що з'явилася внаслідок еліптичної трансформації словосполучення в слово: а) еліптема – залежне слово; б) еліптема – головне слово; в) еліптичний універб.

2. Вербальна реалізація номінатеми, що з'явилася внаслідок композитної компресії словосполучення: а) абревіатура; б) формальний компресив; в) компресивний універб тощо.

Отже, номінативною одиницею мови не можна вважати лише слово, як стверджують прихильники словоцентризму. Таку одиницю доцільно розглядати як певний інваріант, здатний містити характеристики слова та його форм або характеристики словосполучення та його форм. Найголовнішими чинниками визначення мовного інваріанта постають номінативність та семантико-граматична тотожність всіх його форм різної структури.

Н.В. Дьячок (Дьячок, 2017, с. 93–98) виокремила шість структурних типів мовних інваріантів, що комплексно реалізуються в усному та писемному мовленні:

1) словосполучення + абревіатура + еліптичний універб, наприклад: *административная страница – админстраница – админка*;

2) словосполучення + композит + еліптичний універб, наприклад: *ливневый сток – ливнесток – ливневка*;

3) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-абревіатурного зразка + еліптичний універб, наприклад: *микроволновая печь – МВ-печь – микроволнушка*;

4) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + композит, наприклад: *электрическая печь – электричка – печь – электропечь*;

5) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (залежне слово), наприклад: *борзая собака – борзюк – борзая*;

6) словосполучення + композит абревіатурного зразка + абревіатура + еліптичний універб, наприклад: *заграничный паспорт – загранпаспорт – загран – загранник*.

Ми додали до цього переліку ще вісім типів комплексної реалізації інваріанта з домінантою-словосполученням.

1. Номінатема на зразок «словосполучення + композит абревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + абревіатура», що репрезентована такою структурою:

Nom (*системный администратор*)

WCom (*системный администратор*)

CompAbbr (*сисадмин*)

U (*системник*)

El (*администратор*)

Abbr (*admin*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **CompAbbr** – її модифікація-композит абревіатурного зразка, **U** – її модифікація-універб, **El** – її модифікація-еліптема (головне слово), **Abbr** – її модифікація-абревіатура.

2. Номінатема на зразок «словосполучення + композит абревіатурного зразка + еліптема (головне слово)», що репрезентована такою структурою:

Nom (*аббревиатурная морфема*)
WCom (*аббревиатурня морфема*)
CompAbbr (*абброморфема*)
El (*морфема*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **CompAbbr** – її модифікація-композит абревіатурного зразка, **El** – її модифікація-еліптема (головне слово).

3. Номінатема на зразок «словосполучення + еліптичний універб + абревіатура + компресивний універб», що репрезентована такою структурою:

Nom (*день рождения*)
WCom (*день рождения*)
U (*днюха*)
Abbr (*ДР*)
ComprU (*денрик*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **U** – її модифікація-універб, **Abbr** – її модифікація-абревіатура, **ComprU** – її модифікація-компресивний універб.

4. Номінатема на зразок «словосполучення + композит + еліптема (головне слово)», що репрезентована такою структурою:

Nom (*детектор лжи*)
WCom (*детектор лжи*)
Comp (*лжедетектор*)
El (*детектор*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **Comp** – її модифікація-композит, **El** – її модифікація-еліптема (головне слово).

5. Номінатема на зразок «словосполучення + еліптичний універб + композит абревіатурного зразка + еліптема (головне слово)», що репрезентована такою структурою:

Nom (*медицинская сестра*)
WCom (*медицинская сестра*)
U (*медичка*)
CompAbbr (*медсестра*)
El (*сестра*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **U** – її модифікація-універб, **CompAbbr** – її модифікація-композит абревіатурного зразка, **El** – її модифікація-еліптема (головне слово).

6. Номінатема на зразок «словосполучення + еліптичний універб + абревіатура + еліптема (залежне слово)», що репрезентована такою структурою:

NomU (*наличные деньги*)
WCom (*наличные деньги*)
(*наличка*)
Abbr (*нал*)
El (*наличные*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **U** – її модифікація-універб, **Abbr** – її модифікація-абревіатура, **El** – її модифікація-еліптема (залежне слово).

7. Номінатема на зразок «словосполучення + словосполучення юкстапозитно-абревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово)», що репрезентована такою структурою:

Nom (*микроволновая печь*)
WCom (*микроволновая печь*)
U (*микроволнушка*)
ComAbbrJukst (*МВ-печь*)
El (*печь*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **U** – її модифікація-універб, **ComAbbrJukst** – її модифікація-словосполучення юкстапозитно-абревіатурного зразка, **El** – її модифікація-еліптема (головне слово).

8. Номінатема на зразок «словосполучення + еліптичний універб + еліптема

(головне слово)»,що репрезентована такою структурою:

	WCom (*оперативная память*)
Nom (*оперативная память*)	**U** (*оперативка*)
	El (*память*),

де **Nom** – номінатема з домінантою-словосполученням, **WCom** – її модифікація-словосполучення, **U** – її модифікація-універб, **El** – її модифікація-еліптема (головне слово).

Висновки. Основною номінативною одиницею постає певний інваріант, здатний містити характеристики слова та його форм або характеристики словосполучення та його форм. Найголовнішими критеріями визначення цієї одиниці є ознака номінативності та семантико-граматична тотожність усіх її форм незалежно від їхньої різниці за формою та структурою. Ми виокремили вісім структурних різновидів номінатем комплексного зразка, разом з якими загалом наявні чотирнадцять таких типів: 1) словосполучення + абревіатура + еліптичний універб; 2) словосполучення + композит + еліптичний універб; 3) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-абревіатурного зразка + еліптичний універб; 4) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + композит; 5) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (залежне слово); 6) словосполучення + композит абревіатурного зразка + абревіатура + еліптичний універб; 7) словосполучення + композит абревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + абревіатура; 8) словосполучення + композит абревіатурного зразка + еліптема (головне слово); 9) словосполучення + еліптичний універб + абревіатура + компресивний універб; 10) словосполучення + композит + еліптема (головне слово); 11) словосполучення + еліптичний універб + композит абревіатурного зразка + еліптема (головне слово); 12) словосполучення + еліптичний універб + абревіатура + еліптема (залежне слово); 13) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-абревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово); 14) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово). Кожен з цих комплексних інваріантів має власні схеми.

ЛІТЕРАТУРА

Алпатов В.М. О двух подходах к выделению основных единиц языка. *Вопросы языкознания.* 1982. № 6. С. 66–74.

Дьячок Н.В. Принципы определения номинатемы комплексного типа. *Науково-теоретичний часопис «Мова».* Одесса. 2017. № 28. С. 93–98.

Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Горлівка : ГДПІІМ, 2003. 228 с.

Теркулов В.И. Слово и номинатема: опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка. Горловка : ГГПИИЯ, 2007. 240 с.

Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва : Высшая школа, 1996. 160 с.

Уфимцева Л.Л., Серебреникова Б.Л. Языковая номинация: общие вопросы. Москва : Наука, 1997. 358 с.

Jackson H. Words and their Meaning. London and New York : Longman, 1995. 279 p.

REFERENCES

Alpatov, V.M. (1982). O dvukh podkhodakh k vydeleniyu osnovnykh yedinits yazyka [Two approaches to the definition of the principal language units]. *Voprosy yazykoznaniya – Linguistic issues, 6,* 66–74 [in Russian].

Diachok, N.V. (2017). Printsipy opredeleniya nominatemy kompleksnogo tipa [Principles of definition of the nominathemes of complex type]. *Naukovo-teoretychnyy chasopys "Mova" – Scientific and theoretical journal "Language", 28,* 93–98 [in Russian].

Zagnítko, A.P. (2003). *Osnovy ukrainskoho teoretychnoho syntaksysu [Foundations of the Ukrainian theoretical syntax]:* Gorlívka : GDPÍÍM [in Ukrainian].

Terkulov, V.I. (2007). *Slovo i nominatema: opyt kompleksnogo opisaniya osnovnoy nominativnoy yedinitsy yazyka [Word and nominatheme: the experience of a complex description of the main nominative language unit].* Gorlovka : GGPIIY [in Russian].

Shanskiy, N. M. (1996). Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka [Phraseology of the modern Russian language]. Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].

Ufimtseva, L.L., Serebrenikova, B.L. (1977). Yazykovaya nominatsiya : obshchiye voprosy [Language nomination: general issues]. Moscow: Nauka [in Russian].

Jackson, H. (1995). Words and their Meaning. London and New York : Longman [in English].

УДК 811.161.2

ВІКТОРІНА Олена *– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти, КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна, 39/63, Кропивницький, 25006, Україна (lena.viktorina@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3083-7317

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.3

Бібліографічний опис статті: Вікторіна, О. (2021). Назви перших страв в українській мові (на матеріалі творів письменників XVIII–XIX ст.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 24–31, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.3

НАЗВИ ПЕРШИХ СТРАВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ XVIII–XIX СТ.)

Анотація. *У статті проаналізовано останні дослідження й публікації з проблеми номінації українських страв. Зокрема, визначено, що лексико-семантичну групу «назви страв» доволі докладно схарактеризовано на матеріалі українських говірок та українських пам'яток XIV–XVII ст. Наукову новизну дослідження визначає те, що назви страв, ужиті у творах українських письменників, ще не були об'єктом спеціального розгляду.*

Мета роботи – дослідити назви перших страв в українській мові на матеріалі художніх творів письменників XVIII–XIX ст. До аналізу залучено тексти таких авторів: І. Котляревського, С. Гулака-Артемовського, М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Л. Глібова, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, М. Коцюбинського, М. Кропивницького, О. Кобилянської. Матеріал класифікуємо таким чином: лексико-тематична група «назви страв», лексико-семантична підгрупа «назви перших страв». Із творів виокремлено такі компоненти цієї підгрупи: борщ, галушки, юшка, куліш, щерба, квасок, просілне. У статті здійснено аналіз їхньої частотності. Установлено, що до найчастіше вживаних належать такі лексеми: борщ (виявлено у творах 11 авторів), юшка (8 авторів), галушки (7 авторів). Менш уживаними є такі назви: куліш (виявлено у творах 6 письменників) і щерба (2), квасок, просілне зафіксовано по 1 разу. Три останні назви не є активними в мовленні сучасних українців. Отже, їх можна вважати архаїзмами. Проведено паралелі між лексичними значеннями назв страв у сучасній українській мові та тими, які зафіксовані в лексикографічних джерелах XIX ст. У тексті статті збережено їхній оригінальний правопис. Зазначено демінутивні форми лексем, тоді як аугментативних не виявлено ні в аналізованих текстах, ні в словниках. Також проаналізовано віднайдені в текстах рецепти приготування страв. Виявлено, що письменники аналізованого періоду жодного разу не використали такі назви перших страв: бульйон, суп, уха, харчо, шурпа, щі. Це дає підстави припустити, що ці лексеми були запозичені українською мовою з інших мов у XX ст.

Ключові слова: *мовна картина світу, лексико-тематична група, назви перших страв, лексичне значення, лексикографічні джерела, архаїзми.*

VIKTORINA Olena *– Candidate of Philological Sciences, Senior Lector at the Department of Theory and Methodology of Secondary Education, Kirovohrad Regional In-Service Teachers' Training Institute named after Vasyl Sukhomlynsky Velyka Perspectyvna St., 39/63, Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine (lena.viktorina@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3083-7317

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.3

To cite this article: Viktorina, O. (2021). Nazvy pershykh strav v ukrainskii movi (na materiali tvoriv pysmennykiv XVIII–XIX st.) [Names of the first courses in the Ukrainian language (based on the works of writers of the XVIII-XIX centuries)]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 24–31. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.3 [in Ukrainian].

© Вікторіна Олена, 2021

NAMES OF THE FIRST COURSES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON THE WORKS OF WRITERS OF THE XVIII-XIX CENTURIES)

Abstract. *The latest research and publications on this topic are analyzed in the article. In particular, it is determined that the lexical-semantic group "Names of food" was recorded and described in detail in Ukrainian dialects. The names of food products were also studied on the material of Ukrainian memos of the XIV-XVII centuries. The scientific novelty of the study is that the names of courses in the literary works of Ukrainian writers have not yet been the subject of research.*

The purpose of the article is to explore the names of the first courses in the Ukrainian language based on literary works of the XVIII-XIX centuries. The texts of the following authors are involved in the analysis: I. Kotlyarevsky, S. Gulak-Artemovsky, M. Gogol, G. Kvitka-Osnovyanenko, T. Shevchenko, L. Glibov, I. Nechuy-Levytsky, M. Starytsky, I. Karpenko-Kary, M. Kotsyubynsky, M. Kropyvnytsky, O. Kobylyanska. Seven names of the first courses such as borsch, dumplings, soup, kulish, shcherba, kvasok, prosilne are revealed in the analyzed texts. Quantitative analysis of the frequency of their use by the authors is done in the article. The most commonly used were: borsch (11 authors), soup (8 authors), dumplings (7 authors); somewhat less often kulish (6 writers), shcherba (2), kvasok, prosilne recorded 1 time. The last three names are not active in the speech of modern Ukrainians. Therefore, they can be considered archaisms. It is drawn a parallel between the lexical meanings of the names of dishes in the modern Ukrainian language and those recorded in the lexicographic sources of the XIX century. Their original spelling is preserved in the text of the articles. The diminutive forms of lexical items are indicated, none of the augmentative ones are recorded either in the analyzed texts or in dictionaries. The recipes for cooking dishes found in the texts are also analyzed. It turned out that the writers of the analyzed period never used such names for the first courses: broth, soup, ukha, kharcho, shurpa, shchi. This suggests that these lexemes were borrowed by the Ukrainian language from others in the twentieth century.

Key words: *Linguistic picture of the world, lexical-thematic group, names of first courses, lexical meanings, lexicographic sources, archaisms.*

Постановка проблеми. Поняття «*картина світу*» – вагомий складник як свідомості окремої людини, так і суспільної свідомості. Дослідниця лексики їжі та напоїв у буковинських говірках Л. Борис зазначає: «Лексика на позначення страв і напоїв є невід'ємним складником мовної картини світу» (Борис, 2015, с. 8). Лексико-тематична група назв на позначення важливих для життя людини речей привертає увагу етнографів і мовознавців. Перші спроби записати назви страв українців й описати способи їх приготування були здійснені ще в XIX ст. (Гнатюк, 1899; Маркевич, 1860; Чубинський, 1877).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематичну групу лексики «назви страв» доволі докладно проаналізовано на матеріалі східностепових (Загнітко, 2011), буковинських (Борис, 2015), східнослобожанських (Волошинова, 2013), поліських (Вешторт, 1968), східнополіських (Турчин, 1982), східноподільських (Оскирко, 2018), суміжних надсянсько-наддністрянських (Різник, 2017) говірок. У працях Е. Ґоци здійснено лексиколого-етимологічний, словотвірний та лінгвогеографічний аналіз назв страв і кухонного начиння, виявлених в українських говорах Карпат (Ґоца, 2000; Ґоца, 2001). С. Яценко дослідив назви продуктів харчування на матеріалі українських пам'яток XIV–XVII століття (Яценко, 2009). Однак назви страв у творах українських письменників ще не були об'єктом спеціального розгляду.

Об'єкт дослідження – тексти творів письменників XVIII–XIX ст. До аналізу залучено такі тексти: «Енеїда» (1798–1842) І. Котляревського, «Солопій та Хівря, або Горох при дорозі» (1819) С. Гулака-Артемовського, «Ніч перед Різдвом» (1832) М. Гоголя, «Конотопська відьма» (1833), «Маруся» (1834), «Сватання на Гончарівці» (1835), «Сердешна Оксана» (1841) Г. Квітки-Основ'яненка, «І мертвим, і живим, і ненародженим…» (1845), «Петрусь» (1850), «Невольник» (1859) Т. Шевченка, «Пархімове снідання», «Вівчар» (1858) Л. Глібова, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (1875) Панаса Мирного, «Кайдашева сім'я» (1878), «Навіжена» (1891) І. Нечуя-Левицького, «За двома зайцями» (1883) М. Старицького, «Мартин Боруля» (1886), «Сто тисяч» (1889), «Суєта» (1903) І. Карпенка-Карого, «Харитя» (1891), «Ялинка» (1891) М. Коцюбинського, «Олеся» (1891) М. Кропивницького, «Земля» (1895–1901) О. Кобилянської. У дужках зазначено роки написання творів.

Предмет дослідження – назви перших страв.

Мета статті – зробити лексико-семантичний, частотний аналіз назв перших страв, зафіксованих у художніх творах.

Для досягнення поставленої мети визначаємо такі **завдання**:

1) відшукати у художніх текстах творів письменників XVIII–XIX ст. назви перших страв;

2) здійснити аналіз частотності їх уживання авторами;

3) проаналізувати лексичне значення назв страв;

4) визначити, які з аналізованих назв є архаїзмами;

5) описати, з яких продуктів готували страви, якщо це зрозуміло з контексту.

Виклад матеріалу. В аналізованих текстах виявлено сім таких назв перших страв: *борщ, галушки, юшка, куліш, щерба, квасок, просілне*.

Борщ. У сучасній українській мові ця лексема функціонує з таким значенням: «Рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додаванням картоплі та різних приправ» (СУМ, І, с. 222). Аналогічно слово тлумачили лексикографи XIX ст. (Б-Н, с. 59; Грінченко, І, с. 89). Окрім того, подано такі демінутиви: *борщик, бóрщичок* (Грінченко, І, с. 89). Лексема *борщъ* є в словнику В. Даля з таким значенням: «квашеная свекла; | род щей, похлебка из свекольной кваши, на говядине и свинине или со свиным салом. | Растение Acanthus или Heracleum (sphondylium et sibiricum)» (Даль І, с. 120).

Назва цієї страви є найпоширенішою серед аналізованих назв. Вона зафіксована в текстах одинадцятьох авторів: *...П'ять казанів стояло юшки, А в чотирьох були галушки,* ***Борщу*** *трохи було не з шість…* (І. Котляревський); *Послухайте мене ви всі, Солопії, Що, знай, мудруєте і голови свої Чорт батька зна над чим морочите до ката: Як в* ***борщ****, замість курчат, нам класти кошенята…* (С. Гулак-Артемовський); *Всі миски, з яких диканські козаки сьорбали* ***борщ****, були розмальовані ковалем* (М. Гоголь); *Наварю і* ***борщу****, і усякої страви, та як воно буде розведено моїми слізоньками, чи піде ж у душу?* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Чого ж се так, що у Тараса часом Буває добрий* ***борщ*** *із м'ясом Та з начинкою пиріжки?* (Л. Глібов); *Швиденько насипала* ***борщу*** *у миску, поставила серед столу…* (Панас Мирний); ***Борщ****, приставлений до жару, дув бульки й клекотів вряди-годи, неначе хто в йому ляпав ложкою* (І. Нечуй-Левицький); *І розпитай гарненько, як його роблять і коли його подають: чи до* ***борщу****, чи на ніч?* (І. Карпенко-Карий); *Мовляв: «їж* ***борщ*** *з грибами, держи язик за зубами…»* (М. Кропивницький); *В печі тріщав вогонь та сичав* ***борщ*** (М. Коцюбинський); *А що вони найчастіше їли* ***борщ*** *і мамалигу, фасолю і бараболі – се не мало попросту нікого обходити* (О. Кобилянська). Це дає підстави стверджувати, що найважливішою першою стравою для українців у XIX столітті був борщ. Так, у «Кайдашевій сім'ї» цю лексему автор використав 33 рази.

Двічі в одного автора, але в різних його творах зафіксовано зменшувальну форму лексеми: *Чи шатнулась там, чи як, а вже і обідати у неї поспіло:* ***борщик*** *з живою рибкою (бігала сама звечора до сусіда, рибалки, та й випрохала)…* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Вже й* ***борщику*** *поїсть, капустки з свининою забажа, і вже часом і всміхнеться як чому* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Цю першу страву селяни готували майже щодня: *Другого дня Мотря встала дуже рано, сіла собі прясти, потім затопила в печі, знайшла два невеличкі горщечки й приставила в одному* ***борщ****, а в другому кашу; якраз стільки, скільки треба було на дві душі*» (І. Нечуй-Левицький); *Кажи, дочко, свекрові, щоб вас одрізнив, а то ви колись з свекрухою спалите хату, – сказала Довбишка, насипаючи в миску* ***борщу*** (І. Нечуй-Левицький); *Навіть Докія, що все на ціле село хвалилася, що ніхто так добре не вміє варити, як вона, – варила щодня* ***борщ****, а що, може, коли чай пила?* (О. Кобилянська). Готували його і як обрядову страву. Про це сказано, зокрема, у творах І. Котляревського та Г. Квітки-Основ'яненка, де цю рідку страву варили на поминальних обідах: *...П'ять казанів стояло юшки, А в чотирьох були галушки,* ***Борщу*** *трохи було не з шість…* (І. Котляревський); *Як обвидніло трохи надворі, зараз зібралися нужні люди у двір до Наума; розложили середу двора вогонь; жінки стали поратись, поприставляли казанки та горшки і варять* ***борщі****,*

локшину, квасок, печене кришать шматками, а там кутю у миски накладають та ситою розводять, горілку по пляшкам розливають, щоб частувати, ложки перемивають, миски лагодять, дошки кладуть і усе готують як треба, щоб і людям пообідати, і старців божих нагодувати (Г. Квітка-Основ'яненко).

На основі наведених текстів можемо зробити висновки про те, як саме українці готували борщ: *Не сказавши нікому й слова, Мотря вхопила* ***півня*** *за ногу, витягла* ***з борщу*** *та й дала драла з хати* (І. Нечуй-Левицький); *Послухайте мене ви всі, Солопії, Що, знай, мудруєте і голови свої Чорт батька зна над чим морочите до ката: Як в* ***борщ****, замість* ***курчат****, нам класти кошенята…* (С. Гулак-Артемовський); *Чого ж се так, що у Тараса часом Буває добрий* ***борщ із м'ясом****…* (Л. Глібов); *Для себе на обід був* ***борщ з м'ясом****, печене порося, гусятина та вареники з сметаною* (І. Нечуй-Левицький); ***Борщ*** *буде* ***з курятиною****, смажене порося, вареники, запечені у сметані, і кисіль…* (І. Карпенко-Карий); *А* ***двох курей на борщ*** *доволі? Доволі однії, мамо! Кури ситі, та ще* ***салом*** *гарно* ***засмажимо****, то й буде такий* ***борщ****, якого вони ніде не їли!* (І. Карпенко-Карий); *…****борщик з живою рибкою*** *(бігала сама звечора до сусіда, рибалки, та й випрохала)…* (Г. Квітка-Основ'яненко); *…сокрушати перш* ***борщ*** *гарячий* ***з усякою, мілкою рибкою…*** (Г. Квітка-Основ'яненко); *Мовляв: «їж* ***борщ з грибами****, держи язик за зубами…»* (М. Кропивницький); *…затопила у печі і приставля горшки порожні; замість* ***пшона, щоб замняти борщ****, вона сіль тре у макотерті та підлива борщу…* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Візьми ж, моє серце, начисть* ***картоплі на борщ та накриши буряків****, а я ось зараз встану та покажу тобі, як борщ накидать* (І. Нечуй-Левицький); *Лаврін присів і жартівливо плюнув на самісіньку копичку* ***буряків та квасолі*** *та й собі пішов з хаті* (І. Нечуй-Левицький); *Вона вмилась, стала перед образами й довго молилась, доки Мотря не наклала в горщик* ***картоплі, буряків та капусти*** (І. Нечуй-Левицький); *Купцеві зараз чайничок настановить, а усе мала у себе; простому народу доброго* ***борщу з салом*** *постановить; паничеві молошної каші подасть* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Кайдашиха помолилась богу й почала знов навчати невістку, як наливать борщ, як затовкувать, коли* ***вкидати сало*** (І. Нечуй-Левицький).

Отже, борщ варили з м'ясом, рибою, грибами; з овочів клали картоплю, буряк, квасолю, капусту; могли заминати пшоном; заправляли салом.

Галушки. У тлумачному словнику української мови це слово зафіксовано з такими значеннями: «Різаний або рваний шматочок прісного тіста, зварений на воді або на молоці // *тільки мн.* Страва у вигляді різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або на молоці» (СУМ, ІІ, с. 22). У лексикографічних джерелах XIX ст. лексема тлумачиться так: «Галушка – кусочекъ теста, сварений въ воде или молоке, клецка» (Б-Н, с. 93; Грінченко, І, с. 268).

Отже, можемо припустити, що спочатку *галушкою* називали безпосередньо шматочок звареного прісного тіста, а потім назва перейшла на рідку страву.

В. Даль у своєму словнику так тлумачить цю лексему: «Родъ клецки, б. ч. пшеничной, тѣсто, сваренное комками въ водѣ, въ борщу; иногда галушки замѣшиваются на молокѣ или затираются на свином салѣ. В подольской губернии галуша, голубцы, пшено с говядиной в капустном листе, вареное в квасу» (Даль І, с. 352). Подільська губернія – «українська губернія на території східного Поділля, що від 1797 року входила до Російської імперії, після Української революції була в складі УНР; Української Держави, потім до 1925 року – в складі УСРР. Нині це переважно територія Хмельницької, Вінницької, частково Одеської, Кіровоградської, Миколаївської областей та Молдови» (ПГ). Отже, це слово лексикограф зафіксував на території сучасної України.

Цю назву страви виявлено у творах вісьмох авторів: *…П'ять казанів стояло юшки, А в чотирьох були* ***галушки****…* (І. Котляревський); *Може, чванитесь, що братство Віру заступило, Що Синопом, Трапезондом* ***Галушки*** *варило* (Т. Шевченко); *Мотря кинулась насипать* ***галушки*** *в миску* (І. Нечуй-Левицький); *Іноді зимою ні з чого було й* ***галушок*** *зварити, – приходилось сухим хлібом давитись…* (Панас Мирний); *Але Пацюк поглянув і знову заходився сьорбати* ***галушки*** (М. Гоголь); *Бодай ти* ***галушки*** *не проковтнув, щоб ти вареником подавився, кажи: шкуру з тебе здерти?* (І. Кар-

пенко-Карий); *Гляди ж, доню, як прийде Влас, то всипеш йому у миску щерби з* ***галушок****; скажеш, що* ***галушок*** *не стало* (М. Кропивницький); *От сотник мовчки обідає, а писар сидів-сидів, мовчав-мовчав, далі за ложку, та у ту ж миску… та й почав, як він каже, сокрушати перш борщ гарячий з усякою, мілкою рибкою та пшоняну кашу до олії, далі захолоджуваний борщ з линами, а там юшку з миньками та з пшеничними* ***галушечками****, та печені карасі, та більш і нічого* (Г. Квітка-Основ'яненко); *А ви –* ***галушечки****, картопельку, кулешик, чухоньку, та й то не щодня, а воно жирок і наростає…* (І. Карпенко-Карий). В останніх прикладах це слово вжито в зменшувальній формі.

В аналізованих творах віднайдено приклади з первинним значенням лексеми: *Настромила одну* ***галушку*** *на спичку; вкусила раз, удруге, – та й удавилася…* (Панас Мирний); *Ото понастромлювали на довгі дерев'яні шпички тії* ***галушки*** *та й почали їсти* (М. Гоголь).

Юшка. У сучасній українській мові це слово вживається в такому значенні: «Суп м'ясний, картопляний, рибний і т. ін. // Рідина з будь-якої готової страви» (СУМ, XI, с. 617). У словнику П. Білецького-Носенка, укладеного на початку XIX ст., лексема зафіксована з аналогічним значенням (Б-Н, с. 411).

Поширеність цієї страви засвідчує її представленість у творах сімох авторів: *…Був борщ до шпундрів з буряками, А в* ***юшці потрух з галушками****…* (І. Котляревський); *Просілне з ушками, з грінками І* ***юшка з хляками, з кишками****…* (І. Котляревський); *Опісля подали* ***юшку з хляками****, печене було баранина, а там молошна каша та й годі, більш і нічого* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Є* ***юшка з м'ясом*** (І. Нечуй-Левицький); *От сотник мовчки обідає, а писар сидів-сидів, мовчав-мовчав, далі за ложку, та у ту ж миску… та й почав, як він каже, сокрушати перш борщ гарячий з усякою, мілкою рибкою, та пшоняну кашу до олії, далі захолоджуваний борщ з линами, а там* ***юшку з миньками та з пшеничними галушечками****…* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Не поворухнувши й пальцем, він нахилив трохи голову до миски і сьорбав* ***юшку****, хапаючи часом зубами галушки* (М. Гоголь); *Звари мені порося, щоб і* ***юшка*** *була* (М. Старицький); *А петрушку Криши в* ***юшку*** *– Буде смак, буде смак!* (Т. Шевченко); *Тоді він полізе в розвалений погріб, назбирає ще торішньої ріпи, що де-где по кутках завалялася, начистить, зварить* ***юшки*** *– та тільки всього!* (Панас Мирний). Як бачимо з контексту, юшку варили з м'ясом, потрухом, хляками або кишками, миньками, галушками. *Потру́х* – частина нутрощів тварини, переважно придатна для їжі (СУМ, VII, с. 429). *Хля́ки* – найбільша частина шлунка жуйних тварин. // Страва, приготована з цієї частини шлунка (СУМ, XI, с. 91). *Минь* – прісноводна хижа риба родини тріскових з видовженим плямистим тілом, яка має промислову цінність (СУМ, IV, с. 712).

В одному творі виявлено демінутив: *І* ***юшечка****, і петрушечка!* (М. Старицький).

Куліш (кулеша). У тлумачному словнику української мови це слово зафіксоване з таким значенням: «Густий суп (звичайно з пшона)» (СУМ, IV, с. 391). У словниках XIX ст. його трактовано так: «Очень жидкая кашица, сваренная изъ пшена» (Б-Н, с. 199), «Жидкая каша» (Грінченко, II, с. 322). Слово є і в словнику В. Даля, однак він не дав розгорнутого опису, а пояснив його так: «Кулѣшъ» (Даль, II, с. 220). Ця лексема була зафіксована у творах шістьох авторів: *Тут з салом галушки лигали, Лемішку і* ***куліш*** *глитали…* (І. Котляревський); *А наш несолений* ***куліш*** *– Як знаєш, так його і їж* (Т. Шевченко); *– Піду надвір та послухаю, поки* ***куліш*** *закипить! – сказала та й шморгнула з хати* (Панас Мирний); *Але чи є в вас, Марто Сидорівно,* ***куліш****?* (І. Нечуй-Левицький); *Мерщій кинулась Харитя до печі, одставила горщик, доглянула страву й насипала в полив'яну миску гарячого* ***кулішу*** (М. Коцюбинський); *А ви – галушечки, картопельку,* ***кулешик****, чухоньку, та й то не щодня, а воно жирок і наростає…* (І. Карпенко-Карий). В останньому прикладі слово вжито в зменшувальній формі. З наступного тексту можемо зрозуміти, як саме українці готували цю страву: *Змила в мисчині жменьку* ***пшона****, вкинула щіпку солі та зо дві чи зо* ***три картоплини****, налила в горщик води і приставила його до вогню* (М. Коцюбинський). Також зрозуміло, що це саме перша страва: *Хутенько зварила* ***куліш****, нагодувала маму, сьорбнула й сама кілька ложок* (М. Коцюбинський).

Зафіксовано у творах цю лексему й у формі жіночого роду – ***кулеша,*** також у формі

демінутива – ***кулешка***: *Марійка стояла в полудневій порі коло столу і завивала саме в якусь хустку горнець із борщем і* ***кулешею****, що недавно зварила хлопцям (О. Кобилянська); Надвечір прийшов сюди і з'їв вечерю,* ***кулешку*** *з борщем, їв та й сказав: «Сього вечора піду в ліс по трохи кілля» (О. Кобилянська); Часом не мали в хаті й по кілька день молока,* ***кусня кулеші****, а вона вдавала, що й не знає їх (О. Кобилянська); Але зате приніс я тобі* ***муки*** *на кілька* ***кулеш*** *(О. Кобилянська); Враз із циганкою Рахірою буде він* ***кукурудзи*** *в полі добрим людям красти, буде* ***кулешку*** *з них собі й їй варити і з нею на заробіток ходити по чужих людях та по Бессарабії (О. Кобилянська).* Але, як можемо зрозуміти з контекстів, це страва не рідка, а така, що її їдять шматком, а готують з борошна, кукурудзяної крупи. Український етнограф, фольклорист, мовознавець В. Гнатюк записав такий рецепт кулеші на Бойківщині: «Як купит хто кукурудзяної мукы, варит кулешу, бо кукурудза не родит ся в нас. Як скіпит окріп, наділлют, всиплют мукы і заварюют. Відтак вымішают і положат на огень, засмажут, высиплют на стів і їдят із капустов не дуже густо зваренов, або з молоком, чи з салом. Як є риба і зварят, то їдят із кулешов. Їдят кулешу також із борщем. Кулеші варят мало» (Гнатюк, с. 590).

Щерба. Укладачі тлумачного словника так пояснюють цю назву: «Відвар з чого-небудь, рідкий суп // Юшка з риби» (СУМ, XI, с. 582). У лексикографічних джерелах XIX ст. знаходимо таке значення: «Наваръ изъ чего-либо, уха» (Грінченко, IV, с. 524); «Горячая похлебка, наваръ; уха, рыбій навар; уха изъ мелкой, нечищеной рыбы» (Даль, IV, с. 599). Цю лексему вдалося знайти у творах двох авторів: *Сьорбнула ложку* ***щерби****, – та й загадалася…* (Панас Мирний); *Гляди ж, доню, як прийде Влас, то всипеш йому у миску* ***щерби*** *з галушок; скажеш, що галушок не стало* (М. Кропивницький). Імовірно, лексема не була поширена, тому що значно більшого поширення набув синонім *юшка*.

Квасок. Укладачі тлумачного словника так пояснюють це слово: «М'ясна або рибна юшка, зварена з солоними огірками» (СУМ, IV, с. 131). Із таким значенням лексема була зафіксована і в словнику Б. Грінченка (Грінченко, II, с. 231). Слово виявлено тільки в одному творі: *…жінки стали поратись, поприставляли казанки та горшки і варять борщі, локшину,* ***квасок****, печене кришать шматками…* (Г. Квітка-Основ'яненко). Найімовірніше, страва не була дуже поширена серед українців.

Просілне. У «Словнику української мови» слово зафіксовано з таким значенням: «Вид пісного борщу» (СУМ, VIII, с. 285). У словнику Б. Грінченка його трактовано як «родъ кушанья» (Грінченко, III, с. 479). Слово було виявлене в одному творі: *Готова страва вся стояла…* ***Просілне*** *з ушками, з грінками І юшка з хляками, з кишками* (І. Котляревський).

Лексеми *щерба, квасок, просілне* не активні в мовленні сучасних українців. Саме тому цілком доречно вважати їх архаїзмами.

Висновки. Отже, у творах української літератури XVIII–XIX ст. виявлено 7 назв перших страв. Найчастіше використовували такі назви: *борщ* (11 авторів), *юшка* (8 авторів), *галушки* (7 авторів); дещо рідше – *куліш* (6 письменників), *щерба* (2), а *квасок, просілне* зафіксовано по 1 разу.

Фахівці характеризують словник П. Білецького-Носенка як «диференційний українсько-російський словник, у реєстрі якого подано тільки ті елементи, що лексично, фонетично, дериваційно й семантично відмінні в російській та українській мовах» (СУМ, Б-Н). Однак укладач уніс до реєстру такі лексеми, як *борщ, галушки, юшка, куліш*. Це дає підстави для висновку, що в час укладання словника (на початку XIX ст.) ці слова, а відповідно і страви, не були поширені в російській мові.

Цікаво, що письменники аналізованого періоду жодного разу не використали такі назви перших страв: *бульйон, суп, уха, харчо, шурпа, щі.* У «Словнику української мови», укладеному в 1970–1980 рр., зазначені лексеми є. Це спонукає припускати, що вони були запозичені з інших мов у XX столітті. Словник В. Даля фіксує слова *бульонъ*, *буліонъ* (франц. «мясной навар») (Даль, I, с. 143), *щи* – похлебка, мясная или постная, из рубленой и квашеной капусты; иногда капусту заменяет щавель, свекольник и пр.» (Даль, IV, с. 600).

Перспективним уважаємо подальший аналіз назв страв і напоїв у творах українських письменників.

ЛІТЕРАТУРА

Борис Л.М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2015. 330 с.

Вешторт Г. Названия пищи в говорах Полесья. *Лексика Полесья : материалы для полесского диалектного словаря* / отв. ред. Н. Толстой. Москва : Наука, 1968. С. 366–415.

Волошинова М. Загальні назви їжі в українських східнослобожанських говірках. *Science and Education a New Dimension. "Phylology".* Vol. 4, 2013. С. 103–108.

Гнатюк В. Народна пожива і спосіб її приправи. *Матеріали до українсько-руської етнології* / за ред. Хв. Вовка. Т. І. Л., 1899. С. 96–110.

Ґоца Е. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 466 с.

Ґоца Е. Назви рідких страв в українських говорах Карпат. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : *зб. наук. праць*. Ужгород, 2000. Вип. 3. С. 107–115.

Загнітко Н.Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 19 с.

Маркевич М. Простонародная кухня, дессертъ и напитки. *Обычаи, повѣрья, кухня и напитки малороссіянъ*. Кіевъ, 1860. С. 160–171.

Оскирко О.П. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках : автореф. дис. …канд. філол. наук : 10.02.01. Умань, 2018.

Різник В.П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2017. 21 с.

Турчин Є. Загальні назви їжі в говорах української мови. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами* : тези доповідей / відп. ред. Й. Дзендзелівський. Ужгород, 1982. С. 114–116.

Чубинський П. Пища Малоруссовъ. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом* : в 7 т. Санкт-Петербургъ, 1872–1878. 1877. Т. 7. С. 433–448.

Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII ст. : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.

ДЖЕРЕЛА

Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови. Підготував до видання Василь Німчук / відп. ред. К.К. Цілуйко. Київ : Наук. думка ; Київ : АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 1966. 419 с.

Ганудель – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. Т. 1. Назви страв, посуду і кухонного начиння. Братислава – Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1981. 211 с.

Грінченко – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4 т. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.

Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / Вступ. ст. А.М. Бабкина, В.П. Вомперского. М. : Русс. яз., 1998. Т. 1–4. Наст. изд. воспр. изд. 1955 г., напеч. со 2-го изд. (1880–1882 г.).

СУМ – Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

ПГ – Подільська губернія. URL: https://cutt.ly/6WrV5O5.

СУМ, Б-Н – Словник української мови (Білецького-Носенка) URL: https://cutt.ly/CWrBeH8.

REFERENCES

Borys, L.M. (2015) Dynamika tematyznoi hrupy leksyky jizhi ta napoiv u bukovynskyh hovirkah [Dynamics of the thematic group of food and beverage vocabulary in Bukovina dialects]. (Extended abstract of Doctors thesis). Chernivtsi [in Ukrainian].

Veshtort, G. (1968) Nazvaniia pishchi v hovorakh Poliesia [Food names in Polissya dialects]. In N. Tolstoj (Ed.), *Leksika Poliesia* : *materialy dlia polesskogo dialektnogo slovaria – Polesie vocabulary: materials for the Polesie dialect dictionary*, 366–415. Moscow : Nauka [in Russian].

Voloshynova, M. (2013) Zahalni nazvy jizhi v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkah [Common names of food in Ukrainian East Slobozhan dialects]. *Science and Education a New Dimension: Phylology* (Vol. 4), (pp. 103–108) [in Ukrainian].

Hnatiuk, B. (1899) Narodna pozhyva i sposib jii prypravy [Folk food and way of its seasoning]. In Khv. Vovka (Ed.), *Materialy do ukrainsko-ruskoi etnolohii – Materials on Ukrainian-Russian ethnology* (Vol. 1), (pp. 96–110). Lviv [in Ukrainian].

Gotsa, E. (2001) Nazvy jizhi i kukhonnoho nachynnia v ukrainskykh karpatskykh hovorakh [Names of food and kitchen utensils in Ukrainian Carpathian dialects]. (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Gotsa, E. (2000) Nazvy ridkykh strav v ukrainskykh hovorakh Karpat [Names of liquid dishes in the Ukrainian dialects of the Carpathians]. *Suchasni problem movoznavstva ta literaturoznavstva* : zb. nauk. prats – *Modern problems of linguistics and literary criticism*: coll. Science wash (Issue 3), (pp. 107–115). Uzhhorod [in Ukrainian].

Zahnitko, N. H. (2011) Nazvy jizhi, napoiv u skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny [Names of food and drinks in the eastern steppe dialects of Donetsk region] (Extended abstract of PhD thesis) [in Ukrainian].

Markevyz, M. (1860) Prostonarodnaia kukhnia, dessert i napitki [Folk cuisine, dessert and drinks]. *Obychai, poveria, kukhnia i napitki malorossiian – Customs, food, cuisine and drinks malorossiyan*. Kyiv, 160–171 [in Russian].

Oskyrko, O.P. (2018) Nazvy jizhi ta napoiv u skhidnopodilskykh hovirkakh [Names of food and drinks in East Podolia dialects]. (Extended abstract of PhD thesis). Uman [in Ukrainian].

Riznyk, V.P. (2017) Nazvy jizhi ta kuhonnoho nachynnia v hovirkah nadsiansko-naddnistrianskoho sumizhzhia [Names of food and kitchen utensils in the dialects of the Nadnvstryansky foothills]. (Extended abstract of PhD thesis). Lviv [in Ukrainian].

Tyrchyn, Ye. (1982) Zahalni nazvy jizhi v hovorakh ukrainskoi movy [Common names of food in the dialects of the Ukrainian language]. Y. Dzendzelivskyi (Ed.), *Leksyka ukrainskoi movy v jii zviazkakh z susidnimy slovianskymy i neslovianskymy movamy* : tezy dopovidej – *Vocabulary of the Ukrainian language in its relations with neighboring Slavic and non-Slavic languages* : abstracts, 114–116. Uzhhorod [in Ukrainian].

Chybynskyi, P. (1877). Pishcha Malorussov [Food of the Little Russians]. *Trudy etnograficheskostatisticheskoi ekspeditsii v Sapadno-Russkii krai, snariazhennoi Imperatorskim Russkim Gejgraficheskim Obchchestvom – Proceedings of an ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory, equipped by the Imperial Russian Geographical Society* (Vols. 1–7; Vol. 7), (pp. 433–448). Sankt-Peterburg [in Russian].

Yatsenko, S. (2009) Nazvy produktiv harchuvannia, strav i napoiv v ukrainskii movi XIV–XVII st. [Names of food and beverages in the Ukrainian language of the XIV–XVII centuries]. (Extended abstract of PhD thesis). Kyiv [in Ukrainian].

DZHRELA

B-N – Biletskyi-Nosenko, P. (1966) Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Pidhotuvav do vydannia: Vasyl Nimchuk; Vidp. red. K.K. Tsiluiko. Kyiv : Nauk. dumka; Kyiv : AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni [in Ukrainian].

Hanudel – Hanudel, Z. (1961) Linhvistychnyi atlas ukrainskykh hovoriv Skhidnoi Slovachchyny [Linguistic atlas of Ukrainian dialects of Eastern Slovakia]. *Nasvy strav, posudu i kukhonnoho nachynnia – Names of dishes, utensils and kitchen utensils* (Vol. 31). Bratyslava – Priashiv : Slovatske pedahohichne vydavnytstvo v Bratyslavi, Viddil ukrainskoi literatury v Priashevi [in Ukrainian].

Hrinchenko – Hrinchenko, B. (1907–1909) slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–4). Kyiv [in Ukrainian].

Dal – Dal, V. (1880–1882 г.) Tolkovyi slovar zhyvogo velikorusskogo yazhyka [Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language] (Vols. 1–4). Moscow : Rus. yaz. [in Russian].

SUM – I.K. Bilodid (Ed.) (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–11). Kyiv : Nauk. dumka [in Ukrainian].

ELEKTRONNI RESURSY

PH – Podilska huberniia [Podolsk province]. URL: https://cutt.ly/6WrV5O5.

SUM, B-N – Slovnyk ukrainskoi movy (Biletskoho-Nosenka) [Dictionary of the Ukrainian language] URL: https://cutt.ly/CWrBeH8.

УДК 821.161.2.09-343Павленко

КИЗИЛОВА Віталіна – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філологічних дисциплін, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», площа Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська область, 92703, Україна (kyzylovavitalina@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2637-0320

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4

Бібліографічний опис статті: Кизилова, В. (2021). Специфіка репрезентації рис українського національного характеру в казковому циклі Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 32–40. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РИС УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В КАЗКОВОМУ ЦИКЛІ МАРИНИ ПАВЛЕНКО «ПІВТОРА БАЖАННЯ. КАЗКИ З ЯЛОСОВЕТИНОЇ СКРИНІ»

Анотація. *У статті розглянуто специфіку репрезентації рис українського національного характеру в циклі казок Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині». Окреслено стан дослідження проблеми у вітчизняному літературознавстві. Застосовано системний, історико-типологічний та культурно-історичний методи дослідження.*

Наголошено на актуальності теми, пов'язаної з активізацією в українському суспільстві процесів націєтворчості, самопошуку, духовного та соціального зміцніння, становлення громадянськості, морально-етичного змужніння. Відзначено, що художній твір містить у собі інформацію про етнопсихологічні особливості народу, а письменник відтворює дух народу через власні думки й почуття. Національний характер у творах художньої літератури увиразнює психологію поведінки, моральні стереотипи, оголює глибинний емоційний пласт, больові точки історичної пам'яті та долі народу.

З'ясовано, що казки Марини Павленко мають виразну адресність (для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку). Вони транслюють морально-етичні цінності українського народу, знайомлять читачів із особливостями національного життя й унікального буття особистостей, відмінних від рис інших середовищ. Пріоритетними в зображенні письменниці стали герої, наділені волелюбством, кмітливістю, відповідальністю, сміливістю, щедрістю, гостинністю, охайністю. Елементи казкової поетики допомогли Марині Павленко уникнути відкритої дидактики, продемонструвати синтез фольклорної й літературної традиції, своєрідність художнього світу літературної казки, позначену особливостями фантастики й авторської позиції, засвідчивши в такий спосіб розвиток літературної казкової системи та національний характер літератури.

Визначено, що перспективним напрямом подальших наукових студій може стати комплексне осмислення масиву різножанрових новітніх українських творів для дітей та юнацтва щодо своєрідності репрезентації в них рис національного характеру українця, з'ясування їх стильової своєрідності, виявлення інтертекстуальних зв'язків з християнською й народнопоетичною традицією.

Ключові слова: *література для дітей та юнацтва, казка, казковий цикл, національний характер, національна ідентичність.*

KYZYLOVA Vitalina *– Doctor of Philological, Professor, Professor at the Department of Philological Disciplines, Luhansk Taras Shevchenko National University, 1, Gogol Square, Starobilsk, Luhansk region, 92703, Ukraine (kyzylovavitalina@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2637-0320

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4

© Кизилова Віталіна, 2021

To cite this article: Kyzylova, V. (2021). Spetsyfika reprezentatsii rys ukrainskoho natsionalnoho kharakteru v kazkovomu tsykli Maryny Pavlenko "Pivtora bazhannia. Kazky z Yalosovetynoi skryni" [Specifics of rise representation of Ukrainian national character in the cycle of fairy tales by Maryna Pavlenko "A wish and a half. Fairy tales from the Yalosoveta's chest"]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 32–40. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.4 [in Ukrainian].

SPECIFICS OF RISE REPRESENTATION OF UKRAINIAN NATIONAL CHARACTER IN THE CYCLE OF FAIRY TALES BY MARYNA PAVLENKO "A WISH AND A HALF. FAIRY TALES FROM THE YALOSOVETA'S CHEST"

Summary. *The article considers the specificity of representing the features of the Ukrainian national character in the cycle of fairy tales by Maryna Pavlenko "A wish and a half. Fairy tales from the Yalosoveta's chest". The article describes the state of research of the issue in the study of literature of our country. The following research methods are applied: systematic, historical-typological and cultural-historical.*

The stress is laid on the relevance of the theme, which is related to the activation of the processes of nation-making, self-search, spiritual and social strengthening, the formation of civic consciousness, moral and ethical maturity in Ukrainian society. It is noted that the work contains information about the ethnopsychological peculiarities of the people, and the writer reproduces the spirit of the nation through its own thoughts and feelings. The national character in the works of fiction emphasizes the psychology of behaviour, moral stereotypes, as well as exposes the deep emotional layer, sore spots of historical memory and the fate of the people.

It is found out that Maryna Pavlenko's fairy tales are clearly targeted (for children of preschool and primary school age), they convey the moral and ethical values of the Ukrainian people, introduce them to the peculiarities of national life and the unique existence of personalities, which differs from the features of other environments. Depicting the characters, writer considers as priority ones, those, which are endowed with love of freedom, quick-wittedness, responsibility, courage, generosity, hospitality, and neatness. Using the features of fairy-tale poetics, Maryna Pavlenko avoids open didactics, instead she demonstrates the synthesis of folklore and literary interaction, the originality of the artistic world of a literary fairy tale, which is determined with the features of fiction and the author's position. Thus, the author shows the development of the tradition of the literary fairy-tale system, the national character of literature.

It is determined that a prospective tendency for further scientific studies can be an integrated comprehension of the array of different genres of the latest Ukrainian works for children and youth as to the originality of representing the features of the Ukrainian national character in them, finding out their stylistic originality, identifying intertextual connections with the folk poetic tradition.

Key words: *literature for children and youth, fairy tale, fairy tale cycle, national character, national identity.*

Постановка проблеми. Наше суспільство наразі переживає непростий етап націєтворення, що зумовлює певні культурницькі, ідеологічні, духовно-світоглядні, суспільно-політичні, інформаційно-психологічні зрушення. Активізація процесів, пов'язаних з осмисленням національної ідентичності, відчуттям належності до певної національної спільноти, посилюється політичними подіями, впливом зовнішньої загрози. Зазначене артикулює важливість формування нації як основи громадянської єдності та міцного суверенітету, актуалізує перебіг самопошуку, духовного та соціального зміцніння, становлення громадянськості, морально-етичного змужніння. Одним із важливих складників цього поступу стає формування національно-культурної ідентичності, духовності, національної свідомості й самосвідомості в молодого покоління українців.

У загальному вигляді під *національною ідентичністю* розуміють відчуття колективної належності до конкретної національної спільноти, її культури. *Національна ідентифікація* особистості – це процес ототожнення особистістю себе з певною нацією (Сторчак,

2015, с. 8). Її важливим складником є національний характер як специфічна й історично сформована системна цілісність стійких різноманітних рис і властивостей, типових для цієї національної спільноти, які надають їй якісної визначеності, що допомагає відрізнити психологію однієї нації від інших (Потапчук, 2013, с. 5–6).

Національний характер, на думку І. Газіної (2008), визначає належність людини до тої чи тої національної спільноти, слугує підґрунтям національно-культурної ідентичності всіх представників конкретного етносу. Він формує у свідомості відчуття спорідненості людини з іншими представниками нації. П. Гнатенко вважає національний характер сукупністю «соціально-психологічних рис, що властиві національній спільноті на певному етапі розвитку і проявляються в ціннісному ставленні до навколишнього світу, а також у культурі, традиціях, звичаях, обрядах» (Гнатенко, 1997, с. 6).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український національний характер осмислено у працях Г. Ващенка, П. Гнатенка, М. Костомарова, О. Кульчицького, В. Липинського, Ю. Липи, І. Мірчука, І. Огієнка, О. Потебні, М. Сумцова, Б. Цимбалістого, Д. Чижевського, П. Чубинського, П. Феденка, М. Шлемкевича, В. Яніва, Я. Яреми й інших учених. Цьому питанню приділяють увагу такі сучасні українські вчені: В. Андрущенко, В. Бебик, А. Бичко, І. Варзар, В. Горський, О. Донченко, О. Забужко, О. Картунов, В. Касьян, І. Кресіна, С. Кримський, О. Майборода, Ю. Римаренко, В. Храмова, Л. Шкляр, М. Шульга та ін.

На думку науковців, феноменологія національного характеру охоплює різні рівні соціальної дійсності. Він проявляється не лише в діяльності різних соціальних суб'єктів, починаючи від великих соціальних груп (нація) і закінчуючи окремим індивідом, який репрезентує цю націю, але й у панівних суспільних настроях, у системі моральних вимог, соціальних норм, настанов, базових цінностей, форм соціалізації, принципів виховання, у характері людської взаємодії, у своєрідності групової картини світу, в організації побуту тощо (Гримич, 1991; Пономарьов, 1994). Основними рисами характеру українців прийнято вважати індивідуалізм, відкритість, кмітливість, винахідливість, щедрість, цілеспрямованість, наполегливість, працелюбність та хазяйновитість, схильність до створення малих спільнот, релігійність.

На думку Т. Потапчук (2013), національний характер українців зумовлений природно-географічними, культурно-історичними, соціально-економічними та суспільно-політичними умовами життєдіяльності українського народу. Він виявляє себе в культурі, мові, традиціях, звичаях, обрядах, звичках, уподобаннях українців. Національний характер позначений специфікою емоцій, почуттів, настроїв, а його риси найяскравіше проявляються у специфічних для певної національної спільноти формах поведінки та видах діяльності.

Етнічно-психічні ознаки народу як історично стійкої спільноти, як вважає Н. Малюга (2004), відбиваються на духовному світі письменника, позначаються на його мисленні, результатах творчості. Національно типові характери, виявлені в індивідуалізованих персонажах, засвідчують як національну специфіку літератури, так і віддзеркалення в художній тканині твору ментальності письменника (Нестеренко, 2015, с. 20). Звідси – тяглість традиції, національна своєрідність художньої літератури кожного народу. Самобутня основа національного характеру увібрала в себе традиції народного життя, його етичні й естетичні норми, духовний досвід нації, що йдуть від фольклорних уявлень, історичного буття нації та природних реалій (Малюга, 2004, с. 315–316).

Національний характер у художній літературі узагальнює національне життя, увиразнює психологію поведінки, моральні стереотипи, оголює глибинний емоційний пласт, больові точки історичної пам'яті й долі народу. Літературний твір містить у собі інформацію про етнопсихологічні особливості народу, а справжній митець у своїх творах може відтворити дух народу через власні думки й почуття (Нестеренко, 2015, с. 22).

Значну роль у процесі формування національної ідентичності дитини відіграє казка, слугуючи підґрунтям для усвідомлення нею своєї належності до української спільноти з притаманним їй історичним минулим, тради-

ціями, звичаями, мовою, моральними цінностями. Вона також дає дитині уявлення про національний характер українця, що вельми актуально в період формування в Україні національного наративу, створення національного інформаційно-комунікативного, культурно-символічного просторів (Степико, 2011, с. 137).

В українському літературознавстві маємо низку поважних наукових студій (О. Гарачковська, О. Горбонос, Л. Дереза, О. Цалапова, Ю. Ярмиш та ін.), у яких жанр авторської казки підлягає різноаспектному дослідженню, зокрема, окресленню формату протягування/відштовхування індивідуально-авторських та фольклорних начал, з'ясуванню особливостей творення казкового світу в різні історико-літературні періоди, виокремленню жанрових модифікацій літературної казки, виявленню взаємозв'язку з творчою індивідуальністю письменника. Казка розглянута в контексті дитячої літератури (В. Кизилова, Т. Качак). Комплексно осмислено жанрові модифікації, особливості поетики казок І. Франка (Г. Сабат, Н. Тихолоз).

Авторська казка, маючи тісний зв'язок із фольклором, усе ж дистанціюється від нього. Вона позначена авторською індивідуальністю, письменницьким ставленням до зображуваного. Як і інші малі прозові форми, казка має тенденцію до утворення циклічних структур як сукупності самостійних художніх творів, утворених у результаті авторського задуму в естетичну цілісність.

В українській новітній літературі низку оригінальних казкових циклів («Київські казки», «Макове князювання», «Зварю тобі борщику», «Чарівні слова») створила Зірка Мензатюк. Тексти мають спільну концепцію, вони семантично близькі й композиційно запрограмовані, мають яскраво виражений пізнавальний компонент. Наскрізна ідея кожного циклу увиразнює ту чи ту рису національного характеру українця.

Наприклад, у «Маковому князюванні» ідеться про релігійність українського народу, котру традиційно вважають тим чинником, який визначає його психологію (Льовочкіна, 2002, с. 93). Відомо, що на формування національної самосвідомості важливий вплив має мова (О. Потебня розглядав мову не тільки як етнорозрізнювальну, але також як етноформувальну ознаку будь-якого народу). Цикл «Чарівні слова» – низка пізнавально-розвивальних текстів для молодших читачів, об'єднаних мовною темою. За допомогою гри дитина легко запам'ятовує відомості про певне мовне явище, у неї розвивається пам'ять, увага, логіка мислення, а головне – формується відчуття належності до мовної української спільноти. «Київські казки» розповідають юному читачеві про столицю нашої держави, її історичні пам'ятки, мальовничі краєвиди. Основний акцент циклу зроблено на любові до Батьківщини, пам'яті про історію нашого народу, її видатних особистостей.

На особливу увагу заслуговує цикл Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині». Це авторський казковий цикл із системно впорядкованими стосовно один одного складниками. Проблемно-тематична щільність текстів, спільність мотивів, стиль і композиція об'єднують твори в єдине ціле. Водночас кожна казка може сприйматися як окремий завершений твір. Цикл обрамлюють казки «Мандрівниця мимоволі (Казка про Казку)» і «Мандрівниця повертається». У них ідеться про Ялосовету – збирачку казок, почутих від людей, які зупинялися в неї на ночівлю. Цікаві історії подорожніх, що втекли зі скрині Ялосовети (їх десять), мають свій підзаголовок, що налаштовує читача-дитину на відповідне емоційне сприйняття.

Мета статті – на прикладі казок Марини Павленко з циклу «Півтора бажання» схарактеризувати риси українського національного характеру та специфіку їх репрезентації в авторській казці.

Завдання роботи:

– визначити межі понять «*національна ідентичність*», «*національний характер*»;

– окреслити риси національного характеру українця, чинники, що їх зумовлюють;

– з'ясувати роль казки у процесі формування національної ідентичності дитини;

– розглянути казки з циклу Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині», на прикладі персонажів циклу продемонструвати риси українського національного характеру, авторські особливості їх вияву в текстах творів.

Виклад матеріалу. «Півтора бажання» Марини Павленко транслюють соціальний і націокультурний досвід, у них представлені українські культурні стереотипи, що актуалізують риси колективної ідентичності й специфіку національного менталітету (Годзь, 2003, с. 5). Кожна казка з циклу фокусує увагу на певному життєвому факті, події, розгорнутій засобами казкової поетики. Тут є чарівні персонажі (Нехайко, Баба Віхола, Тінь), чарівні предмети (золота шабля, солодке золото, клубочок ниток), чарівний хронотоп (ліс, у якому відбуваються фантастичні події, казковий палац), ущільнення часу (рік минає, як один день, величезні відстані герої долають із максимальною швидкістю), невизначеність подій, репрезентована ініціальними формулами (десь, жив колись, жила собі, якось у лісі), гіперболізація рис характеру й зовнішності героя (наприклад: «Небаченої вроди стояла перед ним дівчина, яка навіть не сяяла – палахкотіла» (Павленко, 2007) тощо.

Фантастична подія в казках Марини Павленко розгортається навколо головних персонажів, що є репрезентантами певних рис характеру (як позитивних, так і негативних). Це такі риси: щедрість, гостинність, відповідальність, кмітливість, розважливість, жадібність, заздрісність тощо. Авторка розкриває їх у процесі розвитку сюжету твору так, що читач-дитина сам доходить певних висновків, тому потреба в дидактиці й нудному повчанні відпадає. Письменниця майстерним використанням образного слова змушує читача думати, мріяти. При цьому увиразнюється авторське ставлення (схвалення/осуд) до поведінкових стереотипів, що набуває рис колективного.

У казці «Хатка для Нехайка» акцентовано увагу на такій рисі українців, як охайність. Терапевтичного ефекту твору досягнуто репрезентацією чарівної ситуації, на прикладі якої читач-дитина засвоює певні життєві норми українців, що передаються з покоління в покоління. Головна героїня – дівчинка Софія – не дуже любить прибирати в хаті. Поспішаючи на вулицю гратися, кожного разу вона замітає сміття під шафу: «Нехай собі – ніхто ж не помітить!». Там і народився казковий персонаж Нехайко. Він «такий нечупара! Штанці аж лиснять, сорочина – як свята земля, рученята лепом обросли, під нігтиками – темніше ночі темної – чорно!» (Павленко, 2007). З часом від бруду він збільшився у розмірах і невдовзі мав десятки нечупарних братиків. Побачивши їх, Софійка перелякалася, що незабаром вони можуть вигнати їх з матір'ю з дому, й вирішила змінити своє ставлення до прибирання оселі. «Відтоді, що б не робила – завжди робила на совість і до кінця. Ніколи не дозволяла собі щось занехаяти, ніколи вже не казала: "Нехай!..". Чистенько, свіженько в хаті. Мама доньку хвалить – не нахвалиться» (Павленко, 2007).

Марина Павленко не прагне до гіперболізованої позитивності «перевихованої» Софійки, що є прикметною рисою авторського казкового тексту. Нехайко не зникає остаточно, він зменшується в розмірах і продовжує жити під шафою: «… має Софійка невеличку мороку. Щодня вимітає з-під шафи жменьку якогось наче пшінця. Прибере все – і "пшінце" назад загорне. <…> Софійка кришок зі столу кине, але тільки трохи – щоб не гладшали. Не дає нехайкам рости, "у формі" тримає. Найстарший Нехайко теж серед них» (Павленко, 2007).

Працелюбність і хазяйновитість, любов до рідного дому артикульовано в казці «Баба Віхола». Катруся спересердя гримнула на свого молодшого брата й пригрозила, що віддасть його Віхолі, бо він неслухняний. Сама ж, зрозумівши, що накоїла, пішла до зимового лісу, щоб розшукати його, погодилася відслужити рік у чарівниці, аби та відпустила Миколку. Авторка звертає увагу на надзвичайну працездатність дівчини: щодня вона «стіни свіжим інеєм підбілювала, снігового кота вичісувала. В світлиці порала, їсти варила. Хазяйка дарма що Віхола, а любила по-людському пообідати. Щоб і холодчик був, і полунички морожені, і киселик молочний …» (Павленко, 2007). Віхола дуже задоволена була роботою Катрусі, не хотіла від себе її відпускати.

Особливий акцент у казці Мариною Павленко зроблено на любові до рідної домівки. Вона для героїв твору є найбільшою цінністю. Миколка, опинившись у казковому палаці, благає повернути його до рідної хати. Сестра, відправившись служити до Віхоли, повсякчас сумує за ріднею, дуже хоче додому.

Навіть чарівниця Віхола відпускає Катрусю (еволюція чарівниці – авторський хід, позаяк у фольклорному творі персонажі статичні), оскільки вона бачить, як та сумує й нудьгує на чужині: «Таж я, хоч і крижане, а теж серце маю! І теж знаю, як то – не вдома, в самої син по світах метається! Досить уже злигоднів на твою голівку! Іди, квіточко, додому!..» (Павленко, 2007).

Для українців надзвичайно важливе місце в житті посідає родина. Діти, батьки, чоловік, дружина – неодмінні атрибути успішності в суспільстві. Однією із причин цього є т. зв. індивідуалізм українця, прагнення відокремитися, вести господарство самостійно. А. Льовочкіна слушно зазначає: «Оскільки нав'язане нашому народові виховання в дусі колективізму, де суспільне переважало над особистим, а колективне – над індивідуальним, зазнало невдачі, ми дедалі частіше звертаємося до наших витоків, до традицій виховання в українській сім'ї» (Льовочкіна, 2002, с. 97). Отже, невипадково і фольклорна, і сучасна авторська казка апелює до сімейних цінностей. Важливе місце посідає й вибір супутника життя (дружини, чоловіка). Пошуки дружини – мотив багатьох фольклорних сюжетів («Царівна-жаба», «Казка про Кощія Безсмертного, Івана-Царевича та Булата-Молодця», «Іван – мужичий син»). Про це йдеться й у «Мельниківні» Марини Павленко.

Авторка мовить про такі риси ідеальної дружини: здатність до рукоділля, уміння готувати, розум і кмітливість. Завдання на вияв цих рис має виконати вередлива Мельниківна, аби вийти заміж. Осуду ж зазнають пихатість, непокора, надмірна увага до своєї зовнішності: «Вже як сяде, бува, перед люстерком – ні мати, ні батько не докличуться. То бровою поведе, то пасемце закрутить, то губенята закопилить: красуня!» (Павленко, 2007) – такою постає на початку твору головна героїня.

Дівчина довго не наважується подати рушники комусь із парубків, перебирає ними, за що зазнає осуду в селі: «– Хочу, – каже, – такого – не знати якого! Щоб і вродливим, і потворним був! Щоб і добрим був, і лихим! Щоб і слугою був, і володарем, і Богом, і чортом! Щоб…» (Павленко, 2007). Авторка вводить до тексту твору казкового персонажа-нареченого, який несподівано завітав до хати Явдохи й відповідав усім її вимогам. Він пропонує виконати три його умови (тут авторкою застосовано фольклорний казковий прийом трикратного повторення подій) й лише тоді одружитися. І дівчина навчилася вишивати, пекти хліб, виявила кмітливість і тямущість. Актуалізувавши в собі ці якості, збивши пиху, Явдоха робить вибір на користь Коваленка, який прийшов її сватати. З ним вона відчуває себе щасливою.

Домівка, рідна оселя неодмінно асоціюється в українців з образом жінки, якій у нашому суспільстві завжди відводили провідну роль. Жінка, мати з її передбачливістю, хазяйновитістю, з непомітною, але постійною турботою відіграє основну роль у сім'ї. Вона втілює ніжність, сердечність, теплоту (Льовочкіна, 2002, с. 96). Ця риса українського менталітету обіграна Мариною Павленко у казці «Перевізник Микита». У ній ідеться про стосунки жінки й чоловіка, історію їхнього залицяння й одруження.

Розповідь будується на антитезі. Холостяцьке життя перевізника Миколи проходило в обідраній недоглянутій хаті: «Покрівля на Микитовій хатинці перехнябилась, каламутні очі-віконця підсліпувато лупали і безперестанку жалібно деренчали на вітрах. В городчику буяли розкішні молочаї з будяками. А господиня-коза добросовісно їх об'їдала, щоб не затіняли господи» (Павленко, 2007). У зображенні оселі виразно простежується авторський жіночий голос, що засуджує такий занехаяний стан.

Після тривалих непростих стосунків Миколи й молодої пані, яка щодня плавала на його човні на інший берег річки буцімто до своєї тітки і при цьому театрально верещала, немовби боялася води, перевізник одружується з нею. Наприкінці казки письменниця описує разючі зміни, що сталися в житті обох: «… на Микитовій хижі нова покрівля залізом поблискує. Віконниці синім помальовано, а шибки – мов дзеркало. Під ними чорнобривці пахтять. Коза й козенята з повітки мекечуть. <…> І чути зсередини вже не саме чоловіче хропіння та співи, а й жіночий голосочок сокоче» (Павленко, 2007). Як бачимо, фінал твору виписано в дусі народної традиції: щастя – родинне коло, діти, затишок сімейної оселі, гармонія й злагода.

У казках Марини Павленко актуалізовано роботящість жінки, її уміння вести господарство. Такою є Секлета – героїня «Ощадливої казки»: «Навіть у неділеньку рано, поки там інша хазяйка ще очі зо сну протирає, Секлета вже й худібку попорає, і сніданочок злагодить, і до церкви збігає!.. Та, прихопивши з собою всілякого домашнього товару, на ярмарок торгувати подасться» (Павленко, 2007).

Авторка іронізує над ощадливістю героїні, яка, хоч і вважається здавна позитивною рисою української господині, тут набула гіперболізованих форм. Зважаючи на виразну адресність твору (діти дошкільного й молодшого шкільного віку), казка тяжіє до певних морально-етичних узагальнень. Однак у тексті не спостерігаємо відкритого моралізаторства. Засобами казкової поетики тут репрезентовано факт, осмисливши який, діти здатні самі дійти певних висновків.

Секлеті якось зустрілася жебрачка, що виявилася переодягненою чарівницею. Вона попрохала жінку пригостити її трьома грушами, натомість отримала півтори, до того ж перестиглі. На знак подяки жебрачка-чарівниця погодилася виконати її півтора бажання. Так і їздить на базар Секлета на півкареті, сидячи, як сорока на кілку, на півсидінні.

Кмітливість – основна риса характеру головного героя казки «Як Реготушка врешті зажурилася» Розсмішивуса. Він єдиний із парубків зміг приборкати вередливу Реготушку, викликати в неї бажання вийти заміж. Розсмішивус дає оригінальні відповіді на провокативні питання дівчини, чим викликає в неї симпатію. Наприклад: «Я, пресвітла панно, одною ногою навшпиньки стаю, другу – під пахву ховаю. Одним вусом до вільхи підв'язуюся, за другого – тримаюсь!» (Павленко, 2007). Імпонує героїні і його байдужість до приданого, яке за нею може дати батько. «По мірці срібла Вашого сміху і Вашого погляду. А ще – пучку золотого піску Вашого ластовиння та півтора аршина шовку Вашої коси» (Павленко, 2007), – це все, що він хоче отримати за дружину.

Головний герой з честю витримує всі випробування, які придумує для нього батько (у тексті мотив випробування, повторюваний тричі, – авторське наслідування фольклорної казкової традиції). Кмітливість і тямущість допомагають йому без снасті наловити відро риби (перше випробування), нагодувати своїм уловом ціле місто (друге випробування), світ здивувати (третє). Зрештою, це й стало запорукою щасливої кінцівки твору: «Досі живуть, лихом об землю б'ють. Мед-вино попивають, людей сміхом розважають!» (Павленко, 2007).

Кмітливість як поведінковий стереотип домінує й у казці «Удова й два сини». Ця риса характеру допомагає жінці врятувати своїх синів – Івана та Степана – від ув'язнення в грибному царстві та від одруження з Сироїжкою і Лисичкою. Матір придумує, як дістатися до місця, де діти перебували протягом трьох років, і визволяє їх звідти.

На страхові як характерологічній категорії зроблено акцент у казці «Хлопець, який нарешті переміг свій страх». Він протиставлений тут відважності, сміливості, милосердю, любові. Хлопець, який з дитинства усього боявся, пройшов довгий шлях ініціації (нагодував оленятко в лісі, врятував ведмежатко, яке ледь не втонуло, визволив молоду лебідку з пазурів хижака, розчаклував князівну) і, зрештою, позбувся цієї вади, став мужнім і шляхетним парубком.

Цикл завершується щасливо: мандрівниця-казка повертається до своєї господині Ялосовети, яка більше не зачиняє почутих казок у скрині. Вони мають можливість літати, куди їм заманеться, від чого почуваються щасливими. Воля і дім віднині поєдналися. У такий спосіб Марина Павленко осмислює ще один невід'ємний складник національного характеру українця – волелюбність, тобто нетерпимість до будь-яких форм примусу і тоталітаризму – найважливішу з рис психології українського етносу.

Висновки. Як бачимо, казки Марини Павленко з циклу «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині» є яскравим зразком репрезентації рис українського національного характеру. У контексті сучасної політичної, соціокультурної ситуації в Україні тексти творів письменниці розглядаємо як потужний ресурс для формування й розвитку в молодших читачів уявлень про буття українського етносу, ментальних особливостей українців, їх національної свідомості, своєрідності психології. Маючи виразну адресність (для

дітей дошкільного й молодшого шкільного віку), вони транслюють морально-етичні цінності українського народу, знайомлять із особливостями національного життя й унікального буття особистостей, що відмінне від рис інших середовищ. Пріоритетними в зображенні письменниці стали герої, наділені волелюбством, кмітливістю, відповідальністю, сміливістю, щедрістю, гостинністю, охайністю. Важливим з авторського погляду стало щасливе подружнє життя в любові й злагоді. Казкова поетика дала змогу Марині Павленко послабити морально-дидактичний акцент у творах. Письменниця продемонструвала фольклорно-літературний казковий синтез, авторську позицію, національний характер української літератури для юного читача. Перспективним напрямом подальших наукових студій може стати комплексне вивчення масиву різножанрових новітніх українських творів для дітей та юнацтва щодо своєрідності репрезентації в них рис національного характеру українця, з'ясування їх стильової своєрідності, виявлення інтертекстуальних зв'язків з християнською й народнопоетичною традицією.

ЛІТЕРАТУРА

Газіна І.О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Київ. 2008. 197 с.

Гнатенко П.І. Український національний характер. Київ : «ДОК-К», 1997. 116 с.

Годзь Н.Б. Культурні стереотипи в українській народній казці : автореф. дис. … канд. філософ. наук : 09.00.04. Харків, 2003. 19 с.

Гримич М. Два виміри національного характеру. *Наука і суспільство.* 1991. № 8. С. 27–31.

Льовочкіна А.М. Етнопсихологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 144 с.

Нестеренко Н. Український національний характер у художньому дискурсі: моделювання національних типів. *Український світ у наукових парадигмах :* збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків : ХІФТ, 2015. Вип. 2. С. 19–26.

Малюга Н. Національний характер іронічними очима сучасного українського письменства. *Література. Фольклор. Проблеми поетики :* зб. наук. праць. Вип. 18. Київ, 2004. Ч. 2. С. 313–321.

Павленко М. Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині. Київ : Грані–Т, 2007. 128 с. URL: http://abetka.ukrlife.org/pivtora.html.

Пономарьов А. Українська етнографія : курс лекцій. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

Потапчук Т.В. Національний характер українців як складова національно-культурної ідентичності. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_41.

Степико М.Т. Українська ідентичність : феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.

Сторчак Н.А. Науково-термінологічні засади дискурсу національної ідентичності. *Формування національної ідентичності учнівської молоді засобами суспільствознавчих дисциплін : науково-методичні матеріали.* Миколаїв : ОІППО, 2015. С. 7–21.

REFERENCES

Hazina, I.O. (2008). Formuvannia pershoosnov natsionalnoi samosvidomosti u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy ukrainskoi narodnoi muzyky [Formation of the basics of national self-consciousness in children of senior preschool age by means of Ukrainian folk music]. *Extended abstract of Doctors thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Hnatenko, P.I. (1997). *Ukrainskyi natsionalnyi kharakter [Ukrainian national character]*. Kyiv: "DOK-K" [in Ukrainian].

Hodz, N.B. (2003). Kulturni stereotypy v ukrainskii narodnii kaztsi [Cultural stereotypes in the Ukrainian folk tale]. *Short abstract of Candidate thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

Hrymych, M. (1991). Dva vymiry natsionalnoho kharakteru [Two dimensions of national character]. *Nauka i suspilstvo – Science and society, 8*, 27–31 [in Ukrainian].

Lovochkina, A.M. (2002). *Etnopsykholohiia [Ethnopsychology]*. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].

Nesterenko, N. (2015). Ukrainskyi natsionalnyi kharakter u khudozhnomu dyskursi: modeliuvannia natsionalnykh typiv [Ukrainian national character in artistic discourse: modeling of national types]. In *Ukrainskyi svit u naukovykh paradyhmakh : zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody – Ukrainian world in scientific paradigms: a*

collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda (Issue 2), (pp. 19–26). Kharkiv : KhIFT [in Ukrainian].

Maliuha, N. (2004). Natsionalnyi kharakter ironichnymy ochyma suchasnoho ukrainskoho pysmenstva [National character with ironic eyes of modern Ukrainian literature]. In *Literatura. Folklor. Problemy poetyky : zb. nauk. Prats – Literature. Folklore. Problems of poetics* (Issue 18), (pp. 313–321) [in Ukrainian].

Pavlenko, M. (2007). *Pivtora bazhannia. Kazky z Yalosovetynoi skryni [One and a half wishes. Tales from Yalosoveta's chest]*. Kyiv : Hrani–T. Retrieved 20. 08. 2021, from: http://abetka.ukrlife.org/pivtora.html [in Ukrainian].

Ponomarov, A. (1994). *Ukrainska etnohrafiia : kurs lektsii [Ukrainian ethnography: a course of lectures]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].

Potapchuk, T.V. (2013). Natsionalnyi kharakter ukraintsiv yak skladova natsionalno-kulturnoi identychnosti [The national character of Ukrainians as a component of national and cultural identity]. In *Naukovyi visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass*, *4.* Retrieved 18. 08. 2021, from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_41 [in Ukrainian].

Stepyko, M.T. (2011). *Ukrainska identychnist : fenomen i zasady formuvannia : monohrafiia [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation: monograph]*. Kyiv : NISD [in Ukrainian].

Storchak, N.A. (2015). Naukovo-terminolohichni zasady dyskursu natsionalnoi identychnosti [Scientific and terminological principles of the discourse of national identity]. In *Formuvannia natsionalnoi identychnosti uchnivskoi molodi zasobamy suspilstvoznavchykh dystsyplin : naukovo-metodychni materialy – Formation of national identity of student's youth by means of social science disciplines : scientific and methodical materials* (pp. 7–21) Mykolaiv : OIPPO [in Ukrainian].

УДК [811.161.2+811.111+811.112.2]:164.2

КІНАЩУК Анастасія *– аспірантка кафедри романо-германської філології, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, Рівне, 35342, Україна (nastia.kinash@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5675-240X

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.5

Бібліографічний опис статті: Кінащук, А. (2021). Актанти тематичної групи предикатів на позначення зумовленого ірраціонального стану (на матеріалі української, англійської та німецької мов). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 41–46. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.5

АКТАНТИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ПРЕДИКАТІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗУМОВЛЕНОГО ІРРАЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Анотація. *У дослідженні представлено предикатно-актантні моделі як один із засобів презентації семантичної структури лексики в контексті функціонального синтаксису. Визначено, зокрема, тематичну групу предикатів на позначення зумовленого ірраціонального стану в українській, англійській та німецькій мовах. Описано центральні елементи ядерної семантичної структури. Уточнено поняття предиката й актанта з позиції функціонального синтаксису. Проаналізовано семантичну роль учасника ірраціональної ситуації, представленого як актант Експерієнцер. Схарактеризовано в зіставному аспекті актант Експерієнцер для досліджуваної тематичної групи предикатів в українській, англійській та німецькій мовах відповідно до його синтаксичного вираження, комунікативного рангу й таксономічного класу в семантичній структурі ірраціональної лексики досліджуваних мов. З'ясовано, що приклади виокремленої семантичної ролі учасника наявні в кожній з обраних мов. Актант Експерієнцер відрізняється своїм синтаксичним вираженням (належністю до різних частин мови або поєднанням різних частин мови в одному словосполученні чи різними видами синтаксичного зв'язку) і таксономічним класом в українській, англійській та німецькій мовах. У ході дослідження виявлено, що комунікативний ранг проаналізованого актанта в зіставлюваних мовах збігається. Установлено та проаналізовано особливості реалізації предикатно-актантних відношень для тематичної групи предикатів на позначення зумовленого ірраціонального стану в межах ірраціональної ситуації у зіставлюваних мовах. Визначено перспективи подальших досліджень семантичних структур ірраціональної лексики на предмет вивчення специфікаторів названої тематичної групи ірраціональних предикатів в українській, англійській та німецькій мовах.*

Ключові слова: *предикатно-актантне моделювання, функціональний синтаксис, семантична роль, синтаксична роль, синтаксичне вираження, комунікативний ранг, таксономічний клас.*

KINASHCHUK Anastasiia *– Postgraduate Student at the Department of Romance and Germanic Philology, Rivne State University for the Humanities, 12, Stepan Bandera str., Rivne, 35342, Ukraine (nastia.kinash@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5675-240X

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.5

To cite this article: Kinashchuk, A. (2021). Aktanty tematychnoi hrupy predykativ na poznachennia zumovlenoho irratsionalnoho stanu (na materiali ukrainskoi, anhliiskoi ta nimetskoi mov) [Actants of the thematic group of predicates to define caused irrational state (basing on the Ukrainian, English and

© Кінащук Анастасія, 2021

German languages)]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 41–46. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.5 [in Ukrainian].

ACTANTS OF THE THEMATIC GROUP OF PREDICATES TO DEFINE CAUSED IRRATIONAL STATE (BASING ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)

Summary. *The research deals with predicate-actant model that is interpreted as one of the means to present semantic structure of lexical units in the aspect of functional syntax. The study researches the thematic group of predicates to define caused irrational state in the Ukrainian, English and German languages. It has been described central elements of the core semantic structure. The research specifies the notion of predicate and actant in the aspect of functional syntax. The paper analyzes semantic role of the participant of irrational situation. The author singles out a participant Experiencer. The study characterizes the actant Experiencer according to the given examples in the Ukrainian, English and German languages for researched thematic group of predicates in a comparative aspect. It has been analyzed the actant Experiencer according to its syntactical expression, communicative rank and taxonomic class in semantic structure of irrational vocabulary in the Ukrainian, English and German languages in the comparative aspect. The author presents examples of researched semantic role in each of chosen languages. The actant Experiencer differs with its syntactical expression (belonging to different parts of speech or combining different parts of speech in one word combination or different kinds of syntactical link in a sentence) and taxonomic class in the Ukrainian, English and German languages. The research presents the fact that communicative rank of analyzed actant is the same in compared languages. It is stated and analyzed specific characteristics of the implementation of predicate-actant relations for thematic group of predicates to define caused irrational state within the irrational situation in the compared languages. The paper defines following research of semantic structures of irrational vocabulary to analyze specifiers of the mentioned thematic group of irrational predicates in the Ukrainian, English and German languages.*

Key words: *predicate-actant modeling, functional syntax, semantic role, syntactical role, syntactical expression, communicative rank, taxonomic class.*

Постановка проблеми. Поряд із когнітивною лінгвістикою функціональний синтаксис сьогодні презентований як актуальний напрям мовознавства, у руслі якого усе більше науковців здійснює свої розвідки на предмет дослідження семантики лексичних одиниць як всередині однієї мови (Ю. Апресян, А. Залізняк та ін.), так і в зіставному аспекті (О. Деменчук, О. Артемова та ін.). Зіставлення споріднених та неспоріднених мов передбачає визначення збігів та розбіжностей у когнітивному сприйнятті світу через моделювання формальних структур. Актуальність розвідки полягає в антропоцентричній спрямованості вивчення споріднених і неспоріднених мов у сучасному мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питання предикатно-актантних моделей у своїх розвідках зверталися С. Сай (маркування актантів двомісних предикатів), Н. Сердобольська (семантика конструкцій із сентенціальними актантами), А. Плотнікова (предикати з включеною актантною рамкою в аспекті лексико-семантичного і денотативного простору), Є. Смірнова (функціонування предикатів з інкорпорованими актантами) та інші вчені. Лінгвісти здійснювали свої дослідження у руслі функціонального синтаксису й у зіставному аспекті, а саме: на предмет вивчення семантики й позиції актантів у синтаксичних конструкціях з перехідним предикатом на матеріалі іспанської, російської та англійської мов (А. Гуров); визначення суб'єктно-об'єктних відношень у російській мові на тлі англійської та угорської мов (В. Копров); вивчення оцінних предикатів як маркерів ієрархічної значущості актантів семантико-синтаксичних структур висловлень російської та англійської мов (Н. Білан) та ін. Здобутки науковців цього напряму засвідчують актуальність розвідок з функціонального синтаксису не лише на предмет дослідження пре-

дикатно-актантних моделей усередині однієї мови, а й у зіставному аспекті.

У розвідці представлено зіставний аналіз актантів предикатів на позначення ірраціонального зумовленого стану в українській, англійській та німецькій мовах. Об'єктом дослідження слугують предикати названої тематичної групи в зіставлюваних мовах, пор.: укр. *ошаліти, отуманітися, збожеволіти, чманіти, одуріти*; англ. *crack up, go mad, lose mind*, нім. *verrücken, spinnen, verrückt spielen*.

Мета розвідки – схарактеризувати актанти тематичної групи предикатів на позначення зумовленого ірраціонального стану в українській, англійській та німецькій мовах.

Поставлена мета вимагає розв'язання таких конкретних завдань:

– уточнити поняття предиката та актантів з позицій функціонального синтаксису;

– схарактеризувати актанти досліджуваної тематичної групи предикатів у зіставному аспекті;

– описати особливості предикатно-актантних відношень ірраціональних предикатів у досліджуваних мовах;

– визначити перспективи подальших досліджень ірраціональної лексики.

Предметом дослідження є предикатно-актантні відношення тематичної групи предикатів на позначення зумовленого ірраціонального стану в українській, англійській та німецькій мовах. Об'єктом дослідження послугували дібрані методом суцільної вибірки 18 дієслів (8 дієслів з української мови, 5 – з англійської мови, 5 – з німецької мови), що належать до семантичного класу ірраціональної лексики.

Основними в дослідженні обрано описовий, зіставний методи та метод моделювання. Описовий метод уможливлює систематизацію й узагальнення зібраної інформації та фактичного матеріалу. За допомогою зіставного методу проаналізовано специфіку представлення предикатно-актантних відношень в українській, англійській та німецькій мовах. Для формування предикатно-актантних моделей застосовано метод моделювання. Сукупність вказаних методів забезпечує достовірність висновків та об'єктивність отриманих результатів.

Виклад матеріалу. А. Мустайокі стверджує, що опис моделі функціонального синтаксису ґрунтується на семантичних структурах, у яких презентовано стан справ у довкіллі та коментарі того, хто говорить про цей стан справ (Мустайокі, 2006, с. 412). Ядро семантичної структури є її центральним елементом, складниками якого є предикат й актант. Під предикатом у розвідці розуміємо логічний компонент висловлення, що наділений істинним значенням та визначає відношення суб'єкта з іншими складниками семантичної структури. Разом із аналізом предикатів здійснюємо також й аналіз актантів. Актант у дослідженні тлумачимо як учасника ситуації, що заповнює валентність предиката за певною семантичною роллю та вступає у відповідні до цієї ролі відношення з предикатом. Основним учасником ірраціональної ситуації досліджуваної тематичної групи є актант Експерієнцер. Учасник Експерієнцер представлений як такий, що сприймає інформацію та у певний спосіб опрацьовує її, пор.: укр. ***Увесь театр*** *збожеволів* (КУМ); англ. *Whatever happened* ***she*** *mustn't crack up. She couldn't afford to lose this job* (BNC); нім. *Nun spinnen* ***sie*** *vollends, die Weißen!* (DWDS).

В українській мові в ситуації «зумовлений ірраціональний стан» актант Експерієнцер займає позицію підмета: укр. ***Автопілот*** *неначе збожеволів, а потім зовсім завмер* (КУМ). Морфологічно Експерієнцер цієї групи предикатів може бути виражений:

– іменником: укр. *А це настільки скерувало Дмитрикові думки на інші рейки, аж він не спромігся зауважити, що п'є, а Сава і далі провадив своєї, і від його говоріння* ***Дмитрик*** *чманів?* (КУМ);

– займенником: укр. *Особливо зараз, коли* ***вони*** *чманіють від передчуття сенсацій, шукаючи таємниче Ранчо Доута* (КУМ);

– особовою формою дієслова: укр. *В давнину, я читав, як через оце так зване кохання стрілилися, вішалися, топилися, гамселили одне одного, різалися, випікали кислотою очі, пробивали черепи, отруювали себе міцними напоями, ковтали дим,* ***божеволіли, дуріли, чманіли*** *і замріювались* (КУМ);

За комунікативним рангом учасник Експерієнцер представлений як Суб'єкт. Експері-

єнцера цієї групи предикатів характеризуємо за такими таксономічними класами:

– ЛЮДИНА: укр. *Розлютований невдалими походами під Чигирин,* ***Магомет Четвертий*** *ошаленів від такого нечуваного нахабства якихось волоцюг, голодранців, що посміли насміятися з намісника бога на землі* (КУМ);

– ЧАСТИНА ТІЛА: укр. ***Серце*** *Андрієве зовсім одуріло* (КУМ);

– ТВАРИНА: укр. *У шаблевому бою напруга така, що ці хвилини не витримують навіть* ***коні*** *– вони чманіють і починають зашпортуватися* (КУМ);

– КОЛЕКТИВ: укр. *І* ***натовп*** *вкінець ошаленів* (КУМ);

– АРТЕФАКТ: укр. ***Компаси*** *наче збожеволіли* (КУМ);

– ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ: укр. ***Автопілот*** *неначе збожеволів, а потім зовсім завмер* (КУМ).

В англійській мові у ситуації «зумовлений ірраціональний стан» актант Експерієнцер займає також позицію підмета: англ. *I take, only occasionally* ***I*** *go mad and let ripe and have quite a few, other times* (BNC). Синтаксично такий учасник ситуації може бути виражений:

– іменником: англ. "***The locals****'ll go crazy", – I could feel him shaking his head* (BNC);

– займенником: англ. *Well,* ***you****'d go mad if you tried wouldn't ya?* [BNC]; ***I****'ll go mad if I' ave to lie on that bed any more today* (BNC).

За комунікативним рангом Експерієнцер представлений як Суб'єкт. Актант Експерієнцер характеризуємо за такими таксономічними класами:

– ЛЮДИНА: англ. *In the bad old days* ***you*** *could go crazy trying to match a driver's configuration to the switch settings on a LAN card* (BNC);

– ТВАРИНА: англ. *Nathan, anxious for a closer look, goes over and the* ***animals*** *go mad* (BNC);

– АРТЕФАКТ: англ. ***Bells*** *go mad, living so near to heaven* (BNC);

– ПРИРОДНА СИЛА: англ. ***The place*** *would go crazy* (BNC);

– УСТАНОВА: англ. ***Companies*** *go crazy over cash-flow. They screw their suppliers, screw their people and eventually screw themselves* (BNC).

У німецькій мові в ситуації «зумовлений ірраціональний стан» актант Експерієнцер займає позицію підмета: нім. ***Er*** *schnappt langsam über* (DUDEN). Морфологічно такий учасник ситуації може бути виражений:

– іменником: нім. ***Der Chef*** *spielt heute wieder verrückt* (DWDS);

– займенником: нім. *Vor dem Examen hat* ***sie*** *plötzlich durchgedreht* (DWDS).

За комунікативним рангом Експерієнцер представлений як Суб'єкт. Актант Експерієнцер характеризуємо за такими таксономічними класами:

– ЛЮДИНА: нім. *Hawa dagegen gab zu bedenken, man dürfe nicht vergessen, daß* ***Greise*** *gern durchdrehten, wenn so kurz vor dem Tod die Wundmale ihres schlimmsten Lebenstraumas wieder aufbrächen* (DWDS);

– АРТЕФАКТ: нім. *Dafür sollten Sie die Nase haben, wo's kleckert und knattert, summt und brummt und kohlt oder* ***die Technik*** *verrückt spielt, und immer gleich zur Stelle sein* (DWDS);

– УСТАНОВА: нім. *Müssen* ***Finanzmärkte*** *so verrückt spielen, daß Anteilscheine an Unternehmen heute um fünfzehn Prozent billiger oder teurer sind als gestern?* (DWDS).

Висновки. У дослідженні уточнено поняття предиката (компонент, що визначає відношення між суб'єктом і іншими складниками семантичної структури) та актанта (учасник, що заповнює валентність предиката за певною семантичною роллю). В українській, англійській та німецькій мовах предикатно-актантна модель тематичної групи предикатів на позначення ситуації «зумовлений ірраціональний стан» презентує учасника Експерієнцер. Предикатно-актантні відношення досліджуваної тематичної групи засвідчують явище ірраціональності як таке, що зумовлює ірраціональний стан учасника Експерієнцер.

Перспективи подальших розвідок на предмет дослідження ірраціональної лексики вбачаємо у зіставному вивченні специфікаторів для досліджуваної тематичної групи предикатів в українській, англійській та німецькій мовах.

ЛІТЕРАТУРА

Апресян Ю.Д. Фундаментальная классификация предикатов и системная лексикография. URL: https://iling.spb.ru/typo/materials/gc03pdf/apresjan_spb2003.pdf.

Артемова О.А. Позиционные предикаты в английском и русском языках: сравнительно-сопоставительный аспект. URL: https://www.alba-translating.ru/ru/ru/articles/2015/artemova-o-a.html.

Билан Н.И. Оценочные предикаты как маркеры иерархической значимости актантов семантико-синтаксических структур высказываний русского и английского языков. URL: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/1177/1/Bilan-ozen_pred%20.pdf.

Гуров А.Н. Функциональная семантика и позиции актантов в синтаксических конструкциях с переходным глаголом: на материале испанского, русского и английского языков. URL: https://www.dissercat.com/content/funktsionalnaya-semantika-i-pozitsii-aktantov-v-sintaksicheskikh-konstruktsiyakh-s-perekhodn.

Деменчук О.В. Динамічні моделі перцептивної лексики (на матеріалі української, польської та англійської мов). *Філологічні студії.* 2014. Випуск 11. С. 39–46.

Зализняк А.А. Исследования по семантике предикатов внутреннего состояния. Мюнхен : Verlag Otto, 1992. 203 с.

Копров В.Ю. Семантико-функциональный синтаксис : субъектно-объектные отношения в русском языке на фоне английского и венгерского языков. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/42936084.pdf.

КУМ – Корпус української мови. URL: http://www.mova.info/corpus.aspx.

Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса. Москва : Языки славянской культуры. 2006. 512 с.

Плотникова А.М. Русские глаголы с включенной актантной рамкой: лексико-семантическое пространство и денотативное пространство URL: http://www.dslib.net/russkij-jazyk/russkie-glagoly-s-vkljuchennoj-aktantnoj-ramkoj-leksiko-semanticheskoe-i.html.

Сай С.С. Маркирование актантов двухместных предикатов: предварительные итоги типологического исследования. URL: https://iling.spb.ru/books/predicates/conclusion.pdf.

Сердобольская Н.В., Мотлохов А.В. Семантика конструкций с сентенциональными актантами в адыгейском языке. URL: https://iling-ran.ru/serdobolskaya/Serdobolskaja_Motloxov_Adyghe_Compl.pdf.

Смирнова Є.А. Функционирование глаголов с инкорпорированными актантами (на материале английского языка) : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.19. Пермь, 2013. 20 с.

DWDS – Digitales Wörterbucher der Deutschen Sprache. URL: https://www.dwds.de/.

DUDEN – Die deutsche Rechtschreibung. URL: https://www.duden.de/.

BNC – The British National Corpus. URL: https://www.english-corpora.org/bnc/.

REFERENCES

Apresjan, Ju.D. *Fundamental'naja klassifikacija predikatov i sistemnaja leksikografija [Fundamental classification of predicates and system lexicography]*. Retrieved from https://iling.spb.ru/typo/materials/gc03pdf/apresjan_spb2003.pdf [in Russian].

Artemova, O.A. *Pozicionnye predikaty v anglijskom i russkom jazykah: sravnitel'no-sopostavitel'nyj aspect [Positional predicates in the English and Russian languages: comparative aspect]*. Retrieved from https://www.alba-translating.ru/ru/ru/articles/2015/artemova-o-a.html [in Russian].

Bilan, N.I. *Ocenochnye predikaty kak markery ierarhicheskoj znachimosti aktantov semantiko-sintaksicheskih struktur vyskazyvanij russkogo i anglijskogo jazykov [Evaluative predicates as indicators of actants hierarchy significance of of semantic and syntactical structures for utterances in the Russian and English languages].* Retrieved from http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/1177/1/Bilan-ozen_pred%20.pdf [in Russian].

Gurov, A.N. *Funkcional'naja semantika i pozicii aktantov v sintaksicheskih konstrukcijah s perehodnym glagolom: na materiale ispanskogo, russkogo i anglijskogo jazykov [Functional semantics and positions of actants in syntactical constructions with transitive verb: basing on the materials of the Spanish, Russian and English languages].* Retrieved from https://www.dissercat.com/content/funktsionalnaya-semantika-i-pozitsii-aktantov-v-sintaksicheskikh-konstruktsiyakh-s-perekhodn [in Russian].

Demenchuk, O.V. (2014). Dynamichni modeli pertseptyvnoi leksyky (na materiali ukrainskoi, polskoi ta anhliiskoi mov) [Dynamic models of perceptive vocabulary (basing on the material of the Ukrainian, Polish and English languages)]. *Filolohichni studii [Philological Studies]* (Issue 11), (pp. 39–46) [in Ukrainian].

Zaliznjak, A.A. (1992). *Issledovanija po semantike predikatov vnutrennego sostojanija [Research on the semantics of predicates of inner state]*. Mjunhen: Verlag Otto [in Russian].

Koprov, V.Ju. *Semantiko-funkcional'nyj sintaksis: subektno-obektnye otnoshenija v russkom jazyke na fone anglijskogo i vengerskogo jazykov [Semantic and functional syntaxys: subject-object relations in the Russian language comparing with the English and Hungarian language].* Retrieved from https://core.ac.uk/download/pdf/42936084.pdf [in Russian].

KUM – Korpus ukrainskoi movy [The Ukrainian Language Corpus]. Retrieved from http://www.mova.info/corpus.aspx [in Ukrainian].

Mustajoki, A. (2006). *Teorija funkcional'nogo sintaksisa [The theory of functional syntax]*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury [in Russian].

Plotnikova, A.M. *Russkie glagoly s vkljuchennoj aktantnoj ramkoj: leksiko-semanticheskoe prostranstvo i denotativnoe prostranstvo [Russian verbs with included actant frame: lexical and semantic space and denotative space]*. Retrieved from http://www.dslib.net/russkij-jazyk/russkie-glagoly-s-vkljuchennoj-aktantnoj-ramkoj-leksiko-semanticheskoe-i.html [in Russian].

Saj, S.S. *Markirovanie aktantov dvuhmestnyh predikatov: predvaritel'nye itogi tipologicheskogo issledovanija [Marking of the actants of two-placed predicates: preliminary conclusions of typological research].* Retrieved from https://iling.spb.ru/books/predicates/conclusion.pdf [in Russian].

Serdobol'skaja, N.V., Motlohov, A.V. *Semantika konstrukcij s sentencional'nymi aktantami v adygejskom jazyke [Semantics of constructions with sentencional actants in the English language]*. Retrieved from https://iling-ran.ru/serdobolskaya/Serdobolskaja_Motloxov_Adyghe_Compl.pdf. [in Russian].

Smirnova, E.A. (2013). *Funkcionirovanie glagolov s inkorporirovannymi aktantami (na materiale anglijskogo jazyka) [Functioning of the verbs with incorporated actants (basing on the materials of the English language)* (Extended abstract of Candidate's thesis). (Extended abstract of Candidate's thesis). Perm [in Russian].

DWDS – Digitales Wörterbucher der Deutschen Sprache [Digital Dictionary oft he German Language]. Retrieved from https://www.dwds.de/ [in German].

DUDEN – Die deutsche Rechtschreibung [German spelling]. Retrieved from https://www.duden.de/ [in German].

BNC – The British National Corpus. Retrieved from https://www.english-corpora.org/bnc/ [in English].

УДК 811.133.1:811.161.2]’255:316.346.2

КОККІНА Ліліта *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, Одеса, 65000, Україна (lilita.kokkina@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1410-9061

МАРІНАШВІЛІ Мальвіна *– кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри французької філології, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, Одеса, 65000, Україна (malvimari@gmail.com)*

ORCID: http://orcid.org/0000-0002-3041-7064

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.6

Бібліографічний опис статті: Коккіна, Л., Марінашвілі, М. (2021). Ґендерно нейтральна мова в сучасному суспільстві як перекладознавча проблема. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 47–56. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.6

ҐЕНДЕРНО НЕЙТРАЛЬНА МОВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Анотація. *Перманентна трансформація сучасного суспільства знаходить відображення насамперед у його мові. Зокрема тяжіння до ґендерного паритету зумовлює необхідність усебічного врахування самоідентифікації кожного індивіда в процесі спілкування. У статті розглянуто актуальний стан соціальних змін у суспільстві як передумову розвитку ґендерного перекладознавства (на матеріалі французької та української мов). Кількість доробок у царині ґендерної лінгвістики, присвячених різним аспектам перекладу на матеріалі інших мов, є ознакою важливості цього напряму. Проведене компаративне дослідження доводить, що в Україні культура використання ґендерно коректних термінів є доволі низькою порівняно з іншими країнами, зокрема Францією. Йдеться не лише про фемінізацію сучасної мови, а й про її ґендерну нейтралізацію з огляду на небінарні особистості. Непредставленість в арсеналі мови засобів, пристосованих до нової ґендерної картини світу, безперечно, призводить до певних проблем у внутрішньомовному спілкуванні та під час передачі гендерно нейтральних форм іншою мовою. Головна відмінність полягає у протилежних напрямах розвитку французької та української мов: якщо перша тяжіє до нейтралізації назв професій, надаючи перевагу інклюзивному письму, то друга, навпаки, – до створення ґендерно бінарних слів. Французька та українська мови мають відмінну граматичну структуру і різняться, зокрема, засобами вираження граматичного гендеру. Українська належить до тих мов, які мають систему дієвідмінювання, де граматичний рід на відміну від французької може зазначатися в дієсловах. Ідентичним для досліджуваних мов є намагання уникнути ґендерно маркованих займенників, замінюючи їх нейтральними (французька) та іншими термінами без указівки на біологічну стать (українська). Сьогодні бракує комплексних праць із вивчення специфіки перекладацьких трансформацій у мовній парі «французька/українська» під час передачі одиниць ґендерно нейтральної мови, що засвідчує актуальність нашої розвідки.*

Ключові слова: *ґендерно нейтральна мова, паритет, суспільство, інклюзивне письмо, французька мова, українська мова, проблеми перекладу.*

KOKKINA Lilita *– PhD, Associate Professor at the Department of French Philology, Odesa I. I. Mechnikov National University, 2, Dvoryanska str., Odesa, 65000, Ukraine (lilita.kokkina@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1410-9061

MARINASHVILI Malvina *– PhD, Associate Professor, Head of the Department of French Philology, Odessa I. I. Mechnikov National University, 2, Dvoryanska str., Odesa, 65000, Ukraine (malvimari@gmail.com)*

ORCID: http://orcid.org/0000-0002-3041-7064

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.6

© Коккіна Ліліта, Марінашвілі Мальвіна, 2021

To cite this article: Kokkina, L., Marinashvili, M. (2021). Genderno neitralna mova v suchasnomu suspilstvi yak perekladoznavcha problema [Gender neutral language in modern society as a translation studies problem]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 47–56. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.6 [in Ukrainian].

GENDER NEUTRAL LANGUAGE IN MODERN SOCIETY AS A TRANSLATION STUDIES PROBLEM

Summary. *The permanent transformation of modern society is reflected, first of all, in its language. In particular, the attraction to gender parity leads to the need for comprehensive consideration of the self-identification of each individual in the communication process. The article considers the current state of social change in society, as a prerequisite for the development of gender translation studies, on the material of French and Ukrainian languages. The number of achievements in the field of gender linguistics, devoted to various aspects of the translation of other language pairs is a sign of the importance of this area. A comparative study proves that the culture of using gender-correct terms in Ukraine is quite low, compared to other countries, in particular, France. It should be noted that this is not only about the feminization of modern language, but also about its gender neutralization, given the non-binary personalities. The lack of means in the arsenal of language, adapted to the new gender picture of the world, undoubtedly leads to certain problems in intralingual communication and transmission in another language. The main difference in this case is in the opposite directions of development of French and Ukrainian languages: if the former tends to neutralize the names of professions, emphasizing inclusive writing, the second, on the contrary, to create gender-binary words. The French and Ukrainian languages have a different grammatical structure and, in particular, differ in means of expression of grammatical gender. The Ukrainian language belongs to those who have a system of conjugation, where grammatical gender is indicated in verbs, in contrast to French. Identical to the studied languages is the attempt to avoid gender-marked pronouns, replacing them with neutral (French) and other terms, without reference to biological sex (Ukrainian). At the moment, there are no comprehensive studies that study the features of translation transformations in the language pair: French / Ukrainian, with the transfer of units of gender-neutral language, which allows us to talk about the relevance of this work.*

Key words: *gender neutral language, parity, society, inclusive writing, French, Ukrainian, translation problems.*

Постановка проблеми. Проблема ґендерно нейтральної мови є сьогодні чи не найважливішою для коректного та результативного спілкування у будь-якій із його актуальних форм: наживо, електронні повідомлення, чати, коментарі, телефонний зв'язок, відеоконференції тощо. Наприклад, некоректне використання невідповідних ситуації форм звертання виникає доволі часто в разі взаємодії представників як однієї, так і різних культур. Проте необхідно враховувати, що світові мови неоднаково пристосовані граматично, лексично та насамперед соціально й культурно до нових вимог ґендерної коректності. Саме тому виникає нагальна потреба в перекладознавчих дослідженнях, які б описували можливості передачі ґендерно коректного мовлення як у близько-, так і далекоспоріднених мовах з урахуванням дивергенції ґендерних картин світу. Непредставленість комплексних праць, присвячених проблемі передачі ґендерно нейтральних мовних елементів під час перекладу з французької мови на українську, визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кількість та якість розробок у царині ґендерної лінгвістики свідчить на користь того, що зазначена проблема потребує негайного вирішення, оскільки створює перешкоди в багатьох ділянках життя суспільства. Численні студії, присвячені темі ґендерно нейтральної мови, ґендерному паритету здебільшого не в суто лінгвістичній площині, а в інтердисциплінарному плані, вкотре засвідчують антропоцентричну спрямованість

сучасного мовознавства. Як слушно підкреслює О. Селіванова, «у лінгвістиці цей принцип застосовується під час дослідження мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини – посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури» (Селіванова, 2006, с. 32). Постання ґендерного перекладознавства зумовлене потребою всебічного доперекладацького аналізу ґендерно маркованих елементів у тексті та пошуку оптимальних засобів їх передачі іншою мовою зі збереженням цілісної ґендерної ідентичності суб'єкта (Бойко, 2018). Швейцарський лінгвіст Д. Ельмігер робить огляд гідів-рекомендацій із фемінізації, які вже видано у германомовних та франкомовних країнах офіційними установами, та доходить висновку, що єдиною можливістю корелювати із ситуацією є ретельне стеження за мовними тенденціями в інших мовах і країнах та адаптація до екстралінгвальної дійсності (Elmiger, 2000). У подальших своїх працях учений порівнює ситуацію з фемінізацією у французькій та італійській мовах і вказує на нерівномірне висвітлення в них цього питання (Elmiger & Tunger, 2014), описує стратегії втілення граматичної бінарності на письмі, говорячи про необхідність обов'язкової згоди особи, про яку йдеться, на такі мовні «компроміси» (Elmiger, 2017). Автори книги La traduction raisonnée присвячують окремий розділ проблемам несексистського перекладу та створенню інклюзивного письма, деталізуючи особливості сучасного стану англійської та французької мов і надаючи рекомендації попереднього характеру перекладачам (Delisle & Fiola, 2013, с. 265–275). Н. Шніцер, проводячи паралелі між станом фемінізації французької та німецької мов, ретельно описує особливості цього процесу в сучасних мовах із граматичних і семантичних позицій і оптимістично проголошує, що нині йдеться про етап аналізу мовного потенціалу щодо можливостей перетворення (Schnitzer, 2021). Велику кількість робіт французької дослідниці в галузі перекладознавства К. Остер присвячено проблемі фемінізму в перекладі, здебільшого інтенсивності впливу особистості перекладачок на вихідний текст, наприклад стаття La traduction est-elle une femme comme les autres? – ou à quoi servent les études de genre en traduction? (Oster, 2018). Дотичним до нашого дослідження виявилося питання, яке ставить Д. Софо, аналізуючи збіги та розбіжності між французькою та італійською мовами в площині інклюзивного письма, і яке стосується вибору між *доместикацією* та *форенизацією*, коли йдеться про передачу друкарських знаків (слеш, тире, інтерпункт тощо, які слугують засобами ґендерної нейтралізації мови), збереження сталих для похідної мови або введення типових елементів для вихідної (Sofo, 2019).

Українські мовознавці теж приділяють значну увагу вивченню егалітарності мови, поступово розробляючи нагальні питання внутрішньомовної організації та перекладу ґендерно нейтральних лексичних одиниць і сполучень. Проте ще 2011 р. О. Комов зазначив брак відповідних розвідок у вітчизняному перекладознавстві, що суттєво ускладнює процес лінгвокультурної адаптації. На думку автора, додавання ґендерного виміру до дослідження допоможе подолати проблеми «перекладності з одного менталітету на інший» (Комов, 2011, с. 413). Суттєве для розвитку лінгвоґендрології питання розглядає А. Архангельська (Архангельська, 2015), аналізуючи перспективи становлення термінного апарату нового напряму, пояснюючи, що головними критеріями мають бути неупередженість та ідеологічна нейтральність термінів. Головні напрями ґендерної лінгвістики, її терміносистема та домінантні наукові парадигми структуровані та ретельно описані О. Левченко, яка звинувачує сучасну наукову спільноту в «плеканні наукових і «ненаукових» міфологем; відштовхуванні від стереотипів; політизованості проблеми» (Левченко, 2017). Серед останніх надбань у досліджуваній царині – аналіз проблеми збереження ґендерної нейтральності тексту в перекладах з англійської нормативно-правових актів (Кушнірова, Капко & Ступка, 2020), офіційно-ділових промов (Васильєва, 2010), ґендерно маркованої лексики в англомовних рекламних текстах (Касаткіна-Кубишкіна & Курята, 2017). Питання врахування ґендерних особливостей під час перекладу художнього тексту вивчає Л. Рубан, акцентуючи водночас на напрямах дослідження взаємозв'язку ґендеру та мови (Рубан, 2013). Слід зазначити, що у

вітчизняному ґендерному перекладознавстві наявні певні напрацювання й рекомендації щодо домінантних прийомів відтворення ґендерної ідентичності в англо-українських перекладах (Кузенко, 2017).

Метою статті є виявлення та характеристика проблем, які виникають під час перекладу французьких ґендерно-нейтральних мовних елементів українською мовою. Мета роботи передбачає вирішення таких **завдань**: опис стану досліджуваної проблеми; аналіз процесів у сфері ґендерної політики, що характеризують сучасне суспільство і відбиваються на його мові; окреслення питань, що потребують вирішення; визначення чинників, які зумовлюють труднощі під час передачі українською мовою французьких ґендерно маркованих мовних одиниць.

Виклад матеріалу. Пріоритетна характеристика мови як засобу, що забезпечує взаємодію, полягає у її здатності пристосовуватися до потреб сьогодення, у максимальній її гнучкості та готовності змінюватися. Саме через це мова є визнаним вагомим аргументом і ефективним інструментом ЗМІ та політичних діячів, які маніпулюють свідомістю соціуму. Усякі спроби мовних трансформацій, інновацій позиціонуються як зазіхання на індивідуальну цілісність та стабільність.

Першими в переліку завдань, пов'язаних з інтеграцією ґендерно паритетної мови, називають такі: упровадження інклюзивного письма, створення фемінітивів для всіх професій, використання займенників на позначення небінарних осіб. Від 2006 р. важливим показником розвитку суспільства стає Індекс ґендерного розриву (Gender Gap). Провідні світові організації (ООН, Європарламент та ін.) упродовж останнього десятиріччя закликають через публікації на офіційних сайтах та в профілях соціальних мереж долучитися до максимально інклюзивного мовлення та письма.

Сьогодні, з огляду на значущість ґендерного паритету, численні транспортні компанії, зокрема авіа, воліють бути коректними та змінюють форми звертання до пасажирів. Так, екіпажі літаків Lufthansa Group більше не вживатимуть «*Ladies and gentlemen, welcome on board*», замінюючи їх ґендерно нейтральними формами: «*Dear guests*», «*Good morning/evening*» або просто «*Welcome on board*». Після великої кількості позивів до залізничних компаній Великобританії, пов'язаних із ґендерною дискримінацією, замість традиційного «*Ladies and Gentlemen*», пасажири метро чують «*Hi everyone*». У Франції ситуація не настільки критична, і серед претензій, які пред'являють SNCF, фігурує поки що лише незадоволення тим, що потрібно вибирати між «*M*» та «*Mme*» під час купівлі квитків на потяг.

Дуже актуальною проблема визнається в Канаді, країні активного фемінізму, де редакційні комітети університетських видань у Квебеку роз'яснюють в окремій статті авторкам та авторам основні правила інклюзивного академічного стилю наукових публікацій відповідно до вимог Квебекського Офісу французької мови (Brouillette, St-Jean, & Nunès, 2021). 2016 р. Сенат Канади погодився змінити офіційний гімн країни, зробивши його ґендерно нейтральним.

Якщо сучасний світ певною мірою готовий до фемінізації мови, то інший напрям боротьби за ґендерний паритет викликає значно більший опір. Небінарні люди, або трансґендери, досі перебувають поза нормативно-правовим полем у багатьох країнах світу. Недостатній рівень загальної культури та поінформованості соціуму призводить до випадків нетерпимості, дискримінації стосовно людей, біологічна стать яких не збігається з тією, яка їм ближча за самоідентифікацією. Побутує навіть думка, що йдеться про психічний розлад під назвою «*ґендерна дисфорія*», тобто розлад ґендерної ідентифікації.

Як уже згадувано, спостережено значну невідповідність між ступенем дотримання ґендерного паритету у світі. 1990 р. Франція одна з перших визнала право на одностатеві шлюби (PACS), надавши закону чинності 1999 р. Окрім того, 2010 р. Франція першою вилучила транссексуальність із переліку психічних девіацій та захворювань. Тож станом на 2021 р. небінарні громадяни Французької Республіки мають ідентичні до бінарних права та обов'язки на роботу, освіту, особисте життя та самовираження.

В Україні сьогодні ґендерна політика охоплює всі сфери життя суспільства. Немає одностайного схвального сприйняття цих

реформ із боку українців через певні сформовані в ще радянський період стереотипи, які стосуються ролі жінки в суспільстві, суто жіночих або суто чоловічих професій, а також андроцентризм як панівну концепцію. Сьогодні ситуація в Україні, безперечно, поліпшується порівняно з попереднім періодом, коли питання небінарності людини носило медичний характер і поставало лише у зв'язку зі зміною статі. У Верховній Раді України на етапі розгляду перебуває кілька законопроєктів, які передбачають захист небінарних особистостей від дискримінації на ринку праці, також надання правової допомоги під час усиновлення дітей, установлення придатності до військової служби тощо. Позитивним моментом стала підготовка «Національної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок на період до 2030 року», яка детально описує засади паритету (Ґендерна політика, 2021). Як і в усьому світі, в українській системі освіти впроваджено концепцію ґендерної рівності, сексуального виховання дітей та запобігання фактам дискримінації в рамках програми «Партнерство Біарріц», яка передбачає всебічний аналіз навчальних матеріалів із метою виявлення фактів порушення ґендерної рівності. 2021 р. видано «Глосарій і тезаурус Європейського інституту з ґендерної рівності», призначений для експертів із питань забезпечення рівних прав та свобод усіх зацікавлених осіб, що сигналізує про розвиток культури ґендерно нейтрального спілкування (Глосарій і тезаурус, 2021). Дедалі більшої популярності набувають вільні від ґендерних стереотипів імена унісекс для немовлят, які унеможливлюють тиск на дитину, допомагаючи їй зробити свідомий вибір соціального ґендеру в майбутньому. 2020 р. у Франції це, зокрема, були: *Alex, Charlie, Elie, Maxime, Sacha, Quinn, Andréa, Camille, Jade, Eden, Claude, Louison, Sydney*. Неочікуваним є список імен, які пропонує майбутнім батькам більшість українських сайтів: *Робін, Морган, Хайден, Чарлі, Лу, Тейлор, Єліот, Сем, Ділан, Камерон, Лі, Рід, Рон, Річка, Мудрець, Ангел*. Очевидно, відсутність таких імен, як *Олександр/а, Євгеній/ія, Валентин/а* свідчить про залежність від світових тенденцій та невизначений статус цього явища в Україні.

Зазначимо, що полеміка, пов'язана з питанням «фемінізації» мови, триває у Франції з 1980-х років, періодично набуваючи політичної гостроти, особливо з боку правоцентристів. На законодавчому рівні документи стосовно використання інклюзивного письма мають здебільшого характер рекомендацій через регулярне незадоволення членів суспільства. Так, 2015 р. виданий законопроєкт, що пропонував замінити в Конституції Французької Республіки *droit de l'homme* на *droits humains*, який став предметом жвавих дискусій та так ні до чого не й призвів. Під час створення 1948 р. Загальної декларації прав людини автори спиралися на французьку Декларацію 1789 р., де йшлося саме про *homme* (це слово у французькій мові має два значення: «людина» і «чоловік»). Франція сьогодні є майже єдиною сексистською та консервативною країною, яка на відміну від нових *human rights* англійською, *menschenrechte* німецькою, *derechos humanos* іспанською, *diritti humani* італійською, *droits de la personne humaine* у провінції Квебек не змінила формулювання через бажання підкреслити значущість французького документа, а також страх «переписати історію» Франції, знищити її культурну спадщину. На думку правозахисних організацій, які обстоюють права жінок, слід залишити назву, однак змінити наскрізно *droit de l'homme* на *droits humains,* вшановуючи той факт, що жінкам знадобилося два століття, щоб вибороти свою незалежність (Droits humains, 2019).

Позиція Французької академії, яка від моменту свого створення 1634 р. декретувала маскулінізацію мови й відчайдушно захищала її незмінність, постаючи проти створення фемінітивів до слів на кшталт *écrivain, médecin, maire*, змінилася лише 2019 р., коли вона фактично вийшла з гри, полишивши цю сферу політикам, після багатьох років майже безплідних спроб вберегти мову від змін (La féminisation, 2019).

У травні 2021 р. міністр освіти Франції Жан-Мішель Бланке робить офіційну заяву про необхідність виключення інклюзивного письма зі шкільної програми, оскільки це призводить до руйнації французької мови й заважає ефективності боротьби із сексизмом та дискримінацією (Règles de féminisation,

2021). Ця декларація не мала спонтанного характеру, оскільки їй передували маніфестації та петиції вчителів, які не прийняли введення до шкільних підручників обов'язкового інклюзивного способу словотворення. Президент Франції Еманюель Макрон є одним із найбільших прихильників інклюзивності, особливо в усних промовах: вирази «*toutes et tous*», «*celles et ceux*», «*chacune et chacun*» доволі частотні в його політичному дискурсі. Отже, сьогодні ще зарано робити висновки, навіть попередні, щодо тенденцій розвитку ґендерного паритету у французькій мові.

Розглядаючи питання створення егалітарності в мові, слід розрізняти *le langage épicène*, який націлено на створення ґендерно нейтральних форм, та *l'écriture inclusive,* що послуговується великим арсеналом крапок та тире для створення інклюзивного письма, наприклад: *les ambassadeur˙rice˙s, les chef˙fe˙s, les délégué˙e˙s.* Така концепція тексту викликає багато нарікань із боку людей із вадами зору та хворих на дислексію, які не здатні зчитувати друкарські знаки, особливо в процесі роботи з системами вокального синтезу, наприклад: *Cher˙e˙s lecteur˙rice˙s déterminé˙e˙s… A tou˙te˙s ceux˙celles qui sont intéressé˙e˙s par l'écriture inclusive…*

Із метою запобігання такій ситуації і відмови від інтерпункту (*point médiant*) пропонують варіанти формулювань, які нікого не дискримінують і не ображають. Серед них: ґендерно нейтральні слова: *un, une, des fidèles*, замість *des croyants*; глобалізуючі звороти: *Bonjour l'équipe*; фемінізація слів: *Bonjour les cheffes de projet*! (проте у цьому конкретному випадку слід попередньо отримати інформацію щодо ґендерної самоідентифікації співрозмовника); дублети: *Bonjour à tous et à toutes* ! *Les électeurs et les électrices*; альтернативне вживання, наприклад за переліку кількох професій: *Bonjour aux éditrices et aux rédacteurs*, однак цей засіб доволі ризикований; повне перефразування: *Certains ajoutent des épices avant la cuisson* перетворюється на *Il est possible d'ajouter des épices avant la cuisson*. *Vous êtes déjà client ? Connectez-vous !* стає *Vous avez déjà un compte? Connectez-vous*! (L'écriture inclusive, 2019).

Тенденцією української ґендерно нейтральної мови, як і інших світових мов, стало використання ґендерно нейтральних форм, наприклад: *люди* замість *відвідувачі* та *відвідувачки*, *соціологічна спільнота* замість *соціологині та соціологи*, *студентство* замість *студентки та студенти*; виділення жіночого родового закінчення за допомогою нижнього підкреслювання, наприклад *опозиціонер_ка, директор_ка*, із приміткою про політичне значення такої форми під час першого використання; вживання двох ґендерних форм при першому згадуванні: *соціологині і соціологи*. Надалі – два ґендерних закінчення через косу лінію, при цьому жіноче закінчення перше, а чоловіче за потреби наводиться з останньою літерою основи слова, щоб зчитувати їх саме як ґендерний маркер, а не окрему літеру: *соціологині/ги*. Зазначено, що в такий спосіб ґендерно марковане закінчення відділяється від людини, особливо коли цільова аудиторія складається з жінок, чоловіків та небінарних людей.

У використанні дужок, наприклад *депутат(ка), філолог(иня),* вбачається винесення жінки за дужки, її маргіналізація. Щодо вживання косої риски або нижнього підкреслювання у будь-якому відмінку, наприклад *коштодавець/виця, податківець/виця*, *соціолог_а/ині, соціолог_ині/а*, то такий варіант уважають занадто складним для сприйняття, так само через дислексію та інші хвороби. Не рекомендовано також чергування іменників із чоловічими та жіночими родовими закінченнями, коли йдеться про сукупність людей із різними або невизначеними ґендерними маркерами, наприклад: *професорок та директорів, активісток та соціологів* (Ґендерна політика, 2021).

Оскільки французька та українська мови належать до ґендерно диференційованих на відміну, наприклад, від англійської – з граматичним маркером роду лише в займенниках, то це стає передумовою труднощів і призводить до нерівності в соціумі, переданої через мову. Так, словозмінні форми українських дієслів містять у своїх закінченнях пряму вказівку на стать. Порівн.: *Він прочит**ав** – il a lu. Вона прочит**ала** – elle a lu.* Отже, за перекладу українською французьких дієслів у минулому часі немає прямої можливості позбутися вказівки на біологічну стать особи – суб'єкта дії чи носія стану в реченні.

Іншим моментом, який може призвести до неправильного перекладу, є те, що французька мова переживає доволі стрімке введення до свого складу ґендерно немаркованих займенників на позначення небінарних людей, які не мають українських відповідників. Наведемо деякі з пропонованих варіантів: *Iel* (найпоширеніший небінарний займенник, який використовують на позначення людей, стать яких нам не відома); *Ul* або *ol* (займенник на позначення людей, які визнають свою стать іншою, ніж жіноча або чоловіча); *Ael* (займенник, головною перевагою якого визнано відмінність від академічних *il* та *elle*); *Im* та *em* (займенники, які є достатньо близькими до *il* та *elle* й можуть стосуватися як тих, чия стать подібна до біологічної, так і тих, хто має невизначену гендерну ідентичність; *Ille* та *el* (мають ті самі характеристики, що й попередня категорія, крім того, їхнє звучання схоже на *il* та *elle*).

Зазначимо, що наведені займенники широко використовують в Інтернет-просторі, на телебаченні, у сучасній художній літературі, проте жоден із них не є у Франції офіційно визнаним на відміну від, наприклад, шведського нейтрального займенника *hen*, який з'явився у 1960-х роках, а з 2015 р. фігурує в офіційному словнику шведської мови, або американського використання займенника у множині *they* на позначення однієї небінарної особи, який визнали словом десятиріччя 2010–2020. Щодо української мови, то за звертання до людини, ґендер якої чітко не визначений, співбесідники намагаються уникати займенників, удаючись до перифраз та таких граматичних конструкцій, які нейтралізують указівку на біологічну стать.

Значно менше проблем виникає, на перший погляд, за передачі лексичних одиниць, зокрема найменувань професій, позаяк українська мова не поступається французькій щодо ґендерно бінарних слів, наприклад: *acteur˙ice – актор/акторка, consellier˙ière – радник/радниця.* Проте слід ураховувати, що такого типу переклад не може бути здійснено без чіткого усвідомлення ситуації, авторської інтенції, його позиції стосовно нейтралізації та фемінізації мови, інакше це призведе до викривлення сенсу повідомлення. Йдеться, зокрема, про коректне використання інтерпункту, дужок або слешу під час трансформації тексту іншою мовою, у ситуації відсутності нормативних або прескриптивних матеріалів, коли наявні тільки рекомендації щодо цього.

Окрім того, до перекладацьких труднощів відносимо функціонування у французькій мові варіантів на кшталт: *act**rice** / act**eure**, Madame l'Ambassad**rice** / Madame l'Ambassad**eur** / Madame l'Ambassad**eure***, кожен з яких підкреслює певну характеристику й дібрати відповідники до яких досить складно. Речення *Audrey Tautou est une **actrice** française* та *Audrey Tautou est une **acteure** française* перекладемо однаково: *Одрі Тоту – це французька **акторка***, не маючи в арсеналі еквіваленту для *une **acteure***, яке є типовим для сучасного інклюзивного письма у франкомовних країнах.

У французькій інклюзивній мові набувають популярності неологізми, утворені шляхом телескопічного словотворення, заснованого на комбінуванні складів двох слів – початкового й фінального: *tancle* (*tante + oncle*), *frœur* або *freure* (*frère + soeur*), *toustes* (*tous +toutes*), *créateurice* (*créateur + créatrice*), *valeureuxe* (*valeureux + valeureuse*). Вочевидь, перекладачеві залишається лише один варіант передачі таких новоутворень, завжди через експлікацію, оскільки українська мова не має постійних відповідників цих лексичних одиниць.

Із наведеного випливає, що переклад офіційних документів може визнаватися хибним через нестачу у цільовій мові відповідників ґендерно нейтральних термінів, визнаних в іншій країні на законодавчому рівні. Складнощі під час перекладу художньої літератури, дубляжі кінострічок, передачі новин інших країн теж є часом наслідками певної «неврівноваженості» актуальної ґендерної політики у світі. Перед перекладачем постає складний вибір: надати перевагу ґендерним цінностям культури вихідного тексту або скорелювати їх із ґендерною дійсністю мови похідної, тобто бути цілком відповідальним за ґендерну коректність отриманого результату й гіпотетичні наслідки.

Висновки. Проведене дослідження є підтвердженням того, що в сьогоденні проблема культури використання ґендерно нейтральної мови є гострою для суспільства,

зокрема українського, яке на разі не готове прийняти певні явища дійсності на кшталт ґендерного паритету. Одним із найбільш алармiських аспектів питання залишається відсутність достатньої кількості розробок та рекомендацій щодо перекладу ґендерно маркованих одиниць українською мовою.

Серед перспектив подальшого дослідження розглядаємо компаративний аналіз офіційних, нормативних та правових документів всесвітніх організацій, що містять елементи, дотичні до тематики ґендерно нейтральної мови, виданих французькою та українською мовами.

ЛІТЕРАТУРА

Бойко Ю., Сергєєва О. Ґендерний вектор лінгвістичних та перекладознавчих студій. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2018. Вип. 16. С. 195–202.

Васильєва Е. В. Значення ґендерних маркерів при перекладі офіційно-ділових промов. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Філологія*. 2010. № 3. С. 154–159.

Ґендерна політика. Міністерство соціальної політики України. 2021. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Genderna-politika.html.

Глосарій і тезаурус Європейського інституту з ґендерної рівності / за ред. М. Бабак та ін. Київ : Вістка, 2021. 170 с.

Касаткіна-Кубишкіна О.В., Курята Ю.В. Ґендерно маркована лексика у англомовних рекламних текстах та особливості її перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Філологія*. 2017. Вип. 64(1). С. 146–148.

Комов О.В. Ґендерний аспект перекладу. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Лінгвістика і літературознавство*. 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 409–417.

Кушнірова Т.В., Капко М.М., Ступка І.М. Збереження ґендерної нейтральності тексту під час перекладу нормативно-правових актів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Філологія. Соціальні науки*. 2020. Т. 31(70). № 3. С. 18–23. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/04.

Левченко О. Лінгвістичні дослідження ґендеру в Україні. *Людина. Комп'ютер. Комунікація* : збірник наукових праць. Львів : Львівська політехніка, 2017. С. 74–83.

Рубан Л.М. Ґендерні особливості перекладу художнього тексту в наукових працях. *Філологічні трактати*. 2013. Т. 5. № 4. С. 62–66.

Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

Brouillette M.D., St-Jean C., Nunès K. Rédaction épicène et écriture inclusive. *Canadian Journal for New Scholars in Education*. 2021. Vol. 12, issue 1. P. 1–5. URL: https://journalhosting.ucalgary.ca/index.php/cjnse/article/view/72742.

Delisle J., Fiola M. La traduction raisonnée: manuel d'initiation à la traduction professionnelle de l'anglais vers le français. Ottawa: Les Presses de l'Université d'Ottawa, 2013. 720 p.

«Droits humains» ou «Droits de l'homme»? Les mots sont politiques! URL: https://www.cameleon-association.org/2019/12/10/droits-humains-ou-droits-de-lhomme-les-mots-sont-politiques/.

Elmiger D. Binarité du genre grammatical – binarité des écritures ? *Mots. Les langages du politique.* 2017. № 113. URL: http://journals.openedition.org/mots/22624. DOI: https://doi.org/10.4000/mots.22624.

Elmiger D., Tunger V. Les consignes de rédaction non sexiste françaises et italiennes. Quelle attitude face à la généricité du masculin? *Synergies Italie*. 2014. № 10. P. 49–61.

Elmiger D. Les guides de féminisation allemands et français: la Suisse au carrefour d'influences différentes. *Bulletin suisse de linguistique appliquée*. (*Bulletin VALS/ASLA*). Neuchâtel, 2000. № 72. P. 211–225.

La féminisation des noms de métiers et de fonctions. Académie française. URL: https://www.academie-francaise.fr/actualites/la-feminisation-des-noms-de-metiers-et-de-fonctions.

Oster C. La traduction est-elle une femme comme les autres ? – ou a quoi servent les études de genre en traduction ? *La main de Thôt: Théories, enjeux et pratiques de la traduction*. 2018. № 1. URL: http://revues.univ-tlse2.fr/lamaindethot/index.php?id=127.

Règles de féminisation. *Le Bulletin officiel de l'éducation nationale, de la jeunesse et des sports*. 2021. № 18. URL: https://www.education.gouv.fr/bo/21/Hebdo18/MENB2114203C.htm.

Schnitzer N. Le langage inclusif en français et en allemand : une tempête dans un verre d'eau? *ILCEA*. 2021. № 42. URL: https://journals.openedition.org/ilcea/11623#quotation. DOI: https://doi.org/10.4000/ilcea.11623.

Sofo G. Traduction du langage inclusif et échanges entre le français et l'italien. *Savoirs en Prisme*. 2019. № 10. P. 105–132. DOI: https://doi.org/10.34929/sep.vi10.62.

REFERENCES

Bojko, Ju. & Serghjejeva, O. (2018). Gendernyj vektor linghvistychnykh ta perekladoznavchykh studij [Gender vector of linguistic and translation studies]. *Suchasni doslidzhennja z inozemnoji filologhiji – Modern research in foreign philology* (Issue 16), (pp. 195–202) [in Ukrainian].

Vasyljjeva, E. (2010). Znachennja gendernykh markeriv pry perekladi oficijno-dilovykh promov [The value of gender markers in the translation of official business speeches]. *Visnyk Mariupoljsjkogho derzhavnogho ghumanitarnogho universytetu. Filologhija – Bulletin of Mariupol State University for the Humanities. Philology*, 3, 154–159 [in Ukrainian].

Genderna polityka – Gender policy. Retrieved August 12, 2021, from https://www.msp.gov.ua/timeline/Genderna-politika.html [in Ukrainian].

Babak, M., Davlikanova, O., Dmytriieva, M., Kozyr, L., Kompantseva, M., Levchenko, K., Skoryk, M. & Suslova, O. (Eds.) (2021). *Hlosarii i tezaurus Yevropeiskoho instytutu z gendernoi rivnosti – Glossary and thesaurus of the European Institute for Gender Equality*. Kyiv: Vistka [in Ukrainian].

Kasatkina-Kubyshkina, O. & Kurjata, Ju. (2017). Genderno markovana leksyka u anghlomovnykh reklamnykh tekstakh ta osoblyvosti jiji perekladu [Gender-marked vocabulary in English-language advertising texts and features of its translation]. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija». Filologhija – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Philology*, *64 (1),* 146–148 [in Ukrainian].

Komov, O. (2011). Gendernyj aspekt perekladu [Gender aspect of translation]. *Aktualjni problemy slov'jansjkoji filologhiji. Linghvistyka i literaturoznavstvo: mizhvuzivsjkyj zbirnyk naukovykh statej – Current problems of Slavic philology. Linguistics and literary criticism: Interuniversity collection of scientific articles* (Issue XXIV, part 1), (pp. 409–417) [in Ukrainian].

Kushnirova, T., Kapko, M. & Stupka, I. (2020). Zberezhennja gendernoji nejtraljnosti tekstu pid chas perekladu normatyvno-pravovykh aktiv [Preservation of gender neutrality of the text during the translation of normative legal acts]. *Vcheni zapysky Tavrijsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni V. I. Vernadsjkogho. Filologhija. Socialjni nauky – Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Philology. Social sciences*, *3*, (Vol. 31 (70)), (pp. 18–23). DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/04 [in Ukrainian].

Levchenko, O. (2017). Linghvistychni doslidzhennja genderu v Ukrajini [Linguistic studies of gender in Ukraine]. In *Ljudyna. Komp'juter. Komunikacija: zbirnyk naukovykh pracj – Human. Computer. Communication: collection of scientific works* (pp. 74–83). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky [in Ukrainian].

Ruban, L. (2013). Genderni osoblyvosti perekladu khudozhnjogho tekstu v naukovykh pracjakh [Gender features of literary text translation in scientific works]. *Filologhichni traktaty – Philological Treatises,* 4 (Vol. 5), (pp. 62–66) [in Ukrainian].

Selyvanova, O. (2006). *Suchasna linghvistyka: terminologhichna encyklopedija* [*Modern linguistics : a terminological encyclopedia*]. Poltava : Dovkillja [in Ukrainian].

Brouillette, M. D., St-Jean, C., & Nunès, K. (2021). Rédaction épicène et écriture inclusive. *Canadian Journal for New Scholars in Education*, *12* (1), 1–5. Retrieved August 10, 2021, from https://journalhosting.ucalgary.ca/index.php/cjnse/article/view/72742 [in French].

Delisle, J., & Fiola, M. A. (2013). *La traduction raisonnée: manuel d'initiation à la traduction professionnelle de l'anglais vers le français*. Ottawa: University of Ottawa Press [in French].

«Droits humains» ou «droits de l'homme»? Les mots sont politiques ! (2020). Retrieved August 2, 2021, from https://www.cameleon-association.org/2019/12/10/droits-humains-ou-droits-de-lhomme-les-mots-sont-politiques [in French].

Elmiger, D. (2017). Binarité du genre grammatical – binarité des écritures. *Mots. Les langages du politique*, 113. Retrieved July 14, 2021, from http://journals.openedition.org/mots/22624. DOI: https://doi.org/10.4000/mots.22624 [in French].

Elmiger, D., & Tunger, V. (2014). Les consignes de rédaction non sexiste françaises et italiennes. Quelle attitude face à la généricité du masculin ? *Synergies Italie*, 10, 49–61 [in French].

Elmiger, D. (2000). Les guides de féminisation allemands et français : la Suisse au carrefour d'influences différentes. *Bulletin Suisse de Linguistique Appliquée (Bulletin VALS/ASLA)*, 72, 211–255 [in French].

La féminisation des noms de métiers et de fonctions. Académie française. (2019). Retrieved July 3, 2021, from https://www.academie-francaise.fr/actualites/la-feminisation-des-noms-de-metiers-et-de-fonctions [in French].

Oster, C. (2018) La traduction est-elle une femme comme les autres? – ou a quoi servent les études de genre

en traduction ? *La main de Thôt: Théories, enjeux et pratiques de la traduction*, 1. Retrieved July 2, 2021, from http://revues.univ-tlse2.fr/lamaindethot/index.php?id=127 [in French].

Règles de féminisation (2021). *Le Bulletin officiel de l'éducation nationale, de la jeunesse et des sports*, 18. Retrieved July 3, 2021, from https://www.education.gouv.fr/bo/21/Hebdo18/MENB2114203C.htm [in French].

Schnitzer, N. (2021). Le langage inclusif en français et en allemand : Une tempête dans un verre d'eau ? *ILCEA, 42.* Retrieved July 3, 2021, from https://journals.openedition.org/ilcea/11623. DOI: https://doi.org/10.4000/ilcea.11623 [in French].

Sofo, G. (2019). Traduction du langage inclusif et échanges entre le français et l'italien. *Savoirs en Prisme*, *10*, 105–132. Retrieved July 14, 2021, from https://doi.org/10.34929/sep.vi10.62.

УДК 811.161.2’373:821.161.2.09

ЛЕЩЕНКО Ганна *– доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та перекладу, Черкаський державний технологічний університет, бульв. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна (anles_ua@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5316-0628

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.7

Бібліографічний опис статті: Лещенко, Г. (2021). Програма наративної напруженості у структурі художнього тексту. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 57–63. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.7

ПРОГРАМА НАРАТИВНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. *У статті йдеться про особливості формування й інтерпретації програми наративної напруженості, що є частиною загальної програми інтерпретації художнього твору. Програма наративної напруженості представлена комплексом різнорівневих, ієрархічно взаємопов’язаних знакових засобів, використаних автором для створення напруженого інтересу з боку читача. Метою статті є визначення й опис механізмів конструювання наративної напруженості у структурі художнього тексту, під якою розуміють спосіб організації оповіді, який відповідає певному канону, відтворюваному у вигляді моделі. Застосування методики лінгвокогнітивного аналізу наративної напруженості зумовлює висновок про наявність аналізованого феномену принаймні у трьох основних планах наративної структури – сюжетному, жанровому й дескриптивному.*

Сюжетний план залежить від конфігурації наративної схеми (наративної послідовності) і способу заповнення тематичних макроструктур у її фазах. Вирізнення наративних фаз засноване на принципах моделі структури наративу, запропонованої У. Лабовим, що включає фази Резюме, Орієнтації, Ускладнення, Оцінки, Рішення та Коди.

Жанровий план структури наративу пов’язаний з його тематичним наповненням, з його глобальною темою, якій підпорядковані макро- і мікротеми твору, кожна з яких представлена певним набором аргументних слотів (відкритих і закритих). До тематичних домінант – індикаторів напруження читача – відносять теми смерті, небезпеки, деструкції, хвороби, влади, грошей, сексу, романтичних стосунків тощо.

Дескриптивний план наративної структури характеризує мережа тригерів (інтелективних і емотивних) та інтенсифікаторів наративної напруженості, які створюють рецептивну ентропійність аргументних слотів тематичних макроструктур, що передбачає виникнення у читача запитань, інференцій і припущень, супроводжуваних тривожним очікуванням, зацікавленістю і збентеженістю.

Ключові слова: *наративна напруженість, наративна структура, сюжетний, жанровий, дескриптивний і інтелективний тригери, емотивні тригери.*

LESHCHENKO Hanna *– Doctor of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Applied Linguistics and Translation, Cherkasy State Technological University, 460, Shevchenko Boulevard, Cherkasy, 18006, Ukraine (anles_ua@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5316-0628

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.7

To cite this article: Leshchenko, H. (2021). Prohrama naratyvnoi napruzhenosti u strukturi khudozhnoho tekstu [Narrative tension programme in a literary text structure]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia “Filolohiia” – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 57–63. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.7 [in Ukrainian].

© Лещенко Ганна, 2021

NARRATIVE TENSION PROGRAMME IN A LITERARY TEXT STRUCTURE

Summary. *The article deals with the peculiarities of the formation and interpretation of narrative tension program, which is a part of general interpretation program of a literary text. The program of narrative tension is represented by a set of different levels, hierarchically interconnected by semiotic means, used by the author to induce highly intense interest from the reader. The aim of the article is to define and describe the mechanisms of narrative tension constructing within the structure of a literary text.*

The notion of narrative structure determines a way of organizing a story that corresponds to a certain canon, reproduced in the form of a model. The application of the method of linguistic and cognitive analysis of narrative tension leads to the conclusion that the phenomenon analyzed can be found in at least three main planes of the narrative structure: a plane of plot, a plane of genre and a descriptive plane.

While distinguishing narrative phases we use the basic principles of narrative structure model proposed by William Labov. This model includes six phases which are represented by Resume, Orientation, Complication, Evaluation, Result or Resolution, Coda.

The genre plane of the narrative structure is related to its thematic content, to its global theme, to which the macro- and micro-themes of the text are subordinated, each of which is represented by a certain set of argument slots (complete and incomplete). Thematic dominants that induce the reader's tension incorporate the themes of death, danger, destruction, disease, power, money, sex, romantic relationships, and others.

The descriptive plane of the narrative structure is characterized by the network of narrative tension triggers (intellective and emotive) and narrative tension intensifiers, which entirely create receptive entropy of argument slots of thematic macrostructures, resulting in the reader's questions, inferences and assumptions. The reader's activity is always accompanied by the emotions of suspense, curiosity or surprise.

Key words: *narrative tension, narrative structure, a plane of plot, a plane of genre, a descriptive plane, intellective triggers, emotive triggers.*

Постановка проблеми. Під ***програмою наративної напруженості***, що є частиною загальної програми інтерпретації художнього тексту (О.П. Воробйова), розуміємо комплекс різнорівневих, ієрархічно взаємопов'язаних знакових засобів, використаних автором тексту з метою викликати у його читача напружений інтерес. При цьому текст розглядаємо як складний макрознак, який характеризує єдність плану змісту та плану вираження. Застосування принципів когнітивного моделювання до вивчення наративної напруженості художнього тексту уможливлює вироблення методики її лінгвокогнітивного аналізу, а також встановлення й опису процесів кодування й декодування (в іншій термінології – ментального мапування та конструювання) наративної напруженості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напруженість як одна з найважливіших характеристик художнього твору вже ставала предметом дослідження східноєвропейських і західних дослідників, проте огляд робіт, присвячених аналізу цієї категорії, свідчить про досить широке потрактування цього терміна. Напруженість пояснюють різноманітними чинниками, а саме: інформаційною неповнотою, яка виникає на різних етапах читання (Адмони, 1969, 1994); вживанням низки наративних прийомів, які реалізують авторську інтенцію й викликають у читача максимальну концентрацію уваги та очікування вирішення конфлікту (Toolan, 2008, 2009); використанням певних лексичних одиниць і стилістичних засобів (Юдина, 1990). Таке розмаїття думок щодо наративної напруженості пояснюємо тим, що вона є складним феноменом, а в зазначених роботах об'єктом аналізу постає переважно лиш один із її аспектів.

Необхідність узагальнення уявлень про сутність та механізми створення й інтерпретації наративної напруженості у тканині художнього тексту визначає **актуальність** нашого дослідження. Об'єднанню різних аспектів наративної напруженості сприяє використання когнітивної моделі наративної структури, адже програма напруженості, створювана автором тексту з урахуванням чинника адресата, певним чином вбудована в цю структуру.

Метою статті є визначення й опис механізмів конструювання наративної напруженості у структурі художнього тексту, що передбачає виконання низки **завдань**: 1) розглянути поняття структури наративу; 2) встановити принципи актуалізації наративної напруженості у кожному з її планів – сюжетному, жанровому і дескриптивному; 3) проаналізувати сутність і функції тригерів та інтенсифікаторів наративної напруженості.

Виклад матеріалу. Загалом під ***наративною структурою*** розуміють спосіб організації оповіді, який відповідає певному канону, відтворюваному у вигляді моделі. У сучасних дослідженнях базову структуру наративу розглядають здебільшого у двох іпостасях – як наративну послідовність оповіді (формальний аспект) і як тематично зумовлену ситуаційну модель (змістовий аспект). Запропонована нами раніше методика лінгвокогнітивного аналізу наративної напруженості (Лещенко, 2018) враховує як формальні, так і змістові характеристики структури наративу.

Лінгвокогнітивний аналіз наративного тексту дає підстави стверджувати, що програма напруженості наявна принаймні у трьох планах його наративної структури – сюжетному, жанровому й дескриптивному.

Сюжетний план наративної структури залежить від конфігурації наративної схеми і способу заповнення тематичних макроструктур у її фазах.

Наративна схема як носій наративної напруженості відповідає поняттю *наративної проспекції*, розробленому М. Туланом. На думку дослідника, у процесі читання адресат очікує, що історія, яку оповідають, матиме динамічний розвиток і завершиться, імовірно, якимось певним (а не випадковим) чином, що випливає з логіки розгортання сюжету (Toolan, 2008, p. 105) (пор. визначення синтагматичного напруження у В.Г. Адмоні). Це передчуття «наративного продовження» М. Тулан пропонує аналізувати у двох перспективах – читацькій і текстовій: у читацькому плані цей процес визначають як *наративне очікування* (*narrative expectation*), пов'язане з імовірнісним прогнозуванням результату історії. У текстовому плані йдеться про *наративну проспекцію* (*narrative prospection*), зумовлену певною текстовою організацією (*textual design*), яка й викликає це очікування (Toolan, 2009, p. 113). Текстуальні прийоми, за допомогою яких підтверджується або спростовується очікування читача, створюють передумови для виникнення сталих когнітивно-емоційних реакцій (*responses*), які автор називає ключовими факторами читацької діяльності. Аналізуючи структуру (пост)модерністського короткого оповідання, М. Тулан визначає читання як «багатофазовий процес, у ході якого текстові підказки створюють читацькі очікування, які викликають відчуття страху, саспенсу, збентеження, загрози, смутку, гніву тощо поряд із думками про несправедливість, безцільність, несумірність або роздумами про дивовижну долю персонажів – усією тією гамою можливих думок і емоцій, які заповнюють нашу свідомість і поглинають увагу під час читання захопливої книги» (Toolan, 2008, p. 106).

У нашому дослідженні опис наративної схеми заснований на принципах моделі наративної структури, запропонованої У. Лабовим (Labov, 1972), і включає в себе такі наративні фази: Резюме, Орієнтація, Ускладнення, Оцінка, Рішення, Кода.

За словами М. Тулана, послідовне розгортання сюжету є основним, хоч і не єдиним фактором прогресії когнітивних і емотивних реакцій, які виникають у читача: «Що буде зараз або потім, або ще далі, або в самому кінці? – ось ті запитання, які читач постійно ставить собі під час читання» (Toolan, 2008, p. 107). Це спостереження відповідає тому, що ми називаємо *тематичною макроструктурою* наративних фаз. Коли в когнітивній моделі наративу така макроструктура організовує інформацію у фазах Орієнтації і Оцінки, вона містить як відому, так і гіпотетичну інформацію. Останню імпліковано у формі запитань та інференцій читача, передбачених змістом тексту. Використовуючи терміни нелінійної динаміки, можна в такому разі вести мову про *рецептивну ентропійність тематичної макроструктури*. Ступінь її ентропійності (інформаційної невизначеності) залежить від кількості включених у неї ентропійних аргументних слотів (ХТО? КОГО? ДЕ? КОЛИ? ЯК? НАВІЩО? тощо), які породжують читацькі умовиводи, супроводжувані емоціями саспенсу, зацікавленості та збентеженості. Чим вища ентропійність

слотів у складі тематичних макроструктур, які репрезентують зміст наративних фаз (чим більше запитань виникає у читача і чим різноманітнішими є його можливі умовиводи у спробах відповісти на них), тим більш напруженим є наратив.

«Вбудовування» напруженості в сюжетний план наративної структури (її наративну схему та тематичні макроструктри, локалізовані в наративних фазах Ускладнення й Оцінки) допомагає відшукати відповідь на одне з найбільш дискусійних питань про те, чи є напруженість характеристикою всякого наративу, а чи лиш гостросюжетного. Позаяк будь-який наратив має свою когнітивну структуру з іманентно вбудованою в неї програмою напруженості. Остання є універсальною категорією наративного тексту. Ступінь же його наративної напруженості може бути різним залежно від конфігурації наративної схеми тексту й того, наскільки ентропійними є тематичні макроструктури її вузлів. На ступінь наративної напруженості впливає також і жанровий план наративної структури.

Жанровий план структури наративу пов'язаний зі специфікацією *глобальної теми* тексту, якій підпорядковані його макротеми, а також аргументних слотів їхніх тематичних макроструктур. Так, у класичному детективі *глобальна тема* РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ визначає специфікацію дій і відповідних їм аргументних слотів (ЗЛОЧИНЕЦЬ, ЖЕРТВА, СПОСІБ, МІСЦЕ, ЧАС, МОТИВ тощо) у тематичних макроструктурах усіх наративних фаз. У містичному трилері *глобальною темою* є ЗАПОБІГАННЯ ЗАГРОЗІ, а слотами тематичних макроструктур постають СУБ'ЄКТ ЗАГРОЗИ, ОБ'ЄКТ ЗАГРОЗИ, СПОСІБ, МІСЦЕ, ЧАС, ПРИЧИНА, НАСЛІДОК і т. ін. (пор. з актантами та їхніми функціями, встановленими В.Я. Проппом (2001) для чарівної казки).

Ступінь жанрової напруженості залежить від кількох чинників. Одним із них є тематичні домінанти Р. Шенка, підпорядковані *глобальній темі* (макротемі) жанру. Нагадаємо, що Р. Шенк відносить до тематичних домінант теми, які гарантують постання й утримання читацького інтересу, – смерть, небезпеку, деструкцію, хворобу, владу, гроші, секс, романтичні стосунки тощо. Отже, цілком закономірно, що, скажімо, рівень жанрової напруженості в політичному трилері, де присутні декілька таких домінант, перевищуватиме жанрову напруженість сімейного роману.

Ще одним фактором впливу на жанрову напруженість є, на думку західних дослідників (Vorderer, 1996, p. 238), віднесеність наративу до акціонально орієнтованих (*action texts*) або експерієнціально орієнтованих (*experience texts*) текстів. В іншій термінології це тексти для задоволення (*texts for pleasure*) та тексти для розуміння (*texts for understanding*), або масова й «висока» література. В *акціонально орієнтованих наративах* у фокусі оповіді перебувають фізичні дії, здійснювані персонажами, тоді як в *експерієнціально орієнтованих наративах* у центрі уваги опиняються внутрішні відчуття героїв, їхні думки та емоції. Розмежування наративів за таким принципом, як уважає П. Фордерер (1996), є цілком виправданим: незважаючи на те що будь-який текст зазвичай поєднує елементи дії й елементи переживань, кількісне домінування тих чи тих елементів, а також способи їх комбінування будуть не збігатися в різних жанрах наративу.

Поділ наративів на акціонально орієнтовані й експерієнціально орієнтовані підтримують і дослідники процесів читання та розуміння тексту. Зокрема, Дж. Брунер виходить із відмінностей між «ландшафтом дій» (*landscape of action*), сформованим намірами персонажа, його цілями і способами їх досягнення, і «ландшафтом розуміння» (*landscape of consciousness*), створюваним знаннями, думками та емоціями героїв (Bruner, 1986, p. 14). Дж. Брунер уважає, що відмінність між акціонально й експерієнціально орієнтованими текстами криється у різних вимогах, які висуває наратив до читача: акціонально орієнтовані тексти вимагають від нього відтворення причинно-наслідкового зв'язку між наративними подіями, а експерієнціально орієнтовані тексти, спрямовані на створення емпатії стосовно героя, вимагають від читача інтерпретації інтенцій персонажа. Це означає, що для розуміння текстів цього типу читач виконує дещо інші когнітивні дії, пов'язані з розшифровкою текстових сигналів (наприклад, у разі опису виразу обличчя протагоніста або у разі

використання лексики, яка розкриває ментальний стан героя).

Наративна напруженість, пов'язана з сюжетним і жанровим планами наративної структури тексту, представлена в єдності, тому що сама структура наративу, яка відображає загальні принципи його організації, існує лише в певному жанровому втіленні, котре, своєю чергою, є абстракцією, що узагальнює особливості конкретних текстів. З огляду на семіотичну природу тексту / наративу у термінах нашого дослідження сюжетно-жанровий план структурує *внутрішню форму* наративного тексту, яка вміщує інформацію, що є *частиною* його значення / інтерпретації. Що стосується зовнішньої форми тексту, то вона представлена вербальними засобами, тобто власне мовною тканиною тексту, пов'язаною з дескриптивним планом структури наративу.

Дескриптивний план наративної структури містить, на нашу думку, ті латентні тригери, які, за словами М. Стернберга (2003), забезпечують «проєкцію наративу у свідомості читача». Текстові дескрипції, що безпосередньо репрезентують тематичні макроструктури наративних фаз, створюють або посилюють *рецептивну ентропійність* аргументних слотів тематичних макроструктур. Рецептивна ентропійність як реакція на текстову дескрипцію передбачає виникнення у читача запитань, інференцій і припущень, супроводжуваних тривожним очікуванням (саспенсом), зацікавленістю і збентеженістю. Текстові дескрипції, що викликають такі реакції, ми називаємо *тригерами напруженості*. Текстові дескрипції, що підсилюють такі реакції, ми відносимо до *інтенсифікаторів напруженості*.

Інформація, представлена в художньому тексті, може бути інтелективною (зверненою до розуму) та емотивною (такою, що впливає на почуття). Відповідно до цього поділяємо ***тригери напруженості*** на інтелективні й емотивні.

Інтелективні тригери напруженості, звернені до розуму читача, активують у нього стан ментальної *невизначеності*. Ми вважаємо, що саме невизначеність, супроводжувана станом очікування і співпричетності (інтелектуальної та / або емоційної), є основою наративної напруженості. Варіативність поняття невизначеності дає підстави припустити існування як мінімум чотирьох груп інтелективних тригерів – текстових дескрипцій, де представлені: 1) недостатність інформації, 2) її неоднозначність, 3) її нелогічність і 4) її ймовірність.

Емотивні тригери напруженості, що впливають на почуттєву сферу адресата, викликають у нього стан емоційного збудження, сумісного з емоційним станом тривожного очікування (саспенсу), зацікавленості або збентеженості, унаслідок чого у свідомості читача запускаються ментальні процеси оцінювання й прогнозування подальших подій. Згідно з класифікацією С.В. Гладьо (2000) серед емотивних тригерів ми вирізняємо емотивні сигнали, емотивні ситуації та емотивні топіки.

У тексті інтелективні й емотивні тригери напруженості використовуються як автономно, так і в комплексі, що підвищує ступінь напруженості оповіді, що може також зростати завдяки застосуванню ***інтенсифікаторів наративної напруженості***. Такими інтенсифікаторами виступають різного виду повтори – лексичні, синтаксичні, анафоричні та композиційні.

Висновки. Можна, отже, стверджувати, що наративна напруженість тексту є складним знаковим конструктом, який має два основні рівні знакової репрезентації, а саме: рівень текстових дескрипцій (дескриптивний план наративної напруженості) та рівень когнітивної моделі наративної структури, до якого відсилають ці дескрипції (сюжетний і жанровий плани наративної напруженості). Чим більше текстових дескрипцій стає тригерами й інтенсифікаторами напруженості, тим вищою є рецептивна ентропійність макротем, представлених переважно в наративних фазах Ускладнення й Оцінки, які рухають оповідь. Чим більшу кількість ентропійних наративних фаз Ускладнення й Оцінки (часом і фази Орієнтації) має наративна структура тексту, тим вищим є ступінь його напруженості.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у подальшій верифікації запропонованої нами методики лінгвокогнітивного аналізу наративної напруженості з застосуванням її основних положень в аналізі художніх творів, що належать до різних жанрів і жанрових різновидів.

ЛІТЕРАТУРА

Адмони В.Г. Синтагматическое напряжение в стихе и прозе. *Инвариантные синтаксические значения и структура предложения : сборник докладов конференции по теоретическим проблемам синтаксиса*. Москва : Наука, 1969. С. 16–26.

Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания. Санкт-Петербург : Наука, 1994. 153 с.

Гладьо С.В. Эмотивность художественного текста : семантико-когнитивный аспект (на материале современной англоязычной прозы) : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04. Киев : Киевский нац. лингв. ун-т, 2000. 21 с.

Лещенко Г.В. Категорія напруженості в англомовному гостросюжетному оповіданні : лінгвокогнітивний аспект : дис. … докт. філол. наук : 10.02.04. Харків : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2018. 457 с.

Пропп В.Я. Морфология волшебной сказки / переизд. 1928. Москва : Лабиринт, 2001. 192 с.

Юдина Т.В. Категория напряженности и средства ее выражения : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04. Ленинград : Ленинградский гос. пед. ин-т им. А.И. Герцена, 1990. 17 с.

Bruner J. Actual minds, possible worlds. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986. 222 p.

Labov W. The transformation of experience in narrative syntax. *Language in the inner city: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: U. Pennsylvania Press, 1972. P. 354–396.

Sternberg M. Universals of narrative and their cognitive fortunes (I). *Poetics today.* 2003. 24:2. P. 297–395. URL: http://poeticstoday.dukejournals.org/content/24/2/297.citation.

Sternberg M. Universals of narrative and their cognitive fortunes (II). *Poetics today*. 2003. 24:3. P. 517–638. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/581d/7b2a1f621d80d9d92601450bd4ade8551d8a.pdf.

Toolan M. Narrative progression in the short story : First steps in a corpus Stylistic approach. *Narrative*. 2008. Vol. 16. №. 2. P. 105–120. URL: http://artsweb.bham.ac.uk/MToolan/Toolan%20%20narrative%20progression.pdf.

Toolan M. Narrative progression in the short story : A corpus stylistic approach. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins, 2009. 212 p.

Vorderer P. Toward a psychological theory of suspense. Suspense: conceptualizations, theoretical analyses, and empirical explorations / eds. P. Vorderer, H.J. Wulff, M. Friedrichsen. New York – London : Routledge, 1996. P. 233–254.

REFERENCES

Admoni, V.G. (1969). Sintagmaticheskoe napryazhenie v stikhe i proze [Syntagmatic tension in verse and prose]. In *Invariantny`e sintaksicheskie znacheniya i struktura predlozheniya – Invariant syntactic meanings and a sentence structure*. Moscow : Nauka. S. 16–26 [in Russian].

Admoni, V.G. (1994). *Sistema form rechevogo vyskazyvaniya [The system of speech utterance forms]*. Sankt-Peterburg : Nauka [in Russian].

Glado, S.V. (2000). *Emotivnost khudozhestvennogo teksta : semantiko-kognitivnyy aspekt (na materiale sovremennoy angloyazychnoy prozy [The emotivity of the literary text : a semantic and cognitive perspective (based on modern English prose)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv : Kyevskyi natsyonalnyi lynhvystycheskyi unyversytet [in Russian].

Leshchenko, H.V. (2018). *Katehoriia napruzhenosti v anhlomovnomu hostrosiuzhetnomu opovidanni: linhvokohnityvnyi aspect [Category of tension in the English plot-oriented short story: a cognitive linguistic perspective]*. (Candidate's thesis). Kharkiv : Karazin's Kharkiv national university [in Ukrainian].

Propp, V.Ya. (2001). Morfologia volshebnoi skazki / pereizd. 1928. Moscow : Labirint [in Russian].

Yudina, T.V. *Kategoriya napryazhennosti i sredstva yeio vy`razheniya [Category of tension and means of its representation]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Leningrad: Lenynhradskyi hosudarstvennyi pedahohycheskyi instytut ymeny A.Y. Hertsena [in Russian].

Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press [in English].

Labov, W. (1972). The transformation of experience in narrative syntax. *Language in the inner city : Studies in the Black English Vernacular* (pp. 354–396). Philadelphia : U. Pennsylvania Press [in English].

Sternberg, M. (2003). Universals of narrative and their cognitive fortunes (I). *Poetics today, 24:2,* 297–395, from http://poeticstoday.dukejournals.org/ content/24/2/297.citation [in English].

Sternberg, M. (2003). Universals of narrative and their cognitive fortunes (II). *Poetics today, 24:3*, 517–638, from https://pdfs.semanticscholar.org/581d/7b2a1f621d80d9d92601450bd4ade8551d8a.pdf [in English].

Toolan, M. (2008). Narrative progression in the short story : First steps in a corpus Stylistic approach. *Narrative*. Vol. 16. №. 2. P. 105–120. URL: http://artsweb.bham.ac.uk/MToolan/Toolan%20%20 narrative%20 progression.pdf [in English].

Toolan, M. (2009). *Narrative progression in the short story : A corpus stylistic approac*h. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins [in English].

Vorderer, P., Wulff, H.J., Friedrichsen M. (Ed.) (1996). Toward a psychological theory of suspense. *Suspense: conceptualizations, theoretical analyses, and empirical explorations* (pp. 233−254). New York–London : Routledge. P. [in English].

УДК 821.161.2’06-4.09Дейч:015(477)

МАЛАНІЙ Олена *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, Луцьк, 43000, Україна (Malanij.Olena@vnu.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6651-9871

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.8

Бібліографічний опис статті: Маланій, О. (2021). Україніка Олександра Дейча – автора повісті про Лесю українку «Ломикамінь». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 64–72. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.8

УКРАЇНІКА ОЛЕКСАНДРА ДЕЙЧА – АВТОРА ПОВІСТІ ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ «ЛОМИКАМІНЬ»

Анотація. *У статті йдеться про видатного українського письменника, вченого, перекладача, мистецтво- та літературознавця, який народився, виріс і здобув освіту у Києві на помежів’ї культур та мов (української, єврейської та російської), Олександра Йосиповича Дейча. Увагу звернено на культурне оточення, у якому формувався світогляд О. Дейча, виник інтерес та проявилися любов і повага до української літератури, театру. З’ясовано біографічні факти, пов’язані з його зацікавленістю життєтворчістю українських письменників, зокрема Лесі Українки. Простежено творчі та дружні зв’язки, які послугували підґрунтям для перекладів творів української літератури та її популяризації на світовому рівні: знайомство з М. Старицьким, М. Заньковецькою, родиною Косачів, дружба та співпраця з М. Рильським, Лесем Курбасом. Виявлено умови та етапи з’яви, формування та розвою «українського контексту» в творчій спадщині та науковій і перекладацькій діяльності О. Дейча. Проаналізовано «україніку» О. Дейча, його російськомовні переклади, статті, спогади, есеї про представників української культури: І. Котляревського, Т. Шевченка, В. Стефаника, Лесю Українку, Леся Курбаса, М. Куліша та ін. Особливу увагу приділено листуванню та дружбі з М. Рильським. Акцентовано на дослідженнях про самого О. Дейча, на жаль, сьогодні ще нечисленних і малопомітних. У статті перераховано найбільш значущі книги й переклади авторства О. Дейча, які становлять неабиякий інтерес для дослідників української літератури. Наголошено на необхідності глибокого осмислення наукової та творчої спадщини людини, яка, володіючи енциклопедичними знаннями, будучи інтелектуалом і видатним ученим своєї доби (1893 – 1972 рр.), у непростих умовах радянського часу присвятила себе збереженню української культурної спадщини й промоції української літератури поза межами України; розставлено відповідні акценти крізь часові та ідеологічні нашарування, які заважали доброму імені вченого зайняти почесне місце в історії розвитку української культури. Цим умотивовано актуальність розвідки.*

Ключові слова: *Олександр Дейч, україніка, українська література, Леся Українка, переклади.*

MALANII Olena *– Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Svobody Avenue, Lutsk, 43000, Ukraine (Malanij.Olena@vnu.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6651-9871

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.8

To cite this article: Malanii, O. (2021). Ukrainika Oleksandra Deicha – avtora povisti pro Lesiu Ukrainku «Lomykamin» [O. Deych’s «Ukrainika» – author of the story about Lesya Ukrainka “Lomykamin (Saxifrage)»]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho*

© Маланій Олена, 2021

pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46, 64–72. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.8 [in Ukrainian].

O. DEYCH'S «UKRAINIKA» – AUTHOR OF THE STORY ABOUT LESYA UKRAINKA «LOMYKAMIN (SAXIFRAGE)»

Summary. *The article is about an outstanding Ukrainian writer, scientist, translator, art and literary critic, who was born, raised and educated – on the border of cultures and languages (Ukrainian, Jewish and Russian) in Kyiv, about Oleksandr Yosypovych Deych. Attention is drawn to the cultural environment in which the worldview of O. Deych was formed, there was interest and love and respect for Ukrainian literature and theater. Biographical facts related to the researcher's interest in the life of Ukrainian writers, in particular Lesya Ukrainka, are being clarified. Creative and friendly ties are traced, which became the basis for translations of Ukrainian literature and its popularization at the world level – acquaintance with M. Starytsky, M. Zankovetska, the Kosach family, friendship and cooperation with M. Rylsky, Les Kurbas. The conditions and stages of emergence, formation and development of the «Ukrainian context» in the creative heritage and scientific and translation activities of O. Deych are revealed. O. Deych's «Ukrainika» is analyzed – his Russian translations, articles, memoirs, essays on the representatives of Ukrainian culture – I. Kotlyarevsky, T. Shevchenko, V. Stefanyk, Lesya Ukrainka, Les Kurbas, M. Kulish, etc. Special attention is paid. correspondence and friendship with M. Rylsky. Emphasis is placed on research about O. Deych himself – unfortunately, currently few and inconspicuous. The article lists the most significant books, translations, authorship of O. Deych, which are of great interest to researchers of Ukrainian literature. It is hoped that a deep understanding of the scientific and creative heritage of a man who, having encyclopedic knowledge, being an intellectual and an outstanding scientist of his time (1893-1972), in the difficult conditions of the Soviet era, devoted himself to preserving cultural heritage and promoting Ukrainian literature outside Ukraine. Appropriate accents were placed through temporal and ideological layers, which prevented the good name of the scientist to take an honorable place in the history of Ukrainian culture. This motivates the relevance of intelligence.*

Key words: *Oleksandr Deych; Ukrainika; Ukrainian literature; Lesya Ukrainka; translations.*

Постановка проблеми. «Кожен напрям його творчості – тема для серйозного наукового дослідження: Дейч-письменник, Дейч-драматург, Дейч-літературознавець, Дейч-перекладач, Дейч-редактор, Дейч-театрознавець, Дейч і Україна, Дейч і Київ, епістолярна спадщина Дейча і т. д. і т. п.» (Рибаков, 2000). Додамо від себе: «Дейч і Леся Українка». Ім'я Олександра Йосиповича Дейча добре відоме поціновувачам світової культури, ученим-філологам, перекладачам.

Літературознавець, письменник, доктор філології та мистецтвознавства, театральний критик, перекладач, автор тисячі наукових праць – книг, статей, спогадів, нарисів, есеїв, критичних заміток про театр, рецензій, перекладів російською творів О. Вайльда, Г. Гайне, Е.М. Рільке, Д. Свіфта, М. Твена, Гі де Мопассана, О'Генрі, Е. Золя, Сервантеса, Б. Шоу, А. Зегерс, Дж.Г. Байрона, Новаліса, Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Рильського, автор першої книги знаменитої біографічної серії «Життя чудових людей» – про Генріха Гайне (1933).

Оскільки нас цікавить літературознавчий та перекладацький доробок О. Дейча у зв'язку з українською літературою, спробуємо виявити й дослідити всі дотичні, похідні й корені зацікавленості вченого життям та творчістю українських письменників, зокрема Лесі Українки.

Усе своє життя О. Дейч присвятив літературі й мистецтву, вивченню світової культурної спадщини, пропаганді творів українських письменників. «Про його ранні переклади схвально відгукувався Микола Гумільов, ще підлітком він зустрічався в Будапешті із Зигмундом Фройдом. Дейч був першим із радянських діячів мистецтва, з ким спілкувався Марк Шагал. У його записнику зафіксовані зустрічі з Альбертом Ейнштейном, Роменом Роланом, Бертольтом Брехтом, Бернардом Шоу, Максом Рейнхардтом, Ліоном Фейхтвангером, Кнутом Гамсуном», «високо

цінували Дейча Олексій Толстой і Анна Ахматова, особливо добрі стосунки склалися у них в евакуації, в Ташкенті» (Чепалов, 2010). Що ж стало похідною глибоких зацікавлень Олександра Дейча українською літературою та популяризації її, зокрема життєтворчості Лесі Українки? Спробуємо з'ясувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про Олександра Дейча, на жаль, написано дуже мало. Мізерні біографічні відомості у Вікіпедії, «Енциклопедії сучасної України», «Короткій літературній енциклопедії» (ККЕ), «Російській єврейській енциклопедії», а також статті, переважно в Інтернет-просторі, найчастіше приурочені 120-річному ювілею О. Дейча (2013): «Безліч облич Олександра Дейча» (М. Рибаков), «Затребуваний часом Дейч» (В. Крикуненко), «Цей мудрець ніколи не постаріє» (М. Михайлова), «О.Й. Дейч. Радянський літературознавець світового масштабу» (М. Кечинов), «Серце і час Дейч» (К. Константинова), «Олександр Дейч, людина на всі часи» (А. Чепалов), «Великий трудівник» (Л. Череватенко), «Чарівне перо Олександра Дейча» (В. Лукашев). Свого часу добре слово про О. Дейча сказали Іван Драч (Олександр Дейч і українська культура. *Духовний меч*. Київ, 1988), Лесь Танюк (Александр Дейч. *Слово. Театр. Життя: вибране в 3-х т. Т. 2: Театр*. Київ: Альтерпрес, 2003), Павло Мовчан (Формула доброти. *Літературна Україна*. 1993. 27 трав.), Григорій Кочур (Все идет, все проходит… *Ренессанс*. 1993. № 2).

Збереглося цікаве листування О. Дейча з українським поетом і перекладачем М. Рильським, із яким довго й плідно товаришував (Листи М. Рильського до О. Дейча. Рильський М. *Зібрання творів*. Київ, 1990. Т. 20), пізніше опублікована розлогіша версія, надана вдовою О. Дейча, його вірною супутницею Євгенією Малкіною-Дейч («Живемо змістовно і патетично безглуздо…» – альманах Інституту юдаїки «Єгупець») (6).

2009 р. в Києві, у видавництві «Фенікс», побачила світ книга «Між серцем і часом: Спогади про Олександра Дейча» (13). «Серед учасників збірки – поети (М. Рильський, Л. Озеров, Я. Хелемський, П. Мовчан, Н. Кончаловська, М. Браун, М. Тихонов), видатні перекладачі (В. Левик, Л. Гінзбург, Л. Мкртчан та ін.), яскраві літературознавці (Е. Кніпович, Я. Гордон), діячі культури (І. Луначарський, Л. Танюк, К. Шилов, Б. Єфімов, І. Козловський)…» (14).

А є ще епістолярій – листування дружини О. Дейча Евгенії Малкіної-Дейч із відомим дослідником творчості Лесі Українки Олександром Рисаком, що збережений у приватному архіві й є частиною фонду науково-дослідної лабораторії з вивчення життя та творчості Лесі Українки (біобібліографічний відділ імені професора О. Рисака) ВНУ ім. Лесі Українки (Луцьк). У листах виявляємо багато цікавих деталей, спогадів, моментів із життя та наукової діяльності О. Дейча. Але це тема окремої розвідки.

Усе зазначене характеризує О. Дейча як патріота України, який доклав максимум зусиль для промоції її культурної спадщини у світі. Однак постала потреба розставити відповідні акценти крізь часові та ідеологічні нашарування, які заважали доброму імені вченого зайняти почесне місце в історії розвитку української культури. Цим умотивовуємо **актуальність** нашої розвідки.

Метою статті є виявлення умов та етапів формування «українського контексту» в творчій спадщині та діяльності О. Дейча. **Завданням** статті є аналіз життєвих фактів, оточення, впливів, особистих контактів О. Дейча задля встановлення того, як у вченого-інтелектуала такого масштабу виникла зацікавленість українською літературою, бо ж вона не випадкова.

Виклад матеріалу. Народжений 1893 р. у Києві в сім'ї відомого на той час українського лікаря-фізіотерапевта, доктора медицини, засновника Київської водолікарні Йосифа Яковича Дейча (який, до речі, родом із Луцька), Олександр з дитинства жив в оточенні української культури – літератури, музики, театру. «Він виріс у висококультурній київській сім'ї, у будинку розмовляли п'ятьма мовами» (Крикуненко, 2010). У Києві на вулиці Михайлівській, 22-А на початку XX століття розташовувалася водолікарня Йосипа Дейча, який був головою фізіотерапевтичної секції Київського єдиного науково-медичного товариства. Є спогади сучасників (про це розповідає Віктор Ціон, провідний науковий співробітник музею М. Рильського у Києві), що 1914 р. в клініку Й. Дейча звернувся студент медичного факультету Київського університету Свя-

того Володимира Михайло Булгаков із проханням про проходження практики. Й. Дейч спочатку погодився. Але під час співбесіди майбутній практикант почув, як Й. Дейч розмовляє з домашніми українською мовою та невдало пожартував, чим принизив українців та їхню мову. Урешті Йосип Якович відмовив М. Булгакову в проханні.

Професіоналізм Й. Дейча високо цінували колеги, зокрема відомий київський лікар Теофіл Яновський, за скеруванням якого в клініці якраз Дейча проходила курс лікування Леся Українка. Клініка Йосипа Дейча була не зовсім звичайною. Удень лікар приймав пацієнтів, серед яких були також М. Коцюбинський, Є. Чикаленко, М. Заньковецька, М. Садовський, родини Лисенків та Рильських. А вечорами в стінах клініки влаштовувано музичні та поетичні вечори, на одному з яких читав свій перший вірш тринадцятилітній М. Рильський. Із того часу й зародилася дружба молодшого Дейча – Олександра – з автором «Голосіївської осені», яка тривала усе життя.

О. Дейч закінчив київську гімназію та університет Святого Володимира (1911–1917), досконало володів українською та багатьма європейськими мовами. 1914 р. разом із режисером М. Фореггером створив у Києві Інтимний театр (Київський театр мініатюр). У 1918–1919 рр. він був редактором журналу «Куранты» (Київ), викладав у студії екранного мистецтва, студії «Молодого театру» (1918), Театральній академії (1919), майстерні екранної творчості. О. Дейч працював професором у Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка. Брав участь у створенні й становленні київського Театру юного глядача (нині Театр на Липках). Після 1925 р. працював в Інституті театрального мистецтва (Москва), під час Другої світової війни – у Середньоазіатському університеті (Ташкент) (Рибаков, 2004). Публікував свої праці в «Київському театральному кур'єрі», «Масках», «Київських новинах», «Київській пошті», «Київських відгуках», «Київському тижні», а також в одеській і московській пресі.

Отримавши вищу філологічну освіту в Київському університеті Св. Володимира (1917), Олександр Дейч перейнявся глибокою повагою до талановитих людей українського мистецтва, до їхньої творчості. «Олександр Йосипович вихований київським літературним і театральним середовищем початку XX століття, де уживалися українська й єврейська, польська і російська культури, художній авангард і місцеві національні традиції» (Чепалов, 2010). Український театр у своєму становленні багато в чому завдячує саме О. Дейчу. Він був одним із перших театральних критиків театрів Леся Курбаса та Гната Михайличенка. Як театральний критик першим опублікував дві п'єси Миколи Куліша російською мовою, а також залишив спогади про Леся Курбаса («Людина, яка була театром»).

Представник багатьох культур, він жив і творив «на пограниччі», завжди намагався бути сполучною ланкою між літературами, часом, людьми. О. Дейча завжди хвилювали проблеми дуже близької йому української культури. Цьому він і присвятив усе своє життя.

Олександр Дейч цікавий нам і як перекладач української літератури, її амбасадор у світі. Він видавав, перекладав, популяризував, коментував твори І. Котляревського, Т. Шевченка, В. Стефаника, С. Васильченка, О. Олеся, стару та нову драму. «Від 1944 р. очолював редакцію літератур народів СРСР у Держлітвидаві (Москва), де за його безпосередньої й активної участі вийшли російські видання творів Т. Шевченка (обидва – у 5-ти т.), Лесі Українки (у 3-х і 4-х т.), М. Коцюбинського (у 4-х т.), Панаса Мирного (у 4-х т.), однотомні видання творів С. Васильченка, О. Кобилянської, Т. Бордуляка, збірки М. Рильського, П. Тичини, М. Бажана, В. Сосюри, Л. Первомайського, Г. Косинки та ін. О. Дейч плідно співпрацював із перекладачами під час видання творів Т. Шевченка німецькою (Москва, 1951; 1953) та французькою (Париж, 1964; передмова – Д. і М. Рильського) мовами» (Дроб'язко, 2004).

Особливо нас цікавить життєтворчість Лесі Українки в рецепції О. Дейча, адже саме Леся Українка стала для дослідника символічною зв'язною ланкою між культурами, народами, епохами, літературами. Дослідник творчості Лесі Українки український літературознавець О. Рисак зауважує, що О. Дейч, «уперше зацікавившись творчістю Лесі Українки ще в 1914 р., після перегляду «Камінного

господаря» у постановці М. Садовського, усе своє подальше творче та громадське життя присвячує вивченню й популяризації спадщини української письменниці: він досліджує її творчість як учений, організовує перекладацькі сили поезії Лесі Українки майже для всіх післявоєнних російських видань, редагує їх, пише критико-біографічний нарис «Леся Українка», вступні слова до збірок перекладів, повість «Ломикамінь», низку наукових статей, сам перекладає її вірші і драми» (Рисак, 1981, с. 78). О. Рисак дає високу оцінку редакторському таланту О. Дейча, як і М. Рильському та М. Брауну, називає цю трійцю «диригентською місією», описуючи роботу над виданням російського тритомного зібрання творів Лесі Українки (25 кращих перекладачів). Завданням редакторів було «підпорядкувати розмаїття творчих індивідуальностей поетів-перекладачів єдиному стилю української поетеси» (Рисак, 1981, с. 93).

1953 р. в Москві в «Державному видавництві художньої літератури» О. Дейч опублікував критико-біографічний нарис «Леся Українка» – перше видання (друге, доповнене, вийшло 1954 р.). Ця книга не лише знайомила російського читача з особистістю письменниці, а й була досить успішною спробою проаналізувати творчість авторки через сорок років після її смерті. Саме у цій книзі українська поетеса, чий голос так сильно звучав на рубежі XIX–XX ст., постає перед читачами поетом-громадянином, проповідником думок і прагнень свого народу, працьовитою й мужньою, багатогранною й талановитою письменницею. О. Дейчу було важливо показати Лесю Українку також і як людину, що не скорилася долі, яка попри всі перешкоди зуміла вистояти й донести своє сильне слово до читачів: «Літературна спадщина Лесі Українки багатогранна і широка… Леся Українка була письменником нового типу» (Дейч, 1954, с. 157). Аналізуючи лірику, драматичну творчість і прозу письменниці, О. Дейч дійшов висновку, що «письменниця прагнула насамперед бути вірною принципам життєвої правди. У її численних висловлюваннях про літературу послідовно проводиться думка про те, що справжній художник повинен бути нерозривно пов'язаний із насущними завданнями сучасності» (Дейч, 1954, с. 158).

Як справжній літературознавець, О. Дейч намагається розібратися в «секретах поетичної творчості» української письменниці, осягнути огром її спадщини. Проаналізувавши всі обставини, що впливали на формування творчого потенціалу Лесі Українки, він, на нашу думку, наблизився до розгадки таємниці сили її слова: «Поетеса справедливо стверджувала, що «у літературі важливіші портрети, а не фотографії … що без «вигадки» немає літератури, що справді реалістичним описом можна назвати тільки те, що перед очима читача створює яскраву і виразну картину». Леся Українка прагнула до такої яскравості змальованих нею реалістичних картин. Для цього їй доводилося вести велику підготовчу роботу і ретельно вивчати матеріал, історичний, етнографічний, побутовий різних епох і народів»; «Леся Українка поєднувала у своїй особі ретельність і вдумливість вченого із бойовим темпераментом і гарячою фантазією великого художника» (Дейч, 1954, с. 159–160).

Олександр Дейч, безумовно, перейнявся глибокою повагою до жінки, чий бойовий дух і прагнення свободи, волі долали найскладніші випробування в житті. Її герої, упевнений автор книги, створені для боротьби й перемоги: «Відмова від особистого в ім'я суспільного, висока принциповість, вірність до кінця народній справі – ось якості героя-борця, оспівані Лесею Українкою» (Дейч, 1954, с. 161). Не міг О. Дейч не сказати про ще одну рису Лесиної поезії, яка робить неповторним кожне її слово, наповнює його особливим змістом: «Поезія Лесі Українки відрізняється великою музикальністю і співучістю. Із дитячих років у поетеси проявилася любов до музики, але хвороба руки змусила її відмовитися від музичних занять. Проте вона до останніх років зберегла живий інтерес до музики: ходила на концерти, слухала видатних музикантів і співаків, сама записувала народні мелодії і вважала музику своїм покликанням» (Дейч, 1954, с. 165). Помічає дослідник і те, що Леся Українка «в області літературної мови слідувала кращим класичним традиціям» (Дейч, 1954, с. 171).

Незважаючи на обов'язкові для радянського часу ідеологічні прив'язки і «напилення», які всіляко намагався обійти автор нарисів про Лесю Українку, проте змушений

був їх дотримуватися заради чергової згадки доброго імені Лесі, можна загалом говорити про досить-таки вдалу й дуже потрібну спробу літературознавчого аналізу різножанрових творів «художника-новатора», про намагання популяризувати ім'я та творчість Лесі Українки, довести актуальність її думок у середині XX ст. та чітко окреслити значення її творчості, її місце у світовій культурі.

Авторству О. Дейча належить також художньо-біографічна повість про Лесю Українку «Ломикамінь. Повість про Лесю Українку», що вийшла у Москві, у видавництві «Дитяча література» 1971 р. В анотації до книги читаємо: «Різноманітна гама почуттів і думок Лесі Українки, її окрилений поетичний світ, перейнятий гарячою людяністю, становлять основу цієї ліричної повісті. Вона побудована на фактичних даних, які допомагають розкрити перед читачем епоху, в яку жила і творила Леся Українка. Дія повісті розгортається в Києві, у Мінську, на Волині, у Галичині, у Петербурзі, у Швейцарії та Італії. На сторінках цієї книги розкривається вольова, одухотворена натура Лесі Українки в колі її сучасників» (Дейч, 1971, с. 2). Передмову до книги написав відомий український поет і перекладач, близький друг О. Дейча Максим Рильський, де розшифровує й назву повісті: «Тендітна дівчина, яка страждає на тяжку недугу, побачила в горах полум'яно-червону квітку, яка пробивалася крізь камінь. Це була каменоломка (ломикамінь). Незабаром із приводу цієї квітки у Лесі Українки виник вірш «Saxifraga». Цей епізод із життя Лесі Українки, цей її вірш і навели О. Дейча на думку назвати повість, яка лежить перед читачами, «Ломикамінь» (Дейч, 1971, с. 5). «Я вважаю, що незалежно від моїх інтересів пропаганда «Ломикаменя» є пропаганда Лесі…», – констатує О. Дейч у листі до М. Рильського з Дубулти від 31 серпня 1962 р. (Живем содержательно, 2010). Повість О. Дейча про Лесю Українку належить до художньо-біографічної прози, хоча автор, безперечно, був знайомий і з архівними матеріалами, і зі спогадами. Але, як зауважує М. Рильський, «у повісті поряд із реальними іменами і подіями є й надумані, яких, може, й не було насправді, але які могли бути» (Дейч, 1971, с. 5).

Про те, як вимогливо ставився О. Дейч до своєї роботи, свідчить той факт, що для нього, дослідника не лише літературної творчості, а й персоналій письменників, була важлива кожна дрібниця. Ось як радиться автор повісті з давнім другом М. Рильським, ділячись ідеями про майбутню книгу, присвячену Лесі Українці: «Є дрібниці, які теж турбують мене. Ось, наприклад, у сцені зустрічі Лесі з Франком – як вони повинні звертатися один до одного, то чи по імені та по батькові, то чи «пан Іван» та «панна Леся». Сама Леся, як я помітив, уникала таких звернень і навіть удавалася до слова «товариш» або Chermaitre»; «хотілося стежити за головним – за загальною концепцією повісті, за розвитком образу Лесі, а дещо другорядне випадало»; «треба нарешті написати про Лесю щось правдоподібне і далеке від сентиментальності Миколи Олійника та «журавлини» Смілянського (Л. Смілянський – автор книги про Лесю Українку «Червоні троянди» (уточнення наше. – *О.М.*)). Якщо у мене не вистачило сил белетриста, то треба зробити все можливе, щоб дотягнути повість… Не забувайте, що вона призначена для школярів старшого віку, і багато, що потрібно було б поглибити, не піддається цьому в такому оповіданні»; «я хочу сказати, що повість про Лесю – наша спільна справа, і я щасливий, що Ви погодилися бути куратором цього опусу»; «спасибі за уважне читання «Ломикаменя». 99% зауважень приймаю із вдячністю і найближчим часом допрацюю рукопис» (Живем содержательно, 2010). Є у цих словах і прагненнях щось надзвичайно трепетне і шанобливе у стосунку до Лесі, щось позбавлене будь-якого пафосу чи надмірної «ідолізації». Щось таке людяне і людське.

Попри величезну зайнятість Олександра Дейча науковими працями, літературною діяльністю, перекладами він, «потомственний киянин, став чимось на зразок неформального культур-аташе України в Москві, ніким не призначеним, але, однак, повноважним і гідним представником української культури. Переклади класичної та сучасної української літератури, редагування видань цих перекладів, просування в друк перекладів української прози й поезії, відновлення честі і спадщини ошельмованих радянською владою українських письменників, зовнішнє та внутрішнє

рецензування українських книг, літературознавчі дослідження і критичні статті про українські книги й письменників, науково-популярні та художні твори про Шевченка і Лесю Українку – такий розмах його занять у галузі україністики» (Живем содержательно, 2010).

Висновки. Олександр Дейч багато зробив для популяризації творчості багатьох українських письменників, зокрема Лесі Українки, за межами України. Численні книги перекладів її поезій російською мовою з його вступним словом, коментарями, примітками та за його редакцією, критичний нарис і біографічна повість – свідчення невтомної діяльності на благо збагачення й збереження світової культурної спадщини, увіковічення імені та творчості української письменниці світового рівня. У радянські часи це було непросто. Але йому вдалося. Звісно, дослідник і перекладач був обмежений у можливостях висловити всі свої думки щодо Лесі Українки, але те, що зробив О. Дейч, заслуговує на повагу та вдячність. Ім'я й твори Лесі Українки були в «плей-листі» російськомовного читача, повсякчас нагадуючи про українську літературу та її знакові постаті. Він – справжній амбасадор української літератури, зокрема імені та творчості Лесі Українки поза межами України.

Наведемо видання, присвячені лише Лесі Українці, які вийшли завдяки невтомній праці О. Дейча: «Леся Українка. Вибране» (Москва, 1946), «Леся Українка. Зібрання творів в 3-х томах» (Москва, 1950), «Леся Українка. Вибрані твори» (Ленінград, 1951), «Леся Українка. Вірші і поеми» (Ленінград, 1951), «Леся Українка. Вибрані твори» (Тула, 1951), «Леся Українка. Вірші і поеми» (Москва, 1953), «Леся Українка. Критико-біографічний нарис» (Москва, 1953, 2-е вид. – 1954), «Леся Українка. Вибрані твори» (Новосибірськ, 1954)», «Леся Українка. Зібрання творів в чотирьох томах» (Москва, 1956), «Леся Українка. Лірика» (Москва, 1963), «Леся Українка. Вибране» (Москва, 1971), «Леся Українка. Грай, моя пісне! Вірші» (Москва, 1971), «Леся Українка у спогадах сучасників» (Москва, 1971), «Леся Українка. Вибране» (Москва, 1971), «Ломикамінь» (Москва, 1971), «Леся Українка. Вибране» (Москва, 1984), «Леся Українка. Лісова пісня. Лірика і драматичні твори» (Москва, 1988). Отже, бачимо, що творчість Лесі Українки перебувала у центрі його досліджень і перекладів.

2001 р. вдова О. Дейча, Євгенія Кузьмівна, подарувала музею Максима Рильського в Києві чудову бібліотеку, так звану «україніку О. Дейча», яку вона поповнювала і після його смерті. Бібліотека налічує майже дві тисячі томів. Дореволюційні видання, книги 20–30-х років, величезна Шевченкіана. Це ще одне свідчення любові та прихильності родини О. Дейча до України та її культурної спадщини.

Перспективу подальших розвідок пов'язуємо з об'єктивною оцінкою творчості О. Дейча, його внеску в популяризацію імені Лесі Українки поза межами України та з потребою повернення в літературознавчий дискурс імені «людини воістину європейської культури» (В. Крикуненко, 2010).

Перспективою подальших досліджень є вивчення життєтворчості Лесі Українки крізь призму спогадів, листів, художніх біографій про неї, оточення, культурно-мистецького середовища та постатей, що долучилися до становлення й розвитку науки про письменницю.

ЛІТЕРАТУРА

Александр Дейч – Украина в сердце, Вселенная в душе : Переписка М.Т. Рыльского с А.И. Дейч. *Ренесанс*. 2013. №№ 2, 3. URL: https://renaissanceworl.ucoz.ru/index/pamjat_2013/0-52.

Дейч Александр Иосифович. *Краткая литературная энциклопедия (КЛЭ)*. URL: http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke2/ke2-5601.htm.

Дейч А. Леся Украинка. Критико-биографический очерк ; изд. 2-е, доп. Москва : Гослитиздат, 1954. 175 с.

Дейч А. Ломикамень. Повесть о Лесе Украинке. Москва, 1971. 192 с.

Дроб'язко Л. Дейч Олександр Йосипович. *Енциклопедія сучасної України* : у 30 т. / ред. кол. І.М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2020. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=21321.

«Живем содержательно и – патетически бестолково…»: Письма А. Дейча М. Рыльскому. *Єгупець*. № 19. *Дух і Літера*. 2010. URL: http://ju.org.ua/en/publicism/369.html.

Захарова Г. Осяяні сонцем. 2002. URL: https://dt.ua/SOCIETY/osyayani_sontsem.html.

Кечинов М. А.И. Дейч. Советский литературовед мирового масштаба. 2013. URL: http://comstol.info/2013/05/obshhestvo/6540.

Константинова Е. Серце і час Дейч. 2009. URL: https://dt.ua/SOCIETY/sertse_i_chas_deych.html.

Крикуненко В. Востребованный временем Дейч. *Ренессанс*. 2010. № 3. URL: https://renaissanceworl.ucoz.ru/index/k_r_i_t_i_k_a/0-11.

Леся Украинка в воспоминаниях современников / сост., вступ. ст. и ком. А. Дейча. Москва, 1971.

Лукашев В. Чарівне перо Олександра Дейча. *Український театр*. 1991. № 1. Січень-лютий. С. 31–32.

Между сердцем и временем: Воспоминания об Александре Дейче. Киев : Феникс, 2009.

Михайлова М. «Этот мудрец никогда не состарится…». *Знамя*. 2010. № 11. С. 204–206.

Пащенко В. У Києві презентували книгу «Между серцем и временем. Воспоминания об Александре Дейче». *Укрінформ*. 2009. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pXaTjGp6Zk0J:https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/814376-u_kiv_prezentuvali_knigu_megdu_serdtsem_i_vremenem_vospominaniya_ob_aleksandre_deyche_818800.html+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.

Рибаков М. Дейч Олександр Йосипович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол. : В.А. Смолій (гол.) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2004. Т. 2: Г–Д. С. 310.

Рыбаков М. Множество лиц Александра Дейча. 2010. URL: http://gazeta.zn.ua/CULTURE/mnozhestvo_lits_aleksandra_deycha.html.

Рысак А. Животворный источник духовного вдохновения. Поэзия Леси Украинки в русских переводах. Львов, 1981. 146 с.

Чепалов О. Олександр Дейч, людина на всі часи. *День*. 2010. № 157. 3 вересня. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/oleksandr-deych-lyudina-na-vsi-chasi.

REFERENCES

(2013). Aleksandr Dejch – Ukraina v serdce, Vselennaja v dushe : Perepiska M.T. Ryl'skogo s A.I. Dejch. [Alexander Deych – Ukraine in the heart, the Universe in the soul: Correspondence of M.T. Rylsky with A.I. Deych]. *Renessans – Renaissance, 2, 3*, 202, from https://renaissanceworl.ucoz.ru/index/pamjat_2013/0-52 [in Russian].

Dejch Aleksandr Iosifovich [Deych Alexander Iosifovich]. In *Kratkaja literaturnaja jenciklopedija (KLJe) – Brief Literary Encyclopedia (CLE)*, from http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke2/ke2-5601.htm [in Russian].

Dejch, A. (1954). *Lesja Ukrainka. Kritiko-biograficheskij ocherk. Izd. vtoroe, dop. [Lesya Ukrainka. Critical biographical sketch. Ed. second, add.]*. Moscow: Goslitizdat [in Russian].

Dejch, A. (1971). *Lomikamen'. Povest' o Lese Ukrainke [Saxifrage. The Story about Lesya Ukrainka*]. Moscow [in Russian].

Drob'jazko, L. (2001–2020). Dejch Oleksandr Josypovych [Deych Oleksandr Yosypovych]. In I.M. Dzjuba et al. (Eds.), *Encyklopedija suchasnoji Ukrajiny: u 30 t. – Encyclopedia of modern Ukraine: in 30 volumes.* Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=21321 [in Ukrainian].

(2010). «Zhivem soderzhatel'no i – pateticheski bestolkovo…»: Pis'ma A. Dejcha M. Ryl'skomu [«We live meaningfully and pathetically stupidly…»: Letters from A. Deych to M. Rylsky]. *Yehupets – Egupets, 19*, from http://ju.org.ua/en/publicism/369.html [in Russian].

Zakharova, Gh. (2002). *Osjajani soncem [Illuminated by the sun]*, from https://dt.ua/SOCIETY/osyayani_sontsem.html [in Ukrainian].

Kechinov, M. (2013). *A.I. Dejch. Sovetskij literaturoved mirovogo masshtaba [A.I. Deych. Soviet literary critic of the world scale]*, from http://comstol.info/2013/05/obshhestvo/6540 [in Russian].

Konstantinova, E. (2009). *Serce i chas Dejch [Heart i hour Deych]*, from https://dt.ua/SOCIETY/sertse_i_chas_deych.html [in Russian].

Krikunenko, V. (2010). Vostrebovannyj vremenem Dejch [Demand for time Deych]. *Renessans – Renaissance, 3*, from https://renaissanceworl.ucoz.ru/index/k_r_i_t_i_k_a/0-11 [in Russian].

A. Dejch (Ed.), (1971). *Lesja Ukrainka v vospominanijah sovremennikov [Lesya Ukrainka in the memoirs of contemporaries*]. Moscow [in Russian].

Lukashev, V. (1991). Charivne pero Oleksandra Dejcha. [The magic pen of Alexander Deych]. *Ukrajinsjkyj teatr – Ukrainian theater, 1,* 31–32. Kyiv [in Ukrainian].

(2009). *Mezhdu serdcem i vremenem : Vospominanija ob Aleksandre Dejche [Between Heart and Time: Memories of Alexander Deych]*. Kyiv : Feniks [in Russian].

Mihajlova, M. (2010). «Jetot mudrec nikogda ne sostaritsja…» [«This sage will never grow old…»]. *Znamja – Banner, 11,* 204–206. [in Russian].

Pashhenko, V. (2009). U Kyjevi prezentuvaly knyghu «Mezhdu sercem y vremenem. Vospomynanyja ob Aleksandre Dejche» [In Kiev presented the book «Between heart and time. Memories of Alexander Deych»]. *Ukrinform – Ukrinform*, from https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pXaTjGp6Zk0J:https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/814376-u_kiv_prezentuvali_knigu_megdu_serdtsem_i_vremenem_vospominaniya_ob_aleksandre_deyche_818800.html+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua [in Ukrainian].

Rybakov, M. (2004). Dejch Oleksandr Josypovych [Deych Alexander Yosipovich]. In V.A. Smolij et al. (Eds.), *Encyklopedija istoriji Ukrajiny –Encyclopedia of the History of Ukraine* (Vols. 1–10; Vol. 2), (p. 310). Kyiv : Nauk. Dumka [in Ukrainian].

Rybakov, M. *Mnozhestvo lic Aleksandra Dejcha [Many faces of Alexander Deych]*, from http://gazeta.zn.ua/CULTURE/mnozhestvo_lits_aleksandra_ deycha.html [in Russian].

Rysak, A. (1981). *Zhivotvornyj istochnik duhovnogo vdohnovenija. Pojezija Lesi Ukrainki v russkih perevodah [Life-giving source of spiritual inspiration. Poetry of Lesya Ukrainka in Russian translations]*. Lviv [in Russian].

Chepalov, O. (2010). Oleksandr Dejch, ljudyna na vsi chasy [Alexander Deych, a man of all times]. *Den – Day*, 157, from https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/oleksandr-deych-lyudina-na-vsi-chasi [in Ukrainian].

UDC 811.111

NAUMENKO Liudmyla – *Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Methodology of Teaching Ukrainian and Foreign Languages and Literatures, Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 14, T. Shevchenko Boulevard, Kyiv, 01030, Ukraine (v-naumenko@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4325-1673

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.9

To cite this article: Naumenko, L. (2021). Leksychni zasoby verbalizatsii poniattievoho komponentu kontseptu 'Aussie' v avstraliiskomu slenhu [Lexical means of verbalization of the notional component of the concept 'Aussie' in Australian slang]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 73–81. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.9 [in English].

LEXICAL MEANS OF VERBALIZATION OF THE NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT 'AUSSIE' IN AUSTRALIAN SLANG

Summary. *The paper focuses on the study of lexical means of verbalization of the notional component of the concept 'Aussie' in Australian slang (also strine, Ozspeak) which has not been yet researched. The aim of the paper is to study the notional component of the concept 'Aussie' and find out lexical means of its verbalization in Australian slang. The tasks of the research are to study semantics of the lexeme Aussie, elucidate the cognitive tokens of the concept formed on the basis of meaning 'an Australian' / 'Australian people', differentiate them according to their value into kernel and peripheral, consider types of formation of concept nominations in Australian slang. The illustrative material is represented by slang names in the form of nouns and noun phrases of different types. The methodological background of the research is based on the latest lexicological publications, theoretical works in lexical semantics, semasiology and linguoconceptology. The method of entry definitions, comparative, morphological, lexical-semantic and linguoconceptual analyses have been applied in the study. The conducted research has permitted to make a well-founded conclusion about the concept 'Aussie' as one of the key concepts for Australian slang speakers proved by its numerous nominations in the analysed material (170 lexical units). The kernel of the notional component of the concept 'Aussie' is formed by the main cognitive token 'inhabitant', the supplementary cognitive tokens 'gender', 'age', 'appearance', 'mental capabilities', 'social status', 'behaviour', 'kinship and relashinship' organise its periphery. The nominations of the concept 'Aussie' which are represented by metaphoric, metonymic, periphrastic, semantically motivated, rhyming and onomatopoeic lexis prove its imagery character and high emotive and evaluative potential.*

Key words: *Aussie, culture-specific concept, verbalization, Australian slang.*

НАУМЕНКО Людмила *– доктор філологічних наук, професор, професор кафедри методики викладання української та іноземних мов і літератур, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, бульв. Т. Шевченка, 14, Київ, 01030, Україна (v-naumenko@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4325-1673

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.9

Бібліографічний опис статті: Науменко, Л. (2021). Лексичні засоби вербалізації поняттєвого компоненту концепту 'Aussie' в австралійському сленгу. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 73–81. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.9

© Naumenko Liudmyla, 2021

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЄВОГО КОМПОНЕНТУ КОНЦЕПТУ ‘AUSSIE’ В АВСТРАЛІЙСЬКОМУ СЛЕНГУ

Анотація. *Стаття присвячена проблемі віднаходження лексичних засобів вербалізації поняттєвого компонента концепту ‘Aussie’ в австралійському сленгу (тж. strine, Ozspeak), яка не була ще предметом розгляду. Мета статті – дослідження поняттєвого компонента концепту ‘Aussie’ та віднаходження лексичних засобів його вербалізації в австралійському сленгу. Завдання дослідження полягають у вивченні семантики лексеми Aussie, виявленні когнітивних ознак концепту, що сформувався на базі значення ‘an Australian’/ ‘Australian people’, у диференціації когнітивних ознак на ядерні та периферійні, розгляді способів словотвору віднайдених лексичних номінацій концепту в австралійському сленгу. Ілюстративний матеріал представлений сленговими назвами у формі іменників та іменникових словосполучень різних типів. Методологічним підґрунтям дослідження послугували останні публікації в галузі лексикографії, теоретичні праці з лексичної семантики, семасіології та лінгвоконцептології. У роботі застосовані: метод словникових дефініцій, порівняльний, морфологічний, лексико-семантичний та лінгвоконцептуальний аналізи. Результати наукових пошуків допомогли зробити обґрунтовані висновки про те, що концепт ‘Aussie’ є одним з ключових для носіїв австралійського сленгу, що підтверджують його численні номінації в дослідженому матеріалі (170 лексичних одиниць). Ядро когнітивного компонента концепту формує когнітивна ознака ‘inhabitant’, похідні від неї когнітивні ознаки ‘gender’, ‘age’, ‘appearance’, ‘mental capabilities’, ‘social status’, ‘behaviour’, ‘kinship and relashinship’ становлять його периферію. Номінації концепту ‘Aussie’, представлені метафоричною, метонімічною, перифрастичною, семантично мотивованою, римованою та звуконаслідувальною лексикою, засвідчують його образність та високий емотивно-оцінний потенціал.*

Ключові слова: *Aussie, культурний концепт, вербалізація, австралійський сленг.*

Formulation of the problem. Modern linguistic conceptology actively operates by such notions as “(linguo)cultural concept”, “culture-specific concept”, “ethnically marked concept”, “artistic concept”, “emotive concept”, etc. which embrace a lion’s share of scientific publications. There are numerous works devoted to concepts classification based on different principles: general – specific, authentic – borrowed, abstract – conventional, collective – individual, etc. Thus, Wierzbicka (1992) differentiates concepts among the following categories: authentic, universal / protoconcepts, ethnically marked concepts (p.5). The Ukrainian researcher Prykhodko (2013) proposes to distinguish universal concepts (those that have universal character and general human value) and specific concepts (those that belong to certain subculture: social, ethnic, professional, confessional, etc.) (p. 48–51). Taking into account different classifications we consider the concept “Aussie” as ethnically marked, existing in the naïve world language image, which is proved by imagery, metaphoric and metonymic lexis and phraseology among its nominations. As a concept which belongs to certain linguoculture it is primary / natural (being a result of psychic processes on conscious and subconscious levels), has non-distinct boundaries (which is typical for vague general notions), possesses reproductive character (is rethought in the areal of culture as a result of visible-imagery representation of the reality) and material nature (is deduced from experience and reflects the objects of material culture). The ***aim*** of the research is to study the notional component of the concept ‘Aussie’ and find out lexical means of its verbalization in Australian slang. The ***tasks*** of the research are to study semantics of the lexeme Aussie, to elucidate the cognitive tokens of the concept formed on the basis of one of its meanings, to differentiate them according to their value into kernel and peripheral, to consider types of formation of concept nominations in Australian slang.

Analysis of recent research and publications. As the concept “Aussie” belongs to ethnically marked or culture-specific concepts, the analysed literature has been restricted to works devoted to such kind of concepts in English speaking cultures. Among them there are theoretical studies and publications on particular ethnically marked concepts specific for certain language or culture. The fundamental work in this domain is the monograph by Wierzbicka *Understanding*

cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese (1997) who has implemented the idea of cultural concepts nominated by lacuna or ethnically marked words.

The newly published book on the above mentioned topic is *Ethnolinguistics and Cultural Concepts: Truth, Love, Hate and War* by Underhill (2015) who considers the 'concepts of worldview' in four languages: Czech, French, German, and English traced in metaphors and morphology and in some types of discourse. The similar idea has been also implemented in the prior seminar paper *Culture-Specific Concepts in Linguistics* by Raab who studies four different concepts typical to English, Austrian, Hebrew, and Russian languages, i.e.: 'black English dozen', 'Austrian Gemütlichkeit', 'Hebrew dugri talk', and 'Russian duša' (2007). Practically all mentioned works stick to culture-specific concepts which exist in European languages.

Purely culture-specific concepts of English speaking Australians have been studied by Ernst (1990), Douglas (2003), and Kelly (1992). Thus, the study by Ernst "Mates, wives and children: an exploration of concepts of relatedness in Australian culture" (1990) explores the truly family-oriented concepts which represent kinship and relation links in Australian culture. The other two works by Douglas (2003) and Kelly (1992) represent the concepts of aboriginal culture, namely 'taboo', 'mobility', and 'sedentism'.

So, we can state that in modern linguistic tradition most authors consider culture-specific concepts without making difference in their nomination in standard English and its national dialects, like British, American, Canadian, Australian or New Zealand. There are also some studies that restrict attention to aboriginal culture and ethnically marked concepts, Australian in particular, mentioned above. But there are no research dedicated to concepts of Australian slang which gives us the reason to fill in the lacuna and conduct a separate study of the concept 'Aussie' in the local talk of Australian speakers who use English.

Methodology of the research. The procedure of the analysis is important to the contemporary researcher because it provides methodological apparatus and instruments to the study of inner structure and mechanisms beyond language forms. Besides, procedures of concept analysis vary due to the aim of the research, i.e.: detecting language forms of representation, reconstructing the concept structure and world language image in which it exists, constructing the concept model, formulating its linguistic definition.

The research methodology includes method of entry definitions and comparison of word meanings in different dictionaries, lexical-semantic analyses of particular slang units, procedures of concept analysis, i.e.: elucidating cognitive tokens, differentiating them as kernel and peripheral as well as morphological analysis and semasiological procedures for defining the ways of word formation of the concept nominations. The corpus data of illustrative material have been gathered from different sources: lexicographical – authentic dictionaries of Australian slang (ASD, 2004; ASDKN, 2018; DAS; DAWT, 1997; MOAWI; TBGAS, 2004; UASD, 2011), lexicons of cultural concepts (WLGC21C, 2011; 125ASWP, 2015), Internet resources (AS; ASOLL, 2017; Crow-eaters, Sandgropers, Banana benders, Cornstalks and More, 2016; Povah & Middleton, 2013) and online platform (BASD, 2020) for clarifying the meaning of particular words.

The Body. The concept 'Aussie' is a system of notions which forms its conceptual sphere with sense centres / semantic kernels organised on the basis of cognitive tokens. Popova and Sternin (2007) define the cognitive token as "a particular parameter or characteristics of an object conceived by a person and reflected in the concept structure as a separate element of its content" (p.128). In his turn, Lakoff (1988) uses the equipollent notion 'classifier' for this purpose, underling that a person derives from his experience classifying categories which are used then for perception and mastering of the reality. The cognitive token, thus, is understood as logical generalization, higher level of abstraction of the concept content which is present in its name, derivatives, synonyms and other nominations – phraseologisms, proverbs and sayings, aphorisms, evaluative judgements, etc.

The exploration of distribution of the lexeme *Aussie* in authentic lexicographical sources and on the contemporary Internet sites provided 232 cases of its synonymous nominations which proves its value for the present-day common speakers of Australian slang.

The lexeme *Aussie* is a polysemantic word which is lexicographically recorded with the following meanings: 1) 'Australia' (MOAWI); 2) 'Australian' (AS; ASDKN, 2018; MOAWI; UASD, 2011, p. 15), 'an Australian' (DAS), 'Australian people' (TBGAS, 2004, p. 10); 3) 'Australian English' (MOAWI); 4) 'Australian dollar' (MOAWI). Each meaning is represented by the following number of usage: 'Australia' – 13; 'Australian', 'an Australian', 'Australian people' – 170; 'Australian English' – 4; 'Australian dollar' – 45.

Each meaning of a polysemantic word can lay a basis for creation of a separate concept. In our case we stick to the most popular and frequently used meaning of the word *Aussie* 'an Australian' (also 'Australian', 'Australian people') on the basis of which the concept 'Aussie' has originated in Australian slang. The first cognitive token which can be deduced from this semantic meaning is '**inhabitant**'. It is represented by the following synonymous nominations: *ABC* – 'an Australian-born Chinese' (AS); *abo* / *boong* – 'an aborigine' (AS); *apple eater* – 'someone from Tasmania' (UASD 2011: 14); *banana bender* – 'a person from Queensland' (ASDKN, 2018; UASD, 2011, p. 16); *bruce* – 'an Aussie bloke' (125ASWP, 2015), *bushie* – 'a bushman' (ASDKN, 2018; DAS; TBGAS, 2004, p. 27; UASD, 2011, p. 21); *cabbage patcher* – 'a resident of the state of Victoria' (AS; UASD, 2011, p. 21); *cane toad* – 'someone from the state of Queensland' (AS); *cockroach* – 'a person from New South Wales' (ASDKN 2018); *crow eater* / *pie eater* – 'a South Australian resident' (AS; ASDKN, 2018; UASD, 2011, p. 44); *dinky di* / *dink* / *dinkum* / *ridgy didge* – 'a genuine Aussie' (AS; ASOLL, 2017; DAS; TBGAS, 2004, p. 36; UASD, 2011, p. 55); *Easterner* – 'a person from the Eastern states' (UASD, 2011, p. 28); *geebung* – 'a native born Australian living in a remote area' (UASD, 2011, p. 32); *gumsucker* – 'a resident of the state of Victoria' (UASD, 2018, p. 33); *Joe Bloggs, Joe Blow* – 'an ordinary Aussie' (DAS; TBGAS, 2004, p. 60), 'a man in the street' (AS); *magpie* – 'a South Australian' (UASD, 2018, p. 41); *mainlander* – 'a person from mainland of Australia' (UASD, 2011, p. 42); *Mexican* – 'a person from south of Queensland or New South Wales boarder' (ASDKN, 2018); *norm* – 'an average bloke' (TBGAS, 2004, p. 74); *Oz* – 'an Australian' (ASD, 2004); *sandgroper* – 'a person from Western Australia' (AS; ASDKN, 2018; UASD, 2011, p. 50); *swaggie / swagman* – 'a bushman' (UASD, 2011, p. 53); *Sydneysider* – 'a Sydney citizen' (DAS); *tassie tiger* – 'a resident of Tasmania' (UASD, 2011, p. 54); *Taswegian* – 'a person from Tasmania' (ASDKN, 2018; UASD, 2011, p. 54); *top ender* – 'a person from the Northern territory' (UASD, 2011, p. 55); *true blue* – 'a very genuine, loyal, expressing native values Australian' (MOAWI); *westie* – 'a person from the western suburbs of Sydney' (TBGAS, 2004, p. 118; DAS); *whitefella* – 'a non-aboriginal person of European descent' (TBGAS, 2004, p. 119); *wog* – 'a person of Mediterranean or Middle Eastern descent'(ASDKN, 2018; TBGAS, 2004, p. 120; UASD, 2011, p. 58), 'a migrant from southern Europe' (MOAWI); *Zorba* – 'an affectionate nickname of a person of Greek ancestry' (TBGAS, 2004, p. 125).

The cognitive token 'inhabitant' comprises the kernel of the concept 'Aussie'. Besides, the notional component of the concept 'Aussie' diversifies in supplementary cognitive tokens 'gender', 'age', 'appearance', 'mental capabilities', 'social status', 'behaviour', 'kinship and relashinship' which organise the periphery.

The supplementary token '**gender**' is represented by the following nominations in Australian slang: *bint* – 'a woman' (DAWT, 1997, p. 8); *bit of muslin* – 'a woman' (DAWT, 1997, p. 26); *bloke* – 'an Australian man' (TBGAS, 2004, p. 17); *blokette* – 'an Australian woman' (TBGAS, 2004, p. 17); *bodgie* – 'a teenage larrikin' (MOAWI); *fluff* – 'a female' (DAWT, 1997, p. 16); *gin* – 'an aboriginal woman' (DAWT, 1997, p. 18); *Jane* – 'a woman' (DAWT, 1997, p. 18); *jackaroo* – 'a male cattle station worker' (UASD, 2011, p. 37); *jillaroo* – 'a female cattle station worker' (UASD, 2011, p. 37); *lubra* – 'an adult female Australian aboriginal' (DAWT, 1997, p. 24); *mate* – 'a form of address for men' (TBGAS, 2004, p. 70); *ocker, ockerdom* – 'a typical Australian male' (ASD, 2004; DAS; MOAWI; TBGAS, 2004, p. 75); *ockerette*, *ockerina* – 'an ocker's female counterpart' (MOAWI; TBGAS, 2004, p. 75); *sheila* – 'an Australian female, a girl or woman' (TBGAS 2004: 95; UASD 2011: 51); *skirt* – 'a girl' (DAWT 1997: 35); *tabby* – 'a girl' (DAWT 1997: 37); *tart* – 'a woman' (DAS; UASD 2011: 54); *tin plate* – 'a mate' (DAWT 1997: 37); *twist*

and twirl – 'a girl' (DAWT 1997: 38); *widgie* – 'a female counterpart of a bodgie' (MOAWI).

The supplementary token '**age**' is revealed in the following nominations in Australian slang: *ankle biter* – 'a small child' (UASD, 2001, p. 14); *billy lids* – 'kids' (ASOLL, 2017; UASD, 2011, p. 18); *cornstalk* – 'a young Australian' (DAWT, 1997, p. 9); *crumblies* – 'frail old people' (AS); *grumblebum* – 'an older person who habitually complains' (UASD, 2011, p. 33); *kiddiewink* – 'a child' (UASD, 2011, p. 39); *mark foy* – 'a boy' (UASD, 2011, p. 42); *nipper* – 'a young child' (AS; UASD, 2011, p. 43); *rug rats* – 'children' (AS); *tacker* – 'a young child' (TBGAS, 2004, p. 107); *tin lid* – 'a child' (UASD, 2011, p. 55); *whipper-snapper* –'a young person' (AS); *wrinkie* – 'an old person' (TBGAS, 2004, p. 121).

The supplementary token '**appearance**' is present in the following nominations in Australian slang: *arse wipe* – 'a very unpleasant person' (AS); *beanpole* – 'a tall, thin person' (TBGAS, 2004, p. 14); *bluey* – "a red-headed person" (MOAWI), *bush pig* – 'an ugly person' (AS); *curly* – 'a bold person' (AS); *curly* – 'a bold person' (AS); *eggshell blonde* – 'a bold person' (ASD, 2004); *half pinter* – 'a small person' (UASD, 2011, p. 34); *head-turner* – 'an attractive person' (ASD, 2004); *keg-on-legs* – 'a short, obese person' (ASD, 2004; TBGAS, 2004, p. 62); *looker / good-looker* – 'a good-looking person' (ASD, 2004); *nasty piece of work* – 'an unpleasant person' (UASD, 2011, p. 43); *scunge* – 'an untidy person' (UASD, 2011, p. 51); *spunk* – a 'good-looking person (of either sex)' (ASDKN, 2018); *stickybeak* – a 'nosy person' (ASDKN, 2018).

The supplementary token '**mental capabilities**' is represented by the following nominations in Australian slang: *boob* – 'a foolish person' (AS); *boofhead* – 'a fool or simpleton, a stupid, uncouth person' (MOAWI; TBGAS, 2004, p. 19); *dickhead* – 'an idiot' (ASDKN, 2018; UASD, 2011, p. 26); *dill* – 'a someone who is not too smart' (UASD, 2011, p. 26); *dingaling* – 'a silly person' (UASD, 2011, p. 26); *dingbat* – 'a fool' (UASD, 2011, p. 26); *dingdong* – 'a foolish person' (UASD, 2011, p. 26); *dipshit* – 'a stupid person' (ASD, 2004); *drongo* – 'a stupid person' (TBGAS, 2004, p. 39), 'an idiot' (ASOLL, 2017), 'a fool, a simpleton, an idiot' (MOAWI); *duffer* – 'a fool' (DAWT, 1997, p. 9); *fruit loop* – 'a fool' (UASD, 2011, p. 31); *galoot* – 'a foolish fellow' (TBGAS, 2004, p. 48); *gink* – 'a silly person' (UASD, 2011, p. 32); *goose* – 'someone who is not too smart, silly' (UASD, 2011, p. 33); *grommet* – 'an idiot' (ASD, 2004; DAS; UASD, 2011, p. 33); *mullet* – 'a stupid person' (ASD, 2004); *ning-nong* – 'a fool, idiot' (UASD, 2011, p. 43); *nong* – 'a fool, idiot' (DAS); *prawn* – 'a fool' (MOAWI); *schmick* – 'a very smart, stylish person' (TBGAS, 2004, p. 94); *schmuck* – 'a stupid person, an idiot, a fool' (ASD, 2004); *smart arse* – 'a smart alec, know-all' (ASD 2004); *smeg-head* – 'an idiot' (ASD, 2004); *tosser* – 'a stupid or annoying person' (ASD, 2004); *wacka / whacka / whacker* – 'a fool, a drongo, an idiot' (UASD, 2011, p. 57-58); *wacker* – 'a crazy person' (UASD, 2011, p. 57); *wad* – 'a stupid or annoying person' (ASD, 2004); *zonk* – 'a fool' (UASD, 2011, p. 59).

The supplementary token '**social status**' is revealed in the following nominations in Australian slang: *battler* – 'a person who struggles to make a living' (UASD, 2011, p. 15); *bunyip aristocracy* – 'Australians who bung on aristocratic airs and graces' (TBGAS, 2004, p. 23); *feral* – 'a person living outside the conventional bounds of society' (MOAWI); *silvertail* – 'a member of the upper class' (TBGAS, 2004, p. 97); *squatter* – 'a person of elevated socio-economic status' (MOAWI); *squattocracy* – 'the early landed gentry in the white settlement of Australia' (TBGAS, 2004, p. 101); *tall poppy* – 'a person with great wealth or status' (ASD, 2004; DAS; UASD, 2011, p. 54), 'successful people or celebrities' (ASOLL, 2017).

The supplementary token '**behaviour**' is present in the following nominations in Australian slang: *arse-licker / boot-licker* – 'a 'yes-man'' (UASD, 2011, p. 15); *bad lot* – 'a dishonest, disreputable person' (ASD, 2004); *bodgie* – 'someone who is fake, false or worthless' (MOAWI); *bogan* – 'an uncultured, boorish or uncouth person' (MOAWI), 'a rough, uncivilized person' (UASD, 2011, p. 19); *brick* – 'a good and reliable person' (TBGAS, 2004, p. 21); *dag* – 'an eccentric, scruffy person' (UASD, 2011, p. 25); *deadshit* – 'an annoying person' (TBGAS, 2004, p. 35); *flake* – 'an eccentric person' (TBGAS, 2004, p. 45); *galah* – 'a loud, rudely behaved person' (TBGAS, 2004, p. 48); *gutless wonder* – 'a cowardly person' (TBGAS,

2004, p. 53); *hoon* – 'someone who displaces antisocial behaviour' (TBGAS, 2004, p. 57); *larrikin* – 'a wild-spirited person who has little regard to the authority' (TBGAS, 2004, p. 65), *mongrel* – 'a dreadful person' (TBGAS, 2004, p. 70); *ripsnorter* – 'an extraordinary person' (TBGAS, 2004, p. 89); *shonk* / *shonky* – 'a dishonest person' (TBGAS, 2004, p. 96); *vegemite* – 'a cheerful or satisfied person' (MOAWI); *weirdo* – 'someone who behaves eccentrically' (TBGAS, 2004, p. 118); *wowser* – 'a person whose behaviour is puritanical or prudish, a killjoy' (MOAWI); *yahoo* – 'an unrefined, loutish, uncultivated person' (TBGAS, 2004, p. 122); *yawn* – 'a bore' (TBGAS, 2004, p. 123); *yob* / *yobbo* – 'a slob, a hooligan, a lout' (TBGAS, 2004, p. 123).

The supplementary token '**kinship and relationship**' is represented by the following nominations in Australian slang: *ball and chain* – 'one's wife' (AS); *battleaxe* – 'a wife or mother-in-law' (UASD, 2011, p. 17); *cheese & kisses* – 'a missus, a wife' (UASD, 2011, p. 22); *cobber* – 'a friend' (DAWT, 1997, p. 13), 'a companion or friend' (ASOLL, 2017), 'a mate, a friend' (TBGAS, 2004, p. 29); *cook* – 'one's wife' (UASD, 2011, p. 24); *folks* – 'one's parents' (ASD, 2004); *mate* – 'a close friend or acquaintance' (MOAWI); *missus* – 'a wife' (TBGAS, 2004, p. 70); *ol' cheese* – 'a mother' (UASD, 2011, p. 44); *old Dutch* – 'a wife' (DAWT, 1997, p. 29); *oldies* / *olds* – 'parents' (TBGAS, 2004, p. 76; UASD, 2011, p. 44); *ol' man* / *old man* – 'father' (UASD, 2011, p. 44); *old pot* –'a father' (DAWT, 1997, p. 31); *pard* – 'a friend' (DAWT, 1997, p. 30); *rellie / rello* / *rels*– 'a family relative' (ASOLL, 2017; UASD, 2011, p. 49); *tart* – 'a girlfriend or sweetheart' (MOAWI); *trouble and strife* – 'a wife' (WLGC21C, 2011, p. 81);

Some nominations of the notional component of the concept 'Aussie' can also reveal several supplementary cognitive tokens, i.e.: 'age' + 'gender' – *boiler* – 'an old woman' (AS), *codger* – 'an old man' (AS), *fowl* – 'an old woman'(DAWT, 1997, p. 16), *mark foy* – 'boy' (UASD, 2011, p. 42), *moisty* – 'nubile young female' (ASD); 'age' + 'behaviour' – *grumblebum* – 'an older person who habitually complains' (UASD, 2011, p. 33); 'appearance' + 'gender' – *bat* – 'an ugly woman' (AS), *nugget* – 'a short muscular man' (ASD, 2004), *slapper* – 'an ugly or unrefined girl or woman' (ASD, 2004), *wing-nut* – 'a man with protruding ears' (TBGAS, 2004, p. 120); 'behaviour' + 'gender' – '*lair* / *mug lair* / *two-bob lair* / *lairize* – 'a brash, vulgar young man' (TBGAS, 2004, p. 65).

The notional component of the concept 'Aussie' is verbalized by slang names formed by means of: affixation – *Easterner*, *looker, good-looker*, *top ender*; clipping – *abo, boong*, *hoon*, *rel*; clipping + affixation (so-called *hypocoristic shortening*) by adding suffixes *-a*, *-o*, *-ie – rello*, *bushie*, *rellie*, *swaggie*, *westie*, *wrinkie*; compounding – *bottleaxe*, *cockroach*, *dingbat*, *magpie*, *swagman*; compounding + affixation – *mainlander*, *Sydneysider*; compounding + clipping + affixation – *whitefella*; blending – *squattocracy* (*squatter* + *aristocracy*). Some slang names originated by transference of meaning in the form of: periphrasis on the basis of a particular feature of an object – *ankle biter*, *apple eater*, *banana bender*, *bit of muslin*, *cabbage patcher*, *cane toad*, *crow eater* / *pie eater*, *gumsucker*, *kiddiewink*, *old pot*, *rug rats*; antonomasia – *bruce*, *Jane*, *Joe Bloggs*, *Joe Blow*, *Mexican*, *ocker*, *sheila*, *Zorba*; metonymy – *skirt*; metaphor – *bat*, *battleaxe*, *beanpole*, *brick*, *boiler*, *curly*, *eggshell blonde*, *fowl*, *galah*, *half pinter*, *head-turner*, *keg-on-legs*, *nipper*, *sandgroper*, *stickybeak*, *wing-nut*. The semantic traits that facilitate the process of metaphorization are the following: 'colour' – *bluey*, *eggshell blonde*; 'appearance' – *bat, boofhead, bush pig*, *stickybeak*; 'size' – *half pinter*, *keg-on-legs*; 'age' – *ol' cheese*, *oldies, olds*, *ol' man*; 'material' – *brick*; 'function' – *boiler*, *cook*, *nipper,* 'social status' – *battler.* The others synonymous names were formed by: alliteration – *ridgy didge*, *whipper-snapper*; assonance – *true blue*; rhyming (so-called *rhyming slang*) – *ball and chain* (Jane), *billy lid* / *tin lid* (kid), *cheese & kisses* (misses), *mark foy* (boy), *tin plate* (mate), *trouble and strife* (wife), *twist and twirl* (girl); ablaut / gradation (phonetically varied twin forms) – *dingdong*, *ningnong*; onomatopoeia: *dingaling*, *dingbat*, *geebung*, *wowser*; allusion – *yahoo* (an imagery race of brutes created by Jonathan Swift in *Gulliver's Travels* (1726).

Some common slang words that originated from proper names have their historic background: '*bruce* – 'a man', as in the Monty Python's sketch where all the Australians were named Bruce' (UASD, 2011, p. 19); *ocker* was initially applied to men named *Oscar* (1920's) but

its meaning extended to all men during the 20th century (MOAWI); '*sheila* derives from a proper name *Sheila*; initially referred to a woman of the Irish origin, but since the 19th century onwards – to any woman or girl' (MOAWI).

Slang words that nominate citizens from particular parts of Australia have the following explanations of their origin: *apple eater* is "someone from Tasmania where apples are the first of the primary products" (AS); *banana bender* is based on association with banana-growing industry in tropical Queensland ('Banana land') (MOAWI); *cabbage patcher* is "a citizen from Victoria state that is called the *Garden state* or *Cabbage Patch* because of its small size" (Povah & Middleton, 2013); *crow eaters* are settlers who from the necessity ate some crows disguised as 'mount backer pheasans' (Povah & Middleton, 2013); *cane toad* is "a Queenslander named after the influx of the massive amounts of cane toads that shown up in this state from 1940 to 1980 in five-year intervals" (AS); *gumsucker* was "applied to all colonials for their pastime of sucking sweet gum from some species of wattle, now it refers solely to Victorians" (Povah & Middleton, 2013); *sandgroper* refers to residents of the Western Australia, "a nickname possibly received after the burrowing insect found in the land rich of sand" (CESBBCM, 2016).

A great diversity of lexical-semantic nominations of the notional component with kernel and peripheral cognitive tokens reveals a generalized vision of the concept 'Aussie' which exists in common conscious of the English-speaking native people and is verbalized in everyday talk in the form of Australian slang.

Conclusions and perspectives. The conducted research permits to make conclusions that the concept 'Aussie' as a key concept in Australian slang is represented by numerous (170 lexical units) and diversified nominations of different types (mainly nouns and noun phrases). In the process of the research it has been ascertained that the lexeme *Aussie* is generally used in four meanings in Australian slang and each of them can lay the basis for creation of a separate concept. The meaning 'an Australian' / 'Australian people' gave rise to the concept 'Aussie' with the main cognitive token 'inhabitant' and supplementary cognitive tokens 'gender', 'age', 'appearance', 'mental capabilities', 'social status', 'behaviour', 'kinship and relashinship' which organise the periphery of its notional component.

The synonymous nominations of the concept in the form of nouns and noun phrases have different ways of their formation – by affixation, compounding or both, clipping, abbreviation, hypocoristic shortening, blending, iteration. Some of them underwent various onomasiological processes – by periphrasis, metaphoric or metonymic transference, antonomasia, alliteration, assonance, onomatopoeia, rhyming, ablaut / gradation, allusion. Some of them also bear certain semantic traits that facilitate the process of their creation – 'colour', 'appearance', 'size', 'material', 'function', 'social status'.

The whole spectrum of lexical-semantic nominations reflects the general vision of the concept 'Aussie' existing in common people's conscious of the speakers of Australian slang.

The perspectives of the research are: a) to consider other culturally-marked concepts that organise conceptual sphere, are verbalized by Australian slang and form ethnically specific worldview of the common Australians (synchronous approach); b) to study genesis of ethnically marked Australian concepts from their origin to the present (diachronic approach).

ЛІТЕРАТУРА

Лакофф Д. Мышление в зеркале классификаторов. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. Когнитивные аспекты языка*. Москва : Прогресс, 1988. С. 12–51.

Попова З.Д., Стернин И.А. *Когнитивная лингвистика*. Москва : Восток-Запад, 2007. 314 с.

Приходько А.Н. *Концепт и концептосистемы*. Днепропетровск : изд. Е.И. Белая, 2013. 307 с.

Douglas M. (2003). *Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*. London : Routlege.

Ernst Thomas N. (1990). Mates, wives and children: an exploration of concepts of relatedness in Australian culture: Social analysis. In *The International Journal of Social Cultural Practice*, pp. 110–118.

Kelly Robert L. (1992). Mobility / sedentisism: concepts, archeological measures, and effects. In *Annual review of anthropology*. 21 (1), pp. 43–66.

Povah F., Middleton A. (2013). *Slang: What Aussies call other Aussies*, May 16, 2013.

Raab M.A. (2007). *Culture-specific concepts in language*: Seminar paper. University of Vienna.

Underhill James W. (2015). *Ethnolinguistics and Cultural Concepts: Truth, Love, Hate and War*. Cambridge : Cambridge University Press.

Wierzbicka Anna (1997). *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York : Oxford University Press.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

AS – Australian Slang. Western Australia Now and Then. URL: www.wano.wandthen.com (Retrieved 15.08.2021).

ASD – Aussie Slang Dictionary (2004). URL: www.modernisms.tripod.com/ group/id15.html (Retrieved 8.08.2021). ASDKN – Australian Slang [Dictionary]. Koala Net. Updated 2018. URL: www.koalanet.com.au/australian-slang.html (Retrieved 10.08.2021).

ASDKN – Australian Slang [Dictionary]. Koala Net. Updated 2018. URL:www.koalanet.com.au/australian-slang.html (Retrieved 10.08.2021).

ASOLL – Australian Slang and Other Local Lingo. Sydney Concierge. URL: https://www.sydney.concierge.com.au/australian-slang-dictionary. Mar. 14, 2017. (Retrieved 10.08.2021).

BASD – Browse the Aussie Slang Dictionary. Australia Day (2020) URL: www.australiaday.com.au (Retrieved 15.08.2021).

CESBBCM – Crow-eaters, Sandgropers, Banana benders, Cornstalks and More. Posted on 16 Feb., 2016. URL: https://www.lonetester.com/2016/02/crow-eater (Retrieved 9.08.2021).

DAS – Dictionary of Australian Slang. URL: www.australiatravelsearch.com.au/trc/slang.html (Retrieved 12.08.2021).

DAWT – A Dictionary of Australian Words and Terms. By G. W. Lawson. Sydney : University of Sydney Library, 1997.

MOAWI – Meanings and Origins of Australian Words and Idioms. URL: https://slll.cass.anu.edu.ua/centres/and/meanings-origins (Retrieved 10.08.2021).

TBGAS – The True Blue Guide to Australian Slang. Ed. by J. Hunter. Sydney : New Holland Publishing, 2004.

UASD – The Ultimate Aussie Slang Dictionary (2011). URL: www.bunburybackpackers.com.au (Retrieved 14.08.2021).

WLGC21C – Word up. A Lexicon and Guide to Communication in the 21st Century. M. McCrindle, E. Wolfinger (Eds.). Canberra : Halstead Press, 2011.

125ASWP – 125 Australian Slang Words and Phrases. A Beginner's Guide to Aussie Slang. By A. Jones, 2015. URL: https://nomadsworld.com/aussie-slang (Retrieved 14.08.2021).

REFERENCES

Douglas, Mary (2003). *Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*. London: Routlege [in English].

Ernst, Thomas N. (1990). Mates, wives and children: an exploration of concepts of relatedness in Australian culture: Social analysis. In *The International Journal of Social Cultural Practice*, (pp. 110–118) [in English].

Kelly, Robert L. (1992). Mobility / sedentisism: concepts, archeological measures, and effects. In *Annual review of anthropology*. 21(1), (pp. 43–66) [in English].

Lakoff, D. (1988). Myshleniye v zerkale klassifiratorov. [Thinking in the Mirror of Classifiers]. In *Novoye v Zarubezhnoi Lingvistike. Kognitivnyye aspekty yazyka – New in foreign linguistics. Cognitive aspects of language* (Issue 23), (pp. 12–51), Moscow : Progress [in Russian].

Popova, Z.D., Sternin, I.A. (2007). *Kognitivnaya lingvistika [Cognitive linguistics]*. Moscow : Vostok-Zapad [in Russian].

Povah, F., Middleton, A. (2013). *Slang: What Aussies call other Aussies*, May 16, 2013 [in English].

Prykhodko, A.N. (2013). *Kontsept i kontseptosistemy*. [*Concept and Conceptual Systems*]. Dnepropetrovsk : E.I. Belaya [publ] [in Russian].

Raab, M.A. (2007). *Culture-specific concepts in language*: Seminar paper. University of Vienna [in English].

Underhill, James W. (2015). *Ethnolinguistics and Cultural Concepts: Truth, Love, Hate and War*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

Wierzbicka, Anna (1997). *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York: Oxford University Press [in English].

SOURCES OF FACTUAL MATERIAL

AS – Australian Slang. Western Australia Now and Then. URL: www.wano.wandthen.com (Retrieved 15.08.2021).

ASD – Aussie Slang Dictionary (2004). URL: www.modernisms.tripod.com/ group/id15.html (Retrieved 8.08.2021) ASDKN – Australian Slang [Dictionary]. Koala Net. Updated 2018. URL: www.koalanet.com.au/australian-slang.html (Retrieved 10.08.2021).

ASDKN – Australian Slang [Dictionary]. Koala Net. Updated 2018. URL:www.koalanet.com.au/australian-slang.html (Retrieved 10.08.2021).

ASOLL – Australian Slang and Other Local Lingo. Sydney Concierge. URL: https://www.sydney.concierge.com.au/australian-slang-dictionary. Mar.14, 2017 (Retrieved 10.08.2021).

BASD – Browse the Aussie Slang Dictionary. Australia Day (2020) [Online]. URL: www.australiaday.com.au (Retrieved 15.08.2021).

CESBBCM – Crow-eaters, Sandgropers, Banana benders, Cornstalks and More. Posted on 16 Feb., 2016. URL: https://www.lonetester.com/2016/02/crow-eater (Retrieved 9.08.2021).

DAS – Dictionary of Australian Slang. URL: www.australiatravelsearch.com.au/trc/slang.html (Retrieved 12.08.2021).

DAWT – A Dictionary of Australian Words and Terms. By G. W. Lawson. Sydney : University of Sydney Library, 1997.

MOAWI – Meanings and Origins of Australian Words and Idioms. URL: https://slll.cass.anu.edu.ua/centres/and/meanings-origins (Retrieved 10.08.2021).

TBGAS – The True Blue Guide to Australian Slang. Ed. by J. Hunter. Sydney : New Holland Publishing, 2004.

UASD – The Ultimate Aussie Slang Dictionary (2011). URL: www.bunburybackpackers.com.au (Retrieved 14.08.2021).

WLGC21C – Word up. A Lexicon and Guide to Communication in the 21st Century. M. McCrindle, E. Wolfinger (Eds.). Canberra : Halstead Press, 2011.

125ASWP – 125 Australian Slang Words and Phrases. A Beginner's Guide to Aussie Slang. By A. Jones, 2015. URL: https://nomadsworld.com/aussie-slang (Retrieved 14.08.2021).

УДК 821.161.2-1.09

НАУМЕНКО Наталія *– доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування, Національний університет харчових технологій, вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна (lyutik.0101@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7340-8985

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.10

Бібліографічний опис статті: Науменко, Н. (2021). Конотації анімалістичної символіки в українській новелі зламу XIX–XX століть. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 82–89, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.10

КОНОТАЦІЇ АНІМАЛІСТИЧНОЇ СИМВОЛІКИ В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІ ЗЛАМУ XIX – XX СТОЛІТЬ

Анотація. *Динамізм, мінливість, суперечливість як головні константи рубежу століть наклали відбиток і на характер усвідомлення літературного процесу. У статті показано, як саме на зміну одновимірному трактуванню літератури як відображення довкілля приходять нові рівні її розуміння – самовираження, моделювання. Унаслідок цього архетипи національної культури синтезуються з оригінальними естетичними ідеями, окресленими в європейській філософській думці доби модернізму. Установлено, що в поетизації двоєдності «людина – природа», яку вважають сталою прикметою українського національного письменства, особливого значення наприкінці XIX – на початку XX ст. набуває символізація наскрізної деталі та фольклорного образу, увиразнюючи тим самим проблему «людина – цивілізація». Дослідження інтерпретацій тваринної символіки у творах малої прози дало змогу не лише виявити нові її значення, які в кожного окремого письменника унікальні, але й утвердити на цьому ґрунті синкретичну спорідненість людини з тим чи тим об'єктом природи.*

Особливості наративної структури розглянутих у статті новел Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Марка Черемшини допомогли простежити становлення характеру героя твору передусім у природному довкіллі, показати найтонші порухи його душі, спроєктувати минуле або майбутнє на теперішню «незвичайну» подію в його житті, зчаста супроводжувану спілкуванням із живою істотою. Образи й деталі новели, надто ж анімалістичні, надають авторові та реципієнтові змогу «змоделювати» світ персонажа на основі кількох місткихсимволів і численних асоціацій, викликаних ними. Завдяки згаданим чинникам українська новелістика отримує естетичний потенціал космогонічного міфу, виявами якого є діалог оповідача або розповідача з вищими силами, природними стихіями, реаліями буденного життя, їх поетизація та одухотворення.

Ключові слова: *українська література зламу XIX–XX століть, символіка, новела, природа, персонаж, анімалістичний образ.*

NAUMENKO Nataliia *– Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, National University of Food Technologies, 68, Volodymyrska str., Kyiv, 02100, Ukraine (lyutik.0101@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7340-8985

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.10

To cite this article: Naumenko, N. (2021). Konotatsii animalistychnoi symvoliky v ukrainskii noveli zlamu XIX – XX stolit [Connotations of animalistic symbolism in Ukrainian novella at the edge of 19th-20th centuries]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 82–89. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.10 [in Ukrainian].

© Науменко Наталія, 2021

CONNOTATIONS OF ANIMALISTIC SYMBOLISM IN UKRAINIAN NOVELLA AT THE EDGE OF 19TH-20TH CENTURIES

Summary. *Dynamism, transiency and controversy as the main constants of the fin de siècle have influenced the character of self-identification by a writer within the mentioned literary period. The author of this article showed how the new levels of worldview – self-expression and modeling of the natural environment – substituted one-dimensional way to look at the literature as merely the depiction of external world. As a result, the archetypes of national culture were synthesized with original esthetical ideas outlined in modernistic European philosophy. It is at the edge of centuries when poeticization of the duality 'human – nature' as the stable constituent of Ukrainian literature triggered the symbolization of a recurrent detail and a folklore image, which, in the process, leveled up the new dilemma, 'human – civilization.' Research on the interpretation of animalistic symbolism in small prose works allowed not only revealing its new connotations unique for each writer, but also confirming the syncretic affinity of a human with a certain object of nature.*

The specifications of narrative structure in novellas by Olha Kobylyanska, Vasyl Stefanyk and Marko Cheremshyna analyzed in this article made possible to follow the formation of a story's character, first of all within the natural surroundings, to display the subtlest movements of one's soul, and to project the character's past or future on the current event in one's life, accompanied with communication with a living creature. The images and details of the novella, especially those animalistic, permit both the author and the recipient to 'model' the character's world out of several capacious symbols together with numerous associations evoked by them. Due to the factors listed, the integrity of Ukrainian novellas have got the esthetic potential of a cosmogony myth, expressed in a character's or a narrator's dialogue with higher powers, natural elements and everyday realities, eventuating in their poeticization and personification.

Key words: *Ukrainian literature at the edge of 19th-20th centuries, symbolism, novella, nature, character, animalistic image.*

Постановка проблеми. Український історико-літературний процес кінця XIX – початку XX ст. дослідники слушно трактують як явище суперечливе й водночас багатогранне. На основі осмислення здобутків тогочасної європейської естетики та давньоукраїнської культурної спадщини виникає велика кількість художньо-естетичних парадигм мистецького осягнення дійсності – неоромантична, символістична, імпресіоністична, експресіоністична.

Варіативність цих парадигм зумовлена особливостями індивідуального стилю авторів, які їх представляють, зокрема завдяки активному вживанню традиційних образів-символів та наданню їм індивідуально-авторських значень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні характеристики символу канадський літературознавець І. Безпечний синтезував у такому визначенні: «Символ – це троп, що в поетичній мові умовно означає суть якогось явища з певного погляду, який і визначає характер, якість символу. Символами можуть бути предмети, тварини, певні явища, ознаки предметів, дії тощо. У символі завжди наявне приховане порівняння, той чи інший зв'язок з явищами побуту, історичного характеру, з народними переказами тощо» (Безпечний, 2009, с. 181).

В унісон наведеному визначенню звучить концепція В. Ковальова, згідно з якою українській літературі, що особливо тісно пов'язана з народними віруваннями та уявленнями про світ, органічно притаманна метафоризація «неживого через живе» (Ковальов, 1993, с. 44).

Саме тому увагу філологів прикуто до зоонімії в українській мові та літературі. Серед лінгвістичних її досліджень інтерес викликає дисертація Ярослави Шебештян «Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура» (2008). У ній уперше з'ясовано специфіку номінації живих істот, статус літературно-художньої зоонімії в українській національній онімосистемі та її зв'язок з іншими класами літературно-художньої ономастики: «Літературно-художня зоонімія <…> є також суттєвою ланкою в організації художнього тексту та як спосіб номінації персонажа має значні стилістичні ресурси» (Шебештян, 2008, с. 1). Цей

висновок авторки накреслює шляхи новітніх досліджень функціонування анімалістичного символу в літературному тексті, зокрема з позицій наративістики, компаративістики, творення образу персонажа.

У психоаналітичному ключі трактує тваринну образність у доробку Тараса Шевченка Ольга Бігун: «Зооморфний код Шевченкової метафорики виявляє процес залучення до художньої структури твору магічного струменя міфологічного, архетипного, несвідомого» (Бігун, 2012, с. 30). Спостереження це було зроблене на основі аналізу анімалістики ліро-епічних творів, зокрема орнітообразів.

Науковці з Ніжина А. Кайдаш та В. Хомич, використавши на позначення тваринних символів у літературному творі термін «фауністичні», акцентують увагу на незвичайних конотаціях слів-зоонімів у прозі М. Вінграновського, зокрема на індивідуально-авторському словотворенні та іронічному забарвленні знакових символів (Кайдаш, Хомич, 2020, с. 245).

Звертання письменників-новелістів до анімалістичних образів своїм корінням сягає давньої культури, однією з рис якої є тотемізм (Троценко, 2007, 68). Саме цей факт спонукав авторку цієї статті під спільним знаменником «тотемістична символіка» об'єднати образи рослинні (флороніми), тваринні (зооніми) та чотирьох стихій.

У цій роботі йтиметься саме про тваринні образи, частотні в українській новелі зламу XIX–XX ст., що їх Оксана Сліпушко визначала як основу системи національного бестіарію. Це група тотемно-культових образів **бика (вола, тура**, у цій статті – **корови)** і **коня** як символів любові до праці й землі та потягу до волі й незалежності (Сліпушко, 2001, с. 17).

Зазначені образи – елементи семантичного поля «свійські тварини», які до того ж одомашнені одні з перших. У найдавніших віруваннях українського народу вони пов'язувалися з уявленнями про походження роду, виступали його оберегами й були об'єктами обожнення; такими вони є й у наші часи. Це, своєю чергою, зумовлює **актуальність** нашої статті, **мета** якої – на основі аналізу творів українських письменників кінця XIX – початку XX ст. виявити з урахуванням специфіки новелістичного жанру індивідуально-авторські конотації, яких набувають анімалістичні образи.

Для досягнення цієї мети поставлено та реалізовано низку **завдань**: окреслено основні анімалістичні концепти (КОРОВА, КІНЬ) у новелах українських авторів для дослідження у лінгвокультурологічному аспекті; простежено становлення їхніх індивідуально-авторських значень; визначено особливості впливу цих концептів на розвиток новелістичної оповіді з урахуванням специфіки жанру.

Виклад матеріалу. Дослідження індивідуально-авторських трансформацій і ролі анімалістичних символів у творчості українських белетристів кінця XIX – початку XX століття варто почати з зіставлення декількох епізодів із новел Ольги Кобилянської «Природа», "Impromtu phantasie" та «Час», у яких символічним кодом розуміння характерів героїнь є образ **коня**.

Різним у постатях героїнь творів є передусім їхній вік. «Руська мадонна» з новели «Природа», яка «мала поверх двадцять років», уявляла себе сильною людиною лише в мріях, «любила силу, *а проте!..»* Забажавши приборкати коня, відчувши «щось таке, що нагадувало охоту до діла», вона в останню мить злякалася й згодом своє бажання розглядала лише як «іронію над самою собою» (Кобилянська, 1982, с. 5).

Образ коня стає символом двоїстості характеру дівчини, що виявляється й у контрастності кольороназв «гарні, бліді, перснями прикрашені руки» та «чорна сукня коронкова». Культурологічний образ «Її губи скривилися в іронію над самою собою» – вияв іронії передусім романтичної, що в контексті неоромантизму переходить у самоіронію, або руйнування ілюзії власної сили.

Героїня ж «Impromtu phantasie» – маленька дівчинка – являє «дитинну» архетипність у сцені, коли приборкує баского жеребця: «*Неначе мала кітка, закралася вона хильцем до розбішеної тварини, і в хвилі, коли та знов паслась спокійно, вхопила її за вуздечку…*

І він не вдарив її.

Заховувався спокійно і, ведений дрібненькою рукою, ступав слухняно, мов та дитина, доки не дістався у відповідну руку…» (Кобилянська, 1982, с. 26).

І навіть тоді, коли її лаяли: «Дурню якийсь! Таж він міг би тебе вбити!..» – вона чула музику в душі (Кобилянська, 1982, с. 28).

Заспів новели тієї ж авторки «Час» багато в чому перегукується з «Природою», лише з тією відмінністю, що оповідь тут іде не від третьої, а від першої особи. Очевидно, це спричинено тим, що одну зі своїх героїнь – «Руську мадонну» – Кобилянська намагалася зобразити з позицій її власних поглядів на світ, особливо ж – самоідентифікації з природним оточенням.

Досить зіставити кілька фрагментів обох творів:

«В лісі лежала вона, і між вершками ялиць шукала неба…» («Природа»);

«Ліс переповнений свіжим смоляним воздухом, а я лежу в м'якім моху серед відвічних смерек та через щілини сплетеного гілля шукаю синього неба…» («Час»).

І ще два фрагменти, засадничими в творенні яких є вже тваринні образи:

«Інколи слідила за польотом орла, або як половик тихо крутився в кружала і, немов чорна точка, висів у воздухах…» («Природа»);

«…оком слідила орла, що нерухомо завис якраз наді мною високо понад лісами, немов чорна точка на синьому небі» («Час»).

Більша кількість чуттєвих асоціацій, пов'язаних із анімалістичними образами в свідомості оповідачки «Часу», приводить її до ототожнення зі світом карпатської фауни не лише себе, а й інших її співрозмовників. Зі старою селянкою вона знайомиться, коли та пасе корову: «*Тварини не видко, але від часу до часу дає про неї звістку голос її дзвінка»*. Дочка старої Іллінка, за якою «хлопці женуться… мов яструби», в зовнішньому та внутрішньому портретах виявляє риси водночас кількох живих істот:

«…вела сильного гуцульського коня недбало за гриву… На її лиці було знати супокій, який подибуємо в людей, що живуть у найглибшій самоті й духовній рівновазі… "Тигриця", – подумала я мимоволі. Вона мала в собі щось із звинної, скритої сили того звіра. В чім лежала, властиво, та сила, – я не могла відгадати» (Кобилянська, 1982, с. 92).

Саме через ці образи Кобилянська показує найголовнішу рису характеру, притаманну багатьом її героїням, – незалежність. Зрозуміти це допомагає наскрізний анімалістичний образ коня. Якщо дівчинка з «Impromtu Phantasie» у ставленні до коня виявляла спокій, а «мадонна» з «Природи» – спершу відвагу, а потім страх, то поведінка Іллінки є синтезом перебореного страху, суто дитячого відчуття спорідненості з конем і нової доти риси – погордливості: коня вона веде «недбало» і раз у раз плеще його долонею.

Чоловіча сутність образу коня (Попович, 1985, с. 131) як відтінена постаттю незалежної гуцульської дівчини, так і проявлена в ній (адже народилася вона в день святого Іллі, тому й отримала таке нехарактерне для жінки ім'я) – ще один прояв новелістичної суперечливості в потрактуванні традиційної тваринної символіки. Яскравим штрихом, який доповнює цю суперечність, є пісня Іллінки – ще незаміжньої в свої двадцять років: «*Її пісня розляглася далеко лісом, і проймаюче, немов поклик до щастя і радості… А я вдумалась у неї, немов у яку подію…*».

Неоромантичний контекст, у якому виникає незвичайна інтерпретація сталих символічних образів, явлено в протиставленні «чоловічого» тваринного символу та жіночої постаті – героїні новелістики Ольги Кобилянської, ставлення якої до того самого образу еволюціонує від твору до твору (Науменко, 2013, с. 179).

Мотив взаємин людини з твариною пропущено крізь призму *експресіоністської* поетики у «Камінному хресті» Василя Стефаника. Протагоніст Іван Дідух (який серед односельців уславився тим, що «зіцірував», тобто муштрував курей) не лише використовує коня як робочу силу, а й сам у нього перевтілюється:

«Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну, на коня мав ремінну шлею і нашильник, а на себе Іван накладав малу мотузяну шлею. То як тягнули снопи з поля або гній у поле, то однако і на коні, і на Івані жили виступали» (Стефаник, 1979, с. 68).

Англійський мистецтвознавець Ч. Гінд характеризує явище експресії в живописі так: «Коли хтось кинув камінь у ставок, це його експресія. А рух каменя викликав хвилі поширеними колами, що порушили поверхню води. Приплив порушеної води стривожив і порушив прибережні трави й квіти. Таким

чином через експресію настало спілкування з усім оточенням, зі світом і космосом» (Hind, 2001, p. 28).

Працю Івана й коня на ріллі Стефаник зображує відповідно до експресіоністичного концепту «кинутого в воду каменя»: вони *«лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних п'ят Іванових»*, зрушуючи й тривожачи довкілля, бо «*придорожнє зілля і бадилля гойдалося, вихолітувалося на всі боки за возом і скидало росу на ті сліди».*

Отже, кінь є не лише помічником Івана Дідуха, а і його alter ego – проявом юнґівського архетипу Тіні. Подібним є трактування цього образу в новелі «Чічка» Марка Черемшини.

Трагізм становища старого гуцула-коновкаря, «христінина», в якого посеред дороги впала кобильчина, посилено водночас двома філософемами – покари за гріхи *(Гей, люди добрі, за що мні так біг покарав, – плеснув долонями і став вимикати на собі чупер…)* та відчуття нерозривного зв'язку з твариною: *Не траба мні тепер на світі, не траба… Зробіт ми тут амінь і перекажіт моїй, най веде діти з торбами* (Черемшина, 1987, с. 82–83).

Чинниками новелістичного звучання оповіді є її просторовий вимір (ліс) та часовий (ніч). Завдяки такій побудові хронотопу Черемшині вдається витворити двоїсту постать героя, об'єднану з образом його конячини, що виявляється в лейтмотиві Тіні:

«Коновкар обертається назад себе, хоче погладити свою Чічку, запитатися її, чи дуже змучилась… Та замість Чічки видить він свою тінь із терхівкою…» (Черемшина, 1987, с. 85).

Його хвилює навіть не стільки смерть кобили, стільки те, як він розповість про це своїй родині.

Лише після з'яви образу тіні чоловіка пейзаж новели набуває ознак одухотворення, надаючи оповіді особливого емоційного напруження:

«…Тот потічок, що в ньому він на попасі Чічку напував і сам з нього пригорщами воду пив… допитується: Де Чічка?

Темний, понурий ліс дивиться на нього своїми великими очима й допитується: Де Чічка?

Придорожня громадська травиця… піворить дрижачим голосом: Де Чічка?» (Черемшина, 1987, с. 86).

Ототожнюючи себе з твариною, чоловік бачить світ її очима й заразом витворює в своїй уяві розмову з довкіллям, яке звикло бачити його з конячиною, а побачивши його самотнього, переживає разом із ним. Те саме спостерігаємо й у фінальній сцені, де не просто родина коновкаря тужить за шкапиною, а *«вибігають на зігнилий дах придушені стогни і вкосичують його собою».*

Анімізований образ «вкосичують», який зазвичай асоціюється з квітами, перегукується безпосередньо з назвою новели – іменем кобили «Чічка» (гуцульський діалектизм, що означає «квітка»).

Різноманітні інтерпретації анімалістичний символ отримує залежно від віку пов'язаного з ним героя. Варто зіставити образ іншої домашньої тварини – корови – у сприйнятті дитини, людини зрілого віку та старої людини.

Перший та другий рівні сприйняття явлено в новелі Марка Черемшини «Злодія зловили». Протиставлення одного «зла» іншому на рівні народної етимології відчутно вже в назві: «ЗЛОдія ЗЛОвили». Сумнівність «злочину», який скоїв сільський хлопчик-сирота, відтінює несправедливість завданої йому кари: господарі знеславили його за те, що він виссав молоко в їхньої корови.

Трагізм становища малого Юри Приймакового показано через його стосунки зі світом природи та світом рідного села. По смерті батьків ніхто з селян навіть не питав його: *«чи їв він, чи спав, чи має сорочечку. Ніхто ані раз!»* (Черемшина, 1987, с. 53). Що більшим стає відчуження Юри від односельців, то більше «природних», тваринних рис з'являється в нього:

«Бліде личко пожовкло, як віск; на ньому вирізалися по обох боках кісточки, а очі потали в голову й позакисали. Лишень кучма нечесаного волосся буйніше виросла і накрила чоло й цілу потилицю, а сама не накрита…» (Черемшина, 1987, с. 53).

До того ж прізвисько «вишкірений», яким наділила хлопця дітвора, надає йому ще більшої схожості зі звірятком.

Єдність Юри з світом природи відбито в його найзаповітнішій мрії – стати пастухом. «Святого життя» знав він лише тоді, коли живі були його батьки: він пас козу «межами та поточинами, але не ціле літо». Аби створити

собі ілюзію минулих днів, Юра зробив батіжок і кожного разу, йдучи вулицею, стьобав ним по землі. На те йому з іронією відповідали перехожі: *«А ти, мой, хло', пси пасеш?».*

Конфлікт між мрією й дійсністю розвивається в невмотивовану підозру багатія Кречуна, до якого хлопчик хотів найнятися на роботу: *«Най би ще мені потєг шо з хати та здезентирував, та й шукай вітра в полі!».* Образливим словам протистоїть твердження оповідача: попри лютий голод *(«Найде де садовину, в лісі афину або ожину…»),* Юра не наважився б узяти й даровану скибку хліба: *«А як бере, то видиться йому, що світ на нього паде»* (Черемшина, 1987, с. 54).

Тим можна пояснити приязне ставлення хлопчика до тварин. Уражений смертю батьків і розчарований у людях, Юра побачив споріднену душу в корові. Не дивно, що й худобина відповіла йому тим самим:

«Корова стала що раз, то ближче підходити до нього, нарешті наблизилася зовсім, витягнула писок, притулила до його руки, гейби обнюхувала, а опісля взялася лизати його руки, лице, волосся» (Черемшина, 1987, с. 55).

Відомо, що дитячій психіці особливо властиві прояви тотемізму, відчуття спорідненості з тією чи тією твариною, намагання в неї перевтілитися (Костюк, Даниленко, 2001, с. 120). Сирота Юра в Фенчуковій корові передусім віднайшов образ своєї померлої матері:

«Перший раз по нениній смерті зазнає він таких солодощів, такого тепла… З вдячності став він гладити корову по її коров'ячому чолі і приговорювати: «Міцька моя, маленька моя…"» (Черемшина, 1987, с. 55).

Та варто було йому почастувати худобину жменею трави, як *«йому пригадався його голод, пригадалося Кречунове теля… і знов пригадалися усі солодощі, що їх зазнав за дьиді та нені».* Він остаточно визнав корову своєю тотемною матір'ю й несподівано для самого себе припав до її вим'я, на що корова відреагувала спокійно, навіть із радістю: *«у свій час молока збудеться і вим'я полегшає».*

Крім цього, є ще один образ, який об'єднує дві живі істоти, – голод. Голод, який відчував не лише Юра при згадці про молоко, а й корова, що облизувала хлопцеві волосся.

Тим часом господиня, несучи корові пашу, роздумує: *«Чи лишити сьогоднішнє молоко на сметанку, чи понести до Берчихи та й сире продати, аби впрятати грошиків на свічку ід Богородиці…»* (Черемшина, 1987, с. 55). Задум ніби й непоганий. Але сумнів свідчить, що певною мірою Фенчукова дружина і вбачає в корові матір-годувальницю (чи лишити молоко на сметану для рідних), але переважно – істоту, від якої залежить її добробут («чи понести… й продати сире»).

Другий погляд перемагає, що видно з того, що хазяйка називає «злодюгою» Юру, який позбавив корову молока, а її – заробітку (Черемшина, 1987, с. 56). Миттєвий спалах люті не дає їй навіть задуматися, що корова напасеться й знову матиме молоко. «Пропадуть гроші» – лейтмотив її поведінки.

Схожим, але багато в чому й відмінним, є погляд на домашню тварину в новелі В. Стефаника «Шкода». Від самого початку ситуація вражає своїм трагізмом*: «У Романихи заслабла корова».* Читача хвилює не лише горе старої, яка от-от лишиться без годувальниці, а й безвихідь, якою пройняті слова знахаря Ілаша: *«Здайтеси на Бога, може, вас потішить».*

Як Іван Дідух із «Камінного хреста», що вклав усю душу в неродючий пагорб, на якому працював, так і Романиха «цілий вік свій змарнувала», аби зібрати досить грошей і купити корову. Стара жінка настільки стурбована хворобою тварини, що готова віддати все, щоб її врятувати: *«і на днинку, і на Зарваницьку матір Божу, і… на Івана Сучавського».* У противному разі – *«як її не буде, то й мене не треба»* (Стефаник, 1979, с. 60).

Відчуття спорідненості людини з твариною, яскраво виражене в світогляді дитячому, проявляється й у душі старої людини: *« – Маленька, маленька, що тебе болить? Не лишєй стару бабу без лижки молока, потіш ні хоть трошки».*

Проте Романиха переймається передусім тим, що неспроможна заробити гроші на другу корову, оскільки постаріла й не може займатися звичним ділом – шитвом – через погіршення зору: *«Ані пушок зложити, ані гли примкнути не годна; де мені на старість за корову дбати?».*

Лише несподівана здогадка героїні допомагає й читачеві зрозуміти її суперечливі почуття: «*А може, то за гріхи мене так Бог карає? Бо не раз я через тебе, небого, нагрі-*

шила! Десь межі трошки підпасла, десь гарбузик урвала, десь пасиночок уломила…».

Стара готова звинуватити в своїх нещастях корову, але саме завдяки їй знаходить можливість виправдатися: «*Але я нікому ніколи молока не жєлувала. Десь дитина занемогла, десь жінка у злогах, а я йду з горнєтком та несу молочка… Нічо вже чужого не порунтаю, лиш даруй ми корову!..*».

З настанням ночі настає переломний момент: «*Баба виділа кожен рух корови. Вона врешті піднялася. Ледво держалася на ногах… Потім упала на солому і розтяглася як струнва. Романиха… сама не знала, що з нею діється. Потім корова зарикала голосно і почала бити ногами. Романисі зробилося горячо, жовто в очах, і, закервавлена, впала*» (Стефаник, 1979, с. 61).

По-експресіоністському сильним є цей символ-Wendepunkt, до якого підводив оповідач іще з самого початку через слова старої «як її не буде, то й мене не треба». Проте оповідь обірвано – не закінчено, а саме обірвано – демонстрацією граничного стану, в якому опинилися господиня та її худобина: «Обі боролися зі смертю» (хоча ще й не померли).

Висновки. Погляди на природу, на кожну з її істот відмінні залежно від того, якого віку є оповідач або герой новели. Якщо це дитина, то для неї іманентним є відчуття єдності зі світом природи, – у кожній рослині або тварині вона вбачає тотемних Батька, Матір, покровителя свого роду.

Дорослішому ж героєві властиво розглядати живу істоту здебільшого як джерело збагачення – як духовного, так і матеріального. Крім того, очевидним є свідоме бажання заволодіти твариною, приборкати її, яке, однак, наражається на свою пряму протилежність – страх (як, наприклад, у новелі Кобилянської «Природа»). У свідомості старого персонажа новели мотив єдності з живою істотою виникає знову, аж до готовності віддати заради неї душу («як її не буде, то й мене не треба» – лейтмотив думок як Романихи зі «Шкоди» Стефаника, так і Черемшининого коновкаря з новели «Чічка»).

Називаючи образи чотирьох першооснов – анімалістичні й флористичні – єдиним поняттям «тотемістичні», автор цієї статті акцентує на значенні тотема як магічного предка роду, яким є обожнюваний об'єкт природи – рослина або тварина. Поняття ж тотема взято як головний визначник такого типу образності, позаяк аналіз текстів новел засвідчив посилений інтерес авторів до осмислення предковічних архетипів Батьківства й Материнства.

Подальші дослідження анімалістичних образів у творах української літератури допоможуть розширити спектр тваринних символів та їхніх тлумачень, окреслити мовностилістичні прийоми їх творення з огляду на індивідуальну майстерність автора, а також установити шляхи формування їхніх нових конотацій у різні періоди розвитку національного письменства.

ЛІТЕРАТУРА

Безпечний І. Теорія літератури. Київ : Смолоскип, 2009. 388 с.

Бігун О.М. Зооморфна метафорика в поезії Тараса Шевченка. *Література. Фольклор. Проблеми поетики.* Вип. 36. Київ : Вид-во Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2012. С. 23–30.

Кайдаш А.М., Хомич В.І. Фауністичні образи в прозі Миколи Вінграновського: лінгвостилістичний аспект. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 14. Ніжин, 2020. С. 241–247.

Кобилянська О.Ю. Вибрані твори / упоряд. Ф. Погребенник. Львів : Каменяр, 1982. 271 с.

Ковальов В. Виражальні засоби українського художнього мовлення. Херсон : Вид-во ХДУ, 1991. 113 с.

Костюк В., Денисенко В. Модерн як поле експерименту. Комічне, фрагмент, інтертекстуальність. Київ, 2002. 175 с.

Науменко Н.В. Образ макросвіту у мікросвіті художнього твору: символ у формозмістовому полі української новели кінця XIX – початку XX століття : монографія. Київ : Видавництво «Сталь», 2013. 356 с.

Попович М.В. Мировоззрение древних славян. Киев : Наукова думка, 1985. 184 с.

Сліпушко О.М. Давньоукраїнський бестіарій (звірослов): національний характер, суспільна мораль і духовність українців у тваринних архетипах, міфах, символах, емблемах. Київ : Дніпро, 2001. 140 с.

Стефаник В. Вибрані твори. Ужгород : Карпати, 1979. 192 с.

Троценко О.В. Тотемізм як можливий фактор формування архетипних форм ментальності. *Гуманітарний часопис.* 2007. № 2. С. 68–75.

Черемшина Марко. Карби : вибрані твори / упоряд. О. Засенко. Київ : Наукова думка, 1987. 448 с.

Шебештян Я.М. Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2008. 22 с.

Hind Ch. Expressionism. New York : Random House, 2001. 167 p.

REFERENCES

Bezpechnyi, I. (2009). *Teoriya literatury [Literary Theory].* Kyiv : Smoloskyp [in Ukrainian].

Bihun, O.M. (2012). Zoomorfna metaforyka v poezii Tarasa Shevchenka [Zoomorphic Metaphorics in Poetry by Taras Shevchenko]. In: *Literatura. Folklor. Problemy poetyky – Literature. Folklore. Problems of Poetics* (Issue 36) (pp. 23–30). Kyiv : Taras Shevchenko Kyiv National University Publishers [in Ukrainian].

Kaydash, A.M., Khomych, V.I. (2020). Faunistychni obrazy v prozi Mykoly Vinhranovskoho [Faunistic Imagery in Mykola Vinhranovsky's Prose]. In: *Literatura ta kultura Polissya. Seriya "Filolohichni nauky" – Polissya Literature and Culture. Series: Philological Sciences* (Issue 14), (pp. 241–247). Nizhyn [in Ukrainian].

Kobylyanska, O.Yu., & Pohrebennyk, F. (Ed.). (1982). *Vybrani tvory [Selected Works]*. Lviv : Kamenyar [in Ukrainian].

Kovalyov, V. (1991). *Vyrazhalni zasoby ukrayinskoho khudozhnyoho movlennya [Expressive Means in Ukrainian Artistic Speech]*. Kherson : KHSU Publishers [in Ukrainian].

Kostyuk, V., & Denysenko, V. *Modern yak pole eksperymenty. Komichne, frahment, intertekstualnist [Modern as a Playfield for an Experiment. Comical, fragment, intertextuality]*. Kyiv [in Ukrainian].

Naumenko, N.V. (2013). *Obraz makrosvity u mikrosviti khudozhnyoho tvoru: symvol u formozmistovomy poli ukrayinskoyi novely kintsia XIX – pochatku XX stolit: monografia [An Image of Macrocosm in the Microcosm of the Artistic Work: Symbol in the Form-and-Sense Field of Ukrainian Novella of the end of the 19th – the beginning of the 20th Century: The Monograph]*. Kyiv : Stal Publishers [in Ukrainian].

Popovych, M.V. (1985). *Mirovozzreniye drevnikh slavyan [The Worldview of Ancient Slavs]*. Kyiv : Naukova Dumka [in Russian].

Slipushko, O.M. (2001). *Davnyoukrayinskyi bestiariy (zviroslov). Natsionalnyi kharakter, suspilna moral i dukhovnist ukrayintsiv u tvarynnykh arkhetypakh, mifakh, symvolakh, emblemakh [Ancient Ukrainian Bestiary: National Character, Social Morality and Spirituality of Ukrainians in Animal Archetypes, Myths, Symbols and Emblems]*. Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].

Stefanyk, V. (1979). *Vybrani tvory [Selected Works]*. Uzhhorod : Karpaty [in Ukrainian].

Trotsenko, O.V. (2007). Totemizm yak mozhlyvyi faktor formuvannya arkhetyphykh form mentalnosti [Totemism as the Possible Factor to Form the Archetypal Forms of Mentality]. In: *Humanitarnyi Chasopys – Humanitary Journal* (pp. 68–75) [in Ukrainian].

Cheremshyna, Marko, & Zasenko, O. (Ed.) (1987). *Karby: vybrani tvory [The Cicatrices: Selected Works]*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

Shebeshtyan, Ya. M. (2008). *Suchasna ukrayinska literaturno-khudozhnya zoonimiya: funktsiyi, sklad ta struktura [Modern Ukrainian Literary-and-Artistic Zoonymy: Functions, Composition and Structure]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Uzhhorod [in Ukrainian].

Hind, Ch. (2001). *Expressionism*. New York : Random House [in English].

УДК 821.161.2’05.09(092)Українка

ОЛІЙНИК Катерина *– аспірантка кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури, Волинський національний університет імені Лесі Українки, вул. Винниченка, 30-а, Луцьк, 43025, Україна (klepetskatia@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1822-3272

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.11

Бібліографічний опис статті: Олійник, К. (2021). «Лісова пісня» Лесі Українки: містерійна жанрова матриця. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 90–96, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.11

«ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ: МІСТЕРІЙНА ЖАНРОВА МАТРИЦЯ

Анотація. *У статті виокремлено містерійні домінанти драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки та особливості їх художнього вияву. Окреслено основні літературознавчі погляди щодо дефініції містерії як античного/дохристиянського та середньовічного/християнського жанру. З’ясовано, що містерійне начало, особливо в його античнo-язичницькому розумінні (пов’язане із циклічністю перевтілень, колообігом буття) має структуротвірне значення у «Лісовій пісні». Сезонна структуризація художнього часу в драмі підводить до зіставлень із найдавнішими грецькими елевзинськими містеріями. З архаїчною матрицею класичної містерії драму зближує також прийом моделювання художнього простору на двосвіття: сакрально маркований світ лісових мешканців та профанний, часто негативний світ селян. Категорія жертовності та множинності смерті (її подійність або циклічність), мотиви перероджень, метаморфоз задля змін як окремі складники парадигми класичного жанру містерії стали основою для творення смислового рівня «Лісової пісні». Простежено, що драма Лесі Українки, як і антична містерія, поєднує у собі три першопочатки: поетично-словесний, мелодійно-музичний та малярсько-образний. До містерійного також віднесено образ дуба як сакралізованого Дерева Життя, зі знищенням якого порушилася рівновага взаємостосунків природи та людини, стерлася гармонійна межовість світів. У драматичному творі простежено усі основні архетипні стихії: повітря, землю, воду. Багатопроявним виявився образ вогню як символ руйнівної та життєдайної сили, перетворення та переродження, як і у давніх містеріях. З’ясовано, що Леся Українка у драмі «Лісова пісня» розчиняє елементи містерії у філософсько-метафоричному просторі власне витвореного міфу, витворює своєрідну містерійну модифікацію з елементами містифікації, міфологічних сюжетів, мотивів та образів, залучаючи категорії віри та невіри, свободи та несвободи, смерті й безсмертя, честі, вірності та зради.*

Ключові слова: *Леся Українка, драматична поема, містерія, двосвіття, жертовність, метаморфози.*

OLIINYK Kateryna *– Postgraduate Student at the Department of Literary Theory and Foreign Literature, Lesya Ukrainka Volyn National University, 30-a, Vynnychenko str., Lutsk, 43025, Ukraine (klepetskatia@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1822-3272

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.11

To cite this article: Oliinyk, K. (2021). «Lisova pisnia» Lesi Ukrainky: misteriina zhanrova matrytsia [«Forest song» by Lesya Ukrainka : a mystery genre matrix]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 90–96. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.11 [in Ukrainian].

© Олійник Катерина, 2021

«FOREST SONG» BY LESYA UKRAINKA: A MYSTERY GENRE MATRIX

Summary. *The article highlights the mystery dominants of the drama-extravaganza «Forest Song» by Lesya Ukrainka and the features of their artistic expression. The main literary views on the interpretation of the mystery as an ancient / pre-Christian and medieval / Christian genre are determined. It is found out that the mystical beginnings, especially in its ancient pagan understanding, are associated with the cyclical nature of reincarnations, the rotation of being, which forms the structural meaning of the «Forest Song» by Lesya Ukrainka. The seasonal structuring of artistic time in the drama «Forest Song» by Lesya Ukrainka leads to comparisons with the most ancient Greek Eleusinian mysteries. Also, the drama is brought closer to the archaic matrix of the classical mystery by the method of modeling the artistic space into two worlds: the sacral marked world of forest dwellers and the profane, often negative world of peasants. The category of sacrifice and multiplicity of death (its duality or cyclicity), the motives of rebirth, metamorphoses for changes as separate components of the paradigm of the classical mystery genre became the basis for creating the semantic level of the «Forest Song» by Lesya Ukrainka. It is traced that the drama of Lesya Ukrainka, like the ancient mystery, combines three origins: poetic, musical and painting. The image of the oak tree as a sacralized Tree of Life is also attributed to the mystery, with the destruction of which the balance of the relationship between nature and man was disturbed, harmony in the worlds was erased. In the dramatic work, all the main archetypal*

Key words: *Lesya Ukrainka, dramatic poem, mystery, two worlds, sacrifice, metamorphosis.*

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX ст. оповиті загальним відчуттям невідворотної катастрофи, трагічної безвиході. Причиною цього стали «криза позитивістського каузального світовідчуття, перебудова свідомості у напрямі релятивізму, апокаліптичності й катастрофізму» (Свербілова, 2009, с. 7). Під сумнів узято весь масив поглядів, які слугували точками опори для людини та людства загалом упродовж століть. Відповідно, спостерігаємо масштабний зсув і в художній свідомості тогочасних митців. Символістський етап як початковий етап утвердження модернізму розпочався з відновлення провідних засад романтизму. А як відомо, «Середньовіччя, Бароко, Романтизм разом із Сентименталізмом і Символізмом – епохи нехтування цим світом, звернення поглядів до світу того, вищого, кращого, вічного» (Моклиця, 2002, с. 80).

У художньому просторі наслідком цього стали відродження та активізація християнської проблематики, мотивів, сюжетів, окремих літературних жанрів, які були характерними для епох із домінуванням релігії. Відбулася поступова орієнтація на середньовічний тип світосприйняття задля духовного та культурного оновлення в мистецтві. Посилилася тенденція до відродження й модифікації архаїчних театральних жанрів міраклю, мораліте та містерії, які найповніше виражали релігійні доктрини та відчуття зв'язку з Богом. Проте все ж більш універсальною з погляду ідейного посилу та змістового наповнення для митців постала матриця містерійного жанру, яка зберігала у своїй первинній структурі своєрідну ритуальну основу. А це надавало можливість для багаторівневої організації дійства та простору для нього. Варто зауважити, що в літературознавчому дискурсі існує дві дефініції містерії, адже чимало дослідників простежують витоки містерії як таємного релігійного обряду для посвячених, який мав у своїй основі міфи про божества Осіріса, Деметру, Діоніса та інших, ще з античних часів. Тож містерія з її найактивнішим побутуванням у культурному просторі має два історичні періоди: античний/дохристиянський та середньовічний/християнський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віддзеркалення змін у переродженні жанру містерії як античної, так і середньовічної та введення їх у площину художнього твору можна простежити в багатьох драмах Лесі Українки. Так, сучасна дослідниця Т. Свербілова у статті «Вічні повернення жанру містерії (Леся Українка та Леонід Андреєв)» наголошує на тому, що драми Лесі Українки «Камінний господар» та «Лісова пісня» завдяки міфологізованій концепції буття «повертаються до жанрової парадигми містерії» (Свербілова, 2003, с. 34). Ознаки містерійного дискурсу, як зауважує Н. Малютіна у праці «Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття:

аспекти родо-жанрової динаміки», особливо переконливо виявляються у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», у драмі «Руфін та Прісцилла», у драматичному етюді «Йоганна, жінка Хусова» (Малютіна, 2006, с. 29). С. Хороб у розвідці «Українська модерна релігійна драма: трансформація містерійних форм» убачає у нових мистецьких орієнтирах джерело, з якого «випливають жанри драматичної поеми і драматичного етюду з виразною християнськістю та містерійністю у Лесі Українки» (Хороб, 2008, с. 508–509). М. Зубрицька у статті «Музика – Слово – Уява: рецептивно-естетичне навантаження музичності тексту в «Лісовій пісні» Лесі Українки» зауважує, що «читання тексту «Лісової пісні» – це водночас і вслуховування в його мелодію сенсів, і споглядання яскравих містерійних сцен пробудження природи та народження найчистіших людських почуттів» (Зубрицька, 2008, с. 18–19). На спорідненості жанру феєрії з містерією у «Лісовій пісні» наголошує Є. Васильєв у монографії «Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації», акцентуючи увагу на спільних елементах «магії, видовищності і казковості» (Васильєв, 2017, с. 302) та персонажах, наділених надприродною силою. Тому **актуальним** постає більш глибокий аналіз жанрово-змістових особливостей драми Лесі Українки у містерійній площині.

Метою статті є окреслення містерійних домінант «Лісової пісні» Лесі Українки, з'ясування особливостей їхнього художнього вияву. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: проаналізувати літературознавчі погляди щодо дефініції містерії, розглянути особливості вияву основних складників парадигми жанру містерії в драматичній поемі Лесі Українки, розкрити специфіку вияву авторської позиції через містерійну матрицю.

Виклад матеріалу. Згідно із зафіксованими в літературознавчому дискурсі тлумаченнями, дискурс містерії зародився в античні часи, утвердився в середньовічну добу як репрезентація біблійної історії. Найпершою відомою містерією була давньоєгипетська містерія Осіріса, сюжет якої – пошук, оплакування і поховання бога жрицями в образах Ісіди та Нефтиди. Така містерія завершувалася змаганням двох груп учасників містерій – умовних «зими» і «літа», у якому завжди перемагало «літо» (Клековкін, 1999, с. 252). Із пробудженням природи асоціювалося й воскресіння та повернення бога до життя.

У II тис до н. е. постали найдавніші грецькі містерії – елевзинські – на честь Деметри, богині родючості, хліборобства, та її доньки Персефони. В основі цих містерій – міф про те, що після смерті душі померлих потрапляють до царства мертвих – Аїду. Керували ним бог Аїд та його дружина Персефона (донька Зевса й Деметри), яку він викрав у той час, коли вона збирала квіти на лузі. Богиня Деметра, шукаючи доньку, забула про свої обов'язки, й землю охопив голод. Тоді Зевс наказав Персефоні, щоб дві третини року вона проводила на землі з матір'ю і лише одну – з Аїдом у царстві мертвих. Посвячення у ці містерії, на думку греків, дарувало вічне життя після смерті (Клековкін, 2012, с. 337).

Культ Діоніса, бога родючості та виноградарства, став основою для витворення діонісійських містерій. Що два роки взимку влаштовувалися святкові гуляння, у яких брали участь лише жінки, котрі здійснювали нічну культову відправу. Учасники, одягнені у звірячі шкіри, зображували супровід Діоніса, роль якого виконував жрець, в екстазійному сп'янінні розривали на шматки жертовну тварину (козла) і поїдали її сирою. В основу таких ритуальних дій був покладений міф про насильницьку смерть Діоніса від рук титанів, підмовлених ревнивою богинею Герою, які розірвали його тіло на частини, та воскрешення Діоніса Зевсом-батьком.

Проте якщо в античності містерія була своєрідним способом посвячення неофітів до божественних таємниць, то в християнській моделі дійство зосереджено на інсценізації трьох головних тем – народження, смерть і воскресіння Ісуса Христа, довкола яких компонувалися інші євангельські епізоди. Однак і антична, і середньовічна містерії в семантичному вимірі означали таємничий релігійний культ, загадкові релігійні дійства, що витворювали історію Бога, його народження, страждання, смерть та переродження.

У модерну добу містерії, яка припинила своє існування як самостійний жанр ще в середині XVI ст., пощастило, за висловом

Т. Свербілової, «відродитися в «новій драмі»» (Свербілова, 2003, с. 32) із тяжінням до філософського осягнення буття та місця людини у світі людей. Адже часто жанрове обличчя драми початку XX ст. почали визначати не класичні жанри (трагедія, драма, комедія), а метажанри. Цьому посприяло також прагнення до сакралізації мистецького дискурсу, тяжіння до використання прийомів стилізації, реципіювання містерійних образів та сюжетів.

Леся Українка попри закиди їй у атеїзмі не була байдужою до християнства та релігії загалом. Це постійний мотив її творчості, ця тема була в полі її зору повсякчас, наче «кружляє навколо, ніби магічні кола описує» (Моклиця, 2001, с. 22). Особливо чітко в її драматичних творах виокреслено риси містерійного дискурсу, як античного, язичницького, так і середньовічного, християнського. Найближчою до жанру містерії за побудовою та змістовим наповненням з усіх драм Лесі Українки є «Лісова пісня». У ній містерійне начало, особливо в його антично-язичницькому розумінні, пов'язане із циклічністю перевтілень, колообігом буття, які й мають структуротвірне значення.

Дія драми розгортається навколо дуба на просторій галявині посеред лісу, яку авторка означує як «містина вся дика, таємнича» (Українка, 2021, с. 243). Варто зауважити, що містерії стародавнього світу найчастіше проводилися у священних місцях, тобто місцях, наділених магічною силою: на вершинах гір, скелях, у лісах та гаях, тобто під відкритим небом. Пора року – «провесна» (Українка, 2021, с. 243): «рясніє перший ряст … дерева ще безлисті» (Українка, 2021, с. 243). Згодом – «та сама містина, тілько весна далі поступила … де-не-де вже й верховіття дерев поволочене зеленою барвою» (Українка, 2021, с. 251). Із ремарок дізнаємося про кінець літньої пори: «Пізнє літо. На темнім матовім листі в гаю де-не-де видніє осіння прозолоть» (Українка, 2021, с. 283). Ще трохи – і вітер «жене сиві хмари, а вкупі з ним чорні ключі пташині, що відлітають у вирій» (Українка, 2021, с. 302). Наприкінці – сніг, що «падає, падає без кінця…» (Українка, 2021, с. 329). Така сезонна структуризація підводить до зіставлень із найдавнішими грецькими елевзинськими містеріями, в основу яких покладено міф про те, що після смерті душі померлих потрапляють до царства мертвих, яким керували бог Аїд та його дружина Персефона (донька Зевса й Деметри). Циклічність сезонних метаморфоз свідчила про вічність життя богині, а не її смерть із приходом зими. Така ж метаідея вкладена Лесею Українкою в слова Мавки: «Ні! Я жива! Я буду вічно жити! / Я в серці маю те, що не вмирає» (Українка, 2021, с. 307). Наприкінці драми втішатиме Лукаша запевнянням про її подальше метафізичне буття після тілесної смерті:

Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радощі й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.
Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх (Українка, 2021, с. 328).

Сакралізованим Деревом Життя у «Лісовій пісні» постає дуб, навколо якого гуртуються лісові мешканці та відбуваються їхні зустрічі з людьми. Показово, що в ремарках Леся Українка акцентує увагу на розмірах дуба («великий» (Українка, 2021, с. 243)) та його вікові («прастарий» (Українка, 2021, с. 243)). Дуб як символ світової осі та життя вшановували ще праіндоєвропейці. Священним деревом дуб також був у давніх слов'ян, кельтів, греків, мордовців; його присвячували могутнім богам – Юпітеру, Перуну, Сонцю, Зевсу (Енциклопедичний словник символів, 2015, с. 238). Тож закономірно, що саме дуб у «Лісовій пісні» «стільки бачив … рад і танців, / і лісових великих таємниць» (Українка, 2021, с. 253). Саме дуб довгий час залишався гарантом ладу та гармонії людини та природи, адже Лісовик та дядько Лев уклали угоду:

дядько Лев заклявся на життя,
що дуба він повік не дасть рубати.
Тоді ж і я на бороду заклявся,
що дядько Лев і вся його рідня
повік безпечні будуть в сьому лісі (Українка, 2021, с. 253).

Саме під дубом хоче знайти вічний спочинок дядько Лев : «…Як буду / вмирати, то прийду, як звір, до лісу, – отут під дубом хай і поховають…» (Українка, 2021, с. 298). Зі смертю дядька Лева, який репрезентує також

категорію утаємниченості й таємних знань, та знищенням дуба порушується рівновага взаємостосунків людини й природи, стирається межовість світів – сакрального та профанного. Унаслідок настає хаос як відплата людям.

У тексті присутні всі основні архетипні стихії: вогонь, вода, земля, повітря. Багатопроявним є образ вогню як символу перетворення й переродження, руйнівної і водночас життєдайної сили, зв'язку з небесним світом. Здавна вогонь уважався живою та очищувальною силою. У капищах служителі язичницьких культів підтримували вічний вогонь на знак постійного зв'язку з богами та безперервності життя. У «Лісовій пісні» вогнище здатне бути ритуально-містичним, коли навколо нього «блиски світла і звої тіні неначе водять химерний танок; близькі до вогню квіти то поблискують барвами, то гаснуть у пітьмі» (Українка, 2021, с. 270). Руйнівної сили набуває вогонь під владою Перелесника, коли від його обіймів спалахує верба, а згодом до тла згоряє й хатина. Життєдайно-очищувальним вогонь стає для Мавки, звільнивши її від «тіла»:

О, не журися за тіло!
Ясним вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злетіло.

Як класична містерія «Лісова пісня» «синкретична й поєднує три першопочатки: поетичний, музичний та малярський» (Свербілова, 2003, с. 36). До того ж серед усіх драматичних творів Лесі Українки лише ця драма має авторський нотний додаток – мелодії українських народних пісень для виконання на сопілці. У «Лісовій пісні» присутня «повна симетрія між музикою та словом» (Зубрицька, 2008, с. 13), які сповнені магічної сили. Саме від звуків сопілки Лукаша пробуджується навесні Мавка, бо «солодко грає, / як глибоко крає, / розтинає білі груди, серденько виймає!» (Українка, 2021, с. 259). На мелодію веснянки Лукаша відкликаються зозуля та соловейко, розцвітає дика рожа, «біліє цвіт калини, глід соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина проявляє ніжні квіти» (Українка, 2021, с. 259). Мелодія, яка виливається з душі Лукаша, – спонтанний, неусвідомлений процес як можливість висловити невимовлюване.

У жвавому танку повсякчас кружляють Той, що греблі рве та русалки, «ухкають, бризкають, плещуть» (Українка, 2021, с. 246), розбурхуючи вир у озері. У шаленому танці Перелесник веде Мавку, що аж «срібний серпанок на Мавці звився угору, мов блискуча гадючка, чорні коси розмаялись і змішались з вогнистими кучерями Перелесника» (Українка, 2021, с. 305). Такий танок обривається раптовою непритомністю Мавки й з'явою Марища. Танці лісових істот мають у собі щось фатальне і стихійне, чим подібні до ритуальних танців у містеріях діонісійського циклу. Перша частина таких видовищ мала містично-літургійний зміст, її супроводжували танцювальні обряди. Друга ж набувала вакханалістично-розбещеного характеру та супроводжувалася шумними веселощами, танцями сатирів, панів і вакханок.

Від діонісійського типу містерії походять категорії жертовності та множинності смерті (її подвійність або ж циклічність) з переродженнями та метаморфозами. Під впливом мелодії та слова Мавка виходить за межі свого природного існування, переживаючи внутрішні метаморфози, проходячи етапи осягнення людського буття. Мавка непідвладна смерті: щоразу завершення одного циклу стає початком наступного, а випробування вогнем – це лише спалення плоті божества рослинності, яка весною відродиться з новою силою. Але колізія нового народження тепер постає не як самоповторення (так природа щороку повторює саму себе), а як духовна трансформація: наступної весни дивовижна мелодія сопілки, вирізаної з Мавчиної верби, звучатиме гучніше, бо промовлятиме серцем.

Внутрішні зміни відбуваються і в Лукашеві: від пробудження свідомого почуття до смерті, з пізнанням істини через зраду самого себе, через пошук власної індивідуальності у світі. Отже, і Лукаш, і Мавка проходять різними шляхами той самий драматичний процес: смерть, страждання, друге народження. Унаслідок цих перипетій обоє здобувають досі незвідані знання про себе та навколишній світ.

Висновки. Леся Українка повсякчас у «Лісовій пісні» створює граничні ситуації, у яких герої постають перед складним вибором: віра чи зневір'я, свобода чи несвобода. Опи-

нившись у ситуаціях, коли внутрішні переживання зумовлені зовнішніми чинниками, герої переживають трагедію власних душ. Відчуття героя на межі двосвіття – реального та ірреального – розкривають сутність незвичного, істинного. Персонажі починають гостро відчувати та розрізняти видимі знаки незримого життя, сприймаючи навколишній світ у внутрішніх переживаннях. Завдяки міфологізованій концепції буття «Лісова пісня» набуває жанрової парадигми містерії. З архаїчною матрицею класичної містерії драму зближують поділ художнього простору на двосвіття, сакральне та профанне, категорії жертовності та множинності смерті, мотиви перероджень, метаморфоз задля змін. Однак Леся Українка створює власний міф про життя людини, орієнтуючись на філософсько-метафоричний аспект та залучаючи екзистенційні категорії смерті й безсмертя, вірності та зради, честі. Авторське бачення Лесі Українки розчиняє елементи містерії в екзистенційному просторі самостійно створеного міфу, витворює своєрідну містерійну модифікацію з елементами містифікації, міфологічних сюжетів, мотивів та образів.

Перспективним убачаємо дослідження жанрово-змістових особливостей драматичної поеми «Одержима» Лесі Українки у містерійній площині.

ЛІТЕРАТУРА

Васильєв Є. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації. Луцьк : Твердиня, 2017. 532 с.

Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. Коцура ; 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В., 2015. 912 с.

Зубрицька М. Музика – Слово – Уява: рецептивно-естетичне навантаження музичності тексту в «Лісовій пісні» Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність.* Луцьк : Вежа, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 11–23.

Клековкін О. Містерія у ґенезі видовищних жанрів. *Мистецтвознавство України. 2000.* Вип. 1. С. 250–268.

Клековін О. THEATRICA: Лексикон. Київ : Фелікс, 2012. 800 с.

Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: аспекти родо-жанрової динаміки : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 352 с.

Моклиця М. Модернізм як структура: філософія, психологія, поетика. Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2002. 391 с.

Моклиця М. Pro et contra християнства (драматургія Лесі Українки). *Слово і час*. 2001. № 6. С. 21–28.

Свербілова Т. «Вічні повернення» жанру містерії (Леся Українка та Леонід Андрєєв). *Слово і час*. 2003. № 2. С. 31–40.

Свербілова Т., Малютіна Н., Скорина Л. Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини XX століття / за заг. ред. Л. Скорнини. Черкаси, 2009. 595 с.

Українка Леся. Лісова пісня. *Повне академічне зібрання творів* : у 14 томах. Т. 3. Драматичні твори (1909–1911) / ред. Т. Данилюк-Терещук ; упоряд. С. Романов, Н. Колошук, О. Кицан ; комент. С. Романова та ін. Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021. С. 241–329.

Хороб С. Українська модерна релігійна драма: трансформація містерійних форм. *Sacrum і Біблія в українській літературі* / за ред. І. Набитовича. Lublin : Ingvarr, 2008. С. 503–520.

REFERENCES

Vasyljjev, Je. (2017). *Suchasna dramaturghija : zhanrovi transformaciji, modyfikaciji, novaciji [Modern drama: genre transformations, modifications, innovations].* Lutsk : PVD «Tverdynja» [in Ukrainian].

Kocura, V. (Ed.) (2015). *Encyklopedychnyj slovnyk symvoliv kuljtury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of symbols of Ukrainian culture].* Korsunj-Shevchenkivsjkyj : FOP Ghavryshenko V. [in Ukrainian].

Zubrycjka, M. (2008). Muzyka–Slovo–Ujava: receptyvno-estetychne navantazhennja muzychnosti tekstu v «Lisovij pisni» Lesi Ukrainky [Music–Word–Imagination: The Role and the Perception of the Music in the Text of «The Forest Song» by Lesya Ukrainka]. *Lesja Ukrainka i suchasnistj: zbirnyk naukovykh pracj – Lesya Ukrainka and modernity* (Vol. 4), (pp. 11–23). Lutsk : RVV «Vezha» [in Ukrainian].

Klekovkin, O. (2000). Misterija u genezi vydovyshhnykh zhanriv [Mystery in the genesis of entertainment genres]. *Mystectvoznavstvo Ukrainy: Zbirnyk naukovykh pracj – Art history of Ukraine* (Issue 1), (pp. 250–268). Kyiv : Spalakh [in Ukrainian].

Klekovin, O. (2012) THEATRICA: Leksykon *[THEATRICA : Lexicon]* Kyiv: Feliks [in Ukrainian].

Maljutina, N. (2006). *Ukrainsjka dramaturghija kincja XIX – pochatku XX stolittja: aspekty rodo-zhanrovoji dynamiky [Ukrainian drama of the late XIX – early XX century : aspects of genus-genre dynamics]*. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].

Moklutsia, M. (2002). *Modernizm jak struktura: filosofija, psykhologhija, poetyka [Modernism as a structure: philosophy, psychology, poetics].* Lutsk : Redakcijno-vydavnychyj viddil Volynsjkogho derzhavnogho universytetu im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

Moklutsia, M. (2001). Pro et contra khrystyjanstva (dramaturghija Lesi Ukrainky) [Pro et contra of Christianity (drama by Lesya Ukrainka)]. *Slovo i chas – Word and time*, *6*, 21–28 [in Ukrainian].

Sverbilova, T. (2003). «Vichni povernennja» zhanru misteriji (Lesya Ukrainka ta Leonid Andrejev) [«Eternal Returns» of the mystery genre (Lesya Ukrainka ta Leonid Andrejev)]. *Slovo i chas – Word and time*, *2*, 31–40 [in Ukrainian].

Sverbilova, T., Maljutina, N., Skoryna, L. (2009) *Vid modernu do avanghardu: zhanrovo-styljova paradyghma ukrainsjkoji dramaturghiji pershoji tretyny XX stolittja [From modern to avant-garde: genre and style paradigm of Ukrainian drama of the first third of the twentieth century].* Cherkasy [in Ukrainian].

Ukrainka, L. (2021) Lisova pisnja [Forest song]. In *L. Ukrainka, Povne akademichne zibrannja tvoriv – Complete academic collection of works* (Vols. 1–14; Vol. 3), (pp. 241–329). Lutsk: Volynsjkyj nacionaljnyj universytet im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

Khorob, S. (2008). Ukrainsjka moderna relighijna drama : transformacija misterijnykh form [Ukrainian modern religious drama: transformation of mysterious forms]. In I. Nabytovych (Ed.) *Sacrum i Biblija v ukrainsjkij literaturi Sacrum and the Bible in Ukrainian literature* (pp. 503–520). Lublin : Ingvarr [in Ukrainian].

УДК 821.161.2

ПУХОНСЬКА Оксана *– доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Національний університет «Острозька академія», вул. Семінарська, 2, Острог, Рівненська область, 35800, Україна (oksana.pukhonska@oa.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0543-4847

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.12

Бібліографічний опис статті: Пухонська, О. (2021). Травматичний досвід «чужої» війни у романі Сергія Пантюка «Війна і ми». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 97–103. doi:. https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.12

ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД «ЧУЖОЇ» ВІЙНИ В РОМАНІ СЕРГІЯ ПАНТЮКА «ВІЙНА І МИ»

Анотація. *Стаття репрезентує коло гострих історичних і суспільних проблем, які відображено в мистецтві художнього слова. Авторка аналізує явище травматичного впливу війни поза межами Батьківщини на особистість і пошук нею шляхів подолання власного болючого досвіду в часі й просторі без травми. Для ілюстрації цієї теми взято роман сучасного українського автора Сергія Пантюка «Війна і ми». Цей твір є докладною репрезентацією проблеми поствоєнного травматичного стресового розладу, яка впродовж тривалого часу ігнорувалася на рівні й державної політики щодо ветеранів локальних воєн, і суспільством загалом. Оригінальність цього наукового задуму полягає як у непересічному об'єкті дослідження – літературне осмислення індивідуальної травми «чужої» війни та її проекція на модель поведінки окремої людини, цілого покоління або ж суспільства, так і в проблемному тлі самого роману: сюжет засновано на маргінальних у вітчизняному художньому тексті темах – війни в Нагірному Карабасі й Придністров'ї.*

Спроби персонажа примиритися з власним травматичним досвідом проявляються у двох напрямках. По-перше, він перманентно намагається повернутися в середовище такого самого болю, оскільки мирне життя провокує особливо складну душевну реакцію на світ та оточення. По-друге, автор застосовує до свого персонажа ефект самотерапії через літературні практики виписування пережитої кривди. Оскільки травма пов'язана із суттєвим підваженням цінності людського життя, то повернути її значення – завдання доволі складне. Проблему психологічної травми індивіда дослідниця розглядає також ширше – як проблему суспільну, культурну й історичну. Особливо актуальною ця проблема видається у світлі посттоталітарної інтерпретації культурних текстів, серед яких сучасна література займає досить активну позицію переосмислення травматичного радянського досвіду.

Ключові слова: *війна, травматичний досвід, література, тоталітаризм, самотерапія.*

PUKHONSKA Oksana *– Doctor of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature, The National University of "Ostroh Academy", 2, Seminarska str., Ostroh, Rivne region, 35800, Ukraine (oksana.pukhonska@oa.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0543-4847

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.12

To cite this article: Pukhonska, O. (2021). Travmatychnyi dosvid "Chuzhoi" viiny u romani Serhiia Pantiuka "Viina i my" [Traumatic experience of foreign war in the novel of Serhii Pantiuk *War and We*]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 97–103. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.12 [in Ukrainian].

© Пухонська Оксана, 2021

TRAUMATIC EXPERIENCE OF FOREIGN WAR IN THE NOVEL OF SERHII PANTIUK *WAR AND WE*

Summary. *The article represents a range of acute historical and social problems that are reflected in the art of literature. The author analyzes the phenomenon of the traumatic impact of the war outside the homeland on the individuals and their search for ways to overcome their own painful experience in time and space without injury. To illustrate this topic, the novel of the modern Ukrainian author Serhii Pantiuk "War and We" is taken. The originality of this scientific idea, first of all, lies in the unusual object of study – the literary understanding of the individual trauma of foreign war and its projection on the model of behavior of an individual, generation or society. Secondly, it lies in the problematic background of the novel: the plot is based on marginal domestic themes of literary text, behind which we read much deeper themes – the war in Nagorno-Karabakh and Transnistria.*

The character's attempts to come to terms with his own traumatic experience are manifested in two directions. Firstly, he is constantly trying to return to the environment of such pain, because a peaceful life provokes a particularly complex mental reaction to the world and people surrounding him. Secondly, the author applies to his character the effect of self-therapy through literary practices of writing out the experienced guilt. Because trauma is associated with a significant undermining of the value of human life, regaining its value is a daunting task. The author of the article also considers the phenomenon of psychological trauma of an individual more broadly – as a social, cultural and historical problem. This problem seems especially relevant in the light of the post-totalitarian interpretation of cultural texts, among which modern literature takes a very active position in rethinking the traumatic Soviet experience.

Key words: *war, traumatic experience, literature, totalitarianism, self-therapy.*

Постановка проблеми. Із закінченням Другої світової війни ні воєнні дії, ані тим більше мілітарна риторика в різних сферах суспільного функціювання у світі не завершилася. Новий порядок повоєнного світу, чергова зміна географічних кордонів і політичних пріоритетів привели до переосмислення поняття миру. У новій інтерпретації він не лише не означав цілковитого складання зброї, а, навпаки, став засобом маніпуляції в локальних воєнних конфліктах, де ця зброя заново апробовувалася й використовувалася на повну силу. Після офіційного завершення війни з гітлерівською Німеччиною в суспільному дискурсі Європи, розірваної сталінським тоталітаризмом і надмір лояльним демократизмом альянтів, мілітарна риторика значно видозмінилася. Ґреґор Даллас, акцентуючи на суттєвій ознаці тоталітаризму, за яким війна – найдієвіший засіб реалізації амбіцій режиму, бо, як виявилося, «інтенцією Сталіна було продовження війни, але вже супроти західних союзників» (Dallas, 2012, p. 611), наголошує на її триванні в часі й просторі навіть після офіційного завершення ДСВ. Тоді ж з'являється нова риторика, яка лягла в основу всього періоду холодної війни, продовжувалася й після неї вже як боротьба проти «західного імперіалізму». Знаково, що саме на такій стратегії самоутвердження Радянський Союз формував і поширював власну ідеологію практично в усіх сферах суспільного життя, упроваджуючи в інформаційний простір мотив «битви» за першість у різних сферах соціального життя громадян СРСР. Та держава не припиняла брати участь або й провокувати воєнні конфлікти як у себе, так і поза межами своєї території.

Війна в Афганістані, наприклад, створила окремий культурний дискурс. Він розкривав особливості нового обличчя тоталітарного мілітаризму. Саме в її контексті чи не вперше після Першої світової війни заговорили про посттравматичний синдром учасників бойових дій. Виникла ситуація, за якої людина повертається з війни в мирний світ з абсолютно зміненою його візією, з переоціненими поняттями миру, війни і життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу основу досліджень травми війни в культурному дискурсі заклав британський професор Найджел Гант фундаментальною працею «Пам'ять, війна і травма» (Hunt, 2010), опублікованою в Кембриджі 2010 року. Узявши до уваги вплив війни на особистість, автор показав, наскільки масштабною є ця проблема в контексті окремого соціуму й усієї світової цивілізації. Ще 1985 року була опу-

блікована монографія американського дослідника Ентоні Арнольда «Афганістан. Радянська інвазія у перспективі» (Arnold, 1985). У контексті найновіших українських студій із теми уваги варте дослідження Олексія Кордуна «Збройні конфлікти на пострадянському просторі як інструмент утримання нових незалежних держав в орбіті впливу Кремля» (Кордун, 2020).

Літературознавчі розвідки з теми не є численними сьогодні. Варто зосередити увагу на дослідженнях творчості В. Слапчука, зокрема на рецензії Віри Агеєвої «Історія любові й гідності» (2013) на «Книгу забуття». Ширше проблему пострадянської травматичної пам'яті, пов'язаної з досвідом воєн, порушує Тамара Гундорова в праці «Транзитна культура: симптоми постколоніальної травми» (Гундорова, 2013). Аналізуючи сучасні збройні конфлікти, які веде Росія у світі, передовсім на території України, Ярослав Поліщук висвітлює проблему посттоталітарного досвіду в книгах «Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі», «Пошуки Східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього» (Поліщук, 2020). Творчість Сергія Пантюка загалом здобулася на читацьку та дослідницьку рецепції (скажімо, рецензії Тетяни Дігай, Анни Воробйової), однак травма війни, описана в романі, що став об'єктом пропонованої наукової студії, практично не досліджена.

З огляду на це, **метою статті** є дослідження літературної рецепції травми «чужої» війни та механізмів її проговорення за допомогою культурних наративів і художньої словесності, а завданням – дослідити специфіку художньої інтерпретації травматичного досвіду війни та перспективи його подолання через літературну наративізацію.

Виклад матеріалу. Як відомо, з розпадом Радянського Союзу тема війни не лише не відійшла на задній план, а, навпаки, щоразу поставала з новою силою й у нових географічних координатах, особливо на теренах колишнього СРСР (Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я, Грузія). Із початком XXI століття будь-які тоталітарні амбіції виявилися вкрай застарілими, щоб мати перспективу продовження. Інформаційно-технічний прогрес унеможливлював формування непроникних ідеологічних кордонів, залізних завіс тощо. Спроби втримати хоч би сферу стратегічних політичних чи згодом бізнесових інтересів уже колишньої радянської номенклатури призводили до спалахування гострих воєнних конфліктів на територіях незалежних пострадянських держав. Локальні війни стали своєрідною перехідною ланкою між реконструкцією мілітарної стратегії тоталітаризму та її переоцінкою.

Реакція літератури в Україні на досвід такої війни розтягнулася в часі. Уникнути її не вдалося хоч би з огляду на те, що чимало українців брали участь чи безпосередньо в бойових діях (Афганістан, Чечня, Придністров'я), чи в складі миротворчого контингенту (колишня Югославія). У 2000-х роках виходять друком тексти, активний читацький інтерес до яких свідчить про суспільну необхідність культурного пропрацювання такого виду травми, також, за Я. Поліщуком, «нагадує про себе «залишковий мілітаризм» – як ефект відгуку минулого в сучасності» (Поліщук, 2016, с. 80). Вони стають проміжними поміж сучасним перепрочитанням Другої світової й літературним осмисленням сучасної російсько-української війни на Донбасі. У тому й тому випадках маємо справу насамперед із реконструкцією й осмисленням «прописаної» в непорушному статусі тоталітарною пропагандою пам'яті. У випадку з текстами про досвід локальних конфліктів ідеться про її вплив на людську психіку й поведінку в мирних обставинах. Війна в такому разі постає в глобальному й незавершальному вияві. Вона часто супроводжує окремих індивідів (носіїв травматичної пам'яті й постпам'яті) від народження до смерті. Війна репрезентована як деконструкт свідомості поза її історичними, політичними чи іншими обставинами. У цьому аспекті вартими уваги видаються романи Василя Слапчука «Книга забуття» (2013) та Сергія Пантюка «Війна і ми» (2012). Їх особливість у тому, що обидва письменники – безпосередні свідки й учасники згаданих у творах подій. Утім, якщо до сюжетів про війну в Афганістані привернено значно пильнішу увагу українських і зарубіжних дослідників, то з науковою рецепцією літературних тем, пов'язаних із локальними воєнними конфліктами, ситуація дещо складніша. Причи-

ною цього є, зрештою, і те, що й таких творів у вітчизняній художній літературі помітно бракує. З огляду на це, роман Сергія Пантюка «Війна і ми» є однією з повноцінних спроб започаткувати мистецький дискурс літературного освоєння участі українців у *чужих* війнах, які сформували *свою* травму такого досвіду. Автор порушує проблему травми війни доволі широко, залучаючи читача в контекст мілітарної риторики радянського світу, анґажуючи його в непростий досвід побуту радянського солдата, зокрема відібраного в нього права вибору, коли йдеться про участь у бойових діях у Нагірному Карабасі. Особливо важливо звернути увагу на те, як письменник розширює межі геокультурного й геополітичного стану пострадянського світу, коли йдеться про воєнний конфлікт у Придністров'ї, долю якого через десятиліття повторили Грузія й Україна. Що найважливіше – це авторська спроба показати проблему особистості, яка, вистоявши в тих випробуваннях, пробує примирити травматичний досвід з умовами нової дійсності.

Роман «Війна і ми» – це художня рецепція посттравматичного синдрому, носій якого через літературне пропрацювання пережитого досвіду намагається зрозуміти власну травму й оприлюднити її. На противагу «Війні і миру» Льва Толстого (ідеться про алюзію до назви і її метафоричної суті), де ці два явища не лише протиставляються, а й взаємодоповнюють картину світу «Війна і ми» С. Пантюка стає метафорою сучасної дійсності, переосмисленої в контексті перманентої боротьби людства *супроти* чогось чи *за* щось. Герой роману докладно виписує тип людини зламу епох і кінця тоталітарної системи. Свідомість її здебільшого поділена на життя до війни і після неї. Він розуміє власну травму, яка не дає йому нормально жити: «Я буваю неадекватним, коли вип'ю забагато, мене краще не чіпати, бо я миттєво наповнююся безпідставною агресією. У мені народжується минуле, у мені народжується війна» (Пантюк, 2012, с. 76). Найджел Гант у дослідженні феномена травми війни доходить висновку, що, будучи свідком чи виконавцем убивства, об'єктом тортур, жертвою чи очевидцем звірств супроти солдатів або мирних мешканців, індивід наражається на цілковите руйнування усталеної в його свідомості системи цінностей і переконань, що деструктивно впливає на ідентичність цього індивіда. Персонаж твору С. Пантюка ввесь час намагається боротися з травматичним минулим, котре не відпускає його за жодних обставин.

У зоні воєнного конфлікту Нагірного Карабаху, де герой переживає перший особистий досвід війни, під впливом відчуттів жаху й близької смерті він зазнає цілковитої психологічної трансформації. Цей досвід став точкою неповернення до попереднього життя. С. Пантюк акцентує увагу на тому, що війна змінює як саму людину, так і сприйняття нею інших людей. Життя не може бути таким, як раніше. За Н. Гантом, зруйнована картина світу травмованого солдата веде за собою руйнацію сім'ї, дружби, зневіру в майбутньому й у безпеці життя загалом (Hunt, 2010, p. 10). Саме тому, повернувшись з армії, герой перманентно шукає ситуацій, максимально наближених до його підсвідомої травми. Це пошуки так званого середовища комфорту, але комфорту нетипового – на межі життя і смерті. Чоловік починає займатися боксом, боями без правил. Він усяко намагається повернутися в психологічне середовище війни, котре йому стало більш звичним, аніж мирне життя. По-перше, це пояснює психологічну потребу перенесення болючого досвіду, коли, за Я. Поліщуком, «розуміння пережитої травми потребує залучення механізму витіснення» (Поліщук, 2016, с. 101). По-друге, герой шукає механізм заміщення її конструктивною агресією. Деструкція воєнної ідентичності після повернення з армії призвела до неможливості адаптуватися до мирного життя.

Однією зі спроб самотерапії стає літературна творчість. Вона створює умови для проговорення травми. Це той випадок, коли йдеться про наративізацію минулого, витісненого в підсвідомість. Воно регулярно впливає на поведінку, спосіб думання й життя людини. Такий прийом літератури підтверджує, що «людське життя – це постійний наратив. Ми використовуємо й маніпулюємо спогадами свідомо й несвідомо для самопрезентації у світі» (Hunt, 2010, p. 3). Разом із писанням роману герой шукає інших шляхів самозвільнення від минулого. Такими стають спогади дитин-

ства. Заявляючи, що йому все частіше сниться дитинство, індивід указує шлях самозахисту власної психіки від травми війни. У спогадах герой повертається в час, коли йому було максимально комфортно, затишно й безпечно. Цей випадок означує момент перетину воєнних дискурсів, де прочитуємо травму не лише сучасного героя, а й травму історичну. Війна для нього має характер історичного наративу в репрезентації живої пам'яті. Чоловіка з раннього дитинства супроводжували постаті ветеранів Другої світової, скалічених фізично й морально. Однак та війна для нього – це пам'ять інших. Вона асоціюється з не цілком зрозумілими хлопцеві дитячими іграми. Війна ж, із якою зустрічається сам, має інший вимір. Герой уперше бачить безмежну й неконтрольовану людську жорстокість: «Трапляються тіла й геть обгорілі, неприродно скручені, наче величезні павуки, що наводить на думку, що цих людей живцем обливали бензином і підпалювали. Коли ми клали на ноші перше обгоріле тіло, майже всіх знудило. Особливо після того, як хтось недоречно пожартував про «жареную людятіну» (Пантюк, 2012, с. 131).

Якщо літературне вираження травми можна розцінювати як автотерапію, то іншим способом терапії для героя є спроба реабілітації через зовнішнього посередника. У романі появляється образ психолога. Властивою для носіїв посттравматичного синдрому війни є неможливість безпосередньої комунікації з іншими на тему пережитого. Саме тому його психолог – зі світу віртуального. Довіра до можливої психологічної реабілітації зростає тоді, коли ці двоє героїв сходяться на темі травми і її рефлексії. Психолог Ніка Польова, людина зі своїм досвідом непростого минулого, з часом викликає в героя підсвідому симпатію.

Н. Гант зазначає, що «травматичні спогади належать здебільшого до імпліцитної пам'яті, де вони не підлягають контролю свідомості» (Hunt, 2010, p. 69). Тому війна впливає на поведінку героя через його сни й нездатність до адекватного сприйняття навколишніх реалій, які у світлі пережитої травми видаються несправжніми. Найближчим йому є мілітарний побут.

Участь персонажа як військового репортера вже в придністровському воєнному конфлікті (1992) має в романі подвійну інтерпретацію. По-перше він укотре намагається повернутися у звичне середовище травми. По-друге, автор акцентує на триванні війни в пострадянському світі. На думку Адама Ебергардта, до військових заворушень у пострадянській Молдавії на початку 1990-х дійшло не стільки через пропагований Росією нібито міжетнічний антагонізм лівобережного Придністров'я, скільки через ворожість політичних еліт країни. Тут прочитуємо акценти пострадянської сфери впливу Росії, яка перебрала на себе спадкоємність СРСР і продовжувала ідеологічні маніпуляції на його колишніх територіях. Власне, методи розв'язання конфлікту це підтверджують. Вони полягали в підтримці сепаратистських настроїв, заснованих на дискусійних питаннях мови й етнічних пріоритетів. Згодом помітимо їх і в інших збройних конфліктах, зокрема в Грузії (2008) та в Україні (від 2013 року).

Письменник намагається показати війну через травматичну пам'ять свого героя, актуалізуючи його попередній досвід. У контексті мілітарної риторики спостерігаємо літературний симбіоз пам'яті індивідуальної та національної. За фрагментом історії однієї війни у творі криються всі складнощі перехідного часу пострадянських країн. Найбільш гостро на початку 1990-х років його відчула саме Молдовія. Герой роману не вникає в глибину і специфіку цього конфлікту. Йому не йдеться про роль українських миротворців чи найманців у ньому. Його поведінка й саморефлексії викривають універсальний характер війни, яка не має національності, мови, статі, хоч позірними її причинами можуть бути саме ці чинники. У центрі роздумів героя – традиційно два боки фронту, на якому людина та війна. Придністровський конфлікт у ранній пострадянський період стає тим осередком, де травмовані пам'яттю тоталітаризму знаходять місце оманливого комфорту: «У більшості за плечима – або Афган, або «свіжий» Арцах-Карабах, інші – просто шукали пригод на молоді й недосвідчені дупи…» (Пантюк, 2012, с. 46).

Свій внутрішній конфлікт персонаж «Війни…» розгортає на тлі посттоталітарної травми українського суспільства. Спільним для такого типу художніх текстів є неприйняття героєм обставин, що склалися в

суспільстві після розпаду Радянського Союзу. Зауважмо, що лейтмотивом практично всіх творів після 2000-го року постає проблема відсутності зміни політичних еліт і формування культурних пріоритетів, які виходять поза межі усталеного радянського канону. С. Пантюк у романі «Війна і ми» пострадянську війну використовує також як ілюстрацію зв'язку між літературою й політично-суспільними змінами. Через їх властивість взаємодоповнення він показує трагедію людини, що стала жертвою безпам'ятства й пам'яті викривленої, витісненої, змарґіналізованої. Герой роману повертається з війни в Придністров'ї «вже не найманцем, а ідейно гіперзаточеним патріотом, готовим убивати всіх і кожного, хто виказував бодай якусь ворожість до моєї України» (Пантюк, 2012, с. 32). Для нього прагнення вирватися з гіпертрофованого радянського минулого – індивідуальна потреба дистанціюватися від пам'яті, яка ні з чим іншим, окрім травми, у нього не асоціюється. За Я. Поліщуком, «такі герої змушені балансувати між агресією та стражданням» (Поліщук, 2016, с. 101), перманентно шукаючи можливості позбутися комплексу жертви. Н. Гант, однак, уважає, що повністю звільнитися від такого комплексу не вдасться, оскільки ці люди «приречені жити зі своїми спогадами» (Hunt, 2010, p. 1).

Висновки. Отже, досвід війни є тим явищем, яке не втрачає свого значення ні поза хронологічними, ані поза фізичними межами свого джерела. Література впродовж десятиліть напрацьовує механізми культурної терапії такого роду травми, чому роман Сергія Пантюка є добрим доказом. Цей твір до певної міри характеризує культурні тенденції 2000-х років, коли література стає чи не найбільшим резонатором травматичної посттоталітарної пам'яті для всього суспільства. Війна в такій літературі набуває суті, позбавленої ідеологічних гіпербол і надінтерпретацій. Переосмислення її травматичного значення викриває ще одну ознаку радянського тоталітаризму – це була система, яка після закінчення Другої світової війни підтримувала ресурси власного існування передусім через мілітарні методи самоутвердження. І, як відомо, ідеться не лише про ідеологічну риторику, а про безпосередні воєнні дії, у яких Радянський Союз або неодмінно брав участь, або сам їх провокував. Таку ж стратегію щодо пострадянського простору підтримує й нинішня Росія, що засвідчують чеченські війни 1990-х років, військові конфлікти в Придністров'ї, Грузії, Україні.

Перспективність подальших розвідок із розглянутої проблеми зумовлюють два чинники. По-перше, досвід минулих травм досі резонансний у нашому посттоталітарному суспільстві. По-друге, російсько-українська війна на Донбасі, виявивши чимало нез'ясованих аспектів травматичного минулого українців, є водночас детонатором з'яви нових ураз на різних рівнях суспільного життя, що досить докладно прописано в численних художніх текстах сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.

Кордун О. Збройні конфлікти на пострадянському просторі як інструмент утримання нових незалежних держав в орбіті впливу Кремля. *Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору* : монографія / за редакцією А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. С. 336–363.

Пантюк С. Війна і ми. Київ : Ярославів Вал, 2012. 168 с.

Поліщук Я. Пошуки Східної Європи : тіні минулого, міражі майбутнього. Чернівці : Книги-XXI, 2020. 192 с.

Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ : Академвидав, 2016. 192 с.

Arnold A. Afganistan. *The Soviet Invasion in Perspective*. Stanford : Hoover Institution Press, 1985. 180 p.

Dallas G. Zatruty pokój: 1945 – wojna, która się nie skończyła / przeł. Jacek Sikora. Wrocław : Bukowy Las, 2012. 760 s.

Eberhardt A. Paradoksy mołdawskiego sportu. Przyczynek do analizy konfliktu naddniestrzańskiego. Warszawa : Ośrodek studiów wschodnich im. Marka Karpia, 2011. 24 s.

Hunt N.C. Memory, War and Trauma. New York : Cambridge University Press, 2010. 232 p.

REFERENCES

Ghundorova, T. (2013). *Tranzytna kuljtura. Symptomy postkolonialjnoji travmy : statti ta eseji [Transit Culture. Symptoms of Postcolonial Trauma: articles and essays*]. Kyiv : Ghrani-T [in Ukrainian].

Kordun, Ja. (2020). *Poshuky Skhidnoji Jevropy : tini mynulogho, mirazhi majbutnjogho [The Search for Eastern Europe : Shadows of the Past, Mirages of the Future]*. Chernivci: Knyghy – XXI [in Ukrainian].

Pantiuk, S. (2012). *Viina i my [War and we].* Kyiv : Yaroslaviv Val [in Ukrainian].

Polishhuk, Ja. (2020). *Poshuky Skhidnoi Yevropy : tini mynuloho, mirazhi maibutnoho [The search for Eastern Europe : shadows of the past, mirages of the future]. Chernivtsi* : Knyhy – XXI [in Ukrainian].

Polishhuk, Ja. (2016). *Reaktyvnistj literatury [Reactivity of Literature].* Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].

Dallas, G. (2012). *Zatruty pokój : 1945 – wojna, która się nie skończyła [Poisoned Peace : 1945 – The War That Didn't End]*, trans. Jacek Sikora. Wroclaw : Bukowy Las [in Polish].

Eberhardt, A. (2011). *Paradoksy mołdawskiego sportu. Przyczynek do analizy konfliktu naddniestrzańskiego [The Paradoxes of Moldovan sport. Contribution to the Analysis of the Transnistrian Conflict]*. Warsaw : Ośrodek studiów wschodnich im. Marka Karpia [in Polish].

Eberhardt, A. (2011). Paradoksy mołdawskiego sportu. Przyczynek do analizy konfliktu naddniestrzańskiego [The paradoxes of Moldovan sport. Contribution to the analysis of the Transnistrian conflict]. Warszawa : Ośrodek studiów wschodnich im. Marka Karpia. 24 s. [in Polish].

Hunt, N.C. (2010). Memory, War and Trauma. New York : Cambridge University Press,. 232 p. [in English].

УДК 811.111'276.3-055.1+055.2

Романюк Олександра *– кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови № 2, Національний університет «Одеська морська академія», вул. Дідріхсона, 8, Одеса, 65029, Україна (oleksandraromaniuk@onma.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0484-9653;

Scopus Author ID: 57213185731

Researcher ID: AAW-5029-2021

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.13

Бібліографічний опис статті: Романюк, О. (2021). Суб'єктне позиціонування домінування-підкорення під час романтичного знайомства (ґендерний аспект). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 104–110. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.13.

СУБ'ЄКТНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ДОМІНУВАННЯ-ПІДКОРЕННЯ ПІД ЧАС РОМАНТИЧНОГО ЗНАЙОМСТВА (ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. *Суб'єктне позиціонування домінування-підкорення є одним із найбільш фундаментальних вимірів міжособистісних стосунків романтичної діади. Порівняльний аналіз демонструє нові уявлення щодо вербальних і невербальних засобів комунікації, які сигналізують міжособистісне домінування-підкорення під час романтичного знайомства в рамках американської лінгвокультури, а також яким частинам тіла надають перевагу різностатеві гетеросексуальні незнайомці. Вибірка дослідження становить 40 репрезентативних кодів комунікативної поведінки, до яких увійшли 133 зразки вербальних і 1996 зразків невербальних засобів комунікації, ініційованих американськими жінками, а також 116 зразків вербальних і 1087 зразків невербальних засобів комунікації, ініційованих американськими чоловіками. За результатами дослідження встановлено, що розподіл ролей під час первинної романтичної інтеракції слідує традиційним ґендерним стереотипам, згідно з якими чоловіки обирають «маскулінну» позицію домінування, а жінки – «фемінну» позицію підкорення. Вербальну дистинктивність суб'єктного позиціонування домінування-підкорення спостережено в рольовому дейксисі адресанта й адресата. У фемінному романтичному медіадискурсі превалює комунікативна установка на адресанта й адресата; у маскулінному романтичному медіадискурсі надано пріоритет комунікативній установці на адресанта. Невербальну дистинктивність суб'єктного позиціонування домінування-підкорення спостережено в превалюванні невербального вираження домінування в маскулінному романтичному медіадискурсі; натомість надання преференцій невербальному вираженню підкорення простежено у фемінному романтичному дискурсі. Ґендерна паритетність виявляє себе у використанні однакових частин тіла для сигналювання позиції домінування, а дистинктивність частин тіла – для вираження позиції підкорення.*

Ключові слова: *домінування, підкорення, ґендерні ролі, романтичний медіадискурс, первинна романтична інтеракція, вербальні засоби комунікації, невербальні засоби комунікації.*

ROMANIUK Oleksandra *– Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the English Language Department No. 2, National University "Odesa Maritime Academy", 8, Didrikhson str., Odesa, 65029, Ukraine (oleksandraromaniuk@onma.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0484-9653

Scopus Author ID: 57213185731

Researcher ID: AAW-5029-2021

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.13

© Романюк Олександра, 2021

To cite this article: Romaniuk, O. (2021). Sub'iektne pozytsionuvannia dominuvannia–pidkorennia pid chas romantychnoho znaiomstva (gendernyi aspekt) [Relational dimensions of dominance-submission in romantic encounters (gender aspect)]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 104–110. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.13 [in Ukrainian].

RELATIONAL DIMENSIONS OF DOMINANCE–SUBMISSION IN ROMANTIC ENCOUNTERS (GENDER ASPECT)

Summary. *Dominance-submission is one of the most fundamental dimensions of the interpersonal relationship of a romantic dyad. The comparative analysis demonstrates new insights into verbal and nonverbal behaviours, which signal interpersonal dominance-submission within romantic encounters in American dating culture, as well as which parts of the body are preferred to initiate face-to-face romantic interactions by heterosexual strangers. The sample of the study consisted of 40 representative codes, which included 133 verbal and 1996 nonverbal immediacy cues initiated by American women, as well as 116 verbal and 1087 nonverbal immediacy cues initiated by American men. The findings showed that the distribution of the roles during the initial romantic interactions follows the traditional gender stereotypes. Accordingly, men choose the "masculine" position of dominance, while women prefer the "feminine" position of submission. First, the verbal distinctiveness of dominance-submission is observed in the role deixis of the speaker and the addressee. The results suggest that within interactional control in the task performance cues, both self-nomination and identification of the addressee prevail in the feminine romantic media discourse; while, self-nomination is significantly preferred in the masculine romantic media discourse. Second, the nonverbal distinctiveness of dominance-submission is observed in the prevalence of nonverbal expression of the dominance in the masculine romantic media discourse; conversely, the preference for the nonverbal expression of submission is found in the feminine romantic discourse. Ultimately, gender equality is manifested in signalling dominance by the identical body parts, while the distinctiveness of the body parts is observed in expressing submission.*

Key words: *dominance, submission, gender roles, romantic media discourse, initial romantic interaction, verbal immediacy cues, nonverbal immediacy cues.*

Постановка проблеми. Міжособистісні стосунки імпліцитно або експліцитно детерміновані відповідно до ступеня домінування, підкорення чи паритетності, що існує всередині змішаної діади (Burgoon, Johnson, Koch, 1998). На відміну від влади та соціального статусу комунікантів, які можуть бути латентними, суб'єктне позиціонування домінування-підкорення маніфестують упродовж усього континууму міжособистісної інтеракції з внутрішньо властивими комунікативній ситуації суб'єктивними й об'єктивними інтегративними дескрипторами (Морозова, 2011; Ущина, 2016; Dunbar & Burgoon, 2005; Gifford, 1991).

Глобальне переосмислення соціальної ролі чоловіка та жінки детермінує доцільність наукового аналізу зумовлених ґендерною належністю комунікантів дистинктивних рис їхньої комунікативної поведінки під час романтичного знайомства, який полягає у встановленні характеру міжособистісної взаємодії: від ґендерної асиметрії шляхом суб'єктного позиціонування домінування-підкорення до ґендерної паритетності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Домінування-підкорення є одним із найбільш фундаментальних і широко визнаних вимірів міжособистісних стосунків діади, виражених за допомогою вербальної й невербальної поведінки (Argyle, 1988; Burgoon, Hale 1984; Massey-Abernathy, Haseltine, 2019). Так, опущені брови, обличчя без усмішки (Witkower, Tracy, Cheng, Henrich, 2020), експресивність у рухах тіла й голови, більш експансивні та вертикальні пози, мімічна виразність, ініціація інтеракції, указівка на себе, більший за тривалістю й частотністю комунікативний обмін, переривання співрозмовника (Burgoon, Wang, Chen, Pentland, & Dunbar, 2021) корелюють із позицією домінування. Натомість уникнення прямого зорового контакту, розм'якле тіло (Weeks, Heimberg, Heuer, 2011), кволі рухи голови й обличчя, коротший за тривалістю і

нижчий за частотністю комунікативний обмін (Burgoon, Wang, Chen, Pentland, Dunbar, 2021) є ознаками позиції підкорення.

Суб'єктне позиціонування домінування-підкорення також диференціюють відповідно до контексту комунікативної події. Ба більше, учені зазначають, що розподіл ролей під час діадичної інтеракції слідує традиційним ґендерним стереотипам, згідно з якими чоловіки обирають «маскулінну» позицію домінування, а жінки – «фемінну» позицію підкорення (Cameron, Curry, 2020). Проте питання щодо того, які саме засоби комунікації сигналізують міжособистісне домінування-підкорення під час первинної романтичної інтеракції, а також яким частинам тіла надають перевагу різностатеві гетеросексуальні незнайомці, досі не вивчені. Дослідження є певним внеском в усунення цієї прогалини з огляду на теоретичні передумови суб'єктного позиціонування домінування-підкорення під час романтичного знайомства, що засвідчує його актуальність.

Метою статті є встановити вербальне й невербальне вираження позицій домінування та підкорення незнайомців під час первинної романтичної інтеракції.

Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання: виділити й описати вербальне та невербальне вираження міжособистісного домінування-підкорення, ініційоване жінками і чоловіками під час первинної романтичної інтеракції; установити співвідношення різних частин тіла з метою виразити позицію домінування й підкорення, а також виявити ґендерні преференції щодо їх уживання.

Аналіз проведено на матеріалі міжособистісних романтичних інтеракцій медіаперсонажів Американського реаліті дейтинг-шоу "The Bachelor" і "The Bachelorette", які слугують інформаційним путівником для з'ясування соціальних і лінгвокультурних норм, а також інструментом вивчення романтичних стосунків, представлених, зокрема, медіаджерелами (Романюк, 2018; Ступак, 2017; Kitzinger, 2001; Rose, Frieze, 1989). Отже, вербальна й невербальна поведінка медіаперсонажів у рамках романтичного медіадискурсу позитивно корелює з дотриманням ґендерних стереотипних установок змішаної романтичної діади, традиційними уявленнями щодо ініціації романтичних стосунків, іманентними американській лінгвокультурі, а також може слугувати передбачуваними романтичними сценаріями «Створення першого враження» для багатомільйонної аудиторії медіаспоживачів у реальному житті.

Виклад матеріалу. ***Вербальне вираження міжособистісного домінування-підкорення*** реалізується шляхом комунікативних установок адресантів з ідентифікацією учасниць/учасників комунікативного акту, тобто рольовий дейксис адресанта й адресата, представлений у рамках ініціації одного коду – фемінного та маскулінного комунікативного ходу *продовження стосунків*. Первинній романтичній інтеракції властиві такі напрями комунікативної установки:

1) на адресанта, який визнає себе виконавцем центральної ролі в міжособистісній інтеракції й, обираючи позицію домінування, покладає на себе відповідальність. Комунікативну установку реалізують за допомогою вербальних засобів дейктичної сфери займенника першої особи однини, наприклад: *"So, (I) look forward to getting to know you better" (Bryan, "The Bachelorette", S13E01, 2017).*

2) *на адресата*, якому відведено центральну роль у міжособистісній інтеракції, надано позицію домінування, адже відповідальність покладено саме на нього. Комунікативну установку реалізують за допомогою вербальних засобів дейктичної сфери займенника другої особи однини, наприклад: *"I'm joking! I know nothing about wine except that I like to drink it. But maybe you can teach me" (Shira, "The Bachelor", S16E01, 2012).*

3) *на обох учасників комунікації* (інклюзивно), тобто демонстрація співрозмовникові включеності адресанта в особисту сферу адресата. Комунікативну установку реалізують за допомогою інклюзивних особових і присвійних займенників, які створюють комунікативний образ адресата й адресанта як єдиного цілого та допомагають адресантові налаштувати адресата на продовження стосунків після романтичного знайомства, наприклад: *"We're gonna have so much fun tonight" (Elyse, "The Bachelor", S16E01, 2012).*

У поодиноких фрагментах засвідчені водночас три напрями комунікативної установки, наприклад: *"Unfortunately, I get to go*

now. Why don't I give you my number and you call me and then we will hang out soon" (*Mike, "The Bachelorette", S10E01, 2014*). Так, медіаперсонаж спочатку визнає себе виконавцем центральної ролі *"Why don't I give you my number",* далі доручає центральну роль адресатові "*you call me"* й завершує інклюзивністю комунікативної установки *"we will hang out soon".*

Невербальному вираженню міжособистісного домінування-підкорення теж властиві дистинктивні риси, зумовлені ґендерною належністю комунікантів. Наприклад, жінки комунікують свій романтичний інтерес через невербальні засоби самопрезентації та підкорення, як-от: відкидання волосся, уникнення прямого зорового контакту, рухи плечима, нахил голови убік, тоді як чоловіки роблять те саме через орієнтацію тіла й невербальні засоби домінування, а саме: нахил тулуба вперед до жінки, сплетення рук за шиєю, рука на зап'ясті або долоні другої руки, прямий зоровий контакт тощо (Grammer, 1990).

Установлено, що під час романтичного знайомства суб'єктне позиціонування домінування-підкорення виражене шляхом ініціації 39 кодів невербальних засобів комунікації (далі – НЗК). Так, домінантну роль партнера виражено ініціацією 25 кодів НЗК, а готовність до підкорення – ініціацією 14 кодів НЗК. Незважаючи на те що за медіаформатом реаліті дейтинг-шоу ініціатором романтичної інтеракції є учасниця або учасник, розподіл ролей умотивовано ґендерною належністю медіаперсонажів (див. рис. 1).

Відповідно до наведених даних, чоловікам більш властива домінантна позиція (пор., 67,6% vs. 77,5%), тоді як жінки, навіть ініціюючи романтичну інтеракцію, частіше сигналізують покірність, невпевненість у собі та збентеження (пор., 32,4% vs. 22,5%).

Суб'єктне позиціонування домінування-підкорення може бути виражене різними частинами тіла, які сигналять комунікативні інтенції романтичної діади як нарізно, так і в сукупності. Зокрема, установлено, що жіночу покірність демонструють зазвичай делікатні жести, тоді як домінантну позицію – більш асертивні або експансивні (Richards, Rollerson, & Phillips, 1991).

Отримані результати продемонстрували, що ***25 кодів невербальної поведінки домінування*** реалізовано такими частинами тіла: *3 НЗК ініційовано* ***головою***: кивання головою, заперечення головою, відкидання волосся назад; *3 НЗК ініційовано* ***очима***: взаємний погляд, підняття брів, підморгування; *3 НЗК ініційовано* ***обличчям***: щастя, здивування, поцілунок у щоку; *1 НЗК ініційовано* ***плечима***: погойдування плечами з боку в бік; *13 НЗК ініційовано* ***руками***: інтимні обійми, тримання за руки, гра з волоссям, інтимні обійми з поплескуванням по спині, указування на себе/партнера/убік, рукостискання, руки на стегнах, махання рукою, рахування на пальцях, запрошення на танець, поцілунок руки; *2 НЗК ініційовано* ***тулубом***: вертикальна постава, нахил тулуба назад.

14 кодів невербальної поведінки підкорення реалізовано такими частинами тіла:

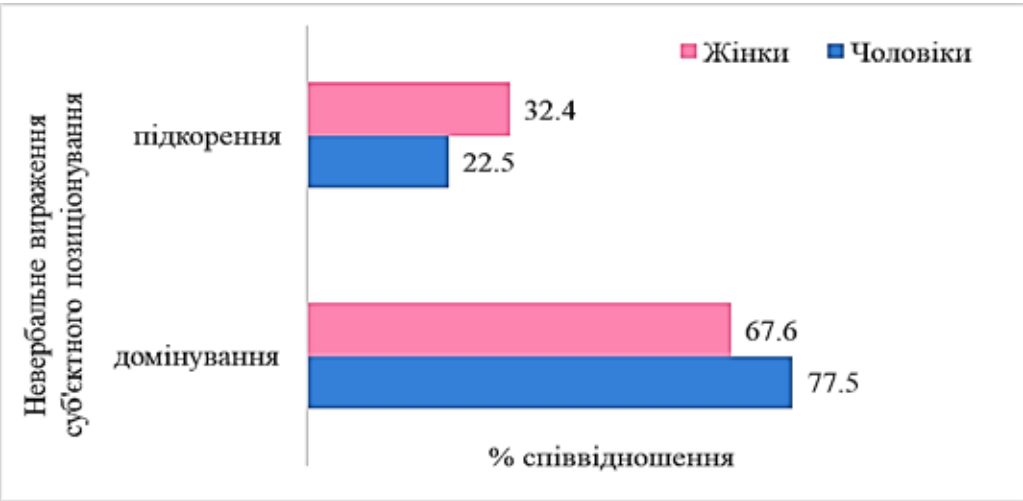

Рис. 1. Невербальне вираження домінування-підкорення

1 НЗК ініційований ***головою***: нахил голови; *4 НЗК ініційовано* ***очима***: погляд униз, убік, угору, взаємний погляд з-під брів; *1 НЗК ініційовано* ***обличчям***: покусування нижньої губи; *1 НЗК ініційовано* ***плечима***: знизування плечима; *5 НЗК ініційовано* ***руками***: розправляння одягу, долоні назовні, руки спереду, складання рук (молитва), закриття руками обличчя; *2 НЗК ініційовано* ***тулубом***: нахил тулуба вперед, гойдання тулуба з боку в бік.

Порівняльний аналіз фемінної й маскулінної невербальної поведінки встановив співвідношення різних частин тіла з метою виразити позицію домінування та підкорення (див. рис. 2).

Представлені на рисунку 2 дані свідчать, що жінки й чоловіки використовують однакові частини тіла з метою невербально виразити позицію домінування під час первинної романтичної інтеракції: 1) рухами рук (пор., 34,5% і 27,1%); 2) поглядом (пор., 18% і 19,1%); 3) рухами тулуба (пор., 17% і 20,2%); 4) виразами обличчя (пор., 16,6% і 19,8%); 5) рухами голови (пор., 12,8% і 13,8%) і 6) рухами плечима (поодинокі випадки, ініційовані лише жінками, 1,1%).

Порівняльний аналіз співвідношення різних частин тіла з метою виразити позицію підкорення встановив, що жінки невербально сигналізують підкорення: 1) поглядом (34,2%); 2) рухами рук (26%); 3) нахилом голови (16,7%); 4) рухами тулуба (13,1%); 5) рухами плечима (8%) і 6) покусуванням нижньої губи (2%). Проте чоловіки виражають підкорення: 1) рухами рук (42%); 2) поглядом (28,6%); 3) рухами тулуба (19,6%); 4) нахилом голови (7,8%) і 5) рухами плечима (2%) (див. рис. 2).

Висновки. Отримані результати наукового дослідження уможливлюють такі висновки:

1) характер первинної романтичної інтеракції незнайомців виражено *ґендерною асиметрією* шляхом суб'єктного позиціонування домінування-підкорення, тобто в рамках комунікативної події «Романтичне знайомство» розподіл ролей слідує традиційним ґендерним стереотипам, згідно з якими чоловіки обирають «маскулінну» позицію домінування, а жінки – «фемінну» позицію підкорення;

2) *вербальну* дистинктивність суб'єктного позиціонування домінування-підкорення спостережено в рольовому дейксисі адресанта й адресата в рамках ініціації комунікативного ходу *продовження стосунків*. У фемінному романтичному медіадискурсі комунікативна установка на адресанта й адресата розподілена однаково й тільки в поодиноких випадках на обох учасників інтеракції (інклюзивно); натомість у маскулінному романтичному медіадискурсі виявлено значне превалювання комунікативної установки саме на адресанта;

3) *невербальна дистинктивність* суб'єктного позиціонування домінування-підкорення спостерігається в превалюванні невербального вираження домінування в маскулінному романтичному медіадис-

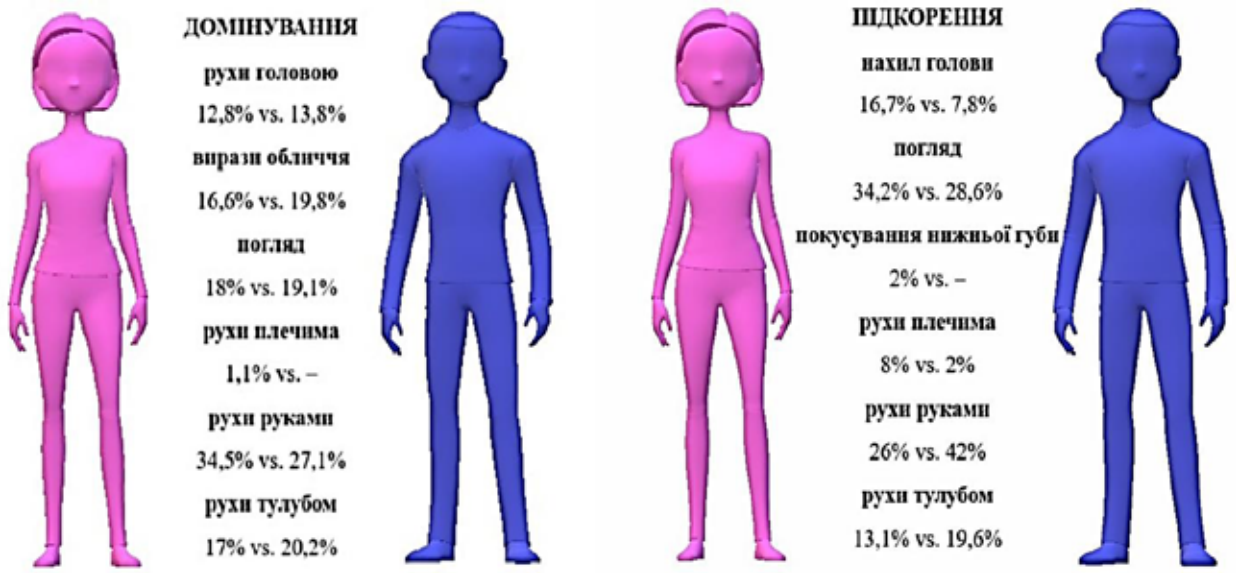

Рис. 2. Невербальне вираження домінування-підкорення частинами тіла

курсі; натомість надання преференцій невербальному вираженню підкорення виявлено у фемінному романтичному дискурсі;

4) ґендерна паритетність проявляється у використанні однакових частин тіла з метою *невербально* виразити позицію домінування; водночас установлено, що жінки й чоловіки надають пріоритет різним частинам тіла з метою невербально продемонструвати позицію підкорення під час первинної романтичної інтеракції.

Отримані результати значно розширюють наявні дослідження щодо суб'єктного позиціонування домінування-підкорення під час міжособистісної інтеракції, окреслюючи вербальне й невербальне вираження характеру взаємодії незнайомців, іманентних американській лінгвокультурі, мотивованих сучасним контекстом флірту, залицянь і спокушання в рамках комунікативної події «Романтичне знайомство».

Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі суб'єктного позиціонування домінування-підкорення, властивого іншим лінгвокультурам.

ЛІТЕРАТУРА

Морозова О.І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2011. Т. 14. № 1. С. 87–93.

Романюк О.С. Концептуальні основи структуризації розвитку взаємовідносин романтичної діади. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2018. Вип. 1 (87). С. 128–132.

Ступак І.В. Особливості реалізації фреймової моделі анкет учасників дейтинг-шоу в німецькій та українській лінгвокультурах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 26. С. 164–167.

Ущина В. Афективне позиціонування суб'єкта дискурсивної діяльності в англомовній комунікативній ситуації ризику. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2016. Vol. 3. № 1. P. 131–139. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.60198 (дата звернення: 08.12.2020).

Argyle M. Bodily communication. Madison : International Universities Press, 1988. 384 p. URL: https://doi.org/10.4324/9780203753835 (дата звернення: 08.12.2020).

Burgoon J.K., Hale J.L. The fundamental topoi of relational communication. *Communication Monographs*. 1984. Vol. 51. P. 193–214. URL: https://doi.org/10.1080/03637758409390195 (дата звернення: 08.12.2020).

Burgoon J.K., Johnson M.L., Koch P.T. The nature and measurement of interpersonal dominance. *Communication Monographs*. 1998. Vol. 65. P. 309–335. URL: https://doi.org/10.1080/03637759809376456 (дата звернення: 08.12.2020).

Nonverbal Behaviors "Speak" Relational Messages of Dominance, Trust, and Composure / J.K. Burgoon, X. Wang, X. Chen, S.J. Pentland, N.E. Dunbar. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. P. 1–17. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.624177 (дата звернення: 08.12.2020).

Cameron J.J., Curry E. Gender roles and date context in hypothetical scripts for a woman and a man on a first date in the twenty-first century. *Sex Roles.* 2020. Vol. 82. P. 345–362. URL: https://doi.org/10.1007/s11199-019-01056-6 (дата звернення: 08.12.2020).

Dunbar N.E., Burgoon J.K. Measuring nonverbal dominance. *The sourcebook of nonverbal measures: Going beyond words* / ed. by V. Manusov. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005. P. 361–374.

Frith H., Kitzinger C. Reformulating sexual script theory. *Theory Psychology*. 2001. Vol. 11. №. 2. P. 209–232. URL: https://doi.org/10.1177/0959354301112004 (дата звернення: 08.12.2020).

Gifford R. Mapping non-verbal behavior on the interpersonal circle. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1991. Vol. 61. P. 279–288.

Grammer K. Strangers meet: Laughter and nonverbal signs of interest in opposite-sex encounters. *Journal of Nonverbal Behavior*. 1990. Vol. 14, №. 4. P. 209–236. URL: https://doi.org/10.1007/BF00989317 (дата звернення: 08.12.2020).

Massey-Abernathy A.R., Haseltine E. Power Talk: Communication Styles, Vocalization Rates and Dominance. Journal of Psycholinguistic Research. 2019. Vol. 48. P. 107–116. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-018-9592-5 (дата звернення: 08.12.2020).

Richards L., Rollerson B., Phillips J. Perceptions of submissiveness: Implications for victimization. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*. 1991. Vol. 125. № 4. P. 407–411. URL: https://doi.org/10.1080/00223980.1991.10543302 (дата звернення: 08.12.2020).

Rose S., Frieze I.H. Young singles scripts for a first date. *Gender Society*. 1989. Vol. 3. № 2. P. 258–268. URL: https://doi.org/10.1177/089124389003002006 (дата звернення: 08.12.2020).

The Bachelor (Seasons 16-23) / The Bachelorette US (Seasons 8–15). 2012–2019. Episodes 01. URL: https://abc.com/shows/the-bachelor/season16…23/ (дата звернення: 08.12.2020).

Weeks J.W., Heimberg R.G., Heuer R. Exploring the role of behavioral submissiveness in social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology.* 2011. Vol. 30. № 3. P. 217–249. URL: https://doi.org/10.1521/jscp.2011.30.3.217 (дата звернення: 08.12.2020).

Two signals of social rank: Prestige and dominance are associated with distinct nonverbal displays / Z. Witkower, J.L. Tracy, J.T. Cheng, J. Henrich. *Journal of personality and social psychology*. 2020. Vol. 118. № 1. P. 89–120. URL: https://doi.org/10.1037/pspi0000181 (дата звернення: 08.12.2020).

REFERENCES

Morozova, O. I. (2011). Stance: pozytsiia subiekta dyskursyvnoi diialnosti [Stance: the position of the subject of discursive activity]. *Visnyk Kyyivs'koho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya Filologiya – Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology*, *1*, (Vol. 14), (pp. 87–93) [in Ukrainian].

Romaniuk, O. S. (2018). Kontseptualni osnovy strukturyzatsii rozvytku vzaiemovidnosyn romantychnoi diady [Conceptual Basis of the Romantic Relationship Development]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal: scientific journal. Philological Sciences* (Issue 1(87), (pp. 128–132) [in Ukrainian].

Stupak, I. V. (2017). Osoblyvosti realizatsii freimovoi modeli anket uchasnykiv deitynh–shou v nimetskii ta ukrainskii linhvokulturakh [Frame model features of participants questionnaires within the dating shows in German and Ukrainian linguistic cultures]. *Naukoviy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanities University, 26*, 164–167 [in Ukrainian].

Ushchyna, V. (2016). Afektyvne pozytsionuvannia subiekta dyskursyvnoi diialnosti v anhlomovnii komunikatyvnii sytuatsii ryzyku [Affective Stancetaking in the English Communicative Situation of Risk]. *Skhidnoievropeis'kiy zhurnal psykholinhvystky – East European Journal of Psycholinguistics*, *1* (Vol. 3), (pp. 131–139) [in Ukrainian].

Argyle, M. (1988). Bodily communication. Madison : International Universities Press [in English].

Burgoon, J. K., Hale, J. L. (1984). The fundamental topoi of relational communication. *Communication Monographs* (Vol. 51), (pp. 193–214) [in English].

Burgoon, J. K., Johnson, M. L., Koch, P. T. (1998). The nature and measurement of interpersonal dominance. *Communication Monographs* (Vol. 65), (pp. 309–335) [in English].

Burgoon, J. K., Wang, X., Chen, X., Pentland, S. J., Dunbar, N. E. (2021). Nonverbal Behaviors "Speak" Relational Messages of Dominance, Trust, and Composure. *Frontiers in Psychology* (Vol. 12), (pp. 1–17) [in English].

Cameron, J. J., Curry, E. (2020). Gender roles and date context in hypothetical scripts for a woman and a man on a first date in the twenty-first century. *Sex Roles* (Vol. 82), (pp. 345–362) [in English].

Dunbar, N. E., Burgoon, J. K. (2005). Measuring nonverbal dominance. In V. Manusov (Ed.), *The sourcebook of nonverbal measures: Going beyond words* (pp. 361–374). Lawrence Erlbaum Associates Publishers [in English].

Frith, H., Kitzinger, C. (2001). Reformulating sexual script theory. *Theory Psychology*, *2* (Vol. 3), (pp. 209–232) [in English].

Gifford, R. (1991). Mapping non-verbal behavior on the interpersonal circle. *Journal of Personality and Social Psychology* (Vol. 61), (pp. 279–288) [in English].

Grammer, K. (1990). Strangers meet: Laughter and nonverbal signs of interest in opposite-sex encounters. *Journal of Nonverbal Behavior, 4* (Vol. 14), (pp. 209–236) [in English].

Massey-Abernathy, A. R., Haseltine, E. (2019). Power Talk: Communication Styles, Vocalization Rates and Dominance. *Journal of Psycholinguistic Research* (Vol. 48) (pp. 107–116) [in English].

Richards, L., Rollerson, B., Phillips, J. (1991). Perceptions of submissiveness: Implications for victimization. *The Journal of Psychology : Interdisciplinary and Applied*, *4* (Vol. 125), (pp. 407–411) [in English].

Rose, S., Frieze, I. H. (1989). Young singles scripts for a first date. *Gender Society*, *2* (Vol. 3) (pp. 258–268) [in English].

The Bachelor (Seasons 16-23) / The Bachelorette US (Seasons 8–15) 2012–2019. Episodes 01. Retrieved December 8, 2020 from https://abc.com/shows/the-bachelor/season16…23/.

Weeks, J. W., Heimberg, R. G., Heuer R. (2011). Exploring the role of behavioral submissiveness in social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology, 3* (Vol. 30) (pp. 217–249) [in English].

Witkower, Z., Tracy, J. L., Cheng, J. T., Henrich, J. (2020). Two signals of social rank: Prestige and dominance are associated with distinct nonverbal displays. *Journal of personality and social psychology, 1* (Vol. 118), (pp. 89–120) [in English].

УДК 8.80.808

САВІНА Юлія *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», пр. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, 49005, Україна (savinajulia@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9955-0760

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.14

Бібліографічний опис статті: Савіна, Ю. (2021). Відтворення під час перекладу інконгруентності як засобу створення «чорного гумору» у жанрі стендап-комедії (на прикладі монологів Джорджа Карліна). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 111–118. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.14

ВІДТВОРЕННЯ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ІНКОНГРУЕНТНОСТІ ЯК ЗАСОБУ СТВОРЕННЯ «ЧОРНОГО ГУМОРУ» В ЖАНРІ СТЕНДАП-КОМЕДІЇ (НА ПРИКЛАДІ МОНОЛОГІВ ДЖОРДЖА КАРЛІНА)

Анотація. *Статтю присвячено вивченню особливостей відтворення при перекладі інконгруентності як засобу створення «чорного гумору» в жанрі стендап-комедії на прикладі монологів Дж. Карліна. Актуальність теми дослідження полягає як у недостатньому вивченні комічного й інконгруентності як механізму його створення, так і в недостатній увазі науковців до творчості відомого американського сатирика Дж. Карліна, вплив якого на американське та навіть світове суспільство важко переоцінити. Метою статті є, таким чином, вивчення інконгруентності як механізму створення «чорного гумору» в жанрі англомовної стендап-комедії та засобів передачі інконгруентності під час перекладу. У ході дослідження визначено основні характеристики «чорного гумору» як виду комічного й описано інконгруентність як механізм створення комічного в «чорному гуморі»; на прикладі окремих фрагментів виступів Дж. Карліна простежено особливості створення інконгруентності та її передачу в українських перекладах. У результаті виявлено, що «чорний гумор» хоч і вважається «жорстким» видом гумору, проте є соціальним і часто має на меті виправлення суспільства через сміх. Автори, що використовують у творчості «чорний гумор», удаються до таких форм психологічного захисту адресата, як катарсис і сублімація. Когнітивним механізмом створення комічного в «чорному гуморі» є інконгруентність – будь-який вид невідповідності нормі, яка провокує комічний ефект як результат реакції інтерпретатора на неочікувану невідповідність усталеним нормам комунікативної ситуації, включно з референтною, відображеною висловленням. Дж. Карлін у виступах вдається до різних типів інконгруентності – онтологічної, логіко-поняттєвої, валоративної, що дає йому змогу йому через змалювання часто абсурдних ситуацій не лише смішити публіку, а й змушувати її замислюватися. При відтворенні монологів Дж. Карліна використовують широкий спектр перекладацьких трансформацій, однак найбільш суттєвими для передачі інконгруентності «чорного гумору» є лексико-семантичні трансформації та компенсація.*

Ключові слова: *інконгруентність, чорний гумор, комічне, Джордж Карлін, переклад, перекладацькі трансформації.*

SAVINA Yuliia *– Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Translation Department, Dnipro University of Technology, 19, Dmytro Yavornytskyi Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine (savinajulia@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9955-0760

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.14

To cite this article: Savina, Yu. (2021). Vidtvorennia pry perekladi inkonhruentnosti yak zasobu stvorennia «chornoho humoru» u zhanri stendap-komedii (na prykladi monolohiv Dzhordzha Karlina)

© Савіна Юлія, 2021

[Incongruity as a means of creating "black humor" in the genre of stand-up comedy in translation (based on George Carlin's monologues)]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 111–118. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.14 [in Ukrainian].

INCONGRUITY AS A MEANS OF CREATING "BLACK HUMOR" IN THE GENRE OF STAND-UP COMEDY IN TRANSLATION (BASED ON GEORGE CARLIN'S MONOLOGUES)

Summary. *The article deals with the study of the peculiarities of reproduction incongruity as a means of creating "black humor" in the genre of stand-up comedy in translation based on the example of G. Carlin's monologues. The relevance of the research topic lies in the insufficient study of the comic and incongruity as the mechanism of its creation, and in the insufficient attention of scientists to the work of the famous American satirist G. Carlin, whose influence on American and even world society is difficult to overestimate. The aim of the article is, therefore, to study incongruity as a mechanism for creating "black humor" in the genre of English stand-up comedy and the means of representing incongruity in translation. The study identifies the main characteristics of "black humor" as a type of the comic and describes incongruity as a mechanism for creating the comic in "black humor" and on the example of individual fragments of G. Carlin's speeches traced the features of incongruity and its representation in Ukrainian translations. As a result, it was found that, although "black humor" is considered a "harsh" form of humor, it is social and often aims to correct the society through laughter. Authors who use "black humor" in their work resort to such forms of psychological protection of the addressee as catharsis and sublimation. The cognitive mechanism of creating the comic in "black humor" is incongruity – any kind of inconsistency with the norm, while creating a comic effect, which is the result of the interpreter's reaction to an unexpected inconsistency with established norms of the communicative situation, including the reference situation reflected in the statement. In his speeches, G. Carlin resorted to various types of incongruity – ontological, logical and conceptual, valorative – which allows him to not only make the audience laugh, but also, through the depiction of often absurd situations, to make them think. A wide range of translation transformations is used in the reproduction of G. Carlin's monologues, but lexical and semantic transformations and compensation play the most essential role in conveying the incongruity of "black humor".*

Key words: *incongruity, black humor, the comic, George Carlin, translation, translation transformations.*

Постановка проблеми. Серед проблем загальногуманітарного характеру проблема комічного є, безсумнівно, однією з найскладніших (Бассай, 2016, с. 11). Сміх народжується та існує в зоні контакту особистостей і соціальних груп, культур та епох, центру й маргіналій (Лобова, 2013, с. 3). Значення комічного виходить далеко за межі сфери естетичних досліджень і привернуло до себе увагу вчених, що працюють в інших ділянках, зокрема теоретиків та істориків конкретних форм мистецтва, соціологів, психологів, а також антропологів, етнографів і теоретиків освіти (Dziemidok, 2012, с. 5).

Парадоксальність і подвійність сучасності виражаються в тому, що розвиток розуму виявляється нерозривно пов'язаний із розвитком абсурду, і ця суперечність відображена в «чорному гуморі», назва якого вже містить парадокс. Такі словосполучення, як «комедія вбивств», «гумор шибеника», «чорний гумор», указують на заплутаність самого життя й доводять до свідомості об'єктивно існуючі якості реальності (Самохіна, 2015, с. 250). Словосполучення «чорний гумор» характеризує той різновид гумору, який дає зрозуміти, що життя виходить за рамки наших уявлень про неї. Чорний гумор (від англійського *black humor* 'меланхолійна жовчність'), по-справжньому стає естетичною й літературознавчою категорією лише у XX столітті, коли «чорний гумор» почали вивчати такі мовознавці, як

Б. Вебер (Weber, 1974), О.С. Савакаєва (Савакаева, 2016), М.А. Сідіта Дано (Sidita Dano, 2013).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці побутує думка, що в тексті мовні засоби створення комічного перебувають у тісній взаємодії, підсилюючи комічний ефект один одного завдяки конвергенції та феномену іррадіації (Содель, 2019, с. 71). Основним механізмом створення комічного вважають інконгруентність (Бассай, 2016; Самохіна, 2015; Nikonova et al., 2019), яку розуміють як «будь-який вид невідповідності нормі з комічним ефектом, що є результатом реакції інтерпретатора на неочікувану невідповідність усталеним нормам комунікативної ситуації, включно з референтною ситуацією, відображеною висловленням» (Содель, 2019, с. 96).

Інконгруентність як засіб створення комічного є культурно зумовленим феноменом, який викликає певні труднощі під час його передачі в перекладі, тому особливостями відтворення цих явищ у перекладі займалися Т. Енгстром (Engström, 2006), О.Г. Підгрушна (Підгрушна, 2013), Д. Попа (Popa, 2004), І.М. Шукало (Шукало, 2013).

Усе зазначене засвідчує необхідність вивчення феномена «чорного гумору» в сучасному мовознавстві та перекладознавстві. До того ж жанр сучасної англомовної стендап-комедії також нині недостатньо досліджений, особливо монологи Дж. Карліна (George Carlin, 1937–2008), «чорний гумор» якого чинить значний вплив на сучасне суспільство. Цим визначаємо актуальність дослідження.

Мета статті – вивчення інконгруентності як механізму створення «чорного гумору» в жанрі англомовної стендап-комедії та засобів її передачі в перекладах українською мовою.

Завдання статті полягають у такому: 1) визначити поняття «чорного гумору» та його загальні характеристики; 2) охарактеризувати інконгруентність як механізм створення комічного; 3) здійснити аналіз специфіки передачі інконгруентності «чорного гумору» під час перекладу стендапів Дж. Карліна українською мовою.

Виклад матеріалу. «Чорний гумор» – частина сміхової культури, що виражає духовний і моральний опір деконструктивним елементам у культурі, сприяє формуванню позитивних моделей світосприйняття сучасної людини (Перфильева, 2006, с. 7). Б. Вебер визначає чорний гумор як «гумор, що вбачає привід для сміху в тому, що загалом уважається занадто серйозним для легковажності: смерть людей, розпад соціальних інститутів, психічні й фізичні захворювання, страждання, муки, поневіряння та терор» (Weber, 1974, p. 388). Т. Енгстром розглядає «чорний гумор» як «гротескний або хворобливий гумор, що використовується для того, щоб висловити абсурдність, парадоксальність і жорстокість сучасного світу» (Engström, 2006, с. 5). За А. Тимощуком, чорний гумор – це «гумор із домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає в глузуваннях над смертю, насильством, хворобами, фізичними каліцтвами або іншими «похмурими» темами» (Тимощук, 2015). «Чорний гумор» – не єдиний термін для позначення цього поняття. Використовують, зокрема, словосполучення «чорна комедія», «гумор фарсу», «гумор шибеника» тощо (Sidita Dano, 2013, с. 275).

Хоч А.З. Леськів (2005) розглядає «чорний гумор» як «різкий, жорстокий, уїдливий, що викликає сльози, але не радості, а суму, страху, песимізму» (с. 10), його не можна не зараховувати до явищ комічного, а комічне, як уже згадувано, використовують для стирання розбіжностей і зняття напруження. У цьому сенсі важливо, що «чорний гумор» можна розглядати як засіб переведення несвідомих бажань і страхів людини в соціально прийнятні, комічні художні образи, засіб примирення «принципу задоволення» та «принципу реальності». Для адекватної та творчої взаємодії людини зі світом «чорний гумор» використовує такі форми психологічного захисту, як сублімація й катарсис (Перфильева, 2006, с. 13).

Сублімація є процесом, що призводить до переорієнтації реагування з нижчих рефлекторних форм на вищі та сприяє розрядці енергії інстинктів в інших (не інстинктивних) формах поведінки (Перфильева, 2006, с. 13). Зокрема, такий вид гумору може відігравати роль «ухилення від справжньої агресивності». Наприклад, після терактів 11 вересня 2001 року в Америці стали з'являтися наукові напрацювання, що досліджують

феномен, який отримав назву «terror humor». Це жарти про дії терористів, що з'явилися в мережі Інтернет (Тимощук, 2015).

Катарсис пов'язаний зі звільненням цінностей від чинника, що травмує. Для цього як посередника іноді використовують певну зовнішню глобальну систему цінностей, порівняно з якою ситуація, що травмує людину, втрачає свою значущість. Це можливо тільки в процесі значних емоційних напружень, загострення пристрастей. Система цінностей довго чинить опір змінам, поки не прийдуть потужні подразники, подібні до «чорного гумору». Так, катарсис доводить афект до максимального розмаху й призводить до кризи, очищає та зцілює людину. Відбувається забарвлення емоцій у світлі тони (Перфильева, 2006, с. 13).

Інконгруентність (контраст, відхилення від норми), слугуючи когнітивним механізмом створення комічного, є ключовим поняттям у теорії когнітивного дисонансу, що виникає у свідомості однієї людини в результаті психологічної незадоволеності й реакції на певну ситуацію, дію інших – окремих осіб або всього суспільства. Інконгруентність вивчає теорія структурного балансу Ф. Хайдера (Heider, 1956) і теорія конгруентності С. Осгуда та П. Танненбаума (Osgood & Tannenbaum, 1955).

Створення комічного в тексті ґрунтується на різних типах інконгруентності – нонсенсі, контрасті, відхиленні, суміжному використанні протилежних чи недоречних значень та оцінок тощо, має чотири основні значення й розглядається як: 1) щось несподіване (здивування); 2) певний контраст між поняттями чи ідеями, які зазвичай не розглядають разом (порівняння); 3) щось інше, ніж те, що зазвичай відбувається (щось нетипове); 4) те, що відхиляється від сфери переконань щодо того, якими мають бути речі (порушення) (Nikonova et al., 2019, с. 91).

Прикладом автора, який вдало використовує у творах інконгруентність як механізм створення комічного, є Джордж Карлін, американський стендап-комік, актор, соціальний критик. Його вважають одним із найважливіших і найвпливовіших стендап-коміків усіх часів, називають головним серед «коміків-контркультурників». Виступами у стилі «чорного гумору», роздумами про політику, англійську мову, психологію, релігію та табу він став відомим на весь світ. Метою «чорного гумору» Дж. Карліна є не тільки розважати, а й змушувати замислюватися над станом і долею сучасного суспільства.

Будь-який вид комічного тексту сприймають/сприймаємо крізь призму свідомості оратора (автора) та слухача (читача), тож будь-яка передача словесного гумору засобами іншої мови має бути спрямована на відтворення комічного ефекту вихідного тексту та його впливу на свідомість слухача (читача) якомога точніше. Однак «словесний гумор подорожує погано». Перетинаючи географічні кордони, комічне, зокрема «чорний гумор», має відповідати мовним і культурним елементам оригіналу, тобто культури, у середовищі якої постало комічне, часом навіть утрачаючи комічну силу в мові перекладу (Chiaro, 2010, с. 1). Тож є підстави стверджувати, що «чорний гумор», утілений у слові, стоїть на межі «перекладності – неперекладності», а його відносна або абсолютна неперекладність пов'язана з культурними, мовними та когнітивними аспектами.

Основним засобом відтворення текстів, представлених мовою оригіналу, постають перекладацькі трансформації на лексичному, лексико-семантичному, граматичному та лексико-граматичному рівнях (Максімов, 2006, с. 144). Оскільки «чорний гумор» – це найчастіше жарт, що базується не на окремому слові, а на ситуації, за його відтворення завжди є актуальним комплексне застосування перекладацьких трансформацій. Розглянемо це на конкретному прикладі.

У відомому монолозі «Евфемізми» ("Euphemisms", 2012) Дж. Карлінг висловлює своє занепокоєння щодо того, що суспільство надмірно використовує евфемізми для іменування тих речей, що їх раніше не евфемізовано. Він розглядає це на прикладі контузії під час бою: *The nervous system has either snapped or is about to snap. In the first world war, that condition was called* ***shell shock****. Simple, honest, direct language. Two syllables,* ***shell shock****. Almost sounds like the guns themselves. That was seventy years ago. Then a whole generation went by and the second world war came along and very same combat condition was called* ***battle fatigue****. Four syllables now. Takes a little longer*

to say. Doesn't seem to hurt as much. ***Fatigue*** *is a nicer word than shock.* ***Shell shock! Battle fatigue*** (Carlin, 2012) – *Нервова система або зламалася, або ось-ось зламається. У першій світовій війні цей стан називали* ***контузія****. Просте, чесне, пряме слово. Одне слово,* ***контузія****. Звучить майже як вистріл зброї. Це було сімдесят років тому. Потім пройшло ціле покоління, прийшла Друга світова війна, і той самий бойовий стан отримав назву* ***бойової втоми****. Тепер уже два слова. Тепер, щоб це вимовити, потрібно трохи більше часу. Здається, це не так боляче.* ***Втома*** *– це приємніше слово, ніж* ***контузія****.* ***Контузія****!* ***Бойова втома*** (переклад наш – *Ю. С.*). У цьому фрагменті спостерігаємо випадок валоративної інконгруентності, тобто інконгруентності, що має за чинника порушення моральних норм суспільства: той же стан постраждалого іменовано більш «приємними» словами, щоб зменшити моральний тиск на суспільство. Основа інконгруентності – дві лексеми *(shell shock* і *battle fatigue)*, які демонструють різне ставлення суспільства до зазначеного стану. Під час відтворення цих лексичних одиниць застосовано перекладацькі трансформації на лексико-семантичному (*shell shock – контузія*, диференціація, що допомагає передати «грубість» використаного терміна) і на граматичному (***battle*** *fatigue –* ***бойова*** *втома*, граматична заміна іменника прикметником з метою дотримання норм сполучуваності лексичних одиниць у мові перекладу) рівнях. Оскільки словосполучення *бойова втома* є довшим за окреме слово *контузія*, а також постає евфемізмом до останнього, комічний ефект під час перекладу повністю збережено.

Розглянемо інший приклад – фрагмент монологу «Дурні американці» ("Dumb Americans", 2006), де автор розмірковує щодо того, кому насправді країна доручає обирати її долю – голосувати на виборах. Категорії дурних людей Дж. Карлін описує так: *In fact, sometimes you get the impression They're the only ones who vote. You can usually tell who's been doing the voting by looking at the […] election returns. Man, it sure ain't me out there wasting my time with a meaningless activity like that. You know those* ***people*** *on the "****Jerry Springer Show****", those are the average Americans. Oh, yeah, believe me. Below average can't get on the show. Can't get on.* ***Below average is sitting home watching that shit on TV****, getting ready to out and vote, filling out their sample ballot* (Carlin, 2006) – *Насправді, іноді створюється враження, що вони є єдиними, хто голосує. Зазвичай ви можете визначити, хто голосував, подивившись на результати виборів. Друже, я точно не витрачаю свій час на таку безглузду діяльність. Ви знаєте тих* ***ідіотів*** *на «****Шоу Джеррі Спрінгера****», ось – середньостатистичні американці. О, так, повір мені. «Нижче середнього» не можуть потрапити на шоу. Не можуть потрапити. «****Нижче середнього» сидять удома й дивляться це лайно по телевізору****, готуються вийти і проголосувати, заповнюючи свій бюлетень* (переклад наш – *Ю. С.*). У цьому випадку порушено норми сприйняття, тобто сприйняття людиною дійсності, що створює логіко-поняттєву інконгруентність, яка полягає в такому. Телевізійна програма "Jerry Springer Show" – це формат треш-шоу (на зразок українського «Один за всіх»), де гостями є люди низького соціального прошарку. Однак далі автор говорить про те, що це – не найнижчий рівень, найнижчий навіть не добирається до шоу – і саме ці люди голосують. Комічне в цьому випадку закладене в назві телешоу й у частині речення *Below average is sitting home watching that shit on TV.* Під час відтворення назви шоу застосовано практичну транскрипцію (*Jerry Springer Show – Шоу Джеррі Спрангера*), але, зважаючи на те що назва шоу незнайома українському глядачеві, до доместикації не можна звернутися, бо автор говорить саме про американську культуру, перекладач вдається до компенсації, передаючи стилістично нейтральне *people* шоу образливим *ідіоти*, щоб показати ставлення автора до таких шоу та його учасників. Частина речення *Below average is* ***sitting*** *home* ***watching*** *that shit on TV – «Нижче середнього»* ***сидять*** *удома й* ***дивляться*** *це лайно по телевізору*, де застосовано граматичну заміну герундія *sitting, watching* дієсловами *сидять, дивляться* відповідно, яка допомагає адаптувати висловлення до норм української мови.

Висновки. «Чорний гумор» є одним із різновидів комічного, який розуміють як жорсткі жарти, найчастіше щодо соціальних аспектів життя людини й суспільства,

використовуючи такі форми психологічного захисту, як сублімація та катарсис. «Чорний гумор» досягає свого ефекту через інконгруентність – будь-який вид невідповідності нормі, при цьому виникає комічний ефект, що є результатом реакції інтерпретатора на неочікувану невідповідність усталеним нормам комунікативної ситуації, включно з референтною ситуацією, відображеною висловленням. Саме невідповідність ситуації усталеним нормам спричинює комічний ефект, що актуально й для «чорного гумору». Одним із видатних стендап-коміків, які вдавалися до «чорного гумору» у творах, є Дж. Карлін, котрий висміював недоліки суспільства, чим зробив значний вплив на американську культуру. У текстах автор використовує різні типи інконгруентності – онтологічну, логіко-поняттєву та валоративну, що допомагає йому через змалювання абсурдних ситуацій не лише смішити публіку, а й змушувати її замислюватися. Позаяк вербальний гумор «подорожує погано», він створює значні труднощі за передачі його в перекладі, тож доцільним у цьому випадку постає застосування перекладацьких трансформацій. Аналіз монологів Дж. Карліна демонструє, що відтворення «чорного гумору» в англомовній стендап-комедії українською мовою вимагає застосування всього спектру перекладацьких трансформацій, однак найбільше значення для передачі сенсу висловлень мають, на нашу думку, лексико-семантичні трансформації та компенсація.

Перспективним для подальших розвідок є ґрунтовне дослідження механізмів створення комічного в монологах Дж. Карліна, а також дослідження стратегій його відтворення в українських перекладах.

ЛІТЕРАТУРА

Бассай С.М. Мовна репрезентація етнокультурних стереотипів у німецькомовному побутовому анекдоті : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 299 с.

Леськів А.З. Лінгвостилістичні особливості комічного відображення дійсності (на матеріалі американських романів «чорного гумору») : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. 31 с.

Лобова О.К. Англомовна стендап-комедія як жанр комічного інституційного дискурсу : автореф. дис. … канд. філолог. Наук : 10.02.04. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 23 с.

Максімов С.Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Київ : Ленвіт, 2006. 175 с.

Перфильева Е.Ф. Культурная сущность «черного» юмора и формы его проявления в западном киноискусстве : автореф. дисс. … канд. культурологи : 24.00.01. Барнаул : Алтайский государственный университет, 2006. 24 с.

Підгрушна О.Г. Відтворення у перекладі культурно-художньої специфіки гумору. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. № 46 (3). С. 162–169.

Савакаева Е.С. «Черный» юмор как жанр современного англоязычного медиадискурса: лингвокультурологический аспект. *Ломоносов 2016 :* материалы конференции. URL: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2016/data/8414/uid105983_report.pdf (дата звернення: 10.08.2021).

Самохіна В.О. Комічне у постмодерністських художніх текстах XX-XXI ст. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. № VII. С. 248–255.

Содель О.С. Крос-культурна інконгруентність комічного (на матеріалі перекладів англійськомовних анекдотів українською мовою) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2019. 265 с.

Тимощук А. Феномен чорного гумору: особливості використання в рекламній комунікації. URL: http://naub.oa.edu.ua/2015/феномен-чорного-гумору-особливості-в/ (дата звернення: 10.08.2021).

Шукало І.М. Специфіка перекладу комічного у кінодискурсі. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Кн. 1. С. 171–173.

Chiaro D. Translation, Humour and Media. London : Continuum International Publishing Group, 2010. 256 p.

Dziemidok B. The Comical: A Philosophical Analysis. New York : Springer, 2012. 211 p.

Engström T. Black Humour, Irrationality and Immorality in Joseph Heller's Novels Catch 22 and Something Happened. Luleå : Luleå University of Technology, 2006. 27 p.

George Carlin – Euphemisms (2012). URL: https://www.youtube.com/watch?v=vuEQixrBKCc&t=83s&ab_channel=poyani (дата звернення: 10.08.2021).

George Carlin: Dumb Americans (2006). URL: https://scrapsfromtheloft.com/2019/09/12/george-carlin-dumb-americans-transcript/ (дата звернення: 10.08.2021).

Heider F. Attitudes and Cognitive Organizations. *Journal of Psychology*. 1956. Vol. 21. P. 107–112.

Nikonova V., Boiko Y., Savina Y. Incongruity-specific British and American Humour from the Perspective of Translation Studies. *Kalbų Studijos/Studies about Languages*. 2019. № 35. P. 89–103.

Osgood C.E., Tannenbaum P.H. The Principle of Congruity in the Prediction of Attitude Change. *Psychological review*. 1955. № 62. P. 42–55.

Popa D. Language and Culture in Joke Translation. *Annals of Philology*. 2004. Is. XV. P. 153–159.

Sidita Dano M.A. Black Humor, a Way to Face Atrocities of the 21st Century in Kurt Vonnegut's Fiction. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2013. Vol. 2. № 9. P. 274–277.

Weber B. The Mode of "Black Humor". *The Comic Imagination in American Literature /* Ed. by L.D. Rubin, Jr. Washington, D.C. : U.S. Information Agency, 1974. P. 381–391.

REFERENCES

Bassai, S. M. (2016). *Movna reprezentatsiia etnokulturnykh stereotypiv u nimetskomovnomu pobutovomu anekdoti [Linguistic representation of ethnocultural stereotypes in a German anecdote]*. (Candidate's thesis). (Extended abstract of Doctors thesis). Zaporizzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].

Leskiv, A. Z. (2005). *Linhvostylistychni osoblyvosti komichnoho vidobrazhennia diisnosti (na materiali amerykanskykh romaniv «chornoho humoru») [Linguistic and stylistic features of the comic reflection of reality (based on the American novels of "black humor")]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Lviv : Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Lobova, O. K. (2013). *Anhlomovna stendap-komediia yak zhanr komichnoho instytutsiinoho dyskursu [English stand-up comedy as a genre of comic institutional discourse]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].

Maksimov, S. Y. (2006). *Praktychnyi kurs perekladu (anhliiska ta ukrainska movy) [Practical Course of Translation (English and Ukrainian)]*. Kyiv : Lenvit [in English].

Perfilyeva, E. F. (2006). *Kulturnaya suschnost "chernogo" yumora i formyi ego proyavleniya v zapadnom kinoiskusstve [The cultural essence of "black" humor and the forms of its manifestation in Western cinema]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Barnaul : Altayskiy gosudarstvennyiy universitet [In Russian].

Pidhrushna, O. H. (2013). Vidtvorennia u perekladi kulturno-khudozhnoi spetsyfiky humoru [Reproduction on of cultural and artistic specifics of humor in translati]. In *Movni i kontseptualni kartyny svitu, 46 (3),* pp. 162–169 [in Ukrainian].

Savakaeva, E. S. (2016). "Chernyy" yumor kak zhanr sovremennogo angloyazyichnogo mediadiskursa: lingvokulturologicheskiy aspekt ["Black" humor as a genre of modern English-language media discourse: linguocultural aspect]. In Konferentsiya "Lomonosov 2016". Accessed at Aug 10, 2021 from : https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2016/data/8414/uid105983_report.pdf [in Russian].

Samokhina, V. O. (2015). Komichne u postmodernistskykh khudozhnikh tekstakh 20–21 st. [The comic in postmodernist literary texts of the 20th-21st century]. In *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu, VII,* pp. 248–255 [in Ukraunian].

Sodel, O. S. (2019). *Kros-kulturna inkonhruentnist komichnoho (na materiali perekladiv anhliiskomovnykh anekdotiv ukrainskoiu movoiu) [Cross-cultural incongruity of the comic (based on translations of English anecdotes into Ukrainian)]*. (Candidate's thesis). Kyiv : Kyivskyi natsionalnyi linhvistychnyi universytet [Iin Ukrainian].

Tymoshchuk, A. (2015). *Fenomen chornoho humoru: osoblyvosti vykorystannia v reklamnii komunikatsii [The phenomenon of black humor: features of use in advertising communication]*. Accessed at Aug 10, 2021 from : http://naub.oa.edu.ua/2015/феномен-чорного-гумору-особливості-в/ [in Ukrainian].

Shukalo, I. M. (2013). Spetsyfika perekladu komichnoho u kinodyskursi [The specifics of the comic translation in film discourse]. In *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Seriia: Filolohichni nauky, 1,* pp. 171–173 [in Ukrainian].

Chiaro, D. (2010). *Translation, Humour and Media*. London: Continuum International Publishing Group [in English].

Dziemidok, B. (2012). *The Comical : A Philosophical Analysis*. New York : Springer [in English].

Engström, T. (2006). *Black Humour, Irrationality and Immorality in Joseph Heller's Novels Catch 22 and Something Happened*. Luleå : Luleå University of Technology [in English].

George Carlin – Euphemisms (2012). Accessed at Aug 10, 2021 from : https://www.youtube.com/watch?v=vuEQixrBKCc&t=83s&ab_channel=poyani [in English].

George Carlin: Dumb Americans (2006). Accessed at Aug 10, 2021 from: https://scrapsfromtheloft.com/2019/09/12/george-carlin-dumb-americans-transcript/ [in English].

Heider, F. (1956). Attitudes and Cognitive Organizations. In *Journal of Psychology*, *21,* pp. 107–112 [in English].

Nikonova, V., Boiko, Y., Savina, Y. (2019). Incongruity-specific British and American Humour from the Perspective of Translation Studies. In *Kalbų Studijos / Studies about Languages, 35*, pp. 89–103 [in English].

Osgood, C. E., Tannenbaum, P. H. (1955). The Principle of Congruity in the Prediction of Attitude Change. In *Psychological review, 62,* pp. 42–55 [in English].

Popa, D. (2004). Language and Culture in Joke Translation. In *Annals of Philology, XV,* pp. 153–159 [in English].

Sidita Dano, M. A. (2013). Black Humor, a Way to Face Atrocities of the 21st Century in Kurt Vonnegut's Fiction. In *Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 2 (9),* pp. 274–277 [in English].

Weber, B. (1974). The Mode of "Black Humor". In Rubin, L. D. (ed.). *The Comic Imagination in American Literature* (pp. 381–391). Washington, D.C. : U.S. Information Agency [in English].

УДК 811.81'367.7

СУПРУН Людмила – *доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, професор кафедри журналістики та українознавства, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна (lvsuprun@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9427-922X

СУПРУН Володимир – *доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та українознавства, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна (vsuprun@i.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5290-3493

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15

Бібліографічний опис статті: Супрун, О., Супрун, В. (2021). Структурна конфігурація й функціональне навантаження непоширених речень дієслівної будови в художній комунікації Олеся Гончара. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 119–127. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15

СТРУКТУРНА КОНФІГУРАЦІЯ Й ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ НЕПОШИРЕНИХ РЕЧЕНЬ ДІЄСЛІВНОЇ БУДОВИ В ХУДОЖНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Анотація. *Пропоновану статтю присвячено з'ясуванню специфіки ідіостилю відомого українського письменника Олеся Гончара, а саме чіткій ідентифікації непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів як синтаксичної домінанти прози Олеся Гончара.*

Аналіз непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів засвідчив, що їхня семантика – це комплекс різних за своєю природою семантичних складників. У семантико-синтаксичному аспекті розглядані одиниці мають певні диференційні ознаки, спричинені насамперед особливостями абсолютивних дієслів-присудків, яким притаманне самодостатнє семантичне наповнення.

За позицією в тексті спостережено такі групи непоширених конструкцій: непоширені речення на початку абзацу або логічного блоку тексту, статті; непоширені речення в середині логічного блоку; непоширені речення в кінці логічного блоку; непоширені речення одночасно в декількох місцях логічного блоку.

З'ясовано, що Олесь Гончар надає перевагу непоширеним реченням дієслівної будови на початках абзаців. Це спричинено їхніми значеннєвими особливостями, а саме: вони здатні виражати предикативну ознаку узагальнено, урізноманітнювати її залежно від сфери людської діяльності або змін оточуючого світу.

Досліджено, що структурна конфігурація непоширених конструкцій у творах Олеся Гончара така: непоширене речення, вжите самостійно; непоширена структура як частина складносурядного речення; непоширена конструкція у функції головної частини складнопідрядного речення; непоширена побудова як елемент безсполучникового речення.

Найчастіше Олесь Гончар послуговується непоширеними реченнями, що становлять частини складних безсполучникових речень. Майже на такому ж рівні за частотою функціонування в досліджуваних текстах перебувають непоширені підрядні частини складнопідрядних речень.

Матеріал дослідження допоміг виділити такі функції непоширених речень у тексті: вступна (експозиційна), кульмінаційна, підсумкова, узагальнювальна, єднальна. Філософське спрямування творчості Олеся Гончара визначається, поряд з іншим, і тим, що непоширені речення в його текстах найчастіше навантажені підсумковою й узагальнювальною функціями.

© Супрун Людмила, Супрун Володимир, 2021

Зроблено висновок, що завдяки лексичному значенню компонентів непоширене речення набуває власного значення збережуваного й поза контекстом. Значеннєва палітра непоширених речень у романах Олеся Гончара різнобарвна й багатоаспектна. Непоширені конструкції з різними значеннями допомагають письменнику висвітлити найтонші нюанси його творів. Непоширені речення дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів становлять синтаксичну домінанту прозового мовлення Олеся Гончара.

Ключові слова: *художня комунікація, Олесь Гончар, непоширені речення дієслівної будови.*

SUPRUN Lyudmila *– Doctor of Sciences in Social Communications, Candidate of Philological Sciences, Professor at the Department of Journalism and Ukrainian Studies, National University of Water and Environmental Engineering, 11, Soborna str., Rivne, 33028, Ukraine (lvsuprun@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9427-922X

SUPRUN Volodymyr *– Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Journalism and Ukrainian Studies, National University of Water and Environmental Engineering, 11, Soborna str., Rivne, 33028, Ukraine (vsuprun@i.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5290-3493

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15

To cite this article: Suprun, L., Suprun, V. (2021). Strukturna konfihuratsiia y funktsionalne navantazhennia neposhyrenykh rechen diieslivnoi budovy v khudozhnii komunikatsii Olesia Honchara [Structural configuration and functional loading of uncommended sentences of active structure in the artistic communication of Oles Gonchar]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 119–127. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15 [in Ukrainian].

STRUCTURAL CONFIGURATION AND FUNCTIONAL LOADING OF UNCOMMENDED SENTENCES OF ACTIVE STRUCTURE IN THE ARTISTIC COMMUNICATION OF OLES GONCHAR

Summary. *The proposed article is devoted to elucidating the specifics of the idiosyncrasy of the famous Ukrainian writer Oles Honchar, namely the clear identification of uncommon verb-type sentences without obligatory predicate components as a syntactic dominant of Oles Honchar's prose.*

Analysis of uncommon verb-type sentences without the obligatory predicate components showed that their semantics is a complex of semantic components of different nature. In the semantic-syntactic aspect, the considered units have certain differential features, which are caused primarily by the peculiarities of absolute predicate verbs, which are characterized by self-sufficient semantic content.

The following groups of uncommon constructions are observed according to the position in the text: uncommon sentences at the beginning of a paragraph or logical block of the text, article; uncommon sentences in the middle of the logical block; uncommon sentences at the end of the logical block; uncommon sentences simultaneously in several places of the logical block.

It is found out: Oles Honchar prefers uncommon sentences of verb structure at the beginning of paragraphs, which is caused by their semantic features, namely: they are able to express a predicative feature in general, to diversify it in the field of human activity or changes in the world.

It is investigated that the structural configuration of uncommon constructions in Oles Honchar's works is as follows: uncommon sentence, used independently; uncommon structure as part of a compound sentence; uncommon construction as a function of the main part of a complex sentence; uncommon construction as an element of a conjunctionless sentence.

Oles Honchar often uses uncommon sentences, which are part of complex unconnected sentences. Almost at the same level in terms of the frequency of functioning in the studied novels of O. Honchar are uncommon sentences, which are contracted parts of complex sentences.

The research material allowed us to distinguish the following functions of uncommon sentences in the text: introductory (expositional), culminating, final, generalizing, connecting. The philosophical direction of Oles Honchar's work is determined, among other things, by the fact that uncommon sentences in texts created by the writer are often loaded with final and generalizing functions.

It is concluded that due to the lexical meaning of the components the uncommon sentence acquires its own meaning, which is stored out of context. The semantic palette of uncommon sentences in Oles Honchar's novels is multifaceted and multifaceted. Uncommon constructions with different meanings help the writer to highlight the subtle nuances of his works. Uncommon verb-type sentences without obligatory predicate components are the syntactic dominant of Oles Honchar's prose speech.

Key words: *artistic communication, Oles Honchar, uncommon sentences of verb structure.*

Постановка проблеми. Специфіка ідіостилю кожного письменника залежить від його вміння майстерно оперувати засобами виразності мови, її художньою організацією, де одне з чільних місць посідає синтаксичне структурування тексту.

Основною одиницею в синтаксичному орнаментуванні художнього тексту є речення. «Формально-граматична структура, семантика й комунікативність, стилістичне використання речень позначені найрізноманітнішими, практично незліченними формами вияву» (Дудик, 1999, с. 17).

Визначаючи методику дослідження непоширених речень дієслівної будови, ми беремо до уваги той факт, що аналіз синтаксичних одиниць повинен актуалізувати текстові елементи, з одного боку, досить близькі до поверхнево-мовного втілення, щоб можна було розмірковувати про їх компонування, а з другого – досить глибокі, щоб вони були пов'язані з усім текстовим цілим, а не лише з тими конкретними мовними засобами, які репрезентують їх у тексті.

Наукове препарування непоширених речень дієслівної будови в художній комунікації Олеся Гончара здійснюємо на основі філософських положень про зв'язок мови й мислення, єдності загального і часткового, співвідношення змісту та форми. Панівний індуктивно-дедуктивний метод доповнено методами лінгвістичного аналізу: описовим (у розгляді явищ одного рівня), зіставним (у процесі аналізу компонентів різних рівнів для виявлення міжрівневих зв'язків), статистичних підрахунків і кількісних характеристик, стратифікації (розшарування цілого тексту на групи мікротекстів), інтерпретаційного (тлумачення семантики певних синтаксичних одиниць), трансформації (перетворення певної синтаксичної структури з метою її характеристики) тощо. Послуговуємося поширеним нині розумінням поняття «комунікація» як «трансмісія (трансляція, передавання) інформації, ідей, знаків і символів; об'єднання за допомогою мови чи знаків; взаємодія за допомогою символів; обмін думками між людьми…» (Яцимірська, 2017, с. 128).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний лінгвістичний дискурс у проєкції на компонентний склад речень, зокрема наявність/відсутність другорядних членів, ранжує їх на поширені й непоширені. Цього класичного в мовознавчій науці погляду дотримується більшість сучасних синтаксистів (див. праці Л. Булаховського, І. Вихованця, К. Городенської, П. Дудика, А. Загнітка, В. Русанівського, О. Сербенської, М. Яцимірської та ін.). Так, у створеній науковцями Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні спільно з колегами Інституту української мови НАН України енциклопедії «Українська мова» (ЕУМ) знаходимо класичне визначення непоширеної реченнєвої конструкції: «Непоширене речення – просте двоскладне за мінімальною структурною схемою і позбавлене додаткових поширювачів – другорядних членів речення» (Українська мова, с. 379). Утім, така загальноприйнята позиція щодо квантитативних можливостей речення суттєво обґрунтована спеціальними дослідженнями лінгвістів, детермінованими реаліями побудови реченнєвих конструкцій, які конкретизують формально-синтаксичну структуру елементарного простого речення завдяки його поширенню необов'язковими (факультативними) компонентами (Й. Андреш, Л. Коваль, М. Степаненко, Н. Шведова, В. Шмілауер та ін.). Зокрема Л. Коваль із позицій семантичного синтаксису диференціює речення на «семантично елементарне і семантично неелементарне» (Коваль, 2015, с. 12), де першим є непоширені речення, в яких присудок семантично не вимагає обов'язкового поширення другорядними членами речення (йдеться про так звану закриту семантику). Розгляд реченнєвих конструкцій непоширеної дієслівної будови, який увійшов у царину лінгвістичної

науки, проте не знайшов належного потрактування, і визначає **актуальність** пропонованого дослідження.

Метою статті є вивчення непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів як синтаксичної домінанти прози Олеся Гончара. Попередній аналіз показав, що коло проблем, у розгляді яких апеляція до досліджуваного феномена є продуктивною, досить широке, але ми зосередимося на структурній конфігурації та функціональному навантаженні непоширених речень дієслівного типу в художній комунікації письменника. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити способи реалізації непоширених речень дієслівного типу; 2) з'ясувати особливості семантико-синтаксичної організації непоширених речень; 3) визначити специфіку і роль непоширених структур у художній комунікації Олеся Гончара.

Виклад матеріалу. В основу пропонованої у статті концепції покладено лінгвістичну проблему семантичної закритості присудка в непоширеному реченні, репрезентовану працями Й. Андерша (Андерш, 1987), Л. Дерев'янко (Дерев'янко, 2016), Н. Дзюбишиної (Дзюбишина, 1979), Л. Коваль (Коваль, 2015), М. Степаненка (Степаненко, 1997) та ін. Згідно з нею, непоширені речення дієслівної будови мають присудок, для якого характерні закрита (абсолютивна) семантика, необов'язковість поширювача, лексична самодостатність й інформаційна повнота в контексті реченнєвої конструкції. Так, М. Степаненко зазначає, що базовою властивістю присудка непоширеного речення дієслівної будови є необов'язковість мати відповідний поширювальний компонент, адже він і так наділений семантичною та граматичною самостійністю й аж ніяк не вимагає залежного слова (Степаненко, 1997, с. 20).

Частини складного речення задля полегшення викладу і сприйняття умовно називаємо реченнями, адже маємо на меті проаналізувати весь масив репрезентацій актуалізованого об'єкта дослідження незалежно від його структурних конфігурацій.

Непоширена конструкція може функціонувати як самостійне речення і як частина складного речення, що зумовлено певними авторськими настановами. З огляду на цей структурний аспект, можемо виділити певні типи непоширених речень у творах Олеся Гончара.

1. Непоширене речення вжито самостійно, наприклад: *Медом акацій пахне зачіплянська вуличка Весела* (Гончар, 1989, с. 6); *Гуси там загелкотіли* (Гончар, 1989, с. 13); *Дівчата мліють від кохання в такі ночі* (Гончар, 1989, с. 12); *Єлька при фермі й виростала* (Гончар, 1989, с. 26); *Мати працювала на постійній, свинаркою* (Гончар, 1989, с. 26); *Незабаром і він* (лектор. – Л.С., В.С.) *вийшов на фанерну трибуну з своїм пузатим портфелем* (Гончар, 1989, с. 28); *А вона йшла мовчки, похнюплена* (Гончар, 1989, с. 28); *Собор похмуро плив у хмарах вечірніх* (Гончар, 1989, с. 35); (Невідомі. – Л.С., В.С.) *посвистіли, ще посміялись і почвалали далі* (Гончар, 1989, с. 35); *Грілися в темряві* (Гончар, 1989, с. 35); *Голуб темно-сизий, брудний сидів на карнизі собору, викрасовувавсь, водив грудьми. Пташки цівкали в голих деревах. Гілки дерев мокро блищали, зволожені по-весняному* (Гончар, 1989, с. 36–37); *Вічні присмерки стоять по кутках собору* (Гончар, 1989, с. 38); *Та ще сліпий танкіст насвистує у себе в дворі, без кінця щось там лагодячи, майструючи* (Гончар, 1989, с. 45); *Ось тут і настала уроча Олексина година* (Гончар, 1982, с. 113); *Ось тоді й зомліла Надька в натовпі серед дівчат* (Гончар, 1982, с. 116).

2. Непоширена структура становить частину складносурядного речення, як-от: *А тут біленька кабіна її хати пливе у пахощах акацій, і сюркотливий коник десь із бур'янів тче і тче передовій кранівниці свою нічну поему…* (Гончар, 1989, с. 9); *Воно там і випило, як горобець, а скільки йому треба після цеху…* (Гончар, 1989, с. 11); *А садки блищатимуть мускулясто гіллям,. і сонце неповним блиском, наче пригашене, блищатиме у вировищі заюженого неба* (Гончар, 1989, с. 25); *Повернулась* (Єлька. – Л.С., В.С.) *увечері, а солома вже серед двору…* (Гончар, 1989, с. 32); *Машина перевальки йшла по розбитих коліях, ледве повзла, і лише коли вибрались з чорноземлі на бруківку, дорога аж засвистіла* (Гончар, 1989, с. 32); *Уже й вепрів у плавнях нема, а тут шкіряться* (Гончар, 1989, с. 38); *Селище тихе, в садках, а за*

садками, за Дніпром день і ніч димлять заводи (Гончар, 1989, с. 45); *Струми якість живлющі струмують на тебе звідти, і все тамтешнє ніби промениться, світиться чимось неземним…* (Гончар, 1982, с. 100); *Так чи не так, а з Надькою нібито в нього йшлося до шлюбу, та чомусь не склалося щастя…* (Гончар, 1982, с. 102).

3. Непоширена конструкція виконує функції головної частини складнопідрядного речення: *Зачувши людину, замушкотить на соборі плавнева лелека, що вимостила собі гніздо в риштованні, обкинутому довкола однієї з бокових бань* (Гончар, 1989, с. 6); *Всі фермівскі гуртом так і посідали попереду, щоб нічого не пропустити* (Гончар, 1989, с. 27); *Співали якраз, видно, у хаті тієї щасливої Вірки з Погребищ, що кілька років тому загнуздала тутешнього сталевара Івана Баглая та тепер «ох і живе ж!…»* (Гончар, 1989, с. 34); *Двоє якихось проходили поблизу, шарпнули за брезент, думаючи, що в кузові нікого нема, посміялись, постояли біля стовпа, на місці колишньої дзвіниці, де тепер тільки уламок ґейки висить* (Гончар, 1989, с. 35); *Шофер, що длубався в моторі, обернувся до Єльки, якось негарно осміхаючись оголеністю своєї вивернутої, підсмикнутої вгору заячої губи* (Гончар, 1989, с. 37); *Пропливають мимо нас фрески чийогось життя, рябіють у вічі все інші та інші скопища реклам, що лізуть на дахи і навіть вище дахів, зависають у небі й чимось зваблюють вас, умовляють, переконують, обіцяють вам просто раювання земне…* (Гончар, 1982, с. 117).

4. Непоширена структура являє собою підрядну частину складнопідрядного речення, наприклад: *Каже Вірунька, що дівчата божеволіють в такі ночі від кохання…* (Гончар, 1989, с. 16); *…Погляд* (Баглая – Л.В., В.С.) *невідривно там, де птахи то згаснуть у хмарі над собором, то знову сріблясто затріпочуться, зблиснуть, мов білі іскринки…* (Гончар, 1989, с. 25); *Звідусіль всім селищам видно, як вони* (птахи. – Л.В., В.С.) *то згаснуть, то знову виринуть у тій буро-оранжевій повені і, мов рибки, трепещуть у ній, ледь помітно набираючи висоту* (Гончар, 1989, с. 25); *Сама не знає, чого вона так хвилювалась* (Гончар, 1989, с. 28); *Отой шалапутний шофер радгоспівський, що машиною ганявся за нею по степу та фарами світив?* (Гончар, 1989, с. 29); *Якби наше керівництво не спало, давно б уже мали наряд…* (Гончар, 1989, с. 31); *…Єльці пригадується, як жінка якась ходила по базару і від кожної з тих, що підторговували, збирала комірне – по ложці олії* (Гончар, 1989, с. 33); *Хоч смеркалося, знайшла в кінці вулички той 17-й* (Гончар, 1989, с. 34); *Сільські діти рано долучаються до того хвилюючого світу, де панує кохання* (Гончар, 1982, с. 101); *З вечора допізна гасаємо по всіх кутках села, де під будь-яке свято танці, гулі, де земля двигтить та куриться від гопаків та польок* (Гончар, 1982, с. 101); *Видно було, як голова її* (Надьки. – Л.В., В.С.) *знеможено лежить серед стрічок на чиємусь дівочому плечі…* (Гончар, 1982, с. 116); *Перекажіть Надьці, що я сміявсь!* (Гончар, 1982, с. 117).

5. Непоширена побудова становить елемент безсполучникового речення: *Але це відійшло, розтануло разом із ладанними димами, зостався для студента тільки оцей довершений витвір, оця симфонія пластики* (Гончар, 1989, с. 17); *Вже ось їх* (птахів. – Л.С., В.С.) *нема, розтанули, зникли, а по якійсь хвилі знов засріблятьcя, схожі на біленьке листячко, розвіяне вітром у тій буро-червоній хмарі* (Гончар, 1989, с. 25); *Владою своєю новий бригадир не зловживав, з ним можна було сперечатись, жартувати, дівчата при ньому відчули себе вільніше* (Гончар, 1989, с. 31); *День був вітряний, небо де-не-де проглядало серед хмар блакитними березневими вікнами* (Гончар, 1989, с. 32*); Земля відтанула, голі посадки серед чорних полів буйнились, гнули-ламали їх пружисті степові вітри* (Гончар, 1989, с. 32); *Зовсім споночіло, став накрапати дощ* (Гончар, 1989, с. 35); *– Ану, хазяєчко, зволь сюди, зараз погріємось* (Гончар, 1989, с. 35); *Було вже, мабуть, за північ, вітер розгулявся, гуркотів шматом зірваної бляхи десь на соборних верхах* (Гончар, 1989, с. 35–36); *…Вітер улігся, на сході краєчок неба холодно, криваво червонів* (Гончар, 1989, с. 36); *Дівчата перегукувалися в соборі, треба було і Єльці бути там…* (Гончар, 1989, с. 36); *…Станеться щось страшне, земля під нею* (Єлькою. – Л.В., В.С.) *трісне, все соборне склепіння обвалиться на неї, падшу, осквернену!* (Гончар, 1989, с. 37); *Тільки вгорі, у височині централь-*

ного купола, було блакитно, як у небі, серед золотих зірок сяюче білів намальований голуб з розкинутими крилами, цілком зберігся й портрет якогось небесного юнака-святого в ясно-червоній одежі… (Гончар, 1989, с. 38); *Крім горя, ніщо не ростиме, птахи співучі не прилетять, крапля дощу благодатного з неба не впаде – тільки чорні бомби падатимуть звідти з сатанинським виттям…* (Гончар, 1982, с. 100); *Завмерли люди, ніхто не дихав на майдані…* (Гончар, 1982, с. 115); *…Брови, як намальовані, чорніють на смертельній блідизні такого спокійного-спокійного обличчя* (Гончар, 1982, с. 116); *…Потім знов набігає польовий ландшафт, вдалині на пологих пагорбах сріблятьcя величезні якісь резервуари, біліють вежі невідомого призначення, зведені в мовби мавританському стилі, на декотрих сферичні покриття голубіють яскраво, небесно* (Гончар, 1982, с. 117).

Особливої виразності змальовувані картини досягають завдяки «нанизуванню» непоширених речень, що являють собою складники різних синтаксичних структур, як, наприклад, у таких текстових фрагментах:

Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні-петриківочки, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, що жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лазять поруч з дітьми по садках… (Гончар, 1989, с. 45);

Буйнує сила життя, димлять заводи, таємничі гуркоти долинають з протилежного берега, з цитаделі металургів, сонце сідає за повиті млою пагорби, за далекі димарі, дніпрова гладінь бузковіє, рожевим береться, хвиля, вигинаючись, колишеться під гаснучим промінням важкими переливами-оксамитами. Поступово густішають, малиновіють оксамити Дніпра. Мов плавучий острів, пройде біленький екскурсійний пароплав із заводським людом, із розливом музики, далеко чутної над водою… (Гончар, 1989, с. 49);

Ось Олекси нам ніби й не видно, вже тільки птахом у небі біліє його сорочка, та в'ється чистий рушник, та розтопленим снопом золота іскриться в сонячному промінні те, що юнак возносить до самого вістря націленого в небо шпиля. А хвиля по хвилі вже ніби й сам він тане-розтає у сліпучім промінні, якимось мерехтінням стає наш Олекса-майстер, і вже здається нам, що ніби саме лише проміння золотим снопом вихриться від тієї людини, що від нас, перестрашених на землі, даленіє, у небі зника… (Гончар, 1982, с. 115).

Інколи непоширені речення дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів пронизують тексти досить значні за обсягом, цементуючи їх у єдине ціле, як-от:

Поверталися додому мовчки. Спотикались по кучугурах – дядько Ягор попереду поважки, Єлька за ним. Дроти високої напруги весь час над ними гули. Зоряно над селищами було, а там десь у степах хмара заходила і безгрімно ламалися стебла блискавок. Єлька почувала, як щемить її душа, сама не знає чому, звідки той щем. Крякають качки в очеретах на сазі, – чи їх туча тривожить? Повітря з присмаком чебрецю, по-степовому легке; то лише коли вітер обернеться від заводів, одразу потягне чадним аж сюди, окутає всю Зачіплянку тим хмаровищем ядучим, рудим, ніби атомним. Все небо тоді смердить. Та це ненадовго. Дмухне вітерець зі степу, з Єльчиних країв, і повітря знову стає чистим, на все передмістя війне запашним духом літа…

Щоб не спотикатись уночі по кладовищу, вони йдуть в обхід, виходять на Широку – головну вулицю Зачіплянки. Пізно вже, не клацають ніде в доміно, не шелестить вода по садках. Спить трудове передмістя, повите снами-серпанками теплої літньої ночі.

Та враз ось Широка оживає. З невидимих завулків, стежок, дворів вилітають на соборний майдан велосипедисти, котять у бік заводів – тільки шини шелестять. Понасувавши кепки, пригинаючись кожен аж до керма, мчать по бруку Широкої, мчать і по стежині попід шатрами дерев, близько прослизаючи мимо Єльки, всі в темному, робочому, легкі, мовчазні, мов безтілесні нічні духи цих заводських передмість.

– Нічна зміна йде, – якось ваговито, з сумовитою гордістю каже Катратий їх услід.

А вони й далі, хвиля за хвилею, з шурхотом шин, з пружним вітерцем стрімкого лету – все на заводські багровища, під своє буре могутнє небо, що ніколи над ними не гасне (Гончар, 1989, с. 53–54).

Усі одиниці тексту виконують смислову та стилістичну функції. Особливо це стосується художніх творів, де письменник за допомогою певних слів та речень творить складну й неповторну будівлю, кожний елемент якої допомагає краще змалювати той чи той характер, окремі події тощо. Розглянемо функції непоширених речень у художніх текстах Олеся Гончара.

За функціональним навантаженням виділяють декілька типів непоширених речень.

1. Непоширеними реченнями може розпочинатися новий логічний блок, і в цих випадках такі речення вводять читача в новий хід подій, подаючи необхідну інформацію для подальшого сприйняття твору. Вони переносять читача в просторі і часі, від одних дійових осіб до інших і дають мінімальну інформацію, яка пізніше доповнюється іншими реченнями, що разом із непоширеними утворюють опис подій. Таку функцію непоширених конструкцій можемо назвати вступною, або експозиційною. Наведемо приклади розгляданих структур із зазначеною функцією:

Вона (Єлька. – Л.С., В.С.) *одразу підвелася. Підвелася, може, аж надто квапливо, здивувавши цим усіх. Без жодного слова, з мовчазною готовністю наблизилась до Баглая, і по тому, як пішла вона із ним до хвіртки, пішла, навіть не озирнувшись, з якимось викликом несучи свою баламутну голову, всі зрозуміли, що їхня «хвилинка» може затягнутись надовго* (Гончар, 1989, с. 162).

2. Деякі речення або частини складних речень непоширеної будови незалежно від позиції в тексті несуть на собі смислове навантаження не одного абзацу, а інколи й цілого логічного блоку і висловлюють його головну ідею. Декілька поширених складних речень підготовляють ґрунт для так званої кульмінації, роль якої виконує стилістично забарвлене непоширене речення. Назвемо таку функцію кульмінаційною.

Густо-блакитне небо й по ньому золоті зірки! Ніби оглухнувши, забувши про всі комбікорми, стояла Єлька серед собору й дивилась туди, в глибінь найвищої з бань, де все ще зосталось, як було при перших майстрах. Та глибінь мовби втягувала, всю душу Єльчину втягувала, як вир. Очей не можна було відвести, паморочно ставало, як стає, кажуть, людині над безоднею, куди тебе невідступно штовхає… «Я опоганена, мене опоганили, я не смію, не маю тут права стояти!» – волало в ній каяття. І все ж у якомусь заціпенілому напівзабутті стояла серед цього захламленого храму, втопивши погляд у той небесно-блакитний вир підкупальної висоти (Гончар, 1989, с. 38).

3. Непоширені структури, що виконують функцію підсумкову, також можуть займати будь-яку позицію в тексті. Навіть знаходячись на початку абзацу, такі одиниці роблять підсумок попередніх подій, але не всієї книги загалом, а лише кількох її розділів. Наприклад:

Володька Лобода не дуже був наполоханий Віруньчиним наскоком на нього в кабінеті… Зрештою, все перемелеться, кума переказиться, і знову твоє буде зверху… (Гончар, 1989, с. 104).

Ніч горіла темрявою. Була вона найтемніша з усіх ночей, ця ніч її падіння. Не стала вона святом Єльчиного життя. Не принесла ні радості, ні насолоди. Нічого, крім болю (Гончар, 1989, с. 36).

Вночі собор молодіє. Зморщок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли з комишини постав юним виквітом краси і вперше сяйнув у цих степах небесними півкулями своїх бань (Гончар, 1989, с. 65).

– Та не прогуляв його (життя. – Л.С., В.С.). *Наробились оці руки, Єлько, ох, наробилися на віку. Все життя лицем до вогню… Самого шлаку ото гори… Метал наш і по морях ходить, і в небесах літа…* (Гончар, 1989, с. 50);

Часом і той Баглай-студент з'являється в цьому товаристві, і уже не в вилинялому спортивному, що його цілими днями не скидає, а причепурений по-вечірньому, в білій напрасованій безрукавці або в новому сірому светрі, що так йому до лиця… Довгобразий, високий, ставний… І теж у гостроносих черевиках, до блиску начищених перед танцями – десь він з котроюсь танцюватиме сьогодні… Коли дітлахи тягнуть його поганяти з ними м'яча, студент відмагається, показує їм на черевики, на светр – не для гри, мовляв, виряджався… (Гончар, 1989, с. 47).

Тато все нездужав, ледь живим глибокої осені привела його мати додому, визволивши з

якоїсь страшної хорольської ями, що про неї розмов у селі було більше, ніж про пекло (Гончар, 1989, с. 151).

4. Функція узагальнювальна багато в чому схожа з підсумковою, але на відміну від останньої може маніфестувати висновки до більш об'ємних частин тексту (розділ, книга) або до твору загалом. Уважаємо, що виділяти її доречно, оскільки письменник на завершенні свого твору або важливої його частини робить філософсько-світоглядні висновки, які мають на меті не тільки резюмувати певні події, а й замислитися над причинами, що спонукали героїв чинити так чи так.

Хто хоч раз почує, ніколи не забуде ту вранішню пісню гудків, їхню органну музику величаву, коли, здається, все Задніпров'я зливається в єдину симфонію, у якій, проте, жоден з гудків не губиться, кожен співає на свій лад, кличе людей до заводських закурених брам… І йдуть селища… (Гончар, 1989, с. 145).

Коли, йдучи, набралося Єльці піску в черевичок і вона нахилилась витрушувати, Микола підтримував її, і Єлька почувала його схвильоване дихання, ніжну мову руки, що підтримує її так, мовби вона якесь серпанкове створіння, з яким тільки й можна поводитись так голубливо, ніжно. Після того ішли вже весь час, побравшись за руки, мов боячись загубити в темряві одне одного.

І так ітимуть (Гончар, 1989, с. 167).

Мовчить собор.

Не видно облупленості, іржі на банях, ніч скрадає на ньому всі травми часу.

Навколо вирують пристрасті, ламаються списи в щоденних баталіях,. а він стоїть, думає свою одвічну думу…

Все він бачить і бачив усе… (Гончар, 1989, с. 269).

Які бурі пронеслись над життям лиш одного покоління. Бурі, що навіть дітей не щадили. Чи, може, справді була неминучість, що нам її визначила наша сувора, зовсім не сентиментальна доба? (Гончар, 1982, с. 126).

5. Якщо непоширене речення пов'язує в тексті інші речення в єдине ціле і являє собою логічний місточок у викладі думки, то таке непоширене речення виконує функцію єднальну. Наведемо приклади непоширених речень, навантажених єднальною функцією у творах Олеся Гончара:

І хоч рішення остаточного поки що й не було прийнято, але з засідання Володимир Ізотович вийшов з почуттям, що він переміг. Мине якийсь час, і ніхто не штрикатиме йому очі тим собором, не нарікатимуть, що історичну споруду загиджено, запущено, перетворено в склад комбікорму (хоч там і комбікорму тепер нема) (Гончар, 1989, с. 56).

– А люди скрізь люди, – роздумував уголос. – І праця скрізь праця, якщо тільки вона справжня, а не безплідна метушня…

А ніч пливе, небо багряниться.

Буде ще потім стояння неподалік щогли… Постоять, послухають гудіння-тремтіння її (Гончар, 1989, с. 168–169).

Але все це станеться згодом, поки що ж наближення бурі ні в чому не почувається: поки що в Тернівщині все, як і досі було (Гончар, 1982, с. 127).

Висновки. Отже, можемо констатувати той факт, що Олесь Гончар найчастіше послуговується непоширеними реченнями, що становлять частини складних безсполучникових речень. Майже на такому ж рівні за частотою функціонування у досліджуваних романах О. Гончара перебувають непоширені речення, які становлять підрядні частини складнопідрядних речень.

Філософське спрямування творчості Олеся Гончара визначається, поряд з іншим, і тим, що непоширені речення в текстах, створених письменником, найчастіше виконують підсумкову й узагальнювальну функції. Водночас синтаксична парадигма непоширених речень дієслівного типу в художній комунікації майстра слова не вичерпується структурною чи семантичною її конфігурацією, але й має потужний комунікативний потенціал, що становить чималий лінгвістичний інтерес і слугуватиме предметом дослідження в подальших наукових студіях.

ЛІТЕРАТУРА

Андерш Й. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ : Наукова думка, 1987. 190 с.

Гончар О. Собор. Київ : Дніпро, 1989. 270 с.

Гончар О. Твоя зоря. Київ : Дніпро, 1982. 374 с.

Дерев'янко Л.І. Особливості функціонування обов'язкових і факультативних атрибути вів у корелятивах із семантикою неозначеної часової попередності. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 44. С. 38–45.

Дзюбишина Н. Роль автосемантичних і синсемантичних дієслів у реченні / відп. ред. Г.М. Колесник та ін. *Організація тексту (Граматика і стилістика).* Київ : Наукова думка, 1979. С. 5–13.

Дудик П.С. Із синтаксису простого речення. Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського, 1999. 297 с.

Коваль Л.М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія. Вінниця : ФОП Корзун, 2015. 320 с.

Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. Київ : б.в., 1997. 216 с.

Супрун Л.В. Медіалінгвістика : навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять. Вінниця : Едельвейс і К, 2016. 60 с.

Українська мова: Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с.

Яцимірська М.Г. Культура мови журналіста : навчальний посібник ; 2-е вид., перероб. і доп. Львів : ПАІС, 2017. 168 с.

REFERENCES

Andersh, Y. (1987). Typolohiya prostykh diyeslivnykh rechen′ u ches′kiy movi v zistavlenni z ukrayins′koyu [Typology of simple verb sentences in the Czech language in comparison with Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Honchar, O. (1989). Sobor [Cathedral]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

Honchar, O. (1982). Tvoya zorya [Your dawn]. Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].

Derev′yanko, L.I. (2016). Osoblyvosti funktsionuvannya obov′yazkovykh i fakul′tatyvnykh atrybuty viv u korelyatyvakh iz semantykoyu neoznachenoyi chasovoyi poperednosti [Peculiarities of the functioning of obligatory and optional attributes were correlated with the semantics of indefinite temporal precedence]. *Linhvistychni doslidzhennya – Linguistic research*, 44, 38-45 [in Ukrainian].

Dzyubyshyna, N. (1979). Rol′ avtosemantychnykh i synsemantychnykh diyesliv u rechenni [The role of autosemantic and synsemantic verbs in a sentence] / vidp. red. H.M. Kolesnyk, V.M. Brytsyn ta in. *Orhanizatsiya tekstu (Hramatyka i stylistyka) – Organization of the text (Grammar and stylistics)* (pp. 5-13). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Dudyk, P.S. (1999). Iz syntaksysu prostoho rechennya [From the syntax of a simple sentence]. Vinnytsya: Vyd-vo Vinnyts′koho derzh. ped. un-tu im. Mykhayla Kotsyubyns′koho [in Ukrainian].

Koval′, L.M. (2015). Semantyko-syntaksychna osnova holovnoho komponenta odnoskladnykh rechen′ v ukrayins′kiy movi [Semantic-syntactic basis of the main component of one-syllable sentences in the Ukrainian language]: monohrafiya. Vinnytsya : FOP Korzun [in Ukrainian].

Stepanenko, M.I. (1997). Vzayemodiya formal′no-hramatychnoyi i semantychnoyi valentnosti u strukturi slovospoluchennya ta rechennya [Interaction of formal-grammatical and semantic valence in the structure of phrases and sentences]. Kyiv: [b.v.] [in Ukrainian].

Suprun, L.V. (2016). Medialinhvistyka [Medialinguistics]: navchal′no-metoychnyy posibnyk dlya pidhotovky do praktychnykh zanyat′. Vinnytsya : PP «TD «Edel′veys i K» [in Ukrainian].

Ukrayins′ka mova [Ukrainian language]: Entsyklopediya. (2000). Kyiv, Vyd-vo «Ukrayins′ka entsyklopediya» im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].

Yatsymirs′ka, M.H. (2017). Kul′tura movy zhurnalista [The culture of the language of the journalist]: navch. posibnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. L′viv : PAIS [in Ukrainian].

УДК 811.111[42+27](043.3)

УЩИНА Валентина *– доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, Луцьк, 43025, Україна (vushchyna@vnu.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3086-4224

Researcher ID: AAT-5742-2020

Scopus author ID: 57200721921

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16

Бібліографічний опис статті: Ущина, В. (2021). Дискурсивна постава *(англ. stance):* термінознавчий і перекладацький аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 128–137. doi:. https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16

ДИСКУРСИВНА ПОСТАВА (АНГЛ. *STANCE*): ТЕРМІНОЗНАВЧИЙ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

Анотація. *Стаття присвячена актуальній проблемі нинішньої української мовознавчої науки – перекладу англомовних лінгвістичних термінів українською мовою загалом, використанню термінологічного утворення «дискурсивна постава» на позначення явища «позиції суб'єкта дискурсивної діяльності» (англ. stance) зокрема. Нагальність цього питання продиктована, з одного боку, відсутністю питомо українського терміна для номінації «стансу», а з іншого – щоразу більшою популярністю однойменного явища, що завойовує увагу все більшої кількості дослідників мови й дискурсу в усьому світі. Дискурсивну поставу тлумачимо як динамічне ситуативно-залежне дискурсне утворення, у якому виділяємо індивідуально-особистісний та інтеракційно-міжособистісний рівні мовленнєвого втілення.*

У статті запропоновано коротку історичну довідку стосовно досліджень дискурсивного позиціювання в лінгвістиці, схарактеризовано цей феномен і зазначено, що відрізняє його від суміжних понять. За допомогою методів корпусного, лексико-семантичного, лексикографічного й етимологічного аналізів доведено релевантність обраного україномовного словосполучення. Так, за допомогою кількісного корпусного аналізу визначено частотність слова stance в англійській мові. Шляхом використання процедури якісного аналізу англійської лексеми stance окреслено основні лексико-семантичні характеристики цієї лексичної одиниці: (1) stance як 'фізичне положення тіла' і (2) stance як 'ментальна позиція'. Простежено відповідність між семантикою англійського слова «stance» й українського слова «постава». Проаналізовано значення англійського слова «stance» в його різноманітних узусах, пов'язаних, зокрема, із терміновживанням у мовознавстві та інших гуманітарних сферах, що також допомогло обґрунтувати доцільність уведення до наукового обігу мовознавства терміноутворення «дискурсивна постава».

Ключові слова: *дискурсивна постава, нові медіа, ідентичність, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, станс, позиціювання.*

USHCHYNA Valentyna *– Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the English Philology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, 43025, Ukraine (vushchyna@vnu.edu.ua)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3086-4224

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16

To cite this article: Ushchyna, V. (2021). Dyskursyvna postava (anhl. stance): terminoznavchyi i perekladatskyi aspekty [Discourse posture (*stance*): terminological and translation aspects]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 128–137. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16 [in Ukrainian].

© Ущина Валентина, 2021

DISCOURSE POSTURE (*STANCE*): TERMINOLOGICAL AND TRANSLATION ASPECTS

Summary. *The article deals with the currently urgent problem of Ukrainian linguistics – translation of the English linguistic terms into Ukrainian in general, and the use of the terminological formation "discourse posture" to refer to the phenomenon of "stance" ("position of the discourse activity subject") in particular. The urgency of this issue is dictated, on the one hand, by the lack of a specific Ukrainian term for the "stance" nomination, and, on the other hand, by the growing popularity of this phenomenon that gains attention of an increasing number of language and discourse researchers around the world. In this work, stance is treated as a dynamic, situationally-bound discursive construct, in which individual (personal) and interactive (interpersonal) planes of linguistic realization are distinguished.*

The article offers a brief historical reference on the research of stancetaking in linguistics. It also gives a short theoretical characteristic of this phenomenon, differentiating it from other adjacent concepts. The relevance of the chosen Ukrainian term is brought out with the help of methodology of corpus analysis, lexico-semantic, lexicographic and etymological analyses. Correspondingly, the quantitative corpus analysis "of stance" enabled determining the frequency ratio of this word in the English language. By means of the qualitative lexico-semantic analysis the main meanings of the word "stance" were detected: (1) stance as 'a physical posture' and (2) stance as 'a mental position'. Furthermore, the correlation between semantics of English "stance" and Ukrainian "postava" was established. The meaning of the English word stance has also been traced in its various uses, including those related to linguistics and other humanitarian spheres. Such analysis enabled justifying the necessity of the introduction of the term "discourse posture" to the scientific circulation of Ukrainian linguistics.

Key words: *discourse posture; new media; identity; position of the discourse activity subject; stance; stancetaking.*

Постановка проблеми. Початок XXI століття позначений не лише зміною парадигм пізнання, а й повною трансформацією засобів, способів і шляхів комунікації. Виникнення й розвиток нових медіа, їх швидке поширення та доступність справили неабиякий вплив на культуру людського спілкування, перемістивши його з реального світу у віртуальний. Такі онлайн комунікаційні платформи, як чати, форуми, блоги, влоги й соціальні мережі, ще буквально кілька років тому були дивовижею, а сьогодні стали звичними інструментами отримання інформації, обміну думками, політичного й ідеологічного впливу, а найголовніше, майданчиком для інтермедіальної репрезентації себе, своєї ідентичності й власних позицій щодо найрізноманітніших тем і проблем. Те, як людина презентує себе, свої цінності й вірування в мережі, ті мовні засоби, що вона при цьому використовує, допомагають іншим членам соціуму розпізнати її/його як представника певної соціальної групи, якій притаманні не лише особливі погляди й уподобання, а й специфічна мовленнєва поведінка, далі називатимемо ***дискурсивною поставою***.

Донині в численних розвідках цього дискурсивного феномена, наприклад (Ущина, 2015), уживано терміни *позиція суб'єкта дискурсивної діяльності* та *станс* (від англ. *stance*). Але, ураховуючи актуальність цього поняття і його все більшу популярність у західній лінгвістиці, ми дійшли усвідомлення того, що настав час запропонувати україномовний термін, який би гідно замінив доволі громіздке термінологічне утворення з чотирьох слів, яким ми послуговувалися раніше. Також не найкращим відповідником є англомовне запозичення *станс*, що викликає критичні зауваження з боку колег-мовознавців і потребує додаткових роз'яснень, оскільки не завжди зрозуміле для носіїв української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розпочнімо з історії питання. Уперше в лінгвістиці термін *stance* використано британськими дослідниками Д. Байбером та Е. Фінеганом ще 1989 року в їхній знаменитій праці «Стилі стансу в англійській мові: лексико-граматичне маркування евіденційності й афекту» (Biber, Finegan, 1989). Аналізуючи статистичні особливості дистрибуції мовних маркерів стансу в англомовних писемних текстах різних жанрів, Д. Байбер та Е. Фінеган зосереджують увагу головно на лексичних і граматичних засобах його експресії. У їхньому

розумінні стансом можна вважати судження, у якому виражені знання, ставлення й почуття мовця стосовно пропозиційного змісту повідомлення (Biber, Finegan, 1989, с. 123).

Однак справжньої популярності поняття набуло 2007 року після виходу колективної монографії «Позиціювання в дискурсі: суб'єктивність, оцінка, інтеракція» під загальною редакцією Роберта Енглбретсона (Englebretson, 2017). Книга зібрала під однією обкладинкою авторів, праці яких сьогодні вважають засадничими в дослідженні позиціювання (серед яких, наприклад, знаменитий трикутник стансу Джона Дю Буа (Du Bois, 2007)). У цьому томі не лише всебічно розглянуто проблему дефініції поняття під назвою *stance*, а й запропоновано основоположні характеристики цього складного явища, що пізніше послугували підґрунтям для багатьох наукових пошуків, як-от: його інтеракційність, публічність та індексальність. Наступна цеглинка до популяризації досліджуваного поняття закладена іншою монографією, виданою 2009 року під однойменною назвою, тобто «*Stance»*, головною редакторкою якої стала відома соціолінгвістка з Каліфорнійського університету в Лонг-Біч (США) А. Джафф (Jaffe, 2009). Серед вітчизняних мовознавців першою цим феноменом зацікавилася професор Олена Іванівна Морозова з Харківського університету імені В.Н. Каразіна, яка в статті, опублікованій 2011 року, уточнила зміст терміна «позиція суб'єкта дискурсивної діяльності», дала вичерпне філософське пояснення його походження та виявила мовні й мовленнєві особливості нещирого позиціювання суб'єкта в дискурсі (Морозова, 2011).

Було б, однак, помилковим уважати, що поняття стансу є зовсім новим у лінгвістиці. У різні часи його досліджувано під різними термінологічними найменуваннями в процесі вивчення таких категорій, як *модальність* (Виноградов, 1950; Приходько, 2003; Bybee et al., 1994; Papafragou, 1997), *евіденційність* (Кшановський, 2015; Якобсон, 1972; Aikhenvald, 2015; Chafe, 1986), *оцінка* (Арутюнова, 1988; Martin & White, 2005); *емоційність* (Шаховский, 2010; Sherer, 2005), *афект* (Biber & Finegan, 1989; Ochs, 1993), *опора* ([*footing*] Goffman, 1981), *позиція* (Davies & Harré, 1990), *перспектива* (Berman & Slobin, 1994). Усі перераховані поняття різнорідні, але їх можна об'єднати принаймні у дві групи: а) такі, що виражають ставлення суб'єкта до предмета повідомлення (суб'єктивність, опора, перспектива, евіденційність, оцінка, модальність, афект, інтенсивність, персональний стиль); б) такі, що виражають ставлення суб'єкта до співрозмовника (-ів) (позиція, узгодження, позиціювання, самопозиціювання). Крім того, усі вони мають вербальне вираження й пов'язані із суб'єктністю.

Інтерес лінгвістів до аналізу позиції й позиціювання (англ. *stance* і *stancetaking*), на нашу думку, зумовлений зсувом фокусу їхньої уваги з мовленнєвої поведінки окремих учасників комунікації на особливості їхньої дискурсивної взаємодії, безпосередньо пов'язаної із соціальною інтеракцією та соціальним семіозисом. Крім того, зацікавленість представників мовознавчої науки поняттям стансу можна пояснити тим, що воно потенційно об'єднує різні рівні й ресурси лінгвістичного аналізу – від лексико-семантичного і граматичного до соціолінгвістичного й лінгвокультурологічного. У царині соціолінгвістики з'являються праці, присвячені дослідженню дискурсивної постави як засобу індексування соціальної належності мовця (Ущина, 2015; Du Bois, 2007; Englebretson, 2007; Ervinn-Tripp, 2002; Jaffe, 2009; Ochs, 1993).

Проблематика позиціювання суб'єкта в дискурсі як механізму конструювання ним власної ідентичності стає надзвичайно актуальною в лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть через безперервну залученість людини до творення соціальних значень у дискурсі. У час, коли кожен пересічний користувач інтернету має доступ до глобальних аудиторій, безпрецедентно зростає роль індивіда в макросоціальних дискурсивних процесах зміни ідеологій і трансформування картин світу. Новітні комунікативні умови змінили не лише саме спілкування, зробивши його безперервним і глобальним, а й вплинули на процес само- та взаємоідентифікації. *Станс* стає тією об'єднувальною ланкою, без якої «тривалий час було неможливо здійснити узагальнений аналіз дискурсивних процесів у діапазоні від прагматики індивідуальної когніції до прагматики соціальних комунікацій» (Givón, 2005, p. xiii). У нинішньому глобалізованому

й оцифрованому світі досить часто мовці довідуються один про одного та про навколишню дійсність за допомогою позиціювання в інтернет-дискурсі, що робить станс основним засобом спільної ідентифікації та взаємного узгодження інтенцій.

Отже, основна **мета статті** полягає в уведенні до наукового обігу соціолінгвістики, дискурсології, комунікативної лінгвістики нового терміна *дискурсивна постава*, покликаного адекватно представити поняття *stance* в українській мовознавчій науці.

Щоб обґрунтувати доречність такого термінологічного вибору, виконано низку завдань: роз'яснено не лише суть цього поняття, а і його семантику, етимологію та узус; визначено частотність слова *stance* в англійській мові; здійснено лексико-семантичний аналіз лексеми *stance* й доведено доцільність заміни англомовного запозичення *станс* на питомо українське слово *постава*.

Виклад матеріалу. Оскільки термін уперше з'явився в англомовній лінгвістиці, задля визначення змісту англійського терміна *stance* передусім визначено загальну частотність слова *stance* в англійській мові, для чого використано методику корпусного аналізу (Плунгян 2008), а саме: процедуру «простого пошуку» (BNC Simple Search) у межах Британського Національного корпусу (British National Corpus – BNC), вільно доступного в Інтернеті. У результаті кількісних підрахунків виявлено, що лексема *stance* в побутовому вжитку – доволі рідкісне слово: серед загальної кількості 4 (чотирьох) мільйонів слів його вжито близько 1700 разів. Розрахунки частотності лексеми *stance* в різних сегментах мовлення – усного й писемного – наведено нижче в таблиці:

Частотність лексеми stance в корпусі BNC

Частотність *stance* / Корпус	Слово «stance»	Загальна кількість слів	Показник частотності
BNC (усний сегмент)	42	10 334 94	1 на 246 070
BNC (письмовий сегмент)	1793	87 284 364	1 на 48 681
Усього	1835	97 619 311	1 на 53 198

Спостерігаємо, що в усному мовленні досліджувана лексема трапляється надзвичайно рідко – лише один раз на 246 000 випадків, тоді як у писемному сегменті її частотність у п'ять разів вища (1 раз на 48 681), що дає підстави виснувати, що слово *stance* не належить до розмовної лексики. Уважаємо, що було б перспективним дослідити вживання лексеми *stance* в діахронії, маючи на увазі, що в останні роки це слово використовують значно активніше, однак технічно наші можливості в цьому плані дещо обмежені.

Окрім кількісних підрахунків, за допомогою корпусу BNC (British National Corpus) здійснено також і процедуру якісного аналізу лексеми *stance*, що допомогла виокремити щонайменше дві семантичні групи:

1) *Stance* як фізичне положення тіла (синоніми – *posture, pose, position, carriage, stand, stature, standing*):

1-А. Спорт: *football stance, boxing stance, yoga stance, karate stance, golf stance etc*;

1-Б. Балет, хореографія: *dance stance, ballet stance, tango stance etc*;

2) *Stance* як ментальна позиція (синоніми: *angle, belief, disposition, frame of mind, headset, mental state, mindset, perspective, philosophy, point of view, standpoint, viewpoint* etc.);

2-А. Точка зору, погляд, позиція (у суперечці, в дискусії): *life stance, different stance, to change stance, personal stance*;

2-Б. Ставлення: *aggressive stance, critical stance, offensive stance, winning stance, defensive stance, dominant stance*;

2-В. Світоглядна (ідеологічна) позиція: *conservative stance, postmodernist stance, newspaper stance, political stance.*

Якщо звернутися до українського слова *постава*, то очевидно, що воно цілком адекватно заміняє *stance* в значенні 'фізичне положення тіла', як-от: *балетна постава, спортивна постава, ідеальна постава* тощо. Однак не зовсім звичним видається його використання в значенні 'ментальна позиція', особливо в таких колокаціях, як *постава газети*, *політична постава* або ж *постмодерністська постава*. При цьому, однак, у словосполученнях типу *агресивна постава*, *переможна постава* або ж *захисна постава* вживання вказаної лексеми вже не видається дивним і є більш легким для сприйняття носіями української мови. І цьому, на нашу думку, є доволі просте пояснення: оскільки україн-

ське слово «постава» асоціюється передусім із фізичним положенням тіла, а такі словосполучення, як *агресивна* або *захисна постава*, мають безпосереднє відношення до тілесності людської поведінки (Галуцьких, 2016), то, відповідно, психологічна й вербальна агресія стають утілесненою репрезентацією певних емоцій і почуттів у фізичній поставі.

Ми вважаємо, що зв'язок між англійським словом *stance* й українською лексемою *постава* очевидний, що підтверджено новим напрямом лінгвістичних досліджень під назвою «утілеснена соціолінгвістика» (англ. *embodied sociolinguisics*), основним об'єктом досліджень якого стає взаємозв'язок між мовою, утілесненням і розмаїттям соціальних чинників, із цим пов'язаних. Дискурсивна постава, котру в процесі комунікативної взаємодії займає людина як представник певної лінгвокультурної та соціокультурної групи, впливає не лише на тон повідомлення (як усного, так і письмового) і на підбір мовних засобів для його актуалізації, а й великою мірою детермінує сприйняття мовця його/її читачами/слухачами, що, зрештою, впливає на вибудувані в інтеракції соціальні стосунки між комунікантами.

Заради справедливості потрібно зауважити, що термін «постава» уже вживано раніше в україномовних наукових публікаціях у значенні 'ментальна позиція' (Васютинський, 2015; 2016). Так, професор В.О. Васютинський у численних дослідженнях із соціальної та політичної психології послуговується лексемою «постава», описуючи психологічне й ідеологічне ставлення представників різнорівневих соціальних груп до певних національно-орієнтованих проблем та ідей. Наприклад, в одній зі статей В.О. Васютинський використовує словосполучення «антидержавницька постава» в сенсі 'суспільні настрої', досліджуючи світоглядні цінності українців (Васютинський, 2016, с. 72–81). В іншій праці науковець говорить про «постави індивідуалізму й колективізму» серед сучасної української молоді (Васютинський, 2016, с. 100–107). У такому контексті вживання лексеми «постава» має значення 'ставлення' і є близьким еквівалентом англійського *stance*. Крім того, автор описує типи «суб'єктів діяльності», яких можна виокремити за їхніми поставами – «індивідуаліст» і «колективіст», що також перегукується з лінгвістичним тлумаченням позиціювання.

Задля верифікації наших висновків і підтвердження достовірності наведених міркувань звернімося до короткого етимологічного й лексико-семантичного аналізу англійського слова *stance*, у зв'язку з тим що ні в українській, ні в російській мові не існує абсолютно точного еквівалента цієї полісемантичної лексичної одиниці. Розпочнемо з аналізу його походження, оскільки вивчення етимології лексичних одиниць допомагає краще зрозуміти зміст понять, ними позначуваних. Існує кілька можливих варіантів пояснення етимології англійського слова *stance*: 1) від старофранцузького *estance (standing position* 'зупинка, стоянка'), похідного від латинського *stantia*, або ж 2) від старо-французького *stance (resting place, harbor*), чи 3) від італійського *stanza* (*stopping, resting place* 'місце для відпочинку') (Online Etymology). Лексема *stance* з'явилася в словниковому складі англійської мови близько середини XVI століття й означала 'стоянка', 'місце зупинки' (*standing place, station*). У значенні 'зупинка' слово *stance* донині збереглося у Шотландії, де так називають зупинку автобуса або таксі. Уживання слова в значенні 'позиція ніг або тіла' (ішлося про гру в гольф) уперше зафіксовано 1897 року, тоді як у значеннях 'ментальна позиція', 'ставлення' або 'точка зору' – лише 1956 року (Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus, 2005).

Далі розтлумачимо значення *stance* у його різноманітних узусах, не пов'язаних із терміновживанням у мовознавстві й інших гуманітарних сферах. Проаналізувавши різні дефініції лексеми *stance* в тлумачних словниках англійської мови, доходимо висновку, що перераховані лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ) також можна об'єднати у дві основні групи:

1) ЛСВ$_1$ – *stance* як '**ментальна позиція**, що, своєю чергою, поділяється на дві підгрупи: а) персональна позиція (суб'єктивна думка, ставлення, оцінка); б) соціальна позиція (суспільна думка, світогляд, переконання).

2) ЛСВ$_2$ – *stance* як '**фізична позиція**'. Цей лексико-семантичний варіант (ЛСВ) слова *stance* також можна розділити на дві

підгрупи: а) фізичне положення тіла у спорті; б) постава.

Принаймні в трьох із наведених словникових визначень (Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus; Longman Dictionary of Contemporary English; Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary) указано на обов'язкову публічність стансу в значенні 'ментальна позиція'. Інакше кажучи, уподобання, вірування, погляди окремої особистості стають стансом лише тоді, коли про них дізнаються інші. Допоки ця позиція відома лише самому суб'єкту, вона залишається його суб'єктивною точкою зору, а не поставою. Цей факт вказує на інгерентно *інтерактивну й соціальну природу*, притаманну дискурсивній поставі. Значення ЛСВ$_4$ і ЛСВ$_5$, котрі стосуються *stance* як 'місця в горах, де альпіністи можуть зробити привал' (ЛСВ$_4$) і *stance* як 'зупинки автобуса' (ЛСВ$_5$), згадуються в єдиному з усіх проаналізованих словників (Random House Dictionary, 2013).

Коли йдеться про *поставу* в значенні 'фізичне розташування тіла', завжди мається на увазі збалансоване позиціювання, ідеальна постава: *yoga stance* (асана), *ballet stance* (балетна постава), *golf stance* (поза гравця в гольф). Цікавим є опис «балетної постави» хореографом Сарою МакЛеод у статті для балерин-початківців: «Станс у балеті – це синонім правильної постави. Станс, або досконала постава досягається збалансованим по центру випрямленням хребта, яке сприяє позиціюванню м'язів усього тіла. Танцюристи-початківці повинні тренувати свій станс, аж поки правильна постава не стане їх другою натурою. […] Станс забезпечує граційність пози лебедя» (McLeod, 2014). Автори рекламної кампанії автомобілів «Астон Мартін» також скористалися семантичним відтінком слова *stance*, що включає конотації 'баланс', 'грація', 'досконалість', запропонувавши лозунг *Stance in Everything!* («Досконалість у всьому!»).

Що стосується лінгвістичного узусу, слову *stance* також властиві конотації досконалого (або принаймні найвдалішого, на думку мовця) утілення в мові власних поглядів, вірувань, емоцій, ставлення з обов'язковим урахуванням позицій, які займають інші учасники мовленнєвої взаємодії. «Станс, – пише М. Лемперт, – семантично «зависає» між фізичною поставою й ментальною позицією» (Lempert, 2008, p. 570). Отже, у значення лінгвістичного терміна *stance*, за спостереженням М. Лемперта, також включено щонайменше два аспекти – фізичне положення суб'єкта в просторі (зокрема й у просторі дискурсу з усіма вербальними й невербальними умовами контексту) разом із його ментальним ставленням до цього простору, де він/вона конструює свою ідентичність у взаємодії з іншими учасниками комунікації.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що дискурсивна постава – це передусім спосіб вираження мовцем (автором письмового повідомлення) своїх знань і впевненості у висловленій ним/нею пропозиції (епістемічна постава), а також емоційного й оцінного ставлення до власного повідомлення (афективна постава) за допомогою певним чином дібраних та організованих мовних засобів. При цьому визначальними є фізичні параметри контексту, у якому вибудовується та чи інша дискурсивна постава – від соціокультурних до просторово-часових чинників до утілеснення мовленнєвих дій індивідуальних суб'єктів дискурсивної діяльності.

Як слушно зауважують С. Форд і Й. Вагнер, «вивчення рекурентних мовних поведінкових патернів для багатьох мовознавців стає невіддільним від вивчення соціальної взаємодії суб'єктів» (Ford & Wagner, 1996, p. 277). Ідеться про маркування гендеру, віку, економічного статусу, релігійної, расової й етнічної належності за допомогою мовних засобів вираження стансу. Водночас поза увагою соціолінгвістів не полишено й те, що станс, безперечно, сигналізує про членство мовця в мікро- та макросоціальних, політичних, ідеологічних чи культурних групах, що вказує на його полісуб'єктну, інтеракційну й соціосеміотичну природу. Вибір суб'єктом власної позиції здійснюється в дискурсивній взаємодії з іншими суб'єктами і є індикатором його соціальної ідентичності, оскільки, «артикулюючи позицію, суб'єкт маніфестує свої оцінні, емоційні, епістемічні, соціальні і культурні уподобання» (Eckert, 2000, p. 172). Тож позиціювання не може відбуватися в автономному режимі. У звичних умовах свого існування людині властиво бути зануреною в концесу-

альну сферу спільної мовленнєвої діяльності з іншими, тобто суб'єкти дискурсивної діяльності конструюють свої станси в динаміці взаємної каузації.

Отже, позиціювання в дискурсі – це комплексна дискурсивна дія, здійснювана суб'єктом дискурсивної діяльності задля формування й маніфестації свого ставлення до предмета мовлення, інших суб'єктів і власних висловлених пропозицій з урахуванням релевантних когнітивних, прагматичних і соціальних параметрів ситуації. Результатом акту позиціювання є **дискурсивна постава,** яку визначаємо як динамічне ситуативно-залежне дискурсне утворення з притаманними йому індивідуально-особистісним та інтеракційно-міжособистісним ракурсами, актуалізованими шляхом використання відповідних мовно-семіотичних ресурсів. Формуючи й формулюючи свої дискурсивні постави, комуніканти транслюють власні оцінні, емоційні й епістемічні перспективи, ураховуючи дискурсивні постави інших учасників соціальної інтеракції. Визначення об'єму й змісту поняття дискурсивної постави, однак, і на сьогодні продовжує бути дискусійним, відкриваючи в такий спосіб перспективи для подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 341 с.

Васютинський В.О. Психологічне підґрунтя продуктивного потенціалу індивідуалізму і колективізму. 2015. *Інтернет-ресурс*. URL: http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/15.pdf.

Васютинський В.О. Ціннісне порозуміння українців у соціально-психологічному контексті долання бідності як стилю життя. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2016. Вип. 37 (40). С. 72–81.

Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Труды Института русского языка АН СССР*. 1950. Т. 2. С. 38–79.

Галуцьких І.А. Тілесність у художній прозі англійського модернізму і постмодернізму (когнітивно-семіотичні студії) : монографія / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя : Кругозір, 2016. 627 с.

Кшановський О.Ч. Дієслівні форми з евіденційні значення у сучасній перській мові. *Вісник Київського національного університету ім. Шевченка. Серія «Східні мови та літератури»*. 2015. Вип. 1 (25). С. 20–24.

Морозова О.І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2011. Т. 14. № 1. С. 87–93.

Плунгян В.А. Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики. *Русский язык в научном освещении*. 2008. № 2. С. 7–20.

Приходько А.Н. Высказывание в модально-эпистемическом аспекте. *Культура народов Причерноморья /* Крым. научн. центр НАН Украины. 2003. № 42. С. 21–27.

Ущина В.А. Позиціювання суб'єкта в англомовному дискурсі ризику : соціокогнітивний аспект : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 380 с.

Шаховский В.И. Эмоции: долингвистика, лингвистика, лингвокультурология. Москва : Книж. дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 128 с.

Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. *Принципы типологического анализа языков различного строя* / отв. ред. Б.А. Успенский. Москва : Наука, 1972. С. 95–113.

Aikhenvald A.Y. The Art of Grammar. A Practical Guide. Oxford : Oxford University Press, 2015.

Berman R.A., Slobin D.I. Relating Events in Narrative. *A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale; NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2015. 324 p.

Biber D., Finegan E. Styles of stance in English : Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text.* 1989. № 9. P. 93–124.

Bybee J., Perkin R., Pagliuka W. The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World. Chicago : The University of Chicago Press, 1994.

Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing. *Evidentially: The Linguistic Coding of Epistemology* / W. Chafe & J. Nichols (Eds.). Norwood, New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1986. P. 261–272.

Davies B., Harré R. Positioning : The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behavior*. 1990. № 20 (1). P. 43–63.

Du Bois J. The stance triangle. *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction* / R. Englebretson (Ed.). Amsterdam : John Benjamins, 2007.

Eckert P. Linguistic Variation as Social Practice. Oxford : Blackwell, 2000. 241 p.

Englebretson R. Stancetaking in discourse: An Introduction. *Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction* / R. Englebretson (Ed.). Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins, 2007. P. 1–25.

Ervin-Tripp S. Variety, style-shifting, and ideology. *Style and Sociolinguistic Variation*) / P. Eckert & J. Rickford (Eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 2002. P. 44–56.

Ford C., Wagner J. Interaction-based studies of language: Introduction. *Pragmatics* [Special Issue : Interaction-based Studies of Language]. 1996. Vol. 6 (3). P. 277–279.

Givón T. Context as Other Minds. The Pragmatics of Sociality, Cognition and Communication. Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins, 2005. 283 p.

Goffman E. Forms of talk. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1981.

Jaffe A. Introduction: the sociolinguistics of Stance / A. Jaffe (Ed.) *Stance : Sociolinguistic Perspective*. Oxford : Oxford University Press, 2009. P. 3–28.

Lempert M. The poetics of stance. Text-metricality, epistemicity, interaction. *Language in Society*. 2008. Vol. 37 (4). P. 569–592.

McLeod S. Definition of Ballet Stance Aikhenvald. Demand Media. Entertainment Guide. URL: http:// entertainmentguide.local.com/definition-ballet- stance-6270.h.

Martin J.R., White P.R. The Language of Evaluation: Appraisal in English. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005.

Ochs E. Indexing gender / A. Duranti & Ch. Goodwin (Eds.) *Rethinking Context*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 335–358.

Palmer F. R. Modality and the English Modals. London, New York : Longman, 1979.

Papafragou A. Modality: a case-study in semantic under determinacy. Amsterdam : Benjamins, 1997.

Scherer K.R. What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information*. 2005. № 44 (4). P. 695–729.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 1350 p.

Longman Dictionary of Contemporary English. URL: http://www.ldoceonline.com/dictionary/.

Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary. New York : Merriam-Webster. Inc, 2008. 2032 p.

Online Etymology Dictionary. URL: www.etymonline.com.

Random House Dictionary / ed. by Stuart Berg Flexner. 2013. URL: www.dictionary.comunabridged.

REFERENCES

Arutiunova, N. D. (1988). *Tipy yazykovykh znacheniy : Otsenka. Sobytiye. Fakt. [Types of linguistic meanings : Evaluation. Event. Fact]*. Moscow : Nauka [in Russian].

Vasiutynskyj, V. O (2015). Psykholohichne pidgruntia produktyvnoho potentsialu indyvidualizmu I kolektyvizmu. [Psychological basis for productive potential of individualism and collectivism]. *Internet-resurs – Internet resource*, from http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/15.pdf [in Ukrainian].

Vasiutynskyj, V. O. (2016). Tsinnisne porozuminnia ukraintsiv u sotsialno-psykholohichnomu konteksti dolannia bidnosti yak stylyu zhyttia [Axiological rapport of Ukrainians in a social-psychological context of fighting poverty as a life style]. In *Naukovi studiyi iz sotsialnoyi ta politychnoyi psykholohiyi* – Scientific studies in social and political psychology (Issue, 37 (40)) (pp. 72 – 81) [in Ukrainian].

Vinogradov, V. V. (1950). O kategoriyi modalnosti i modalnykh slovakh v russkom yazyke [On the category of modality and modal words in the Russian language]. In *Trudy Instituta russkoho yazyka AN SSSR – Proceedings of the Institute of the Russian Language of the Academy of Sciences of the USSR* (Vol. 2) (pp. 38 – 79) [in Russian].

Halutskykh, I. A. (2016). *Tilesnist' u khudozhnij prozi anhliyskoho modernizmu I postmodernizmu (kohnityvno-semiotychni studiyi) [Embodiment in Artistic Prose of the English Modernism and Postmodernism (Cognitive-Semiotic Studies)*] Zaporozhye: Zaporizkyj natsionalny universytet : Kruhozir [in Ukrainian].

Kshanovskij, O. C. (2015). Diyeslivni formy z evidentsiynym znachennyam u suchasnij perskij movi. [Verbal forms with evidential meaning in the modern Persian language]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho*

universytetu im. Shevchenka. Skhidni movy i literatury – Bulletin of Kyiv National University. Shevchenko. Oriental languages and literatures (Issue 1(25)) (pp. 20 – 24) [in Ukrainian].

Morozova, O. I. (2011). Stance: pozytsiya sub'yekta dyskursyvnoyi diyalnosti. [Stance: position of the subject of discursive activity]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho univer-sytetu. Seriya: Filologiya – Bulletin of Kyiv National Linguistic University. Series: Philology* (Vol. 14, 1), (pp. 87 – 93) [in Ukrainian].

Plungyan, V. A. (2008). Korpus kak instrument i kak ideologiya: o nekotorykh urokakh sovremennoy korpusnoy lingvistiki [Corpus as an instrument and as ideology : on some lessons of the modern corpus linguistics]. In *Pusskiy yazyk v nauchnom osveshcheniyi – Russian language in scientific coverage, 2*, 7 –20 [in Russian].

Prikhodko, A. N. (2003). Vyskazyvaniye v modalno-epistemicheskom aspekte. [A statement in mod-al-epistemic aspect]. *Kultura narodov prichernomorya – Culture of the peoples of the Black Sea region*, *42,* 21 – 27 [in Russian].

Ushchyna, V. A. (2015). *Pozytsiyuvannia sub'yekta v anhlomovnomu dyskursi ryzyku : sotsiokohnityvnyj aspect [Stancetaking in the English Risk Discourse: Socio-cognitive Aspect]*. Lutsk : Vezha-Druk [in Ukrainian].

Shakhovski, V. I. (2010). *Emotsiyi : dolingvistika, lingvistika, lingvokulturoloriya [Emotions : Pre-linguistics, Linguistics, Linguistic Culture]*. Moskow : Knizhnyj dom LIBROKOM Publ [in Russian].

Jakobson, R. O. (1972). Shiftery, glagolnyje kategoriyi i russkiy glagol [Shifters, verbal categories and the Russian verb]. In B. A. Uspenskij (Ed.) *Printsypy tipologicheskogo analiza yazykov razlichnogo stroya – Principles of typological analysis of differently structured languages* (pp. 95 – 113). Moskow : Nauka [in Russian].

Aikhenvald A.Y. The Art of Grammar. A Practical Guide. Oxford : Oxford University Press, 2015.

Berman R.A., Slobin D.I. Relating Events in Narrative. *A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale; NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2015. 324 p.

Biber D., Finegan E. Styles of stance in English : Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text.* 1989. № 9. P. 93–124.

Bybee J., Perkin R., Pagliuka W. The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World. Chicago : The University of Chicago Press, 1994.

Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing. *Evidentially: The Linguistic Coding of Epistemology* / W. Chafe & J. Nichols (Eds.). Norwood, New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1986. P. 261–272.

Davies B., Harré R. Positioning : The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behavior*. 1990. № 20 (1). P. 43–63.

Du Bois J. The stance triangle. *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction /* R. Englebretson (Ed.). Amsterdam : John Benjamins, 2007.

Eckert P. Linguistic Variation as Social Practice. Oxford : Blackwell, 2000. 241 p.

Englebretson R. Stancetaking in discourse: An Introduction. *Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction* / R. Englebretson (Ed.). Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins, 2007. P. 1–25.

Ervin-Tripp S. Variety, style-shifting, and ideology. *Style and Sociolinguistic Variation*) / P. Eckert & J. Rickford (Eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 2002. P. 44–56.

Ford C., Wagner J. Interaction-based studies of language: Introduction. *Pragmatics* [Special Issue : Interaction-based Studies of Language]. 1996. Vol. 6 (3). P. 277–279.

Givón T. Context as Other Minds. The Pragmatics of Sociality, Cognition and Communication. Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins, 2005. 283 p.

Goffman E. Forms of talk. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1981.

Jaffe A. Introduction: the sociolinguistics of Stance / A. Jaffe (Ed.) *Stance : Sociolinguistic Perspective*. Oxford : Oxford University Press, 2009. P. 3–28.

Lempert M. The poetics of stance. Text-metricality, epistemicity, interaction. *Language in Society*. 2008. Vol. 37 (4). P. 569–592.

McLeod S. Definition of Ballet Stance Aikhenvald. Demand Media. Entertainment Guide. URL: http:// entertainmentguide.local.com/definition-ballet- stance-6270.h.

Martin J.R., White P.R. The Language of Evaluation: Appraisal in English. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005.

Ochs E. Indexing gender / A. Duranti & Ch. Goodwin (Eds.) *Rethinking Context*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 335–358.

Palmer F. R. Modality and the English Modals. London, New York : Longman, 1979.

Papafragou A. Modality: a case-study in semantic under determinacy. Amsterdam : Benjamins, 1997.

Scherer K.R. What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information*. 2005. № 44 (4). P. 695–729.

LEXICOGRAPHIC SOURCES

Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 1350 p.

Longman Dictionary of Contemporary English. URL: http://www.ldoceonline.com/dictionary/.

Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary. New York : Merriam-Webster. Inc, 2008. 2032 p.

Online Etymology Dictionary. URL: www.etymonline.com.

Random House Dictionary / ed. b

УДК 811.161.2'42

ЧЕРНЕНКО Ольга *– доктор філософії, старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, Харків, 61068, Україна (olsheva0609@ukr.net)*

ORCID: http://orcid.org/0000-0003-4922-3814

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.17

Бібліографічний опис статті: Черненко, О. (2021). Концепт ***ПІСНЯ*** як символ виховання національної свідомості, патріотичної гідності українського народу крізь призму поетичної мови В.С. Бойка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 138–146, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.17

КОНЦЕПТ *ПІСНЯ* ЯК СИМВОЛ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ, ПАТРІОТИЧНОЇ ГІДНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ В.С. БОЙКА

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню концепту* ***ПІСНЯ*** *як національної духовної цінності українського народу, що є символом єдності нації, виховання патріотизму сучасного молодого покоління, уособлює традиції та звичаї сьогодення, сприяє розвитку просвітництва й освітянської діяльності суспільства. Проблеми розвитку духовності завжди цікавили людство, що давало підґрунтя для з'ясування потреб соціуму, виховання духовної й емоційної культур нації. Така ситуація зумовлена також необхідністю дослідження вербального вираження в сучасній українській мові концептів на позначення духовних цінностей загалом і в аспекті взаємодії національно-мовної й індивідуально-авторської картин світу, реалізованих, зокрема, у поетичному доробку В.С. Бойка – харківського письменника, громадського діяча. Окрім того, потреба звернення до текстів цього автора вмотивована інтересом до вивчення внутрішнього світу людини, до взаємодії мови та психіки, кореляції знаків культури з лексико-семантичною системою. Сьогодні цінності як такі перестали бути предметом розгляду лише філософії та аксіології: їх розглядають у низці інших наук: культурології, політології, психології, педагогіці, літературознавстві й, нарешті, у лінгвістиці. Тож цінності охоплюють практично всі виміри людського життя: фізичний, суспільний, духовний, психічний. Така увага до цінностей цілком умотивована, позаяк їх вивчення відкриває шлях до розуміння самої природи людини, причин її дій і вчинків. Саме тому тема України червоною ниткою проходить крізь вірші В.С. Бойка, актуалізуючись практично в усіх концептах. Одним із них є концепт* ***ПІСНЯ****. Вона здатна передати найтонші відчуття й порухи душі ліричного героя, а також є важливим маркером патріотизму, адже для українців пісня постає чимось значно більшим, ніж просто родом словесно-музичного мистецтва.*

Ключові слова: *пісня, художня мова, патріотизм, національна самосвідомість, традиції, особистість, цінність.*

CHERNENKO Olga *– Ph.D., Senior Lecturer at the Department of Cross-Cultural Communication and Foreign Language, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", 2, Kyrpychova str., Kharkiv, 61068, Ukraine (olsheva0609@ukr.net)*

ORCID: http://orcid.org/0000-0003-4922-3814

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.17

To cite this article: Chernenko, O. (2021). Kontsept PISNIA yak symvol vykhovannia natsionalnoi svidomosti, patriotychnoi hidnosti ukrainskoho narodu kriz pryzmu poetychnoi movy V. S. Boika [The concept of *SONG* as a symbol of education of national consciousness, patriotic dignity of the Ukrainian people through the prism of poetic language V. S. Boyko]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems*

© Черненко Ольга, 2021

of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46, 138–146. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.17 [in Ukrainian].

THE CONCEPT OF *SONG* AS A SYMBOL OF EDUCATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS, PATRIOTIC DIGNITY OF THE UKRAINIAN PEOPLE THROUGH THE PRISM OF POETIC LANGUAGE V.S. BOYKO

Summary. *The article is devoted to the concept of* ***SONG*** *as a national moral value of the Ukrainian people, which is a symbol of national unity, education of patriotism of the modern young generation, embodies the traditions and customs of today, promotes education and educational activities of society. The problems of moral development have always been of interest to mankind, which provided the basis for clarifying the needs of society, educating the moral and emotional cultures of nation. Such situation is predefined also by the necessity of research of verbal expression for modern Ukrainian of concepts on denotation of moral values on the whole and in the aspect of cooperation of national language, individually-authorial picture of the world, in particular, realized in poetic work of V.S. Boyko – Kharkiv writer, public man. Except that, the necessity of address to texts of this author is explained by interest in the study of the inner world of man, to co-operating of language and psyche, correlation of signs of culture with the lexico-semantic system. Now as such left off a value to be the article of consideration only of philosophy and axiology – they are examined in the row of other sciences: cultural, political science, psychology, pedagogic, literary criticism and, finally, in linguistics. Therefore values embrace practically all measuring of human life: physical, public, spiritual, psychical. Such attention to the values is predefined, as a study of these categories opens a way to understanding of nature of man, reasons of actions and acts. For this reason the theme of Ukraine passes a red filament through the verses of V.S. Boyko, finding actualization practically in all concepts. One of such concepts there is* ***SONG****. She is able to pass the thinnest feeling and going of the soul of lyric hero, and also is the important marker of patriotism, as for Ukrainians a song appears something considerably anymore.*

Key words: *song, artistic language, patriotism, national self-consciousness, traditions, personality.*

Постановка проблеми. Намір визначити лінгвопоетичну специфіку концепту ***ПІСНЯ***, що є складником концептополя ***ДУХОВНІ ЦІННОСТІ*** в поетичному ідіостилі В.С. Бойка, і встановити художньо-семантичні смисли наявного концепту зумовлений прагненням зрозуміти ціннісні пріоритети сьогодення, актуалізувати аспекти духовної культури соціуму, природу національних традицій крізь поетичну мову представника української творчої спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лінгвального вираження концептів, що репрезентують духовні цінності в аспекті взаємодії мови, свідомості, культури, належить сьогодні до кола актуальних. Про поетичний світ В.С. Бойка в літературознавчому дискурсі відгукнулися М. Гетьманець, С. Мінаков, В. Рудь, А. Тимченко. Зокрема, у критичних статтях В. Рудя «Реальне й фантастичне», що стосуються збірки В. Бойка «Земні турботи», ішлося про те, що у творчості поета відчувається невпевненість, незрілість. Перші проби пера не позначені яскравими індивідуальними рисами (Рудь, 1980). Проте згодом уже А. Тимченко зазначає: «Це – автор з виокремлено своїм, напрочуд живомовним, художньо виграненим поетичним словником. Естетика слова ненав'язлива, без невиправданих вкраплень чужорідних слів, напрочуд проста і зрозуміла кожному. Та за відсутністю яскравих технічних експериментів, за цією зовнішньою простотою прихований глибокий зміст, який буквально з перших рядків заворожує читача і веде за собою вибраною автором поетичною стежкою». На переконання літературознавиці, до провідних мотивів ідіостилю В. Бойка належать «мотиви часу, пам'яті, душевної чистоти, творчості, усього українського як справжнього й рідного» (Тимченко, електронний ресурс). С. Мінаков у критичній статті на збірку В.С. Бойка «Яв» констатує, що поезія цього автора стає від збірки до збірки більш орієнтованою на читача, у збірці майстер слова дає читачеві нагоду стати свідком своїх буднів і в якомусь сенсі його співавтором (Мінаков, 2002).

Можна, отже, виснувати, що поетична мова В. Бойка еволюціонує, рима стає більш виструнченою, поступово з'являються складні засоби мовної виразності. Тож своєрідність художньої мови, образна система творів майстра слова, вагомий внесок у розвиток української літератури й культури зумовлюють необхідність лінгвістичного аналізу поетичної картини світу митця. У цьому вбачаємо актуальність нашої розвідки.

Мета статті полягає у формуванні уявлення про особливості вираження концепту ***ПІСНЯ*** в мовосвіті В. С. Бойка.

Завдання розвідки передбачають дослідження частотності вживання відповідних мікроконцептів у рядках поетичної мови художника слова, особливостей вираження патріотичних мотивів у ліриці митця, а також окреслення впливу української творчості на самовдосконалення й особистісний розвиток індивіда.

Виклад матеріалу. У сучасному літературному процесі проблемі духовних цінностей не приділено багато уваги. І творчість митців не досліджувано в цьому напрямі детально. В аспекті мовознавчої проблематики творчість В.С. Бойка теж не аналізовано. Отже, на основі вивчення широкого спектру наукових джерел уточнено суть основних понять, що стосуються проблеми дослідження. У XX столітті вчені почали замислюватися над природою цінностей, будувати типології ціннісних постулатів, розвивати їх у людині. Наприклад, Г. Ріккерт виокремив шість сфер цінностей: логіку, естетику, містику, етику, еротику, релігію (Ріккерт, 1998). В. Віндельбанд проголосив цінності апріорними поняттями, трансцендентними (Віндельбанд, 1995). Праці цих учених заклали підвалини напряму, зорієнтованого на дослідження цінностей, тож на початку XX століття в науці з'являється поняття *аксіологія*. Цей термін (від грецького *axios* 'цінність' і *logos* 'слово, поняття') позначає напрям, який досліджує джерела «ціннісного ставлення людини до світу, ціннісний світогляд і ціннісну дію» (Барышков, 2009, с. 4). У науковий обіг термін *аксіологія* введений П. Лапі, Г. Лотце та Н. Гартманом на позначення окремого розділу філософії, що досліджує ціннісну проблематику. П. Лотце розглядав поняття *цінність* як аналог поняття *значущість* (Лотце, 1866). Г. Ріккерт говорив про цінності як основу моральних учинків і з'ясовував відмінність між *цінністю* та *нормою* (Ріккерт, 1998). Окрім того, у роботах Г. Ріккерта зазначено, що у світі фактично немає матеріальних цінностей, а є лише ставлення суб'єкта до різних об'єктів. І саме це ставлення здатне зробити об'єкт цінним. Філософ наводить приклад із картиною: «Деякі об'єкти мають цінністю або, точніше кажучи, у деяких об'єктах віднаходимо цінності. Такі об'єкти теж зазвичай називають цінностями» (Ріккерт, 1998, с. 22). Мислитель постулює думку, що цінностями є не самі об'єкти, а наше ставлення до них: «Усе, що становить дійсність, наприклад, якої-небудь картини, – полотно, фарби, лак – не належить до цінностей, з ними пов'язаними. Тому ми будемо називати такі реальні об'єкти, пов'язані з цінностями, «благами» (Güter), щоб відрізняти їх від цінностей, які вони містять» (Ріккерт, 1998). Н. Гартман писав про інтенційність ціннісних взаємин, він був переконаний, що цінності не піддаються логічному, раціональному пізнанню та виливаються в почуття, тож людина інтуїтивно віддає перевагу тому чи тому способу поведінки (Гартман, 2014, с. 64). Бачимо, що в царині філософських шукань учені розглядали цінності як певні емоційно-оцінні структури, розмежовували поняття *цінність, оцінка, значущість*, визначали, які реалії можна вважати цінними тощо.

Кожна з наук має свою візію вивчення й тлумачення цінностей у межах свого предметного поля. У педагогіці, зокрема, вагомим критерієм для виокремлення такої реалії, як цінності, є її важливість для освітнього процесу. Наприклад, у статті Г. Печерської педагогічні цінності визначено «як цінності освіти, її цілі, принципи, норми, які регламентують педагогічну діяльність і виступають у якості пізнавально-дієвої системи та слугують сполучною ланкою між суспільним світоглядом у сфері освіти і діяльністю педагога» (Печерська, 2013, с. 253). Наявність сформованих педагогічних цінностей дає змогу педагогу побудувати навчальний процес так, щоб досягти максимально ефективної взаємодії з суб'єктами цього процесу.

Для психології поняття цінностей теж важливе. Науковці зосереджуються на вну-

трішніх (біологічних) чинниках розвитку особистості й зовнішніх, зумовлених вихованням і культурою. С. Матяж пропонує таке визначення цінностей з позицій психології: «Цінності – це, з одного боку, властивість того чи того суспільного предмета, явища, які задовольняють потреби, інтереси, бажання. Інакше кажучи, це соціально значущі уявлення про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо. Вони зазвичай не піддаються сумніву, але видозмінюються, є еталоном, ідеалом для людей. З іншого боку – це ставлення суб'єкта до предметів і явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості. Тут вони виступають як певна структура особистості» (Матяж, 2013, с. 28).

Соціологічні дослідження цінностей здебільшого мають компаративний характер і покликані проаналізувати зміни в ціннісній структурі суспільства, виявити причини цих змін і можливі механізми впливу на формування тієї чи тієї ціннісної парадигми.

Аксіологія переймається проблемами визначення позитивної, негативної чи нейтральної оцінки будь-яких явищ, об'єктів. Науковці апелюють до різних аспектів аксіології. Ціннісні параметри вчені потрактовують як базові, фундаментальні характеристики універсуму й людини, які ще мало пізнані та варіативні, позаяк кожна нація, соціум, людина мають власну аксіологічну систему.

У царині лінгвістичних шукань мовознавців цікавлять проблеми вираження ціннісних оцінних суджень. Для дослідників важливо визначення аксіологічно маркованих концептів, установлення відмінностей між ціннісними семантичними їх наповненнями в різних народів і в різних майстрів слова. Існує навіть спеціальний підрозділ мовознавства під назвою *аксіологічна лінгвістика*. Його виникнення пов'язане з уявленнями науковців про те, що у свідомості індивіда наявний такий складник концептуальної картини світу, як аксіологічна картина, яка, за твердженням В. Карасика, «реконструйована як взаємопов'язані оцінні судження, що зіставні з юридичними, релігійними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду, типовими фольклорними й відомими літературними сюжетами» (Карасик, 2009, с. 117). Науковець наголошує, що в межах аксіологічної картини світу функціюють ціннісні домінанти – найбільш важливі для культури чи індивіда смисли (Карасик, 2009, с. 118). Саме вони й формують духовне обличчя нації або ж совість індивіда, якщо йдеться про окрему особу. В. Карасик уважає аксіологічну лінгвістику своєрідним відгалуженням лінгвокультурології, яке спрямоване на аналіз важливих для культури концептів з метою встановлення всіх ціннісних смислових наповнень цих реалій (Карасик, 2009). У дисертації Г. Черненко запропоноване таке визначення аксіологічної лінгвістики як напряму мовознавства: «Аксіологічна лінгвістика – це напрям мовознавства, який, як засвідчує сама його назва, виформовано довкола об'єкта – вербалізованих аксіологічних структур, передусім – оцінних висловлювань» (Черненко, 2018, с. 40). Дослідниця пропонує застосовувати лінгвоконцептологічний підхід до вивчення цінностей, вивчати всі можливі джерела формування різних семантичних наповнень.

У мовознавстві дослідженню лінгвальної реалізації пісні як цінності присвятили праці такі науковці, як Л. Козловська, В. Панченко, А. Пікалова, Т. Шевчук.

Однією з важливих рис поетичного ідіостилю В. Бойка є те, що в ньому значну увагу приділено темі формування національної самосвідомості, пробудження патріотизму в українцях. Українські пісні відображають як побутові етичні цінності, так і містять думки та переживання цілого народу, описують його історичне минуле, злети та падіння, радощі та горе як окремих людей, так і нації загалом. Тож концепт ***ПІСНЯ*** може бути яскравим виразником теми патріотизму.

Згідно з 11-томним словником української мови, пісня – це: «**1.** Словесно-музичний твір, призначений для співу. // Мелодійні звуки пташиного співу. **2.** Невеликий ліричний вірш, поетичний твір, написаний у музично-поетичному стилі» (Словник, 1975, с. 544). Отже, відповідно до словникових дефініцій, ядерну зону формують такі смислові наповнення: ***пісня – твір для співу, пісня – пташиний спів, пісня – ліричний вірш***.

Етимологічні словники слово *пісня* виводять від дієслова *піти* (Фасмер, 1987, с. 415),

проте походження *піти* в значенні «співати» не досить чітке. Воно пов'язане зі старослов'янським *співати*, праслов'янським *pēti – співати* та *pojiti – поїти, piti – пити*, що первісно використовувалося для позначення «обряду жертовного зливання або пісенного супроводу банкету» (Фасмер, 1987, с. 418).

Тож культурно зумовленими смислами потрібно вважати такі: ***пісня – напій, пісня – святкування***. Їх зараховуємо до приядерної зони. Решта художньо-семантичних смислів є індивідуально-авторськими, отже, вони належать до периферії: ***пісня – жива істота, пісня – національна ідея, пісня – радість, пісня – явище природи, пісня – звуки польоту комах.***

Концепт ***ПІСНЯ*** в художньому мовосвіті В.С. Бойка отримує мовне втілення за допомогою ключового слова-імені, а також завдяки дієсловам *поспівати, заспівати, співати, виспівувати, відспівати* тощо.

Пісня – твір для співу. Письменник доволі часто апелює до душевних порухів, указуючи на почуття ліричного героя. На мовному рівні це виражено завдяки лексемам, що містять конотації, які відображають почуття різного роду: журбу, щирість, радість тощо: *при свічці* ***журюсь*** *у сонній хаті, / що ні з ким* ***поспівати*** *й не пора* (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 14), *де* ***ще не до плачу й*** *ніяк не до розлуки, / мелодію яку* ***виспівує*** *гортань* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 180), ***Псальму жалібну за пісню*** *не заведено вважати* (Бойко, Забіліли сніги, 2019, с. 46). Почуття туги може бути передане за допомогою смакового образу для характеристики пісні: *Віджурилася осінь, відпахла димами, / і тому її* ***пісня гірка*** (Бойко, Забіліли сніги, 2019, с. 166).

Письменник, використовуючи прислівники та прикметники, актуалізує такі її ознаки, як *чистота/фальш, щирість/нещирість, радість/сум* співу: *Звучали ж ніби* ***щиро*** *голоси, / у когось навіть вгадувалась* ***пісня****. / В очах од сонця крапельки роси / у залі, де по-літньому не тісно* (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 20), *З гармат наробим дзвонів – не біда! / Аби* ***співали чисто, не фальшиво****, / аби хліб-сіль та ще свята вода, / з гармат наробим дзвонів – не біда!* (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 65), *А заброда прижився в оселі, / а приблуда панує в душі… / Обізвались* ***пісні – невеселі****. / Народилися діти – чужі* (Бойко, Суголосся, 2006, с. 33). Така інтерпретація уможливлює вказівку на виконавців пісні як за допомогою онімів на позначення конкретних співаків, так і за допомогою іменників на позначення абстрактної групи осіб: *її* ***Ротару доспіва***» (Бойко, Назовсім, 2016, с. 69), *Псалмів* ***співа*** *зимі покірний* ***крилас*** (Бойко, Назовсім, 2016, с. 196), *Ідеї ми, як немовлят, гойдали / чи, як* ***пісень рядочки, Чураївна*** (Бойко, Назовсім, 2016, с. 196), *Пальці бігали б по клавішах прудкіше. /* ***Заспівали б із дружиною****, охочі. / Три акорди. Перебір, а потім – тиша* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 177), *а* ***баба співати*** *ходила на крилас* (Бойко, Забіліли сніги, 2019, с. 54), ***Співа*** *окупанту за долари краля*» (Бойко, Забіліли сніги, 2019, с. 230). У поетичних рядках може бути вказано на назву пісні. Наприклад, у мікроконтексті «*а ви* ***співайте про тополі***» (Бойко, Суголосся, 2006, с. 14) автор закликає співати українську народну пісню «Три тополі».

Пісня – пташиний спів. До ядра концепту ***ПІСНЯ*** належить також смисл ***пісня – пташиний спів***. Він реалізований у таких рядках: «*На балконі б – хоч, скажімо,* ***спів пташиний***» (Бойко, Назовсім, 2016, с. 75), «***Пташки*** *ж вечірню* ***пісню завели****, / дарма що захід небеса кривавлять*» (Бойко, Назовсім, 2016, с. 67). Автор вдається до таких мікроконтекстів здебільшого задля того, щоб увиразнити пейзажні деталі, додати колориту.

Мікроконцепт ***пісня – пташине щебетання*** також вербалізований у мовотворчості поета завдяки синтагматиці з орнітонімами: *Його придбав на ринку, на пташинім, / такий собі хлоп'як дивакуватий. / Удома все дошукувавсь причини, / чому не хоче* ***соловей співати*** (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 28), *Шуміло море. Хтось писав листи / у білій хаті вікнами на північ, / і до світанку все* ***співали півні****, / немов когось гукали з темноти*» (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 40), *Я прислухавсь до* ***солов'я****, / що не хотів* ***співати****, / в плугатарі просився я / і повертавсь до хати* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 73), *Був* ***півень*** *красивий: червоний і синій. / Та, на жаль,* ***не співав****, намальованим був. / Червоний і синій огризок донині / мене повертає в колишню журбу* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 160), *як у цій –* ***соловей починає пісень***

голосних (Бойко, На белебні, 2016, с. 35), *Це пасмо над чолом, ці пальчики задублі, / холодний квітень, бо цвітуть в лісах терни, /* ***співати солов'ям****, не критися у дуплах. / В дівчати що в очах? Не бійся, зазирни…* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 116), *Пускалось там з паперу кораблі, / із зошитів старих, газет партійних, /* ***пісень*** *найкращих нам* ***співали півні*** */ і гавкав пес на повоєнних бліх* (Бойко, На белебні, 2016, с. 109), *Оглянешся з транзитного вікна – / уже перон поплив кудись в учора… / Не вміють* ***солов'ї співати хором****. / Дитя і мати. Значить, не війна* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 167). В.С. Бойко використовує у творах найчастіше такі орнітоніми, як *соловей* і *півень*. Це можна пояснити тим, що саме цих птахів здавна шанували українці. І досі вони є своєрідними символами українськості. Півень був і залишається втіленням вогню, охоронцем домашнього вогнища, що своїм голосом пробуджує небесне світило, провертаючи на Землю день (Потебня, 2000, с. 101–102, с. 134–135). Соловей для українців постає уособленням добра й кохання, символом настання весни, волі, натхнення й таланту. Соловей для українців – символ музики, натхнення, краси. Використовуючи в поезіях образи саме півня та солов'я, В.С. Бойко намагається підкреслити красу та співучість рідної мови.

До приядерної зони зараховуємо художньо-семантичні смисли, що подані нижче.

Пісня – святкування. Пісня тісно пов'язана з усілякими урочистостями, адже під час святкування якоїсь події люди намагаються висловити свої почуття за допомогою співу. У мові поезії В.С. Бойка пісня також супроводжує різні урочистості. Наприклад, ідею весілля передано за допомогою сполучуваності слова *пісня* із субстантивованим іменником *молода* або іменником *весілля*: *У дружка при короваї руки. / В* ***молодої пісня*** *при вустах*» (Бойко, На белебні, 2016, с. 6), «*Просилась* ***пісня*** *в тисячу* ***весіль****, / А угорі, хоч утікай від себе, / Галяви, мабуть, із усіх лісів / Не втрималися і злетіли в небо* (Бойко, Пролог, 1976, с. 8), *Ну а там – лиш на відстань* ***пісні / порозходяться гості пізні****… / Бо* ***весілля*** *– на те й* ***весілля,*** */ недаремно ж варилось зілля!* (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 53).

Пісня – напій. Пісню життя можна сприймати як напій. Але смак цього напою для кожної людини різний. Автор вірить, що в будь-якому разі нові пісні обов'язково народяться, але й старі будуть пам'ятати: *Дні для нових пісень настануть, / а з невеселих, не сумних / старі залишаться на пам'ять – / й нас не картатимуть за них* (Бойко, Забіліли сніги, 2019, с. 250).

До периферії зараховуємо такі мікроконцепти.

Пісня – звуки польоту комах. Поодинокими варто вважати мікроконтексти, у яких наголошено на здатності комах видавати звуки: *Гілки вишневі не пручались / в обіймах вітру. І зоря, / цілком* ***оспівана хрущами****, / горіла – досі не згоря*» (Бойко, Назовсім, 2016, с. 190). Однак при цьому загальна настанова залишається незмінною: автор використовує слово *хрущі*, бо саме хрущ після вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати» став одним із символів української культури, добробуту, тим поетичним образом, що передає настання періоду, коли цвітуть вишні. В.С. Бойко за допомогою звукового образу від польоту хрущів указує на пору року – весну – й актуалізує національний колорит.

Пісня – явище природи. Доволі часто в художніх творах майстри слова вдаються до персоніфікації різних природних явищ, прагнучи створити звукові образи. У творчості В.С. Бойка прийому «олюднення» зазнає віхола, зима: ***Стиха пісню починає віхола****, / з решетом стара погомонить, – / гості приїздили та й поїхали, / тоскно завиває домовий* (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 32), ***Співає вітер*** *не мінорно, / йому підтягувати згоден* (Бойко, Забіліли сніги, 2019, с. 80), *Було це торік чи, може, й раніш, / та сама* ***пісня зими****: / чи буде краще колись, аніж / там, де з тобою ми* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 111). Звукові асоціації викликають персоніфікацію водних об'єктів: *Хитається гілля під вітру гам, / а ноги по шляху ведуть за обрій; /* ***струмок співає****, в річку хоче впасти* (Бойко, На белебні, 2016, с. 10), *Так, бува, у повінь* ***співа ріка****, / Хоча це для вічності тільки мить* (Бойко, Петрові батоги, 2013, с. 86). Настання ночі автор передає завдяки «оживленню» Місяця: «***Місяць*** *всім* ***співає колискову*** */ кожне хай себе в собі впізна*» (Бойко, Петрові батоги, 2013, с. 36). Завдяки таким художнім прийомам поетові вдається доволі точно передати подробиці:

шум вітру чи плин ріки, створивши при цьому ще й поетичний образ природи.

Пісня – радість. Це художньо-семантичне значення концепт ***ПІСНЯ*** здобуває в рядках, де ключові слова-репрезентанти поєднані з лексемами на позначення позитивних відчуттів: ***Люблю, коли хочу співати****, / лиш менша нагод рік у рік* (Бойко, Назовсім, 2016, с. 189), *Хоч буде сіль холодна і важка, /* ***хоч буде пісня до душі*** *дівчатам, / та знову шлях, в якого є початок, / а краю шляху хтось живий шука!..* (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 40), *Приїде він на день чи два / погостювати серед літа / і стане в хаті світло-світло, /* ***пісням не тісно і словам*** (Бойко, Битий шлях, «Брат», 1989, с. 23), *Тепер я більш на оптиміста схожий – / в* ***застільнім хорі чути й голос мій****… / Але хіба ж я* ***виспіватись*** *можу / так, як в дитинстві виплакатись міг!* (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 83). Людина співає тоді, коли на душі радісно або дуже сумно.

Пісня – жива істота. Цей мікроконцепт репрезентований у поезіях В.С. Бойка за допомогою соматизмів: *У нашім двоголоссі, як в Чорнобилі, / де вперше не відбудуться жнива, / де пада небо чорною жалобою / й* ***пісням веселим очі закрива*** (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 55), а також за допомогою метафор, у яких пісні не співають через жалобу.

Пісня – національна ідея. Для поета важливою є тема національної ідентичності, тож цілком природно, що одним зі смислових акцентів концепту ***ПІСНЯ*** є ***пісня – національна ідея***: *Та коли в чомусь є душа, / хіба не в* ***пісні України*** (Бойко, Битий шлях, 1989, с. 82), *Ще ж тільки вечір, а не глупа ніч, / а ти зірки заздалегідь розсіяв. / Мені казали: саме тут Росія – /* ***по-нашому ж виспівують пісні*** (Бойко, Назовсім, 2016, с. 221).

Так, наприклад, концепт ***ПІСНЯ*** виявляємо в рядках, де метафорично набуває здатності лікувати: *Який би кат не ставив на коліна, / який би мор не дбав нам по труні – /* ***нас лікувала пісня і калина****, / шаблі нас* ***лікували і пісні****. / Чому ж тепер, коли півроду виб'ють, / а пів – навіки заженуть в ярмо, / в* ***калинових піснях*** *ревем, як бидло? / Чому шабель до рук не беремо?!*» (Бойко, Планида, 1994, с. 4). Митець наголошує, що українці завжди відстоювали свою незалежність, а від ран, нанесених ворогом, лікували душу піснею. Ідентифікувати ***пісню як національну ідею*** в цих рядках допомагає сполучуваність ключового слова з фітонімом *калина*, а також епітет *калинова*, ужитий стосовно пісні, адже відомо, що калина є одним із найважливіших символів України.

Національну ідею рельєфно вербалізовано в таких рядках: «*На Ленінськім проспекті* ***знамена синьо-жовті****, / аби голоті кпити: бач, вийшло по її. / Коли ж од ейфорії ти вчасно не оговтавсь, / вважай:* ***з усіх екранів співають солов'ї*** (Бойко, Назовсім, 2016, с. 72). Письменник у наведеній ілюстрації вдається до метафоричного перенесення – *співають солов'ї – говорять українською мовою*. Автор апелює до усталеного словосполучення *солов'їна мова*, що поряд із прикметниками *барвінкова, калинова* традиційно вживають на позначення української мови за її милозвучність, красу та багатство.

Отже, ядерними компонентами вважаємо такі як ***пісня – твір для співу, пісня – пташиний спів***, до приядерної зони відносимо мікроконцепт ***пісня – святкування.*** Решта художньо-семантичних смислів індивідуально-авторські й належать до периферії: ***пісня – жива істота, пісня – національна ідея, пісня – радість, пісня – явище природи, пісня – звуки польоту комах.*** Бачимо, що всі компоненти концепту реалізують позитивні значення, вербалізовані низкою засобів художньої виразності.

Висновки. У підсумку розвідки необхідно зазначити, що наведений матеріал яскраво відображає консервативну позицію автора щодо збереження традиційної символіки українського народу, шанобливого ставлення суспільства до ідей національної гідності та єдності. Кількість представлених мікроконцептів свідчить про глибоке розуміння автором реалій життя, його спроможність йти в ногу з часом і розвивати сучасний літературний процес, сприяти вихованню молодого покоління в умовах глобалізаційних змін у суспільстві та світі.

Подальші дослідження відповідного концепту в перспективі мають на меті аналіз проблем, пов'язаних із розвитком духовного потенціалу, а також переорієнтації ціннісних постулатів згідно з вимогами й інтенціями сьогодення.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бойко В.С. Пролог. Поезії. Харків : Прапор, 1976. 23 с.
Бойко В.С. Земні турботи : Поезії. Харків : Прапор, 1978. 39 с.
Бойко В.С. Обличчям до багаття : Поезії. Харків : Прапор, 1984. 47 с.
Бойко В.С. Битий шлях : Поезії. Київ : Молодь, 1989. 104 с.
Бойко В.С. Зазимки : Вірші. Харків : Прапор, 1990. 78 с.
Бойко В.С. Планида (Книга віршів). Харків : МП «Видавець», 1994. 147 с.
Бойко В.С. Яв : Поезії. Харків : Майдан, 2001. 156 с.
Бойко В.С. Суголосся : Вірші. Харків : Майдан, 2006. 180 с.
Бойко В.С. Петрові батоги : Поезії. Харків : Майдан, 2013. 172 с.
Бойко В.С. Назовсім : Вірші. Харків : Майдан, 2016. 236 с.
Бойко В.С. На белебні : Вірші. Харків : Майдан, 2016. 306 с.
Бойко В.С. Забіліли сніги : Вірші. Харків : Майдан, 2019. 258 с.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Boyko V.S. (1976). *Prolog. Poezii [Prologue. Poetry].* Kharkiv : Prapor [in Ukrainian].
Boyko V.S. (1978). *Zemni turboty: Poeziyi [Earthly worries: Poetry]*. Kharkiv : Prapor [in Ukrainian].
Boyko V.S. (1984). *Oblychchyam do bahattya : Poeziyi [Face to the fire: Poetry]*. Kharkiv : Prapor [in Ukrainian].
Boyko V.S. (1989). *Bytyy shlyakh: Poeziyi [The beaten path: Poetry]*. Kyiv : Molod′ [in Ukrainian].
Boyko V.S. (1990). *Zazymky: Virshi [Zazimki: Poems]*. Kharkiv : Prapor [in Ukrainian].
Boyko V.S. (1994). *Planyda (Knyha virshiv) [Planida (Book of Poems)]*. Kharkiv : MP «Vydavets′» [in Ukrainian].
Boyko V.S. (2001). *Yav: Poeziyi [Yav: Poetry]*. Kharkiv : Maydan [in Ukrainian].
Boyko V.S. (2006). *Suholossya: Virshi [Agree: Poems]*. Kharkiv : Maydan [in Ukrainian].
Boyko V.S. (2013). *Petrovi batohy: Poeziyi [Peter's whips: Poetry]*. Kharkiv : Maydan [in Ukrainian].
Boyko V.S. (2016). *Nazovsim: Virshi [Forever: Poems]*. Kharkiv : Maydan [in Ukrainian].
Boyko V.S. (2016). *Na belebni: Virshi [On the pulpit: Poems]*. Kharkiv : Maydan [in Ukrainian].
Boyko V.S. (2019). *Zabilily snihy: Virshi [Whitened snow: Poems]*. Kharkiv : Maydan [in Ukrainian].

ЛІТЕРАТУРА

Барышков В.П. Аксиология : учебное пособие. Саратов : Издательский центр «Наука», 2009. 65 с.
Виндельбанд В. Избранное. Дух и история. Москва : Юрист, 1995. 687 с.
Гартман Э. Сущность мирового процесса, или Философия бессознательного: Бессознательное в явлениях телесной и духовной жизни / пер. с нем. А.А. Козлова. Москва : URSS : ЛЕНАНД, 2014. 321 с.
Гетьманець М.Ф. Бойко Віктор Степанович : біогр. довідка. *Літературна Харківщина*. Харків, 2007. С. 42.
Карасик В.И. Языковые ключи. Москва : Гнозис, 2009. 406 с.
Лотце Г. Микрокозмъ. Мысли о естественной и бытовой истории человъчества. Москва : К. Солдатенков, 1866. Ч. 1. 509 с.
Матяж С.В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Соціологія»*. 2013. Т. 225. Вип. 213. С. 27–30. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7.
Минаков С. Дар, становящийся явью [о кн. В. Бойко «Яв»]. *Событие*. 2002. № 23. С. 15.
Печерська Г.О. Професійні ціннісні орієнтації вчителів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 252–257.
Потебня А.А. Символ и миф в народной культуре. Москва : Лабиринт, 2000. 480 с.
Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. Москва : Республика, 1998. 413 с.
Рудь В. «Реальне й фантастичне» : Рец. на кн. «Земні турботи». *Прапор*. 1980. № 8. С. 119–120.
Словник української мови : в 11 т. / голов. ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 6 : П–Поїти. 832 с.
Тимченко А. Віктор Бойко: «Я – той, що іде до людей…». URL: https://kharkiv-nspu.org.ua/wp- pdf.

Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / пер. с. нем. и доп. О.Н. Трубачева. 2-е изд., стер. Москва : Прогресс, 1986–1987. Т. 4 : Т–Ящур. 864 с.

Черненко Г.А. Аксіологічні пропозиційні структури в українсько- та російськомовному мас-медійному дискурсі України : дис. … докт. філол. наук : 10.02.01 та 10.02.02. Київ, 2018. 513 с.

REFERENCES

Baryshkov, V., P. (2009). *Aksiologiia [Axiology]*. Saratov : Izdatelskii tsentr «Nauka» [in Russian].

Vyndel′band, V. (1995). *Yzbrannoe. Dukh y ystoryya [Favorites. Spirit and history]*. Moskow : Yuryst [in Russian].

Hartman, É. (2014). *Sushchnost' myrovoho protsessa, yly Fylosofyya bessoznatel'noho: Bessoznatel'noe v yavlenyyakh telesnoy y dukhovnoy zhyzny [The essence of the world process, or Philosophy of the unconscious: The Unconscious in bodily and spiritual phenomena of life]*. Moskow : URSS : LENAND [in Russian].

Hetmanets, M., F. (2007). Boyko Viktor Stepanovych : biohr. dovidka [Boyko Viktor Stepanovych: biogr. certificate]. *Literaturna Kharkivshchyna – Literary Kharkiv region,* 42. Kharkiv [in Ukrainian].

Karasyk, V., Y. (2009). *Yazykovye klyuchy [Language keys]*. Moskow : Hnozys [in Russian].

Lottse, H. (1866). *Mykrokozm. Mysly o estestvennoy y bytovoy ystoriy chelov"chestva [Microcosm Thoughts on natural and everyday history humanity]*. Moskow : K., Soldatenkov [in Russian].

Matyazh, S., V., Berezyans′ka, A., O. (2013). Klasyfikatsiya tsinnostey ta tsinnisnykh oriyentatsiy osobystosti [Classification of values and values personality orientations]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya». Seriya : Sotsiolohiya – Scientific works of the Black Sea State Petro Mohyla University of the Kyiv-Mohyla Academy complex]. Series : Sociology.* (Vol. 225, Issue 213), (pp. 27–30), from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7 [in Ukrainian].

Minakov, S. (2002). Dar, stanovyashchiysya yav'yu : [o kn. V. Boyko «Yav'»] [A gift that comes true: [about the book. V. Boyko «Yav»]. *Sobytiye – Event*. (Issue 23), (p. 15) [in Ukrainian].

Pechers′ka, H., O. (2013). *Profesiyni tsinnisni oriyentatsiyi vchyteliv [Professional value orientations of teachers] Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Seriya: Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Nikolaev State University named after V. O. Sukhomlinsky*. (Vol. 2, Issue 10), (pp. 252–257) [in Ukrainian].

Potebnya, A., A. (2000). *Symvol y myf v narodnoy kul'ture [Symbol and myth in folk culture]*. Moskow : Labyrynt [in Russian].

Rykkert, H. (1998). *Nauky o pryrode y nauky o kul'ture [Natural sciences and cultural sciences]*. Moskow : Respublyka [in Russian].

Rud′, V. (1980). «Real′ne y fantastychne» : Rets. na kn. : Zemni turboty [«Real and Fantastic»: Rec. on the book : Earthly worries]. *Prapor – Flag, 8*, 119–120 [in Ukrainian].

Slovnyk ukrayins'koyi movy (1975) – *[Dictionary of the Ukrainian language]* I. K. Bilodid (Ch. ed.). (Vols. 1–11; Vol. 6 : P–Poyity), (pp. 832). Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

Tymchenko, A. *Viktor Boiko: «Ia – toi, shcho ide do liudei…» [Victor Boyko: «I am the one who goes to people …»]*. Retrieved from https://kharkiv-nspu.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/%d0%92%d1%96%d0%ba%d1%82%d0%be%d1%80-%d0%91%d0%be%d0%b9%d0%ba%d0%be_%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f-%d0%b7-%d0%bf%d1%96%d0%b4%d1%80%d1%83%d1%87%d0%bd%d0%b8%d0%ba%d0%b0.pdf

Fasmer, M. (1986). *Étymolohycheskyy slovar' russkoho yazyka [Etymological dictionary of the Russian language]*. (Vols. 1–4; Vol. 4 : T-Yashchur), (pp. 864), Moskow : Progress [in Ukrainian].

Chernenko, H., A. (2018). *Aksiolohichni propozytsiyni struktury v ukrayins'ko-ta rosiys'komovnomu mas-mediynomu dyskursi Ukrayiny [Axiological propositional structures in Ukrainian and Russian-language mass discourse of Ukraine]* (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv [in Ukrainian].

УДК 81’23:808.51

ЧЕРНИШОВА Таїсія *– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, вул. Сумська, 77/79, Харків, 61023, Україна (taisya76@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5299-8421

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.18

Бібліографічний опис статті: Чернишова, Т. (2021). Політичний дискурс Президента України Володимира Зеленського: стратегії & тактики мовленнєвого впливу (на матеріалі виступів першого року президентства). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 147–156. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.18

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО: СТРАТЕГІЇ & ТАКТИКИ МОВЛЕННЄВОГО ВПЛИВУ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ ПЕРШОГО РОКУ ПРЕЗИДЕНТСТВА)

Анотація. *Метою дослідження є характеристика політичного дискурсу Президента України Володимира Зеленського першого року каденції. У процесі дослідження застосовано комплекс методів, що зумовлено багатогранністю мовленнєвої діяльності Президента України: дискурсивний аналіз; когнітивний аналіз; концептуальний аналіз; інтент-аналіз.*

Політичний дискурс В. Зеленського переважно визначають стратегія на підвищення і стратегія театральності. Стратегія на підвищення використана з метою створення навколо себе та своєї політичної сили позитивного ментального простору, тому реалізується за допомогою тактики аналіз-«плюс», що передбачає розбір політичної ситуації без експліцитного схвалення власного внеску, з демонстрацією вдячності пересічним громадянам. Стратегія театральності реалізується за допомогою тактики кооперації, яка експлікує намір ототожнити себе з народом. Прийомами тут є використання вокативів-етнонімів та інклюзивного займенника «ми», які беруть участь у конструюванні «ми-дискурсу» й «усуспільненні» відповідальності; знижене буденне спілкування у форматі сторителінгу; транслінгвальна мовленнєва практика. Тактика іронізування проявляється у використанні стосовно політичних опонентів іронії з метою самопозиціонування і створення «маніпулятивного дискурсу позитиву».

Президентський дискурс В. Зеленського – складне мовленнєве утворення, характерними рисами якого є формат зниженого буденного спілкування у звертанні до українського народу; намір солідаризуватися з народом у вирішенні спільних проблем; репрезентація ціннісних орієнтирів молодіжної лінгвоспільноти; поширення публічних меседжів за допомогою соціальних мереж; актуалізація в мовленні фізіологічних і соціальних потреб людей; перформативна функція іронії.

Ключові слова: *політичний дискурс, стратегія на підвищення, стратегія театральності, «ми-дискурс», тактика кооперації, тактика іронізування, тактика аналіз-«плюс».*

CHERNYSHOVA Taisya *– Ph.D. in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, 77/79, Sumska str., Kharkiv, 61023, Ukraine (taisya76@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5299-8421

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.18

To cite this article: Chernyshova, T. (2021). Politychnyi dyskurs Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho: stratehii & taktyky movlennievoho vplyvu (na materiali vystupiv pershoho roku prezydentstva) [Political discourse of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky: speech influence strategies & tactics

© Чернишова Таїсія, 2021

(on the speeches of the first year of the presidency)]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 147–156. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.18 [in Ukrainian].

POLITICAL DISCOURSE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE VOLODYMYR ZELENSKY: SPEECH INFLUENCE STRATEGIES & TACTICS (ON THE SPEECHES OF THE FIRST YEAR OF THE PRESIDENCY)

Summary. *The aim of this article is to describe the political discourse of Ukrainian President Volodymyr Zelensky during his first year on the post. In the course of the research a set of methods was used, which is due to the versatility of the activity's speech of the Ukraine's President: discursive analysis; cognitive analysis; conceptual analysis; intent analysis.*

V. Zelensky's political discourse is mainly determined by the strategy for increase and the strategy of theatricality. The strategy for increase is used to create a positive mental space around oneself and one's political force, so it is implemented through the tactics of analysis-"plus", which involves analyzing the political situation without explicit approval of one's contribution, with gratitude to ordinary citizens. The strategy of theatricality is realized through the tactics of cooperation, which explains the intention to identify with the people. Techniques here are the use of vocatives-ethnonyms and the inclusive pronoun "we", which participate in the construction of "we-discourse" and "socialization" of responsibility; reduced everyday communication in the format of storytelling; translingual speech practice. The tactics of irony is manifested in the use of irony against political opponents in order to self-position and create a "manipulative discourse of the positive".

V. Zelensky's presidential discourse is a complex speech formation, the characteristic features of which are: the format of reduced everyday communication in addressing the Ukrainian people; intention to show solidarity with the people in solving common problems; representation of the values of the youth linguistic community; dissemination of public messages through social networks; actualization in speech of physiological and social needs of people; performative function of irony.

Key words: *political discourse, strategy for increase, strategy of theatricality, "we-discourse", tactics of cooperation, tactics of irony, tactics of analysis-"plus".*

Постановка проблеми. В умовах становлення якісно нової геополітичної системи, розвитку інформаційного суспільства, виникнення нових загроз у світі, що швидко змінюється, особливу увагу в науковців викликає постать політичного лідера як найвпливовішого комунікатора в політичному світові, усвідомлення того, як формується й удосконалюється його мовленнєва картина світу, як вона впливає на використання ним різних мовленнєвих стратегій, тактик і прийомів для забезпечення сугестивного та персуазивного впливу на своє оточення, супротивників і соратників, пересічних громадян країни. Політичний лідер як Homo loquens – це не абстрактний, усереднений еталонний носій мови, а конкретна індивідуальність, занурена в дискурс, що формує мету, план мовленнєвих дій, поведінку в дискурсі. Позаяк найвпливовішим політичним лідером у президентських, президентсько-парламентських і навіть парламентсько-президентських республіках є президент, то завдання дослідити президентську риторику як засіб, за допомогою якого він користується даною йому владою для управління нацією, для розробки й доведення стратегічного курсу розвитку країни, формування всенародної його підтримки, є актуальним і продуктивним для сучасних лінгвістичних студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес дослідників до проблем політичної комунікації, що виявляється у великій кількості присвячених різним аспектам цієї теми публікацій (Гаврилова, 2017; Диманте, 2015; Макаренко, 2017; Михалёва, 2009; Смирнова, 2012; Чорна, 2013; Adair, 2019; Adolphsen, 2014; Crespo-Fernández, 2021; Freelon & Wells, 2020), свідчить не лише про теоретичну значущість цієї галузі знань, а й про затребуваність результатів у багатьох прикладних контекстах, пов'язаних з інтересами цілих держав та окремих громадян. Предметом дослідження президентської риторики закордонними вче-

ними стає вивчення жанрів президентського дискурсу поряд із дослідженням окремих президентських промов, риторичних рухів, процесів спічмейкінгу, природи президентських риторики й етики, сучасної політичної мови в контексті сприйняття новітньої реальності та соціально-політичних проблем. Проте варто констатувати, що у вітчизняній науці бракує ґрунтовних досліджень президентського дискурсу, а поодинокі розвідки в цій галузі здебільшого спрямовані на виявлення особливостей реалізації мовленнєвого впливу в дискурсивній практиці американських президентів. Тож актуальність дослідження вмотивована необхідністю вивчення риторичної практики українських президентів.

Метою статті є характеристика політичного дискурсу Президента України Володимира Зеленського першого року каденції.

Конкретними завданнями пропонованого дослідження визначено аналіз тих дискурсивних стратегій і конкретних тактик чинного Президента України, що є експлікацією певної когнітивної моделі та слугують реалізації мовленнєвого впливу.

Виклад матеріалу. Політичний дискурс спрямований на створення певної реальності, яка вербалізує відповідну ментальність та особливим чином упорядкована відповідно до інтенцій Homo loquens як носія влади. Ця віртуальна політична реальність особливо в сучасну добу постправди вражає надзвичайною повнокровністю та здатністю заступати у свідомості людей реальну практику соціально-політичної комунікації. Безумовно, метою політичного дискурсу завжди є домінування в політичному просторі, дискредитація опонентів, завоювання прихильності авдиторії. Отже, політична реальність, сконструйована політичним дискурсом, не лише відображає спосіб інтерпретування об'єктивної реальності та експлікує ідеологічну позицію спікера, а й активно формує у свідомості людей бажаний соціально-політичний образ світу та зразки їхньої соціальної діяльності.

Надзвичайно важливою й відповідальною є дискурсивна практика головного політичного лідера країни – президента, який створює систему інтерпретації політичної реальності від імені держави, пропонуючи таким чином офіційну ідеологію та визначаючи для адресатів політично правильну діяльність. Президентський дискурс має бути спрямований як на забезпечення суспільної консолідації та вирішення внутрішньодержавних проблем, так і на подолання викликів сучасного світу, що можуть становити загрозу національній безпеці. Урешті-решт, від успішної комунікативної практики президента країни залежить формування соціально-політичної ідентичності громадян країни та самий спосіб їхнього політичного думання.

Політичний дискурс передбачає використання мовленнєвих стратегій як сукупності запланованих ходів продуцента, спрямованих на досягнення мети. У процесі реалізації стратегії використовують різноманітні тактики, тобто конкретні мовленнєві акти, необхідні на відповідному етапі розгортання мовленнєвої стратегії. Будь-яку тактику реалізують за допомогою прийомів – способів побудови тексту або окремого висловлення з застосуванням відповідних лексичних засобів і синтаксичних конструкцій. Класифікацію стратегій мовленнєвого впливу, яку дослідники здійснюють за різноманітними критеріями, принципово можна обмежити двома головними опціями (як це зробив нідерландський лінгвіст Тьон Адріанус ван Дейк (Dijk, 2006): стратегія позитивної самопрезентації (ґрунтована на бажанні адресанта повідомлення «максимально збільшити значущість власного статусу» (Михалёва, 2009, с. 52) і стратегією негативної репрезентації опонента (спрямована на дискредитацію політичного опонента й дестабілізацію його позиції на політичній арені). До цього поділу стратегій мовленнєвого впливу Ольга Михальова додає ще стратегію театральності, орієнтовану на перформативність політичного дискурсу, на сприйняття політичної дійсності народом як деякого видовища, що спеціально для нього розігрують. Отже, уважаємо, що класифікація О. Михальової є найґрунтовнішою, оскільки описує всі можливі стратегії й тактики мовленнєвого впливу.

На нашу думку, Володимир Зеленський експлуатує переважно стратегію на підвищення та стратегію театральності, що обрані ним провідними під час виборчої кампанії та продовжують визначати (більш-менш послідовно) його політичний дискурс як Прези-

дента України. Головною інтенцією мовленнєвих стратегій у контексті політичної риторики Президента В. Зеленського, на наш погляд, є гармонізація спілкування з громадянами України, а саме збільшення комунікативних і перформативних актів, що максимально сприяють усуненню когнітивних суперечностей оцінки політичної ситуації. Варто додати, що стратегія театральності не могла не бути використаною чинним Президентом через його минулий досвід актора й успішного менеджера розважальних програм, яку він, отже, активно та продуктивно реалізує за допомогою апробованих тактик і прийомів мовленнєвого впливу.

Використовуючи мовленнєву стратегію на підвищення, В. Зеленський прагне створити навколо себе та тієї політичної партії, яку він привів до влади, «позитивний ментальний простір» (Михалёва, 2009, с. 57), наголошуючи на конструктивній і життєствердній ролі нової політичної сили. Найчастіше чинний Президент у виступах використовує тактику неявного позитивного аналізу (або, за класифікацією О. Михальової, тактику аналіз-«плюс»), що передбачає заснований на фактах розбір ситуації, якому притаманне імпліцитне вираження позитивного ставлення продуцента висловлення до аналізованої ситуації. Без надмірної пишномовності, а також і канцеляризмів, послуговуючись усно-розмовними виражальними засобами та намагаючись дотримуватися формату зниженого буденного спілкування у звертанні до українського народу, президент розповідає йому про ініційовані владою зміни й реалізовані плани. Це саме розповідь, а не звіт чи доповідь, тому й дистанція між комунікантами (президентом і його народом) у такому випадку скорочена, а умови спілкування інтимізовані. Можна сказати, що В. Зеленський став першим українським президентом, який «зумів пояснити українцям політику краще, ніж усі депутати та президенти за 28 років» (Зе!-маркетинг…). Не будучи політичним експертом і відверто визнаючи це («Я йшов у Президенти, не маючи політичного досвіду…» (Президент України Володимир Зеленський, 2020, 4 березня), чинний український Президент ніби навчається на очах у свого народу, разом із ним і водночас у нього, відверто зізнаючись у помилках і звертаючись за підтримкою, чим, безумовно, забезпечує високі рейтинги власної популярності.

Проаналізуємо контент президентських промов, пов'язаних із пандемією коронавірусу. Протягом усіх весняних місяців 2020 р., від звернення 13 березня щодо заходів з протидії поширенню коронавірусу в Україні, Президент В. Зеленський регулярно, кілька разів на тиждень, звертався до свого народу. Тактика аналіз-«плюс» реалізована тут через фіксацію тих дій влади щодо запобігання поширенню хвороби та допомоги населенню в боротьбі з нею: «ми отримали…», «ми домовилися…», «ми працюємо над цим…», «прибув вантаж із Китаю», «вирішується питання достатнього забезпечення лікарень…» тощо. Проте продуцент висловлення в усіх контекстах утримується від позитивної оцінки перерахованих ним заходів: він обмежується позицією реєстратора позитивних змін, до того ж практично уникає негативних суджень стосовно дій попередньої влади, яка (невдало, за імпліцитною оцінкою) реалізувала медичну реформу. Натомість у всіх зверненнях В. Зеленський висловлює вдячність усім тим пересічним людям, які допомагали в протистоянні небезпечній хворобі: «Я дякую українським прикордонникам… Я дякую нашим військовим на сході України… Я дякую нашим послам і дипломатам… Нашим поліцейським та нацгвардійцям… Дякую соціально відповідальному бізнесу та нашим волонтерам… Службам таксі, які погодилися безкоштовно відвозити лікарів на роботу…» (Зеленський, 2020, 23 березня). Такі контексти есплікують значущість внеску звичайних громадян країни в боротьбу проти поширення коронавірусу (яким президент вдячний і за дотримання умов карантину), хоч, безумовно, і схвалення дій Зе-влади теж.

Стратегія театральності в політичному дискурсові В. Зеленського переважно через тактику кооперації, тобто «такий спосіб звертання до адресата, за допомогою якого мовець конструює образ останнього, апелюючи до тих ідей і цінностей, носієм яких він (на думку мовця) є» (Михалёва, 2009, с. 63). Тактика кооперації, яку використовує президент В. Зеленський і яка, власне, і забезпечила йому перемогу на виборах, виявляє себе в усіх публічних виступах політика,

демонструючи його намір ототожнити себе з народом, солідаризуватися з ним у вирішенні спільних проблем, виявити майже родинний зв'язок із кожним громадянином тієї країни, яку він має честь очолювати. Значну роль у створенні позитивного іміджу чинного Президента як «свого хлопця», «вихідця з народу», який чудово розуміє та відчуває всі проблеми останнього, відіграв цілеспрямовано створений завдяки успішній маркетинговій стратегії В. Зеленського та його команди медіаконтент – серіал «Слуга народу», що посвятив український народ у всі тонкощі й хитросплетіння українського політикуму. Майстерно знятий і значно розтиражований у вітчизняному телеефірі, фільм підготував майбутній електорат В. Зеленського до природного сприйняття небаченого доти в політичному житті України явища обрання президентом звичайної людини, пересічного шкільного вчителя, який не має жодного досвіду політичного адміністрування. Виборці, а згодом і прихильники новообраного Президента за інерцією сприйняли (а більшість і продовжують сприймати) В. Зеленського як зіграного ним кіногероя В. Голобородька – простого, але принципового й чесного політика, який ненавидить корупцію, не боїться змін і точно знає, як на своїй високій державній посаді бути справжнім «слугою народу».

Розглянемо детально тактику кооперації. Одним із прийомів її реалізації є вокативи, які використовує Президент у публічних виступах, адресованих громадянам країни. Вокатив «Дорогі українці!» домінує в промовах чинного Президента: із 40 проаналізованих нами виступів він трапляється 30 разів (для порівняння: «Шановні пані та панове!» – 5 разів, «Дорогі громадяни!» – 3 рази, «Дорогі співвітчизники!» – 1 раз, «Усім привіт – 1 раз»). Така форма звертання до громадян своєї країни не лише експресивно маркована (висловлювання дружнього, теплого ставлення), вона також виконує важливу роль у конструюванні так званого «ми-дискурсу», який «має вираження в стратегіях інтеграції з будь-якою соціальною групою, співвідносних зі стратегіями номінації» (Филинский, 2002, с. 79). Аналізуючи використання вокатива з груповою співвіднесеністю (у нашому контексті це етнонім «українці») у контексті вербальних прийомів створення «ми-дискурсу», дослідник указує на нерозривний зв'язок останнього з поняттям нації як універсальної цінності в політичному житті (Филинский, 2002). Частотність уживання саме такого звернення Президентом В. Зеленським стратегічно зумовлена: його референтне співвідношення з «базовим оператором у системі соціальної класифікації», а також важливим «елементом політичного та символіко-ідеологічного порядку» (Verdery, 1993) забезпечує «ідентифікацію» реципієнтів висловлення з українським народом і закріплює цю номінацію на рівні ідеології. До того ж звернення «українці» реалізує функцію інтеграції та позитивного переживання належності до українського народу всіх, хто усвідомлює себе українцем незалежно від території проживання й громадянства.

Особливість політичного дискурсу В. Зеленського полягає в намаганні використовувати буденну мову в спілкуванні зі слухацькою авдиторією, орієнтуючись таким чином (і цілеспрямовано, і несвідомо, як носій буденної свідомості) на функціонування картини світу в повсякденній практиці суспільства. Варто зазначити, що використання живомовної практики свого народу допомогло чинному Президентові ще на етапі проведення виборчої кампанії викликати інтерес до своєї особи в традиційно найінертнішої частини виборців – молоді. Подібно до Барака Обами, що його іменовано «президентом молоді», за якого проголосувало дві третини американців віком від 18 до 29 років, В. Зеленський також заручився підтримкою молодих людей до 30 років, серед яких він набрав 57% голосів. Висока медійна мобільність чинного Президента разом зі створенням контенту мовою (молодіжної) авдиторії забезпечили (й забезпечують) йому адекватне взаєморозуміння з нею. Наголосимо в цьому контекстові на характерній для В. Зеленського «транслінгвальній креативності», яка репрезентує ціннісні орієнтири молодіжної «лінгвоспільноти як найбільш чуттєвої до зовнішніх впливів та здатної креативно ставитися до потенціалу як власної, так і чужої мови» (Чернишова, 2020, с. 142): «Ось такий український doing business» (Зеленський, 2019, 13 вересня); «Це не інформаційні приводи, які «в тренді» або «не в тренді». Це долі й життя людей» (Зеленський, 2020, 15 лютого); «Мит-

ниця повинна збирати не лайки у фейсбуці, а кошти у державну казну» (Зеленський, 2020, 4 березня); «Набагато швидше від вірусу поширюються фейки щодо нього» (Зеленський, 2020, 18 березня); «У складні для країни часи займатися політичним хайпом – фактично дорівнює мародерству» (Зеленський, 2020, 23 березня); «…в публічний простір потрапив перший драфт змін» (Зеленський, 2020, 29 березня); «Я кажу це кожному хейтеру, який вважав своїм священним обов'язком написати гидоту на адресу українських учителів» (Зеленський, 2020, 10 квітня); «Можна скільки завгодно постити веселі меми про гарантії безпеки Будапештського меморандуму, однак це не поверне наші території», «Україна вже стає світовим IT-хабом» (Зеленський, 2020, 20 жовтня) тощо. Отже, вільне послуговування (й обслуговування) актуальним для найпрогресивнішої частини українського суспільства гібридним транслінгвальним дискурсом забезпечує чинному Президентові належний рівень «солідаризації» зі своїм електоратом.

Тут варто також закцентувати увагу й на способові дистрибуції контенту, яким здебільшого послуговується В. Зеленський і який, власне, і забезпечив йому перемогу на виборах. Ідеться про поширення чинним Президентом публічних меседжів за допомогою соціальних мереж на противагу його попередникам, яким для цього потрібне було сприяння засобів масової інформації. Американський дослідник Ч. Гарріс називає це комунікаційною стратегією соціальних мереж («social media strategy»), а президентів Б. Обаму й Д. Трампа, що активно її використовували, президентами соціальних мереж («social media president») (Harris, 2019). Щодо В. Зеленського, то й під час виборів, і після приходу до влади він зініціював зміну логістики політичної комунікації, зробивши саме соціальні мережі, а не традиційні ЗМІ інструментом «доставки» до адресата необхідного контенту. «Інстаграм для Зеленського був як твітер для Трампа», – уважає український філософ і журналіст Володимир Єрмоленко, один із авторів дослідження «Інтерньюз-Україна» про роль соцмереж на виборах 2019 р. «Зеленський не просто виграв в інстаграмі, він розгромив своїх суперників: 80 відсотків політичних повідомлень на цій платформі були про нього, він розмив кордони між політикою і шоубізнесом», – говорить В. Єрмоленко (Крутіший, ніж Трамп?…). Можна дискутувати стосовно того, наскільки значущими сьогодні є офлайнові та онлайнові ЗМІ в постачанні інформації від органів державної влади до громадян. Проте беззаперечним є той факт, що В. Зеленський являє собою новий тип політиків, які стають дедалі «віртуальнішими» в тому сенсі, що комунікацію з народом налаштовують без медійних посередників, використовуючи інтернет-канали та месенджери. Відомо, що чинний Президент спілкується з авдиторією через свій YouTube-канал, Instagram і Facebook (через які поширював і більшу частину передвиборчого контенту). Така форма політичної комунікації суттєво економить час на «доставку» повідомлення реципієнтові, допомагає зробити контент інтерактивним, привабити «персональною залученістю до авторського виробництва інформаційних та візуальних продуктів» (Русакова, 2014, с. 13), а головне, дати без фільтрів медіа від першої особи зрозумілі відповіді на складні запитання. Цікавим є дослідження українського агентства зі стратегічних комунікацій та управління репутацією RMA «Комунікація Президента України у Facebook та Instagram у порівнянні із західними лідерами», здійснене на початку 2020 р. На той момент порівняно із 41 очільником держав країн Європи (без Білорусі та Росії), США й Канади В. Зеленський «опинився на другому місці із понад 9 млн підписників… Кількість його фоловерів перевищує сумарну кількість підписників прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо (3,3 млн), президента Франції Емманюеля Макрона (1,6 млн) і канцлерки Німеччини Ангели Меркель (1,1 млн)» (Комунікація Президента України…). Перше місце на той момент посідав президент США Дональд Трамп (17,3 млн підписників). Актуальні дані засвідчують, що чинний Президент України залишається на другому місці за кількістю підписників в Instagram (9,3 млн), поступаючись першістю лише американському президентові Джо Байдену (18 млн). За висновками вищезгаданого дослідження, В. Зеленський очолює рейтинг голів держав щодо співвідношення кількості підписників до користувачів у країні (83,64%). На другому місці зі значним відри-

вом – тодішня президентка Хорватії Колінда Грабар-Китарович (31,45%). Ураховуючи зміну кількості користувачів Instagram в Україні станом на кінець 2020 р. (14 млн), відсоткове співвідношення до кількості підписників В. Зеленського становитиме 66%. На нашу думку, це може свідчити, що пріоритет у цьому рейтингові дотепер залишається за чинним українським Президентом. За підсумками агентства RMA, «показник Володимира Зеленського можна пояснити його медійною популярністю, якої він досяг за час артистичної кар'єри, а також систематичною роботою із агітацією у соціальних мережах під час президентських виборів 2019 року» (Комунікація Президента України…).

Тактику кооперації використовує чинний Президент В. Зеленський також і через прийом орієнтації на життєві цінності, тобто через актуалізацію в мовленні фізіологічних, безпекових і соціальних потреб людей (здоров'я, родина, житло, зарплата, особиста безпека тощо). Гарант не просто виявляє обізнаність у тому, що турбує український народ у його повсякденному пересічному житті, а й обіцяє конкретну допомогу. Коли Президент говорить, що покращення медицини спостерігають лише ті, «хто ніколи не лежав з дитиною у звичайній лікарні» (Зеленський, 2019, 20 травня), реципієнти цього висловлення вірять у те, що він напевно лікував дитину в такій лікарні й на власному досвідові пересвідчився в наявності проблем у галузі охорони здоров'я. Так, чинний Президент, не оперуючи абстрактними поняттями патріотизму чи соборності, апелює натомість до найприродніших людських почуттів – любові до своєї дитини та бажання всіляко захищати й плекати її. Трепетне ставлення до власного шестирічного сина, у якого Президент навчається бачити світ у новому ракурсі, він поширює на молоде покоління сучасної України: В. Зеленський постійно експлікує у виступах намагання залишити в спадок майбутньому поколінню країну, гідну для життя: «У нас з вами попереду багато тяжкої роботи – будувати Україну, яку ми хочемо передати своїм дітям» (Зеленський, 2020, 1 травня); «ми повинні пообіцяти собі, що передамо наступному поколінню нову країну» (Зеленський, 2020, 28 червня). У промові до Дня Незалежності України 2020 р. Президент використав прийом розгорнутого порівняння, також ґрунтований на сімейних цінностях: стосунки матері й дитини зіставлено зі взаєминами України та її громадян: «Думаю, для кожної матері головним є щастя дітей. Найперше, щоб її діти – українці були здоровими. Сьогодні ми робимо все можливе для подолання коронавірусу в Україні… Я також гадаю, кожна мама хоче, щоб її діти не сварилися. Ми всі – діти України. І нікому не давати шансу посіяти між нами розбрат… Кожна мама хоче, щоб усі її діти завжди були вдома. Так, на жаль, сьогодні за нашим сімейним столом бракує Донецька, Луганська і Криму. Та ми робимо все, щоб настав день, і вони повернулись…» (Зеленський, 2020, 24 серпня). І, нарешті, форматом новорічного привітання Президента було обрано спілкування з малечею, для якої створено відповідний формат сторителінгу, надано можливість висловити свої побажання й обіцяно (особисто гарантом) їх виконати. Така активна експлуатація теми майже родинного зв'язку з українцями формує відчутний наратив «батька нації», який піклується, радить, захищає від негараздів, виховує і сварить своїх дітей.

В. Зеленський використовує тактику кооперації в політичному дискурсові через прийом спільної відповідальності за гарну перспективу. Президент наполегливо експлікує думку, що лише від продуктивної діяльності кожного громадянина на благо держави залежать її добробут і благоденство: «Це спільна боротьба, де ми переможемо тільки разом» (Зеленський, 2020, 26 березня); «Ми всі стоїмо на сторожі демократичних цінностей і свобод» (Зеленський, 2020, 7 квітня); «Сьогодні така ситуація, коли кожен з нас може вберегти життя людей навколо» (Зеленський, 2020, 27 квітня); «Кожен з нас має бути невід'ємною частиною єдиного війська – і тільки тоді ми переможемо хворобу» (Зеленський, 2020, 13 травня); «Кому ж вершити розвиток кожного регіону? Тільки тобі. Господарю своєї землі. Бо Україна – це ти. Україна починається з тебе. Все твоє. Твої домівка, подвір'я, вулиця, село або місто, твоя область, а отже – і твоя країна» (Зеленський, 2020, 24 серпня) тощо. Сучасна вітчизняна дослідниця Олена Чорна визначає цей прийом як

«усуспільнення відповідальності», тобто «формування у свідомості аудиторії думки про те, що за добробут держави відповідає не лише влада, а й кожен громадянин країни» (Чорна, 2013, с. 14). І хоча, на думку О. Чорної, «усуспільнити» й розділити з адресатом політики хочуть переважно проблеми, невдачі й відповідальність за непопулярні кроки» (Чорна, 2013, с. 14), ми вважаємо, що використання цього прийому в політичному дискурсі В. Зеленського зумовлене іншою інтенцією – толерувати відмінності: «Ми різні. Але рівні. Ми різні. Але рідні» (Зеленський, 2020, 24 серпня) та ініціювати відчуття «України в собі», тобто сприйняття турбот і радощів її синів і доньок як власний досвід кожного громадянина: «… це – наша спільна мрія. Але у нас є і спільний біль. Кожен з нас загинув на Донбасі. Кожного дня ми втрачаємо кожного з нас. І кожен з нас – переселенець… І кожен з нас – заробітчанин…» (Зеленський, 2019, 20 травня); «Усією країною ми тягнули кравчучки, нарізали купони та дивились як «Багаті теж плачуть». Усією країною мали ваучери, ходили в «мальвінах», а ті, кому пощастило, – з пейджерами… Усією країною стрибали на рекордну висоту – 6 метрів 14 сантиметрів… Усією країною змушували тремтіти грандів європейського футболу… Усією країною, від Донецька до Карпат, ми летіли до зірок разом з Леонідом Каденюком і раділи, коли у відкритому космосі вперше в історії пролунало «Ще не вмерла…»… Усією країною, в Інтернеті та біля телеекранів, були прикуті до новин зі сходу…» (Зеленський, 2019, 24 серпня). У такий спосіб чинний Президент намагається створити якнайширше коло душевної співпричетності, у якому обмінюватимуться життєвою енергією та спільно переживатимуть поразки й перемоги українські громадяни незалежно від віку, статі, віросповідання. До цього кола Президент зараховує й себе самого, демонструючи кожному українцеві свою близькість, «домашність», «звичайність» і, відповідно, обов'язок і покликання брати відповідальність за долю очолюваної ним країни.

Як бачимо з усіх наведених вище прикладів, лінгвістично «ми-дискурс», створюваний Президентом В. Зеленським завдяки тактиці кооперації, експліковано через частотне використання інклюзивного займенника «ми». Значення останнього розкриває формула «ми» = «я + ви (адресати)», отже, «ми» корелює з промовцем і всією його авдиторією, тобто «українцями», до яких постійно звертається чинний Президент.

У контексті вищезазначеного варто охарактеризувати ще одну тактику мовленнєвого впливу, використовувану чинним Президентом у процесі реалізації стратегії театральності, – тактику іронізування. Ми зауважили, що В. Зеленський практично не піддає політичних опонентів нищівним нападам, а якщо останні й потрапляють у фокус критичного аналізу, то отримують іронічну оцінку, у дусі «кварталівського» висміювання: «Ми постійно чули про економічний стрибок, але є враження, що економіка брала розгін, спіткнулась і ризикує проїхатись обличчям по землі» (Зеленський, 2020, 4 березня); «За новим механізмом деяким лікарням вистачить коштів хіба що на дверний замок і плакат: «Ми закрились. Тримайтесь. Удачі» (Зеленський, 2020, 4 травня); «Річ у тому, що в окремих політичних партій активізувався вірус, який сидить у них останні 28 років. Цей вірус має назву «хитрозробленість» (Зеленський, 2020, 6 травня). З наведених прикладів політичної риторики випливає, що чинний український Президент критикує опонентів здебільшого у форматі прихованої іронічної насмішки, а не відвертого саркастичного глузування. При цьому функція іронії є неагресивною (коли мовленнєвий акт спрямований на руйнацію іміджу певної особи), а радше перформативною: це самопрезентація автора висловлення, його позитивне самопозиціонування як людини з почуттям гумору, ерудованої та кмітливої, головним засобом успішного мовленнєвого впливу якої в його «допрезидентський» час був саме гумор. Отже, ми не вважаємо, що необхідним компонентом іронії в контексті політичного дискурсу В. Зеленського є негативна оцінність. Скоріше пристаємо до думки тих дослідників (як-от Ірини Шкіцької), які вважають іронію складником «маніпулятивного дискурсу позитиву», оскільки, м'яко іронізуючи над своїми політичними суперниками, В. Зеленський демонструє цим як своє бажання уникнути агресивного

протистояння, так й імпліцитне визнання браку політичного досвіду для відвертого таврування опонентів.

Висновки. Отже, політичний дискурс Президента України Володимира Зеленського представлений переважно двома стратегіями: на підвищення й театральності, головними інтенціями яких є гармонізація спілкування з громадянами країни та максимальне усунення когнітивних суперечностей в оцінці політичної ситуації. Їх реалізують переважно тактики прихованого позитивного аналізу, кооперації й іронізування. Безпосереднім проявом застосування цих тактик є ціла низка прийомів словесної експлікації інтенцій голови держави, тобто використання конкретних мовних засобів, за допомогою яких, власне, і конструюють тіло дискурсу, щоб, своєю чергою, породжувати політичну реальність. Дослідження показало, що президентський дискурс В. Зеленського являє собою складне багатовимірне мовленнєве утворення, характерними рисами якого є формат зниженого буденного спілкування у звертанні до українського народу; намір ототожнити себе з народом, солідаризуватися з ним у вирішенні спільних проблем, виявити майже родинний зв'язок із кожним громадянином країни; репрезентація ціннісних орієнтирів молодіжної лінгвоспільноти; поширення публічних меседжів за допомогою соціальних мереж; актуалізація в мовленні фізіологічних, безпекових і соціальних потреб людей; прийом спільної відповідальності за гарну перспективу; перформативна функція іронії.

Подальші розвідки в проблемному полі політичного дискурсу Президента Володимира Зеленського можливі в напрямі аналізу змін у стратегіях і тактиках мовленнєвого впливу залежно від трансформації соціально-політичної ситуації, зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України.

ЛІТЕРАТУРА

Гаврилова М.В. Лингвистический анализ выступлений главы государства: тематика, направления и методы исследования. *Политическая наука*. 2017. № 2. С. 54–72.

Диманте И.В. Инструментарий профессионального коммуникатора (приёмы речевого воздействия). *Коммуникативные исследования*. 2015. № 4 (6). С. 52–64.

Зе!-маркетин г: 9 висновків, які кожен маркетолог повинен зробити з перемоги Володимира Зеленського. URL: https://toplead.com.ua/ua/blog/id/marketing-zelenskogo-225/.

Комунікація Президента України у Facebook та Instagram у порівнянні із західними лідерами. URL: https://rma.team/western_leaders/.

Крутіший, ніж Трамп? Як Зеленський переконував виборців у соцмережах. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/vyborch-kampanija-u-sotsmerezhakh/30563343.html.

Макаренко Л. Політична комунікація у демократичних процесах в Україні : монографія. Київ : Кий, 2017. 323 с.

Михалёва О.Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 256 с.

Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. Промови. URL: https://www.president.gov.ua/news/speeches.

Русакова О.Ф. Коммуникативные стратегии перформативного дискурса. *Дискурс-Пи*. 2014. № 1 (14). С. 12 – 14.

Филинский А.А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999–2000 гг. : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.19. Тверь, 2002. 143 с.

Чернишова Т.О. До проблеми транслінгвізму в сучасній вітчизняній лінгвістиці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації».* 2020. № 1. Ч. 4. С. 138–145.

Чорна О.О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2013. 24 с.

Adair J. Develop your leadership skills : fast, effective ways to become a leader people want to follow. 4th Edition. New York : Kogan Page Ltd, 2019. 94 p.

Adolphsen M. Communication strategies of governments and NGOs : Engineering global discourse at high-level international summits. Wiesbaden : Springer VS, 2014. 227 p.

Dijk T.A. van. Politics, ideology, and discourse. *The Encyclopedia of Language & Linguistics /* edited by Brown K. 2nd ed. Amsterdam ; Boston : Elsevier, 2006. Vol. 9. P. 728–740.

Discourse studies in public communication / edited by Eliecer Crespo-Fernández. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2021. 323 p.

Freelon D., Wells C. Disinformation as Political Communication. *Political Communication.* 2020. Vol. 37. Issue 2. P. 145–156.

Harris C. Missing the Mark: Obama and Trump's use of similar communication strategies. *Political Science*. 2019. Vol. 32. URL: https://scholarsarchive.library.albany.edu/honorscollege_pos/32.

Verdery K. Whither «Nation» and «Nationalism»? *Daedalus.* 1993. Vol. 122. Issue 3. P. 37–46.

REFERENCES

Gavrilova, M. V. (2017). Lingvisticheskij analiz vystuplenij glavy gosudarstva: tematika, napravlenija i metody issledovanija [Linguistic analysis of the speeches of the head of state: topics, directions and research methods]. *Politicheskaja nauka – Political Science*, 2, 54–72 [in Russian].

Dimante, I. V. (2015). Instrumentarij professional'nogo kommunikatora (prijomy rechevogo vozdejstvija) [Professional communicator's toolkit (methods of speech influence)]. *Kommunikativnye issledovanija – Communication research*, 4 (6), 52–64 [in Russian].

Ze!-marketynh: 9 vysnovkiv, yaki kozhen marketoloh povynen zrobyty z peremohy Volodymyra Zelenskoho [Ze!-Marketing: 9 conclusions that every marketer must draw from the victory of Vladimir Zelensky], from https://toplead.com.ua/ua/blog/id/marketing-zelenskogo-225/ [in Ukrainian].

Komunikatsiia Prezydenta Ukrainy u Facebook ta Instagram u porivnianni iz zakhidnymy lideramy [Communication of the President of Ukraine on Facebook and Instagram in comparison with Western leaders], from https://rma.team/western_leaders/ [in Ukrainian].

Krutishyi, nizh Tramp? Yak Zelenskyi perekonuvav vybortsiv u sotsmerezhakh [Steeper than Trump? How Zelensky persuaded voters on social networks], from https://www.radiosvoboda.org/a/vyborch-kampanija-u-sotsmerezhakh/ 30563343.html [in Ukrainian].

Makarenko, L. (2017). *Politychna komunikatsiia u demokratychnykh protsesakh v Ukraini: monohrafiia [Political communication in democratic processes in Ukraine: monograph]*. Kyiv: Kyi [in Ukrainian].

Mihaljova, O.L. (2009). *Politicheskij diskurs: Specifika manipuljativnogo vozdejstvija [Political discourse: Specificity of manipulative influence].* Moskow : Knizhnyj dom «LIBROKOM» [in Russian].

Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. Promovy [President of Ukraine Volodymyr Zelensky. Official online representation. Speeches], from https://www.president.gov.ua/news/speeches [in Ukrainian].

Rusakova, O. F. (2014). Kommunikativnye strategii performativnogo diskursa [Communicative strategies of performative discourse]. *Diskurs-Pi - Discourse-Pi, 1* (14), 12–14 [in Russian].

Filinskij, A. A. (2002). *Kriticheskij analiz politicheskogo diskursa predvybornyh kampanij 1999 – 2000 gg. [Critical Analysis of the Political Discourse of the 1999 – 2000 Election Campaigns]* (Candidate's thesis). Tver' [in Russian].

Chernyshova, T. O. (2020). Do problemy translinhvizmu v suchasnii vitchyznianii linhvistytsi [To the problem of translinguism in modern domestic linguistics]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series : Philology. Social communications, 1, part 4,* 138–145 [in Ukrainian].

Chorna, O. O. (2013). *Komunikatyvni zasoby tvorennia imidzhu politychnoho lidera (na materiali ukrainskoho, rosiiskoho ta anhliiskoho politychnoho dyskursu) [Communicative means of creating the image of a political leader (based on Ukrainian, Russian and English political discourse)]* (Extended abstract of candidate's thesis). Odesa [in Ukrainian].

УДК 821.161.2:82-4

ШЕВЧЕНКО Тетяна *– доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, Одеса, 65000, Україна (shtn75@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000–0002–8118–9663

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.19

Бібліографічний опис статті: Шевченко, Т. (2021). Топос як образ простору рефлексії в есеїстиці Василя Махна («Уздовж океану на ровері»). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 157–163. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.19

ТОПОС ЯК ОБРАЗ ПРОСТОРУ РЕФЛЕКСІЇ В ЕСЕЇСТИЦІ ВАСИЛЯ МАХНА («УЗДОВЖ ОКЕАНУ НА РОВЕРІ»)

Анотація. *У статті проаналізовано топологічні особливості збірки Василя Махна «Уздовж океану на ровері». Дослідження відбувалося з огляду на методологію топологічної рефлексії, запропоновану філософом В. Савчуком. Суть топологічної рефлексії полягає в реконцептуалізації простору, котрий усвідомлюється одночасно і як носій соціальних і символічних значень, і як культурно навантажена категорія. Усі вони причетні до практик самоідентифікації того, хто їх осмислює, а у випадку з митцем – ще й художньо відтворює. Доведено, що В. Махно створює образ суміжної пам'яті й суміжних територій, котрі не передбачають центрування а пріорі. Митець не вибудовує жодних топологічних ієрархій, бо для нього й Україна, й Америка однаковою мірою важливі. В. Махно шукає власну дотичність до двох таких відмінних територій через образи й есеми, а есеїстичні техніки самоідентифікації як суб'єктивного письма щонайкраще підходять для цього. Проаналізовано практики індивідуалізації простору, серед яких основні такі: відтворення географічних локацій через синестезійні образи; посутня роль деталі й подробиці; украй обмежена кількість описів упізнаваних місць, концентрація уваги на предметах, фрагментах, які є здебільшого своєрідним результатом перетвореної свідомості; відсутність ієрархії в презентації топосів; полідискурсивний характер самих текстів; доповнення есеїв світлинами, котрі розширюють асоціативне поле читача тощо. Також проаналізовано структуру збірки й зроблено висновок, що 92 її есеї вільно укладено в умовну систему: сюжетної чи хронологічної послідовності тут не простежуємо. Єднають усі твори практики індивідуалізації простору, засоби перетворення відомих місць на «свої» через активізацію пам'яті. Основні з них – процеси феноменології пам'яті як оповідь про себе як такого, процес самоусвідомлення передусім як митця, homo faber.*

Ключові слова: *есей, збірка, самоідентифікація, пам'ять, топос, рефлексія, ментатив.*

SHEVCHENKO Tetiana *– Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature, Odesa I. I. Mechnikov National University, 2, Dvorianska str., Odesa, 65000, Ukraine (shtn75@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8118-9663

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.19

To cite this article: Shevchenko, T. (2021). Topos yak obraz prostoru refleksii v eseistytsi Vasylia Makhna [Topos as an image of reflection space in Vasyl Makhno's essays ("Along the ocean on a rover")]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 157–163. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.19 [in Ukrainian].

© Шевченко Тетяна, 2021

TOPOS AS AN IMAGE OF REFLECTION SPACE IN VASYL MAKHNO'S ESSAYS ("ALONG THE OCEAN ON A ROVER")

Summary. *In the following article the topological features of Vasyl Makhno's essay collection "Along the Ocean on a Rover" are analyzed. The study is based on the methodology of topological reflection proposed by the philosopher V. Savchuk. The essence of topological reflection is the reconceptualization of space, which is perceived both as a carrier of social and symbolic meanings, and as a category filled with culture. All of them are involved in the practice of self-identification of the one who comprehends them, and in the case of the artist, also reproduces them artistically. It is proved that V. Makhno creates the image of adjacent memory and adjacent territories, which do not provide for a priori centering. The artist does not build any topological hierarchies, because for him both Ukraine and America are equally important. V. Makhno seeks his own involvement in two such distinct territories through images and essays, and essayistic techniques of self-identification as a form of subjective writing are best suited for this. The practices of space individualization are analyzed, among which the main ones are: reproduction of geographical locations through synesthesia images; there are little details; extremely limited number of descriptions of recognizable places, instead more focus is on objects, fragments, which are more a kind of result of the transformed consciousness; lack of hierarchy in the presentation of topos; polydiscursive nature of the texts themselves; supplementing of essays with photographs that expand the reader's associative field, etc. The structure of the collection is also analyzed and it is concluded that 92 of its essays are freely enclosed in a conditional system: the plot or chronological sequence is not traced here. All the works are united by the practice of individualization of space, the means of transforming known places into "one's own" through the activation of memory. The main ones are the processes of phenomenology of memory as a story about oneself as such, the process of self-awareness first of all as an artist, homo faber.*

Key words: *essay; collection; self-identification; memory; topos; reflection; mentative.*

Постановка проблеми. Василя Махна, автора багатьох збірок віршів та есеїв, часто називають «поетом місця», «поетом простору, що різьблений часом» (Рубчак, 2007, с. 7). Справді, простір у його поезіях та есеїстичних текстах є вихідною точкою образотворення, рефлексії, самоідентифікації як митця. Митцеві, котрий мешкає в США, однак часто буває в Україні, однаковою мірою близькі Чортків і Кривий Ріг, Нью-Йорк і Новий Орлеан, Єрусалим і Венеція тощо. І поетичні твори, й есеї автора засвідчують, що просторова організація текстів є частиною ідіостилю митця, засадами його мистецького самовираження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Просторова образність лірики В. Махна була предметом вивчення І. Андрусяка, Є. Барана, А. Дрозда, Л. Таран, О. Плющик, Ю. Починок, В. Рубчака тощо. Проза та есеїстика цього представника «Західного вітру» меншою мірою ставала об'єктом наукових пошуків (Ю. Ємець-Доброносова, І. Котов тощо). Між тим, на нашу думку, саме есеїстичні збірки митця, у яких рефлексія виникає внаслідок побаченого й осмисленого з часом, а топоси стають відправною точкою руху авторської думки, є плідним матеріалом літературознавчого осмислення. Продуктивною технікою опанування такого типу творчості є метод топологічної рефлексії, запропонований філософом В. Савчуком, суть якого – осмислення непочленової єдності понять «рефлексія», «топос» і «тіло». Запропонований філософський підхід осмислення топосу як структури суб'єктного сприйняття успішно апробований літературознавцями, про що свідчать праці Л. Гавриліна, Е. Рибіцької, В. Романишина, Д. Соболєва, Т. Шевченко тощо. Суть топологічної рефлексії – це реконцептуалізація простору, усвідомлюваного водночас і як носія соціальних і символічних значень, і як культурно навантажену категорію. Усі вони причетні до практик самоідентифікації того, хто їх осмислює, а у випадку з митцем – ще й художньо відтворює. Акт взаємного відображення суб'єкта й топосу є найціннішим в образотворенні есеїстичного тексту, у якому топологічні акценти відіграють важливу роль. «Топологічний образ зумовлений напруженням та екзистенційними проблемами; він виникає в контексті того єдиного тіла й тої єдиної території, у яких перебуває тіло того, хто рефлектує. Унаслідок цього він набуває визначеності й настійності самоідентифікації

та належного орієнтування, включаючи відповідальність і спонукальність практичних дій у розв'язанні проблем, породжуваних чинною формою відтворення життя», – писав В. Савчук (Савчук, 2012, с. 258). Ці позиції доповнюють міркування Т. Суходуб: «В означеному аспекті ландшафт – не живий, природою або соціумом створений «пейзаж», «картина» зовнішніх для людини вражень, а те «місце», яким вона живе зсередини, з яким чуттєво пов'язаний її духовний світ» (Суходуб, 2019, с. 21).

Мета статті – аналіз топологічних властивостей есеїстики Василя Махна у збірці «Уздовж океану на ровері».

Основні завдання дослідження – вивчення структури збірки в контексті топологічних особливостей, осмислення практик індивідуалізації простору В. Махна-есеїста, зокрема самоідентифікації як суб'єктивного письма.

Виклад матеріалу. Збірка Василя Махна «Уздовж океану на ровері» (2000 р.) являє собою авторські рефлексії, котрі виникли внаслідок прогулянок на велосипеді атлантичним узбережжям, коли була можливість спокійно, на самоті, поміркувати над реаліями буття, згадати подумки дитинство, юність, переїзд, різні обставини життя в Америці й Україні, подорожі до та після еміграції. Саме усамітнення й непоспішливий рух уздовж океану стають оптимальним станом для спогадів, роздумів, а потім і для відтворення їх шляхом есеїстичного образотворення й міркування, адже «їзда вздовж океану… і час… потребують витривалості. Потребують слів» (Махно, 2020, с. 11]. Хаотичне розташування есеїв у збірці вказує на безсистемний характер цих мандрівок, як і спогадів, спричинених ними. Усе це автор образно називає «нелінійною хронологією» власних роздумів. Письменник наче натякає, що подорожі не мають кінцевої точки. Призупинити, однак не перервати остаточно їх можуть лише перешкоди фізичного буття. Проте це ніяк не позначиться на пам'яті, котра залишиться постійним хронотопом свідомості. Есеї збірки тісно пов'язані з темою пам'яті: у кожному з творів те чи те місце стає посутнім топосом, що активізує спогади, а пересування – певними траєкторіями цих спогадів, що спричинюють рефлексії. У цій збірці, як і в попередніх есеїстичних колекціях «Котилася торба», «Околиці і пограниччя», есеїст на підставі згаданих топосів створює образ суміжної пам'яті й суміжних територій, тобто таких, що позбавлені центру й не передбачають центрування а пріорі, з розмитими кордонами. Для письменника й Україна, й Америка однаковою мірою важливі, тож він не надає переваги жодній із них. Він намагається віднайти власні важелі дотичності до двох таких відмінних територій, й есеїстичні техніки самоідентифікації як суб'єктивного письма якнайкраще пасують до цього.

З огляду на це, у збірці «Уздовж океану на ровері» годі шукати детальних описів знаних і маловідомих географічних принад з обох боків Атлантичного океану: усе це є виключно авторським осмисленням побаченого на власні очі, адже зіткане зі спогадів, роздумів, медитацій, в окремих випадках доповнене світлинами, зробленими самим митцем або вилученими з особистого архіву. Це підтверджує сам письменник в есеях цієї книги, що дещо прочиняють його мистецьку творчу лабораторію: він часто навмисно описує план подорожі з огляду на твір, який пише, прямо прив'язує певну географічну точку на мапі з процесом створення художнього продукту. Наприклад, в есеї «Пасажирка берлінського потяга» В. Махно наче між іншим розповідає, як він летів до Львова саме через Стамбул, бо для майбутньої книги йому важливо було поглянути на це турецьке місто з висоти (Махно, 2020, с. 162).

Топонімічні образи – статичні й динамічні, реальні й уявні – виявляємо в кожному з есеїв збірки. Більшість із них винесені в назви творів: «У сабвеї», «Новий Орлеан», «Юджін», «Похід на Царгород», «Бучач на шекелях», «Бейтінг Голлов», «Нічні вулиці Рима», «Ларкін: поки що один вірш», «Єрусалим», «Серпень у Венеції», «Блошиний ринок», «Пікассо у Філадельфії» тощо. І навіть у текстах, де не зроблено спеціального акценту на тому чи тому локусі, просторова образність усе ж простежується: «Шовковиця у дворі», «Дім письменника», «Бий у ліве вухо!», «Пасажирка берлінського потяга», «Водоноша в Чорткові», «Поет міста: Френк О'Гара» тощо. Усе це свідчить, що топологічна образність – частина ідіостилю В. Махна-есеїста. Між тим, з огляду бодай на назви

есеїв, стає очевидним, що автор не надає переваги одним топосам перед іншими. Есеї про українські ландшафти межують із творами, де панує американська топонімія. Поважне місце відведене й місцям подорожі Європою та Азією. Усі точки на мапі, згадані чи відтворені в збірці, є підґрунтям самоідентифікації митця ad rem, дороговказами формування й буття його як деміурга. Останній есей книги з метафоричною назвою «Тут і там» красномовно засвідчує це: «*Тут* я пишу незрозумілою мовою, щоби прочитали *там*. Вона – як ґелґотання гусей, які пролітають над дахами будинків, або ж як зойки мев і мартинів, які не залітають далі Гайлен-бульвару. Вона незрозуміла, бо її повітря і ґрунт далеко звідси. Проте я нею думаю і пишу. Власне Атлантика розділяє моє *тут* і моє *там*. Тут, де навіть мартини і яструби поскиглюють англійською, де навіть елементарні поняття ставали важкими, як намоклий одяг. А *там*? *Там* – це погляд на схід, куди і звідки припливають кораблі й танкери, звідки сходить сонце і куди тебе завжди притягує» (курсив авторський – *Т. Ш.*) (Махно, 2020, с. 333). Між тим єднають усі есеї збірки практики індивідуалізації простору, засоби перетворення відомих місць на «свої» через активізацію пам'яті. Основні з них – процеси феноменології пам'яті як оповіді про себе як такого, хто самоусвідомлює себе передусім як митець, homo faber. «Справжність залишається насамперед в письмі, бо іншої справжності з плином часу годі відшукати» (Махно, 2020, с. 296), – читаємо в есеї «Про всяк випадок».

В есеях, де згадано знані всіма місця, ми не виявимо їхніх докладних описів. Конкретизація локацій відбувається переважно за допомогою впізнаваних предметів (вулиць, храмів, книгарень, парків, пам'ятників, символів місцевостей), відтворених наче між іншим, спорадично. Таким, наприклад, є скляне горнятко у вигляді тюльпану, з якого п'ють чай у Стамбулі, статуетка дерев'яного ослика, спина якого покрита червоним рядном, що навіває асоціації з Ісусом, котрий в'їжджає в Єрусалим у Вербну неділю, річкові трамваї у Венеції тощо.

Якщо й трапляються докладні описи відомих місць, то головним засобом їх відтворення слугує художня деталь. Скажімо, в есеї про Стамбул «Похід на Царгород» читаємо: «Протягом тижня я намагався записати щось у комп'ютері, але даремно: слова про Стамбул перетворювалися то на пахлаву, просякнуту медом, то на пориви босфорського вітру, то на суцільний монолог продавця килимів на Гранд-базарі, то на скляну шийку чайного горнятка, що від першого доторку обпікає пальці» (Махно, 2020, с. 84). Аналізуючи такі деталі, доволі складно віднести їх до якогось одного з засобів художньої виразності: цілком очевидно, що автор есеїв надає перевагу синтестезійній образності. На думку В. Саєнко, «переведення» різних форм виразності на мову словесної творчості і становить ефект синестезії, що є мисленим синтезом мистецтв, або чуттєвим синхронізмом, або разом-відчуванням, разом-думанням. Вивчення синестезії – це вивчення процесу продукування митцем різноманітних асоціацій у вербалізованій формі» (Саєнко, 1996, с. 275). Василь Махно апелює одразу до зорового, запахового та дотиково-температурного аналізаторів. У зв'язку з цим доцільно вести мову про збалансованість сенсорики митця: усі види відчуттів переживаються ним водночас і перебувають між собою в тісному зв'язку, що створює розмитий образ Стамбула, який у свідомості залишається обрисами, зумовлюючи появу таких же не впорядкованих зовні рефлексій: про спорідненість Стамбула та Язлівця, про величну Османську імперію й звужені музейні артефакти, про близькість і віддаленість спогадів та історії, про сакральне й профанне. Словом, стамбульські рефлексії можна коротко схарактеризувати Махновим «бути всюди і всім» (Махно, 2020, с. 85), що стає частиною його «втрачених слів» (Махно, 2020, с. 84).

Варто зазначити, що синестезійна образність – підґрунтя більшості описів і рефлексій в есеїстиці Василя Махна, однак запахова образність явно домінує в його творчості, як каже сам автор, «запахи – це генотип місця, його колір і барвистість» (Махно, 2020, с. 105). У більшості есеїв збірки «Уздовж океану на ровері» нюхова сенсорика може стосуватися як конкретних осіб, так й абстрактних понять, активованих спогадами, які зазвичай не описуються сенсорно. Ці образи є й активаторами спогадів («коли дім пахнув свіжим моло-

ком…, коли на кухні смажилася бараболя…, тоді дім був нашим життям, у яке ми не повернемося ніколи» (Махно, 2020, с. 96)), і засобами самопрезентації екзогінаратора («Коли я потрапляю на Бродвей, то проминути улюблений Strand Book Store, що на розі Бродвею і 12-вулиці, не випадає… І Стренд насичений особливим повітрям і особливим рипінням підлоги» (Махно, 2020, с. 108 – 109)), і засобами характеризації того чи того явища крізь призму фокалізатора («Узагалі відчуття дому починається, як мені здається, не від фундаменту, стін чи даху, а від пам'яті й уяви, що відвоювали собі право упорядковувати простір. Чому пам'ять? Та тому, що дім дитинства найважливіший. Він пахне як розлитий на кухні оцет» (Махно, 2020, с. 267)).

Найчастіше запахова образність, поєднана із зоровою, в есеїстиці митця є активатором його спогадів і своєрідною технікою вкарбовування у свідомість, що породжує топологічні ментативи, наприклад: «Запах праної білизни наче озон після дощу, вдаряє у ніс. Із під'їзду виходити не хочеться. Таке відчуття, наче ти зайшов не в чужий будинок, а в інший час. Ну роздивися-роздивися. Ну, постій іще. Принюхайся. Запам'ятай» (Махно, 2020, с. 300).

Описи місцевостей і територій, що спричинюють рефлексії в есеях Василя Махна, потребують окремого зауваження. Більшою мірою вони є своєрідним результатом перетвореної свідомості. Тут важливий ракурс сприйняття місця: автобіографічний, історичний, культурологічний, власне мистецький (письменницький), громадянський, філософський тощо або їх поєднання. Ті чи ті топоси автор співвідносить з власним уявленням про прекрасне/потворне, зі своєю шкалою цінностей, у результаті чого на перший план виходить не зовнішній образ простору, а його духовна близькість, спорідненість з автором. При цьому не варто вести мову про неспорідненість топосів, адже «неспоріднені» топоси не спричиняють есеїстичні рефлексії, можна припустити, тому й не потрапили до збірки «Уздовж океану на ровері». Натомість «споріднені» назавжди стали частиною письменницького єства В. Махна, укорінившись у підвалинах свідомості, як це описано, наприклад, в есеї «Єрусалим»: «Подібне відчуття самотності надходить тоді, коли пишеш або читаєш книжку. Бо пишеш сам і читаєш сам. Коли пишеш, то диктує тобі шурхіт піску весняний дощ або хвилі океану. А коли читаєш, то прочитані слова запліднюють твої роздуми. Але ти мусиш бути тоді сам. Отже, переходячи квартал за кварталом Старе місто, то одночасно пишеш і читаєш – і саме тому потребуєш самотності» (Махно, 2020 с. 159). В інших випадках можна говорити про окремі мотиви опанування чи засвоєння певного топосу, однак не про його завоювання: «Я зовсім не почував себе у Бейтінґ Ґоллов тим, хто має на це селище якесь право, хоча місце, яке ти зробив літературою, саме на таку роль і претендує» (Махно, 2020, с. 114). Окремі есеї збірки наповнені ідеями перетворення чи пересотворення авторського «я» внаслідок самоідентифікації через певний топос. Ідеться про топоси, котрі дають нові ідеї, натхнення, заповнюють білі плями особистісної історії чи «лікують» проблемні ситуації минулого. Наприклад, такими є есеї про родину митця, передусім про батька й брата по батькові, у яких чимало зв'язано з Чортковим і Дубном. Ці есеї наповнені ментативами про безбатьківство як порожнечу та прощення як очищення.

Головний герой есеїв збірки – сам письменник, людина творча, представлена в образній оптиці. Усі топоси книги так чи інакше пов'язані з ним, із його сьогоденням чи минулим. Відсутність хронології, перемежування самих місцевостей з обох боків океану в спогадах про той чи той топос повідомляє нам про те, що автобіографічне есеїстичне письмо В. Махна не підпорядковане законам лінійної логіки, а вибудовує певну конфігурацію не лише в плані автобіографічної оптики, типу бачення, але передусім в плані самого письма, текстової репрезентації власного духовного досвіду. Більшості есеям книги властиві такі художні практики: 1) тексти невеликі за обсягом, являють собою «спалах» думки чи точки на мапі, спричинені особистими спогадами за асоціативним принципом; 2) спогади, розчинені в есеїстичних рефлексіях, засвідчують позачасові й позапричинні зв'язки: авторові однаковою мірою близькі минулорічні зустрічі з друзями й колегами та відгуки далекого дитинства в Чорткові; 3) топоси, що спричинюють рефлексії, складно ієрархізу-

вати: цінною є і квартира в Новому Орлеані, і батьківський дім біля Тернополя, Венеція та Єрусалим, Нью-Йорк і Люблін. Кожен топос автор наповнює собою, відшукуючи для цього дороговкази з власних спогадів. Тож саме тому у Венеції він стає частиною її пейзажу, «її метафорою» (Махно, 2020, с. 204), а на блошиному ринку біля Мангеттена відчуває важкість старих речей, «якщо вони чиясь пам'ять» (Махно, 2020, с. 223), й усвідомлює, «що вони стають непосильними, якщо вони – твоя» (Махно, 2020, с. 223); тримаючи мандоліну в дідовому домі, «відчуває солодкий з дитинства запах нафти» (Махно, 2020, с. 242), який навіває спогади про дитячі роки в Кривому Розі; 4) простір, як свідчать есеї митця, є явищем амбівалентним: ті самі місця він може описувати і як українець, і як американець, часто вступаючи в діалог із самим собою. Переважно тут ідеться про місця дитинства (Чортків, Кривий Ріг, Тернопіль) і місця сьогочасного проживання (Новий Орлеан, Нью-Йорк, Стейтен-Айленд тощо); 5) активне поєднання різних дискурсів в одному тексті: мистецького, критичного, культурологічного, власне біографічного, історичного, географічного тощо; 6) лейтмотивним звучанням текстів часто стає певний образ-есема, обов'язково впізнаваний читачем і зрозумілий йому, проте в художній спосіб презентований; цей образ нерідко винесений у назву чи прояснений на початку тексту. Наприклад, в есеї, названому «Родинна археологія», ідеться про галицьких переселенців до Америки на початку XX століття, серед яких були предки Василя Махна. Власну долю він до певної міри вважає продовженням їхньої історії 1913 року; 7) поезія й проза органічно доповнюють одна одну у творах збірки. Вірші В. Махна перетворюються на модус до-означення й до-осмислення написаного засобами епіки. Він вербалізується в есеїстичних ментативах цілком органічно: подекуди перехід із прозопису на віршування ледь помітний, як-от у творі «On Bowery Street»: «Бавери – поетична вулиця, бо тут донедавна існував Bowery Poetry Club. Тепер атмосфера його зблякла.

Бавері клуб зачиняють – фінансова криза.
Поезія тут вбиралась у золоті ризи.
Збиралась богема – висів на стіні Ален.
Стоять мікрофони – але нема поетів,
Навіть джазисти звідси злиняли.
Бачив, як вивіску вчора знімали,
Наче запонки на манжеті (Махно, 2020, с. 196–197);

8) важлива есеїстична техніка в збірці «Уздовж океану на ровері» – міркування, доповнене візуалізацією сказаного. Збірку супроводжують численні фотографії, зроблені самим автором під час його подорожей, доповнені коментарями й поясненнями, а також світлини із сімейного архіву письменника. Фотоілюстрації є прямим продовженням сказаного в есеїстичному тексті, однак не можуть бути самодостатнім елементом збірки, адже без прив'язки до тексту втрачають свій сенс. Більшість знімків варто віднести до художньої фотографії, бо це не просто фіксація реальності, а зазвичай створення технічними засобами зорових образів документального значення, які виразно й достовірно відображають момент дійсності. Окремі фото наче навмисно розрізані, фрагменти їх можна відшукати по всьому виданні. Легка декодованість фотознімків допомагає читачеві сформувати власне асоціативне поле на матеріалі прочитаного, водночас розвиваючи уяву, розширюючи інтерес до осмисленої автором суміжної території й суміжної пам'яті. Наприклад, у есеях «Смерть батька», «Брат», «Два листи», «У пошуку втрачених слів: Язловець», «Дім» тощо фотографії постають важливими смисловими константами їхньої ідіосфери, засвідчуючи співіснування родинного й відчуженого на одній площині, формуючи систему складних асоціативних зв'язків (людина-спільнота-родина-дім; митець-територія-дотичність) та образно-емоційне підґрунтя рецепції сказаного про можливість співжиття й органічного взаємодоповнення й збагачення топосів, амбівалентних за суттю. Фото певною мірою замінюють реальність у книзі, перетворюють онтологічне на образне та есеїстичне. Історія та сучасність, своє й чуже, індивідуальне й колективне, родинне й одноосібне, деталь і панорамність постають, отже, поліфонічно переплетеними, пропонуючи індивідуально-авторську есеїстичну транскрипцію теми множинності й взаємодії, умовності своєї й не-своєї території в житті сучасного українського письменника, змушеного постійно відшукувати важелі дотичності

до двох важливих для нього територій з обох боків Атлантичного океану.

Висновки. Отже, збірка «Уздовж океану на ровері» є унікальною завдяки створеним автором топосам суміжної пам'яті: мандрівне начало, зафіксоване в назві, як і географічне, насправді тут має третьорядне значення. Осмислення топосів як точок активізації спогадів у пошуках себе з метою подальшого міркування на підставі побаченого й згаданого дає унікальний ефект тіла-топосу як цілого, адже певні географічні реалії накладаються на авторську свідомість, активізуючи спогади, породжуючи есеїстичний дискурс, прикметний своєю унікальністю й універсальністю. Вони лише мислительне тло, своєрідне дзеркало письменницької свідомості, точка активізації пам'яті й збереження, а згодом і накопичення індивідуального досвіду, котрий активізує есеїстичну творчість митця. У творах збірки «Уздовж океану на ровері» відсутнє подорожнє начало як таке, дискретні локації суттєво послаблені. Натомість вони спричинюють ментативи, котрі у творчості В. Махна принципово не змінюються, якщо порівнювати проаналізовану збірку з першою есеїстичною колекцією «Котилася торба». Основне їх підґрунтя – пошук себе у світовому амбівалентному й суміжному просторі, самоідентифікація з ним, а цей процес безмежний. Тож системне осмислення художнього відтворення цих процесів у всіх збірках В. Махна («Котилася торба», «Околиці і пограниччя», «Уздовж океану на ровері») може стати предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Махно В. Уздовж океану на ровері. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 336 с.

Рубчак Б. Мандрівник, іноді Риба [Вступна стаття]. *Василь Махно. Cornelia Street Café : нові та вибрані вірші*. Київ : Факт, 2007. С. 7–22.

Савчук В. Топологическая рефлексия. Москва : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. 416 с.

Саєнко В. Синестезія як якість поетики ліричного твору. *Поетика художнього тексту. Матеріали доповідей і повідомлень*. Київ-Херсон, 1996. С. 275–276.

Суходуб Т. «Topos» как предмет и проблема философского дискурса. *Δόξα/Докса*. 2019. Вип. 2 (32). С. 21–31.

REFERENCES

Makhno, V. (2020). *Uzdovzh okeanu na roveri [Along the ocean on a rover]*. Kyiv : Yakaboo Publishing [in Ukrainian].

Rubchak, B. (2007). Mandrivnyk, inodi Ryba [Traveller, sometimes Ryba]. (Introductory paper). In *Vasylj Makhno. Cornelia Street Café : novi ta vybrani virshi – Vasyl Makhno. Cornelia Street Café : new and selected poems* (pp. 7-22). Kyiv : Fakt [in Ukrainian].

Savchuk, V. (2012). *Topologicheskaya refleksiya [Topologic reflection]*. Moskow: Kanon+ ROOI «Reabilitaciya» [in Russian].

Sajenko, V. (1996). Synestezija jak jakistj poetyky lirychnogho tvoru *[Synesthesia as a quality of poetics of a lyrical work. Poetics of artistic text]. Poetyka khudozhnjogho tekstu. Materialy dopovidei i povidomlen – Poetics of artistic text. Materials of reports and messages* (pp. 275 – 276). Kyiv-Kherson [in Ukrainian].

Suhodub, T. (2019). «Topos» kak predmet i problema filosofskogo diskursa [Topos as the subject and problem of philosophical discourse]. *Δόξα – Doksa* (Issue 2 (32)), (pp. 21–31) [in Russian].

УДК 811.11-112’801.52

ЯРМОЛОВИЧ Галина *– аспірантка, кафедра німецької філології, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, вул. Французький Бульвар, 24/26, Одеса, 65000, Україна (g.i.iarmolovych@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1599-4306

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.20

Бібліографічний опис статті: Ярмолович, Г. (2021). «Wenig» – від прикметника до показника невизначеної кількості. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 46,* 164–169. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.20

«WENIG» – ВІД ПРИКМЕТНИКА ДО ПОКАЗНИКА НЕВИЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ

Анотація. *Уміння рахувати, спроможність сприймати кількість, навички групування, поєднання та розподілу належать до розділу математичного мислення, а воно, своєю чергою, до базових функцій людського мозку. Сучасна людина всі ці вміння реалізує за допомогою мовних засобів різних структурних рівнів – фонетичного, синтаксичного, морфемного тощо. Як відбувається розширення меж слів, що містять кванторну ознаку, нині невідомо лінгвістам, але новітні підходи до аналізу даних, сприйняття й систематизації отриманих результатів допоможуть, на нашу думку, відкрити доступ до глибинного розуміння предмета. У статті йдеться про формування групи відносних квантифікаторів у німецькій мові, а саме про діахронний розвиток невизначеного показника кількості «wenig». Наводячи приклади з літературних пам’яток давньоверхньонімецької, середньоверхньонімецької та ранньоновонімецької мов, автор аналізує, у який спосіб прикметник «wenig» еволюціонував у невизначений показник кількості, повністю змінивши своє значення. У протогерманській мові він, вірогідно, утворився шляхом ад’єктивації віддієслівного іменника wainagaz. Перше значення цього іменника існує в семантичному полі ‘жалкий, жалібний, бідолашний, сумний, жертовний’. Поступово, під тиском більш домінантного іменника, який він супроводжує та значення якого збагачує своїм значенням, він набуває ознак прикметника й починає узгоджуватися зі своїм лексичним оточенням (іменник-домінанта та/або супровідне слово) у категоріях роду, числа, відмінка. З часом значення мутує, звужуючись до майже виключно кількісного ‘малий, мало’. І, нарешті, у пізньому середньовіччі закріплюється у двох якостях – як ординарний прикметник, що слідує всім правилам флектування, і як відносний квантифікатор, що супроводжує лексичні іменникові сполучення, наділяючи їх кількісним значенням. Перспективи подальших досліджень убачаємо в роботі з більш широкою вибіркою текстів і подальшому створенні схем, що унаочнюватимуть процес трансформації значення слова в діахронії.*

Ключові слова: *число, кількість, рахування, квантор, невизначений показник кількості, діахронія мов.*

IARMOLOVYCH Galyna *– PhD Student at the Department of German Philology of the Faculty of Romance and Germanic Philology, Odesa I.I. Mechnikov National University, 24/26, Fransuzskii Bulvar str., Odesa, 65000, Ukraine (g.i.iarmolovych@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1599-4306

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.20

To cite this article: Iarmolovych, G. (2021). “Wenig” – vid prykmetnyka do pokaznyka nevyznachenoi kilkosti [“Wenig” – from an adjective to an unspecified number expression]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia “Filolohiia” – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46,* 164–169. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.20 [in Ukrainian].

© Ярмолович Галина, 2021

"WENIG" – FROM AN ADJECTIVE TO AN UNSPECIFIED NUMBER EXPRESSION

Summary. *The ability to calculate, the ability to perceive the quantity, a certain expertise in grouping, combining, and splitting belong to the area of mathematical thinking, which, in its turn, to the basic functions of the human brain. Nowadays, in modern language, people implement all these skills on each structural level – phonetic, syntactic, morphemic, and others. How word-groups containing the quantitative notion expand, grow and multiply is currently unknown to linguists, but the new approaches to data analysis, studying and systematizing of the results can indisputably open access to a deeper understanding of the subject. This article discusses the formation of a group of relative quantifying expressions in the German language with the chronological development of the unspecified quantity indicator "wenig". By giving examples from literary records of Old German, Middle High German and Early Modern German languages we analyse the way in which the adjective "wenig" has evolved into a relative quantity indicator, having completely changed its meaning. It is likely to have been created, in the Proto-Germanic language by substantiation of the verb cry, its first meaning as an independent nominative morpheme is the semantic field "pathetic, pitiful, wretched, miserable, sumptuous, sad", Gradually, under the pressure of a more dominant noun, it acquires the characteristics of an adjective and begins to be concorded with its lexical determinator (noun of the nominee and/or a complementary word) in all categories necessary – gender, number, case. Over time, the meaning mutates into a quantitative – "little, few". And finally, during the late Middle Ages, it consolidates in two capacities – as an ordinary adjective, which follows all the rules of inflection, and as a significant quantificator, which can accompany lexical constructions, endowing them with a relative quantitative meaning. The author foresees prospects for the further research in working with bigger data and using mathematical models to recreate the process.*

Key words: *number, quantity, origin of numerals, unspecified quantity indicator, language diachrony.*

Постановка проблеми. Питання вираження кількості в мовах різного типу з давніх-давен цікавило людство через унікальне поєднання математичного мислення та процесу вербалізації образів. Здавна вчені різних країн намагалися декодувати поняття числа, дістатися його витоків, детально вивчити всі етапи його становлення як в усній, так і в писемній формах. Відомо, що групи числівників виникали не одночасно: спочатку постали кількісні, потім порядкові, а далі на їх основі розвивалися інші концепти квантифікації в мові, наприклад, дистрибутивності, відносності, мультиплікативності. Щодо невизначених показників кількості, то їх генезис був відмінним від числівників, утворених від дев'яти простих чисел, як темпорально, так і квалітативно. До групи невизначених/відносних показників кількості в німецькій мові зараховують опозиції «alle/jeder, viel/wenig, jemand/niemand, etwas/nichts» (усі/кожен, багато/мало, хтось/ніхто, щось/ніщо). Спроб простежити й порівняти концепти й образи за цими словами, історичний розвиток їх форм стосуються праці багатьох відомих учених, але деякі моменти до сьогодні не з'ясовані. Діахронічний розгляд виокремленого відносного показника кількості «wenig», проілюстрований фрагментами з літературних пам'яток, гарантує актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби вирізнити граматичну категорію числа належать ученим Давньої Греції. Діонісій Фракійський створює перший підручник з граматики, де фіксує категорію часу й поняття однини, двоїни та множини (Звонська, 2017 с. 506). Значний внесок у її розбудову зробили філософи давнього Риму під час укладання глосаріїв. Наприклад, категоризація морфем за їх природою втілена Вароном у тритомнику «Про походження латинської мови» (Звонська, 2017, с. 78). Пізніше граматист і лексикограф Ноній, спираючись на категоризацію Варона, укладає словник-глосарій із цитатами з класичних текстів (Звонська, 2017, с. 355).

Карл Меннінгер вивчає категорію числа з філософської та математичної позицій, розглядаючи, у який спосіб і на яких рівнях вона перетинається з людським життям, простежує його закарбування у свідомості людини, в усній і писемній формах її мовлення. Він стверджує, що письмо й мовлення були

настільки темпорально та формально віддалені одне від одного, що потребують окремої уваги. У першій частині книги «Слова-числа та слова-символи: Історія культури числа» він розглядає розподіл мов на групи кентум і сатем, принципи сполучення складних чисел, образи та ідеї, що приховані за числовими символами, принципи вирізнення відносних числівників. Друга частина охоплює план вираження – етимології окремих слів, послідовність закріплення на письмі (Menninger, 1992).

Варто також окремо зазначити, що квантори є доволі цікавою групою слів не лише через унікальність свого генезису, а й через свою особливу понятійну статичність, ідейну предметність і стійкість до змін. Зазначені характеристики роблять їх ідеальними для використання в корпусній лінгвістиці та діахронних дослідженнях. Вітаутас Мажюліс (Мажюліс, 1981), а згодом і Тамаз Гамкрелідзе з В'ячеславом Івановим (Гамкрелидзе, Иванов, 1984) використовують їх для виведення своїх теорій походження мови та підтвердження спорідненості індоєвропейських мов загалом.

Комплексна робота Валентина Григоровича Таранця «Походження поняття числа та його мовної реалізації» також сягає витоків індоєвропейської прамови. Учений аналізує світогляд давніх людей і шукає підтвердження потенційним шляхам етимологізації певних квантифікаторів (Таранець, 1999).

Доріан Рьоер і Кристофер Сап розглядають групу невизначених квантифікаторів з погляду діахронії – від давньоверхньонімецької до сучасної німецької мови. Ілюструючи досліджувані слова прикладами з текстів, вони групують їх за ознакою протилежності й доходять висновку, що незалежно від походження ці квантифікатори еволюціонували за схожою схемою (Roehrs, Sapp, 2016).

Мета статті – визначити шлях еволюції поняття й форми квантора «wenig» у німецькій мові.

Автор ставить перед собою такі завдання:

– проілюструвати різноманітність форм слова «wenig» у текстах, створених давньоверхньонімецькою, середньоверхньонімецькою та ранньоновонімецькою мовами;

– проаналізувати функції та форми цього квантифікатора на давньому, середньому й пізньому етапах розвитку німецької мови.

Виклад матеріалу. Етимологію слова «wenig» можна простежити через віднесення до протогерманського дієслова **wainōną* зі значенням 'плакати, лементувати, оплакувати' й суфікса *gaz*, який збагачує попереднє слово значенням 'той, що має, той, що робить'. Разом вони утворюють іменник *wainagaz*, що означає 'сумний, зажурений, тужливий'. Уважають, що давньоверхньонімецьке *wenig*, як і його антонім *viel*, спочатку був іменником, а потім поступово еволюціонував у квантитативний прикметник (пор. фрагменти A, C, D з B). Так трактує його, наприклад, Отто Бехагель, але без посилання на ілюстративний матеріал (Behagel, 1923, с. 3–4). Герхард Кьоблер наводить його сучасні еквіваленти– 'нещасливий, тужливий, бідний, прикрий, малий, обмежений, слабкий, той, що викликає співчуття, той, кого слід жаліти' (unglücklich, elend, arm, erbarmungswürdig, beklagenswert, erbärmlich, gering, klein, schwach) (Кьоблер, 2014). Пфайфер пропонує прикметники зі значенням 'нещасливий, слабкий, малий' і вказує на можливе походження від дієслова *weinen* 'плакати' (Pfeifer, 2014, с. 1556). Доріан Рьоерс також наводить споріднений прикметник з готської мови ᛉᚨᛁᚾᚨᚺᛊ *(wainahs)* 'нещасний' (Roehrs, 2016, с. 98).

У **давньоверхньонімецькій** «wenig» трапляється в декількох варіаціях – *wēneg, wēnag* – зазвичай у прикметниковій або прислівниковій формі. У цій статті ми орієнтуємося виключно на прикметникове вживання цієї лексеми та зосереджуємо увагу на її безпосередньому оточенні. За граматичними характеристиками *wēneg* узгоджується з препозитивним супровідним словом або з постпозитивним іменником. Різні флексії видно на прикладах із біблейського епосу Отфріда у фрагментах A, C та D. Як і в сучасній граматиці, *wenig* отримує сильне закінчення в конструкції без супровідного слова (C) та слабке, коли слідує за супровідним словом, у наведеному прикладі (A) – за вказівним прийменником. Трапляється цей прикметник також у формах ступенів порівняння – фрагменти G та H. Смисл значення слова *wenig* можна прослідкувати на прикладі фрагментів A, C, D і

фрагментів E та F, цитованих із тексту Ноткера III, відомого в середньовіччі перекладача з латини, лінгвіста й літератора. Більш пізній твір Віллірама Ебенбургського, створений, очевидно, уже на стику давньоверхньонімецького та середньоверхньонімецького періодів, теж демонструє зазначені ознаки: прикметникове використання, відповідні значення, узгодження за родом, числом і відмінком – фрагменти I, J, K.

У **середньоверхньонімецькій** приклади вживання лексеми *wenic* можна розподілити за морфологічними та синтаксичними ознаками. По-перше, вона продовжує функціонувати як прикметник (фрагменти B, E, I, J). Зберігаючи прикметникове значення ‘малий’, змінює закінчення як прикметник, узгоджуючись у відмінку, числі та роді з препозитивним визначеним або невизначеним супровідним словом означуваного іменника (фрагменти H, J). По-друге, у XII ст. прикметник *wenic* починає розвивати в семантичній структурі квантитативне значення, антонім до слова *vil* (фрагменти A, C, D, E, F, G, H, K, L). Ця словоформа зазвичай не є флективною, їй може передувати лиш «ein», іноді вона утворює генітивну конструкцію, у якій залежний елемент стоїть у генітиві (F, G). Також нам трапився один фрагмент, у якому обидва – квантифікатор *wenic* та означуваний ним іменник – ужито у формі генітива (I). Деякі вчені вважають, що здатність наділяти генітивом була притаманна числівникам у давніх германських мовах (Behaghel, 2021, 494; Roehrs, 25).

У **ранньоверхньонімецькому** періоді семантична структура *wenig* остаточно розщеплюється на прикметникове та квантитативне значення. Доріан Рьоерс і Роберт Еберт уважають, що прикметник wenig несе кількісне значення (Roehrs, 2016, с. 104; Еберт, 1994, с. 320), указуючи на поступове заміщення словосполучень із генітивом узгодженими конструкціями за аналогією з *vil* (Еберт, 1994, с. 333). За словами Доріана Рьоерса, самі генітивні конструкції стають більш предикативними «deren ist wenig» (Roehrs, 2016, с. 105). Отто Бехагель указує на те, що в текстах XV ст. синтаксичне оточення аналізованого слова мало б виступати у формі датива з огляду на прийменник *mit* (F), проте у фрагменті (B) закінчення -s отримує як прикметник *wenig*, так й іменник «Volck», що вказує на внутрішню потребу прикметника (Behaghel, 2021). Наприкінці XVI століття слово *wenig* повністю оформляється як квантифікатор і з’являється в текстах у флективних формах, крім конструкції *ein wenig*, і в порівняльних конструкціях (C, D).

Висновки. Аналіз етимології, особливостей деривації та розвитку форми *wenig* виявив таке. Утворившись у протогерманській мові від дієслова, предок сучасного *wenig* мав значення ‘сумний/зажурений/тужливий’ і вживався в поєднанні з іменником стосовно об’єктів чи людей. Згодом це слово втрачає незалежність, усе частіше використовуючись у прикметниковій і прислівниковій функціях. У давньоверхньонімецькій мові воно зберігає своє значення та функціонує як звичайний прикметник, узгоджуючись із пов’язаними словами у формах числа, роду й відмінка. На стику давньоверхньонімецького та середньоверхньонімецького періодів відбувається зсув

	Давньоверхньонімецька мова		
A.	Otfrid von Weißenburg друга половина 9 ст.	Lòug ther **wènego** màn,	збрехав **маленький** чоловік
B.		er wànkota thar **filu** fràm	він схилився там **далеко** вперед
C.		in hùngere int in sùhti, in **wènegeru** flùhti.	у голоді й у хворобі та в **жалісному** вигнанні
D.		Thar sint thie àndere alle \ in **wènegemo** fàlle	Там були інші в **жалюгідному** падінні
E.	Notker der Deutsche кінець 10, початок 11 ст.	tîe die **uuênegen** gèbent? quos **miseri** tribuunt?	те, яке **нещасні** дають
F.		Vuard ih **uuêneger** dèmo dòrne stèchontemo **miser** factus sum. dum configitur spina.	Я став **нещасним**, вколовшись шипом
G.		Nòh tès neièhent sie … tèn **uuênegôren** sîn.	Вони не кажуть, що він більш **жалюгідний**
H.		Dîe châde ìh uuèsen die **uuênegôsten**.	Про тих я кажу, що вони **найжалюгідніші**
I.	Williram von Ebersberg кінець 11 ст.	Der dîn **uuêneger** gàrto … hât mânige gàrton gemâchot	Твій **маленький** сад заснував багато садів
J.		Uone dànnan iſt er gelîch den **uuênegon** dîeron, nîeth den mîchelon.	У цьому він подібний до **малих** тварин, а не до великих
K.		Dîe bezêichenet cýnamomu, **uuênegaz** b umelin. unte àbo mîcheler chrèfte.	Це називається кориця, **малий** кущ з великою силою

	Середньоверхньонімецька мова		
A.	Rabenschlacht (Dietrichepik) середина 12 ст.	Ir lebte **wenich** bi den stunden.	Він **мало** прожив годин
B.		Man sach ouf dem lande der erde **wenich** bloz.	Чоловік побачив на полі **трохи** винищену землю
C.	Lanzelet початок 12 ст.	dô kom er dâ ein wazzer vlôz, daz was ze **wênic** noch ze **grôz** und enran niht ageleize.	коли він прийшов туди, там піднімалась вода, її було ще **мало,** не багато, і він не поспішав втекти
D.	Der Ring von Heinrich Wittenwiler початок 14 ст.	Gewerest alles, des er wil, Sein seig **wenich** oder **vil**, Und leb mit fröden sampt mit im!	Тоді відбудеться все, що він хоче Його перемоги, **мало** або багато Та живи щасливо разом з ним!
E.		Daz er **wenich** do gestechen Mocht noch seinen schaden rechen.	Що він **мало** колов (зброєю) і хоче порахувати втрати
F.	Bochum corpus 13 ст.	Givzzet man **ein wenich** o(e)leſ dar in. (13th cent.)	Якщо хтось наллє **трошки** олії в нього
G.	14 ст.	daz ſi yme **eìn wenìc** kornìs geben.	що вони дають йому **трохи** зерна
H.	13 ст.	ſo iſt ìz doch **eìn wênìgîv** frìſt.	так і є, **небагато** часу
I.	12 ст.	Ir uil **wênigiſ** gemůtiſ.	ти, маючий **мало** хоробрості
J.	14 ст.	Do ſprach zv ìn Ieſus noch an evch **eìn wenìges** liht.	Потім Ісус сказав до них: для вас ще є **трохи** світла
K.	Prosa Lancelot 13 ст.	Sie hetten **wenig** gewapenter lut under yn.	Серед них було **декілька** озброєних людей
L.	Walther von der Vogelweide 12 ст.	ich w(oe)n des silbers **wênic** kumet ze helfe in gotes lant	Я вважаю, що **небагато** срібла дістається до божої землі в якості допомоги.

	Ранньоновонімецька мова		
A.	Benediktiner 14 ст.	dan kummet dar ein **wenig** getwanges ane,	А потім приходить **трошки** зобов'язань
B.	Bange Chronik 16 ст.	Konig Ermefried kam mit seiner Frawen vnd Kindern/ vnd ein **wenigs** Volcks zu einer Pforten hinau	Король Ермефрід прийшов до воріт зі своєю дружиною та дітьми, та з **декількома** людьми
C.		Es ist keine Noth an die **wenigste** Vergeltung	немає потреби думати про **найменшу** відплату
D.	Bochum Corpus 16 ст.	Es sey **weniger** s(ue)nd/ bey dem Tempel vnnd Altar schweren	Це **менший** гріх сваритися біля храму та біля олтаря
E.	Predigte von Johannes Tauler 15 ст.	gabe er den pauren … ein wenig gelt für leükauf	Він дав фермерам **трохи** грошей як запозичення
F.	Bochum Corpus 16 ст.	wil ich den Leser mit **weinig** worten ermant vn̄ erinnert habē	я зацікавлю читача та нагадаю читачу **декількома** словами

значення *wenig* від 'жалюгідний, недостатній' до 'малий'. У середньоверхньонімецькому періоді він починає розщеплюватися на прикметник-характеристику та прикметник-квантифікатор, які в подальшому співіснують. Ранньоверхньонімецький період закріплює за ним тільки квантитативне значення 'мало, небагато', допускаючи використання в конструкціях з іменниками у формі множини, у генітивних і предикативних конструкціях.

Насамкінець уважаємо за актуальне наголосити на необхідності подальших розвідок проблеми еволюції форми *wenig* із залученням більших обсягів даних, комп'ютерного моделювання й корпусного підходу в поєднанні з порівняльно-історичним і зіставним.

ЛІТЕРАТУРА

Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тбилиси : Издательство Тбилисс. университета, 1984. 1317 с.

Звонська Л.Л., Корольова Н.В., Лазер-Паньків О.В. Енциклопедичний словник класичних мов : енциклопедичний словник. 2-ге вид. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2017. 552 с.

Левицкий В.В. Этимологические и семасиологические исследования в области германских языков области. Черновцы : ЧГУ, 1997. 276 с.

Мажюлис В., Журавлёв В.К., Нерознак В.П. Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Современное состояние и проблемы. Москва : Наука, 1981. 356 с.

Таранец В.Г. Происхождение понятия числа и его языковой реализации. Одесса : Астропринт, 1999. 116 с.

Authier J.-M. Split quantification and the status of adjunction in the theory of grammar. *Studia linguistica.* № 68. P. 245–283.

Behagel O. Deutsche Syntax: Eine geschichtliche Darstellung. Heidelberg, 1923. 2400 p.

Cardinaletti A.G., Giusti G. The syntax of quantified phrases and quantitative clitics. Oxford : Blackwell, 2006. 61p.

Ebert, Robert Peter, Reichmann, Oskar, Solms, Hans-Joachim & Wegera, Klaus-Peter. Frühneuhochdeutsche Grammatik. Tübingen : Max Niemeyer, 1993. 679 p.

Fleischer J. Historische Syntax des Deutschen: Eine Einführung. Frühneuhochdeutsche Grammatik. Tübingen : Max Niemeyer, 1997. 359 p.

Köbler G. Althochdeutsches Wörterbuch. URL: http://www.koeblergerhard.de/ahdwbhin.html (date of access: 24.08.2021).

Menninger K. Number words and number symbols: a cultural history of numbers. Cambridge, Mass : M.I.T. Press, 1992. 513 p.

Pfeifer W. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. München : DTV, 2014. 1665 p.

Roehrs D., Sapp C. Quantifying expressions in the history of german syntactic reanalysis and morphological change. John Benjamins Publishing Company, 2016. 299 p.

REFERENCES

Gamkrelidze, T. V., Ivanov V. V., (1984) *Indoevropejskij yazy`k i indoevropejczy`* [Indoeuropean language and indoeuropeans] *Book*. Tbilisi : Izdatel`stvo Tbiliss. universiteta [in Russian].

Zvonska, L. L., Korolova, N. V., & Lazer-Pankiv, O. V. (2017). *Entsyklopedychnyi slovnyk klasychnykh mov* [The encyclopedical dictionary of classical languages] *Book*. The Kyiv University [in Ukrainian].

Levickij, V. V. (1997). *Etimologicheskie i semasiologicheskie issledovanija v oblasti germanskih jazykov oblasti* [Etymological and semasiological research on Germanic languages] *Book*. Chernovcy: ChGU [in Russian].

Mazhyulis, V., ZHuravlyov V. K., Neroznak V. P. (1981) *Sravnitel'no-istoricheskoe izuchenie yazykov raznyh semej* [Comparative and historical study of languages from different language groups]. Moscow : Nauka [in Russian].

Taranec, V. G. (1999). *Proishozhdenie ponjatija chisla i ego jazykovoj realizacii* [Origin of the numeric notion and its lingual formation]. Odessa : Astroprint [in Russian].

Authier, J. M. (2014). Split quantification and the status of adjunction in the theory of grammar. *Studia Linguistica*, *68(3)*, 245–283. https://doi.org/10.1111/stul.12027 [in English].

Behaghel, O. (2021). *Deutsche Syntax. Eine Geschichtliche Darstellung. Band IV. Wortstellung. Periodenbau* (First Edition). Carl Winter [in German].

Cardinaletti, A. G., & Giusti, G. (2006). *The syntax of quantified phrases and quantitative clitics* (1st ed.). Oxford: Blackwell. [in English].

Ebert, R. R. P. (1994). *Frühneuhochdeutsche Grammatik (Sammlung Kurzer Grammatiken Germanischer Dialekte. A : Hauptreihe) (German Edition)* (1st ed.). Max Niemeyer Verlag [in German].

Fleischer, J. (2011). *Historische Syntax des Deutschen : Eine Einführung*. Narr Dr. Gunter [in German].

Köbler G. *Althochdeutsches Wörterbuch*. URL: http://www.koeblergerhard.de/ahdwbhin.html (date of access: 24.08.2021). I–IV. Heidelberg: Winter. [in German].

Menninger, K. (1992). *Number words and number symbols: a cultural history of numbers*. Cambridge, Mass : M.I.T. Press [in English].

Pfeifer, W. (2014). *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen* (1st ed.). München: DTV [in German].

Roehrs, D., & Sapp, C. (2016). *Quantifying Expressions in the History of German*. Van Haren Publishing [in English].

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Серія «Філологія»

Випуск 46

Головний редактор ***Марія Федурко***
Технічний редактор ***Андрій Філатов***
Коректор ***Ірина Чудеснова***

Підписано до друку: 01.10.2021.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 20,0.
Замов. № 1121/401. Наклад 100 прим.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

«Philology» Series

Issue 46

Editor-in-chief ***Mariya Fedurko***
Technical Editor ***Andrii Filatov***
Corrector ***Iryna Chudesnova***

Signed for publication 01.10.2021.
Format 60x84/8. Typeface Times New Roman.
Offset paper. Digital printing. Probation print sheet 20,0.
Order No. 1121/401. Print run of 100.

Printing House – Publishing House "Helvetica"
6/1 Inglezi, Odessa, 65101
Phone +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of the subject of publishing business
DK No. 6424 dated October 04, 2018